

СЪОГОЧАСНЕ

И

МИНУЛЕ

1-2

1949

МЮНХЕН. НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

СЬОГОЧАСНЕ й МИНУЛЕ

Наукове Товариство ім. Шевченка, відновивши свою працю після воєнної перерви, далі продовжує видавати журнал «Сьогочасне й Минуле», що став виходити перед війною 1939 р. під головною редакцією проф. Івана Раковського й при допомозі проф. Василя Сімовича з метою «давати правдивий образ життя українського народу на всіх землях, де він живе, життя в минулому й тепер і з цим образом знайомити широкі маси нашого громадянства».

Редакція «Сьогочасного й Минулого», єдиного сьогодні великого українського журналу на еміграції, ставить своїм завданням дати образ нашого культурного життя у зв'язку з попереднім, висвітлювати наукові проблеми, особливо актуальні сьогодні для українського громадянства, об'єднуючи для спільної праці наших науковців і широкі кола робітників культури взагалі.

Редакція «Сьогочасного й Минулого» старатиметься докладно інформувати своїх читачів про культурне і господарське життя на окупованій Батьківщині.

«Сьогочасне й Минуле» виходить чотири рази на рік, книжками по 6 аркушів друку, і міститиме:

статті з усіх ділянок українознавства;

огляди українського наукового, культурного, мистецького й економічного життя по цей і по той бік залізної завіси;

реферати і рецензії на нові видання, особливо цікаві для українського громадянства;

хроніку наукового, культурно-освітнього, мистецького, господарського життя на окупованій Україні й на еміграції;

відомості про видавничий рух, пресу, україніку в чужих виданнях;

некрологи (наші втрати);

бібліографію;

хроніку НТШ і звідомлення з доповідей і рефератів, надісланих до секцій і комісій Наукового Товариства ім. Шевченка, а так само резюме тих праць, які виготовлені до друку, але з різних причин неопубліковані.

Головний редактор: Зенон Кузеля
Prof. Dr. Zeno Kuzela, Fürth i. Bay.,
Daniel-Ley-Strasse 1/III.

Адреса Редакції й Адміністрації:
Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften
München 62, Schliessfach 8 (Versaillerstr. 4).

Всі видання НТШ можна набувати в домівці НТШ:
München 62, Schliessfach 8 (Versaillerstr. 4/1/10),

або в американській філії НТШ:
30 Church St. R. 252, New York, USA.

СЬОГОЧАСНЕ Й МИНУЛЕ

ВІСНИК УКРАЇНОЗНАВСТВА

видає

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА

Рік третій

Нова серія

1949

diasporiana.org.ua

Ševčenko Scientific Society
Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften
Мюнхен — Нью-Йорк

“Present and Past“

Ukrainian Scientific Quarterly

„Gegenwart und Vergangenheit“

Zeitschrift für Ukrainekunde

Головний Редактор: Зенон Кузеля

Prof. Dr. Zeno Kuzela, Fürth i. Bay.,

Daniel-Ley-Strasse 1/III

Адреса Редакції й Адміністрації

Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften

München 62, Schliessfach 8 (Versaillerstr. 4)

Supplement to „Czas“ (Time)

Authorised by Eucom HQ Civil Affairs Division 11 Mar 948 No UNDP Editor

Roman Pnytzky

Друкарня «Заграда» Бльомберг

Проф. Д-р Іван Раковський
24. 8. 1874 — 28. 3. 1949

Наукове Товариство імени Шевченка

з глибоким сумом повідомляє, що 28 березня 1949 року
в Ньюарку (США), після довгої і тяжкої хвороби

спочив у Бозі

один з найвидатніших українських учених,
довголітній Голова Наукового Товариства ім. Шевченка,
проф. д-р Іван Раковський

В далеку дорогу

Уже не в перший раз впродовж нашої тисячолітньої історії довелось нашому народові пережити великі пертурбації, покидати рідну землю і виходити з неї на коротше або й на довше, щоб не раз і додому не вертатися. Ця неминуча доля нашого народу, продиктована його географічним положенням і політичним розвитком подій, завжди тяжко відбивалася на наших масах, що з природи прив'язані до своєї землиці й дуже нерадо її покидали й покидають. Треба було справді стати в безвихідньому становищі, щоб пускатися в невідоме, щоб тільки рятувати своє існування.

Але таке становище, на жаль, повторялося й повторяться частіше, ніж би було потрібно, й не завжди звертало на себе більшу увагу тогочасного загалу і не знаходило відповідного відгону у сучасників та належного зазначення в письменстві та науці. Не маємо, на жаль, досі повної історії нашої давньої політичної еміграції, тільки фрагментарно опрацьована наша зарібкова, заморська еміграція кінця XIX ст., а на свого історика жде ще затриманий в нашій пам'яті вихід з батьківщини на чужину після першої світової війни, бо праці Наріжного й Терлецького можна вважати тільки щасливим початком.

Тепер доводиться нам переживати ще більший відплив нашого народу із своєї рідної землі, і хоч цей процес ще не закінчився, треба нам завчасу й за свіжої пам'яті подумати про те, щоб відповідно зафіксувати найважливіші проблеми цієї нової еміграції й зібрати та зіставити відповідний матеріал.

Обставини нової еміграції склалися так, що вона в силу існуючих умовин не розбрелася відразу по світі, а сконцентрувалася вздовж нового советського кордону в Німеччині й Австрії і скупчилася зокрема найчисленніше в американській окупаційній зоні. Цей етап нашої нової еміграції розпочинається з хвилиною окупації Німеччини американськими й англійськими військами і триває ще й досі.

З різних проблем цього етапу нашої еміграції важно зафіксувати принаймні одну, що часово і речево обмежена: це справа життя нашої еміграції в таборах та у зв'язку з ними. Кажемо, обмежена, бо вона замикається в певних рамках і границях, перейшла свою початкову стадію, дійшла до найвищої точки розвитку й схиляється поволі до ліквідації виїздом з теренів кількарічного гуртового перетримання на місцях на дальші місця розрізненого перебування в країнах світу, найбільше в Америці.

НТШ здавна, вже від свого З'їзду в Міттенвальді, звернуло свою увагу на важливість студіювання таборової справи і таборового життя української еміграції в Німеччині, й автор цієї вступної статті вже тоді випрацював план

всестороннього наукового дослідження всіх сторін життя і буття наших стаборизованих земляків. Невідрадли еміграційні обставини не дозволили перевести цього плану, що мав охопити всі важливіші українські табори. При флюктуації дослідницьких сил і слабкій підтримці наукових співробітників не можна було зорганізувати й утримати потрібних для цієї мети дослідницьких станиць і дати їм змогу переводити на місцях стаціонарні студії і збирати матеріяли. Щоправда, в цьому напрямі в деяких ділянках зроблено дещо, однак це навіть не можна назвати рудиментом праці, й наше недотягнення на цьому полі треба, на жаль, признати.

Та коли вже виявилось, що праця в ширших розмірах не зможе бути переведена, НТШ вирішило на другому з'їзді в Берхтесгадені в березні 1948 р. дати принаймні огляд проблематики нашої еміграції в таборах та схарактеризувати важливіші сторони життя наших емігрантів по таборах і присвятити цьому один збільшений зшиток «С. й М.». З цією метою НТШ випустило докладний план числа з зазначенням тематики й звернулося до цілого ряду наших спеціалістів своїми статтями охопити всі важливіші проблеми таборового життя, а саме питання: організації таборів і самоврядування, демографічні, здоров'я, господарського життя, духового і зокрема релігійного життя, шкільництва й перевишколу, проблеми виховання молоді і деякі питання з обсягу соціології і психічного життя мешканців таборів. Збирання цього матеріялу редакція «С. й М.» доручила ред. проф. Ол. Кульчицькому, якому пощастило скласти цю книжку, користаючися з підтримки з боку поодиноких співробітників і з матеріялів ЦПУЕ.

Наша збірка скромна й далека від того, що намічувалося планом, та далека від вичерпання всіх проблем і питань.

Але й те, що нам пощастило зробити, достойне уваги, принесе чимало нового і кине багато світла на різні прояви таборового життя, що тепер в подробицях знане, але в загальному не кожному цілком ясно й може за скорий час буде забуте або принаймні притьмарене й бачене з віддалі в іншому освітленні.

Редакція вдячна голові ЦПУЕ, п. Василеві Мудрому, за його підставову статтю про «Нову українську еміграцію та організацію таборового життя», що на невеликому місці передала найважливіші дані в цій широкій ділянці.

Загальну характеристику нової еміграції з нав'язанням до попередньої після першої світової війни подає М. Зашківський і заторкує загальну еміграційну проблематику, доповнюючи в цьому першу статтю й неначе заокруглюючи висліди усієї збірки.

Кілька статей присвячено складові українських таборників. Зокрема важлива з цього погляду праця проф. Кубійовича, в якій на підставі окремо зібраних матеріялів у міттенвальдських таборах схарактеризовано цілу низку людностевих питань і пороблено цінні висновки, що вперше в такій прецизній,

переконливій і документарній формі подаються до відома і до уваги нашому громадянству.

Багатий обсерваційний матеріал про здоровий стан наших таборовиків подає стаття лікаря проф. Базилевича, висліди якого можна вважати так само за характеристичні для мешканців усіх таборів, бо базуються на практиці одного з найбільших скупчень української еміграції, Ашаффенбургу.

Мову української еміграції схарактеризував проф. Ю. Шерех, даючи тим імпульс для вдячної праці нашим мовознавцям і лексикологам.

Релігійне життя в таборі у всіх його проявах змалювали для обидвох віроісповідань Е. Скородиський і Е. П.

Різномірність і характер культурно-світньої праці в таборах і для таборів видно із статті дир. Вол. Дорошенка, що спер свої висновки на обсерваціях таких великих центрів еміграції, як Мюнхен, Карльсфельд і Берхтесгаден.

Дуже інтересну і дотепну тему «Табір в літературі і література в таборі» опрацював Г. Шевчук.

Виховному значенню пласту посвячена фахова стаття А. Горохович.

Дуже старанно і всебічно освітлена соціологічна сторінка таборового життя — проф. М. Стаховим, а психологія переміщених осіб проф. Ол. Кульчицьким. Обидві статті — це старанні студії, пороблені досвідченою рукою на підставі ширшого обсерваційного матеріалу.

Стаття «Родина» і «скринінг» — «Дамоклів меч таборів» — завершує збірку прикрим спомином, що поволі переходить до історії.

Як бачимо, наша збірка розглядає всілякі прояви життя й праці нашої еміграції по таборах і старається схопити найхарактеристичніші риси й дати їм належну оцінку.

Одначе образ, поданий нами, не можна вважати повним і завершеним, і ми самі хочемо звернути увагу на деякі його недостачі, які вимагають негайного доповнення. Вони подвійного характеру: всі питання, які порушено в нашій збірці, вимагають поглиблення і поширення на окремі монографічні праці, з другого боку — деяких важних проблем зовсім не порушено.

У наших матеріалах схарактеризовано в загальному склад нашої нової еміграції в таборах. Одначе на маємо досі справжнього циферного розподілу наших емігрантів за головними мотивами їхньої еміграції. Хоч нам відома головна причина приходу наших людей на еміграцію, важно було б знати побічні й чисто технічні мотиви, хто з емігрантів вивезений насильно на роботи до Німеччини, хто був насильно евакуйований, хто утік перед большевиками, кого застали інші обставини за границями рідного краю, хто утік з полону або пізніше дістався зі Сходу тощо.

Наша еміграція територіальним походженням незвичайно різномірна й заступає всі наші землі й займанщини. Нам з різних, навіть чисто наукових, причин треба б мати розподіл нашої еміграції не тільки за більшими територіями, але й за меншими адміністративними одиницями. Очевидно, що склад нашої еміграції не гомогенний, а, навпаки, дуже різномірний. Дуже важливо було б нам мати докладніші дані про поодинокі територіальні угруповання, їх характеристику, поведіння й ставлення до наших загальних і актуальних питань. Питання про «східняків» і «західняків» жде об'єктивного представлення, але не менше важливе зображення осмоси цих обох груп, їх обопільні впливи і т. ін. Це ж по довгих літах перша нагода близького співжиття й співпраці й загалом нова нагода спроб нівелювання різниць і слідкування за розвитком цієї багатоважної зустрічі. Зокрема цікаві були б ближчі дані про «мішані» подружжя осіб з різних територій та неоднакових віровизнань, а саме про причини таких подруж і про успіхи чи недостачі дальшого співжиття.

На нашій еміграції заступлені різні генерації, від найстаршої до наймолодшої, але найбільший відсоток припадає на молодь. Цей генераційний відтинок у нас ближче не заторкнутий, але важливий з погляду дальшої праці. Особливу увагу належало б посвятити нашій молоді, що становить щонайменше 20 проц. усієї еміграції. Про її розвиток, світогляд, працю знаємо дуже мало, й цю прогалину слід би доповнити.

Виховання й підготовки молоді до життя, її вишкіл й участь у шкільних закладах початкового, середнього й високошкільного типу вимагали б окремого й старанного розгляду. На ту тему можна легко зібрати багато цінного матеріалу, й наше учительство повинно цю прогалину якнайскорше заповнити, маючи до диспозиції не тільки всі статистичні й інші дані (напр., вислід класифікації, успіхів у науці тощо), але й власний досвід.

Зовсім не заторкнуто в нашій збірці матеріальної сторінки життя українських таборовиків. Інтересною могла би бути аналіза харчування мешканців таборів і т. зв. приділів, порівняння кальорійних приділів з дійсним станом та порівняння харчування нашого населення з німецьким. Не менше інтересною була би аналіза заняття українців в таборах (службовці таборових установ, освітні працівники, кооператори, власники таборових крамничок і ремісничих варстатів) та поза їх межами. Належало б теж спинитися і над негативами економічного життя в таборах і зайнятися справою домашніх промислів, «чорного ринку» й з'ясувати їх причини, стан і наслідки, які здебільша перебільшуються.

Важливою, але не легкою темою була б аналіза політичного і соціального світогляду нашої емігрантської маси, її розподіл з партійного боку й діяльна участь в політичному й партійному житті. Для нас важно було би знати настрої, уподобання й активне й пасивне ставлення до всіляких основних питань нашої національно-державницької проблематики.

З технічних причин не могли увійти до нашої збірки статистичні зіставлення й таблиці про всі сторони таборового життя. Але це такий важливий і цінний матеріал, що наші керівні установи повинні не відкладати надовго оголошення важніших дат, а покищо його доконче зібрати й доповнити, доки ще існують більші таборіві скупчення із зібраним документарним матеріалом. Особливо важлива статистика руху людности, шкільництва, здорового стану, членського стану товариств, розподілу за фахами й участю в праці, руху в бібліотеках, кольпортажу газет і книжок, фінансового боку таборових управ, складкових і збіркових акцій, кооперативних і зарібкових установ і підприємств, правопорушень і злочинности і т. д.

Окремо стоїть цікаве для нас питання контакту наших таборовиків із скитальцями інших народів, із якими доводилося спершу спільно перебувати в таборах, поки нам не пощастило добитися власних, національних таборів. Але й тепер ще не тільки в британській окупаційній смузі, але й у американській трапляється чимало мішаних таборів або кільканаціональних під одним проводом (Фрайман, Ерлянген й інші), в яких українці з konieczности мусять входити в контакт з чужонаціональними групами поляків, москалів, литовців, лотишів, естонців, жидів тощо. Ці контакти не завжди «мирної» натури, й їхня характеристика була б для нас цінним надбанням.

Звичайно вважають табори недоступними «твердинями», і так воно наверх виглядає. Та це тільки назверх: в дійсності «табори» багатьма нитками зв'язані з оточенням, з німецькою людністю, з якою пов'язує значну частину скитальців попередня або й теперішня праця. Кілька цікавих моментів із цього співжиття або принаймні контакту можна б тут схопити й пояснити, якби знайшовся знаючий обсерватор і схотів це зафіксувати.

Ця дуже цікава проблема в'яжеться тісно з вивченням життя й буття наших т. зв. приватників, що все ще становлять до 30 проц. усіх наших скитальців. Ці «приватники» розкинені по цілій Німеччині, живуть між німцями або й у німців, працюють частково у них і стоять із ними у воляких особистих, зарібкових і економічних взаєминах. Деяке число тих скитальців перейшло з часом до таборів і внесло, так мовити б, світського духу в таборове життя й таборіві настрої.

Це найважливіші додаткові дезидерати до нашої теми. Їх виконання доповнило б образ і характеристику нашої найновішої еміграції. Наша збірка, сподіваємося, облегшить цю працю, й коли це станеться, то наша ініціатива і праця не пішла даремно.

Зенон Кузеля

Problems of Life in Ukrainian Camps

After the end of the Second World War some hundred thousands of Ukrainians were living in the western territories of Germany and in Austria. Part of these people had been deported there by the Germans, who were in need of cheap workers. Others voluntarily left their home country in order to avoid closer contact with invading Bolshevik troops. And a last category is formed by old emigrants who have lived in the west since the end of the First World War. The home country of these people is at present occupied by the enemy, and they are forced to look for work and shelter in foreign countries. At present they are in Germany, waiting for emigration, and here they form the largest center of political emigrants that ever existed in Ukrainian history. About 80% of them live in camps, formerly under UNNRA and now under IRO supervision. The camps that in 1945-46 gave shelter to more than 200000 Ukrainians are nevertheless institutions of an outspoken temporary character, since each one of the camp inmates waits for emigration and resettlement in a country that guarantees him normal and healthy living and working conditions.

In all these centers that are scattered over German territory the Ukrainian people try to continue their old customs and traditions as far as this is possible in the foreign surroundings, for tradition is today the only link that connects them with home.

Camp life has brought about scores of different problems that may play a part in future history. These problems arose above all in the spheres of sociology, demography and psychology, and it is due to them that a special number of the journal "Present and Past" is devoted to camp life. In this number facts on the organisation and administration of the camps are given. The future historian will find interesting material on the religious and cultural life in the camps, and special consideration has been paid to the personal experiences of the people who lived in constant fright of repatriation and screening.

The problems that arose in the camps might be of interest from the point of view of demography, sociology, hygiene, psychology, pedagogy, social education and economy. Maybe it will prove necessary to treat these problems more thoroughly as was possible in these short articles. Post-war conditions forced us to observe certain limits, that is why we had to keep within the framework of more or less condensed reports. Thus, some of the articles contain mere facts on camp life that might be necessary to the future historian, in others camp life is treated from the educational point of view. Of these studies that might interest the foreign reader summaries are given in English.

It is self-evident that the problems of camp life can be discussed but in outline in a booklet such as this. We are not able to give an exact analysis of economical conditions, nor details on the work of the individual camp inmate. There are no special studies on the social-psychological structure of the camp from the point of view of education, (considering the camp as an educational institution).

It may, however, be hoped that the Ševcenko Society of Science will soon be able to realise its plan of publishing a special book on life in the camps, in which the problems raised here will be studied on a larger scale.

Redaction

Нова українська еміграція та організація таборового життя

Vasyl Mudryj: New Ukrainian emigration and organisation of camp life.

Кількість української еміграції в Німеччині.

До нової української еміграції вчисляємо всіх тих українських громадян, які по капітуляції Німеччини залишилися вже після репатріації в Західній Німеччині, Австрії та Італії. На підставі статистичних даних Центрального Представництва Української Еміграції в Німеччині з 1946 р., чисельність нової української еміграції становила тоді по кінець березня:

I. Західня Німеччина

американська зона . . .	104.024	душ
англійська зона . . .	54.580	„
французька зона . . .	19.026	„
Разом	177.630	душ

II. Австрія у всіх трьох зонах 29.241 „

Усіх разом 206.871 душ

На день 1. травня 1948 р. в Німеччині та Австрії було вже далеко менше нової української еміграції. У світлі цифр її стан окреслюється ось так:

I. Західня Німеччина

американська зона . . .	67.255	душ
англійська зона . . .	27.745	„
французька зона . . .	6.130	„

II. Австрія у всіх трьох зонах 17.786 „

Усіх разом 118.916 душ

До чисел цієї таблички не ввійшли нові українські емігранти з Італії. Там їх було разом із Дивізією «Галичина» коло 14.000 душ. Дивізія була перевезена до Англії, а цивільні нові українські емігранти переселились у заморські краї. Тепер в Італії фактично нової української еміграції нема. Лишилося всього коло 150 людей. У Швейцарії взагалі було дуже мало нових українських емігрантів. Число їх не доходило сотні душ. Становище у Швейцарії досі з цього погляду мало змінилося. Але Швейцарія деякий час була переходовим краєм для наших емігрантів при переселюванні до країн Полудневої Америки, зокрема до Аргентини й Парагваю.

Еже на 1 серпня 1948 р. стан нової української еміграції в Німеччині такий:

американська зона . . .	60.263	душ
англійська зона . . .	23.795	„
французька зона . . .	4.207	„

Усіх разом 88.265 душ

Статистичних даних на 1 серпня 1948 р. не маємо із Австрії. Але вже всі вгорі наведені цифри наочно показують, як розвивається переселенчий рух нової української еміграції. Щоб цей рух ще краще показати, нехай буде вільно

навести найновіші дані про чисельний стан української еміграції. В американській зоні Західної Німеччини на 1. вересня 1948 р. було 59.380 душ. З інших зон усіх статистичних матеріалів на день 1. вересня 1948 р. у час писання статті не було.

Усі нові емігранти в Німеччині, у названих трьох зонах, жили по таборах і приватно. На 1 травня 1948 р. їх розміщення виглядало так:

американська зона:	а) в таборах	52.778	душ
	б) приватно	14.477	„
англійська зона:	а) в таборах	27.191	„
	б) приватно	554	„
французька зона:	а) в таборах	3.022	„
	б) приватно	3.108	„

Таборовики розміщені в американській зоні в 46 таборах, в англійській зоні в 44 таборах, у французькій зоні у 7 таборах. Разом таборовики розміщені у 97 таборах. З цього виходить, що переважна більшість української нової еміграції жила й досі живе по таборах. Табори почали творитися в другій половині 1945 р.

Внутрішня організація табору

Остаточне організаційне оформлення табори в Західній Німеччині дістали на основі прийнятого на З'їзді Представників Української Еміграції в Ашаффенбургу 1. листопада 1945 р. Статуту Центрального Представництва Української Еміграції в Німеччині.

Табори дістали «Рамковий Статут для українського табору». Згідно з цим Статутом, який на підставі досвіду був кілька разів виправлюваний і змінюваний ЦПУЕ, організація табору виглядає так: найвищим самоуправним органом табору є Таборова Рада, вибирає раз на рік, виконавчим органом, себто управою табору, є: комендант, його заступник, референти та секретар. Контрольним органом є Таборова Контрольна Комісія. По таборах діють громадські суди на окремих статутах для полагодування усяких таборових конфліктів громадського порядку. Вищою судовою відкличною інстанцією для таборових Судів є Обласні Суди, а найвищою судовою і при тому також відкличною інстанцією є Найвищий Громадський Суд при ЦПУЕ.

Щоб провадити вибори, по таборах існують окремі виборчі правильники. Таборову Раду вибирається загальним голосуванням управнених до голосування (від 21 року життя) мешканців табору при допомозі заздалегідь зголошених до Вибірчої Комісії списків кандидатів. Вибори тайні і пропорційні. У таборах понад 3.000 осіб вибирається 18 членів Ради (давніше було найменше 26), у таборах до 2.400 мешканців вибирається 15 членів Ради (давніше було 24, більш-менш 1 радний випадав на 100 виборців), у таборах понад 1800 — 12 членів, а до 1800 — 9 членів. Коменданта табору вибирає Таборова Рада, вибір затверджує ЦПУЕ. Комендантом може бути й кандидат з-поза членів Ради. Коли комендантом вибирають члена Ради, то він утрачає свій мандат у Раді, а на звільнене місце входить заступник члена Ради з того самого списку.

Таборова Рада вибирає Президію Таборової Ради, до якої входять Голова, заступник Голови і Секретар та двоє членів. На підставі найновіших поправок до Таборового Статуту Комендант комплектує Таборову Управу, яку затверджує Таборова Рада. До Управи Табору входять, крім коменданта, його заступник, секретар, а далі референти: культурно-освітній, суспільної опіки, мешканевий, фінансовий, здоров'я, харчовий, праці, реєстраційний і технічний. Верховним органом автономного українського таборового життя є Представництво Української Еміграції.

Завдання Представництва Української Еміграції

Представництво Української Еміграції, як самоуправна і допомогова установа нової української еміграції в Німеччині, має такі статутом означені завдання:

Представництво Української Еміграції — це загально-громадська, аполітична організація українських емігрантів у Німеччині. Як демократична самоуправа воно постає волею всієї української еміграції, що виявляється виборами всіх його органів на засадах загального, рівного й таємного голосування при додержанні основ пропорційності.

Метою ПУЕ є:

а) репрезентувати українську еміграцію назовні у всіх ділянках її життя, за винятком політичної; б) давати їй всебічну допомогу та опіку; в) зберігати надбання національної культури та забезпечувати основу її дальшого розвитку; г) включати продуктивні сили української еміграції в господарське й соціальне життя західніх демократій та г) плекати її фізичне і моральне здоров'я. Будову всієї організації окреслює Статут так: Представництво Української Еміграції здійснює свої завдання, визначені в ст. 4 цього статуту, через ось які ієрархічні ступені своєї організації: а) Місцеві (повітові) Представництва Української Еміграції — Українські Допомогові Комітети, в скороченні: МПУЕ — УДК; б) Обласні Представництва Української Еміграції — Українські Допомогові Комітети, в скороченні ОПУЕ — УДК; в) Зональні Представництва Української Еміграції — Українські Допомогові Комітети, в скороченні ЗПУЕ — УДК; г) Центральне Представництво Української Еміграції — Український Допомоговий Комітет в Німеччині, в скороченні ЦПУЕ — УДК.

У статуті в ст. 14 сформульовані ще й окремо завдання ЦПУЕ. Вони виглядають так: а) репрезентувати назовні українську еміграцію в Німеччині в усіх ділянках її життя, крім політичної, і координувати діяльність усіх українських допомогових та інших громадських неполітичних організацій; б) давати їм правну, духову та матеріяльну допомогу й опіку; в) сприяти переселенню українців-емігрантів поза межі Німеччини та дбати про створення для них відповідних умов буття у країнах нового поселення; г) співпрацювати із закордонними допомоговими українськими та чужинними організаціями й установами, зокрема з міжнародною організацією для втікачів — ІРО. ЦПУЕ діє за допомогою таких своїх органів: Головної Ради ЦПУЕ, Управи ЦПУЕ і Контрольної Комісії ЦПУЕ. Головна Рада має законодавчі функції. Управа ЦПУЕ — це виконний орган. До Управи ЦПУЕ входять: Голова ЦПУЕ, вибраний окремою кваліфікованою більшістю голосів, його заступник і Головний Секретар. Всі вони входять у Президію ЦПУЕ. Крім того, до Управи ЦПУЕ входять керівники відділів, а саме, організаційного, правної охорони, культури й освіти, суспільної опіки, організації праці та господарства, інформації, переселення, організації жіноцтва, організації молоді й фінансів. Велика частина праці ЦПУЕ стосується, як уже із статистичних даних виходить, до таборового українського життя.

При ЦПУЕ існує Найвищий Український Громадський Суд, який діє на основі окремого статуту. Виборним є тільки Голова Найвищого Суду. Всі інші члени Суду, як і обласні та повітові Суди, призначає Президія ЦПУЕ на подання Голови Найвищого Суду і Правного Відділу ЦПУЕ.

Прерогативи Голови ЦПУЕ докладно означені у 31 т. Статуту, в якій сказано: «Крім нормальних своїх обов'язків і функцій репрезентації та ведення установи Голова ЦПУЕ має право в наглих випадках рішати самостійно в справах, що застережені Управі. Ці свої рішення Голова передає Президії Управи на затвердження.

Як творилися українські табори

Після капітуляції Німеччини, коли Західня Німеччина була зайнята альянтськими військами, у справах нової еміграції деякий час панував повний хаос. У цьому хаосі відбувалася репатріація до всіх держав, а в тому й до ССРР. Репатріація мала масовий характер. Українська нова еміграція у цілях самозбереження почала творити масово на місцях свої допомогові комітети. Однак на ці комітети дивилися кривим оком советські репатріаційні місії. Вони зверталися до команд окупаційних армій у справі цих комітетів, вимагаючи їх розв'язання, а це тому, що вони, мовляв, виступали проти репатріації. Советські репатріаційні комісії повели були спеціальну нагінку проти діячів цих комітетів. Не зважаючи на це, вже у червні 1945 р. вдалося в Головній Американській Кватирі здобути дозвіл на організацію окремих українських таборів. До того часу окупаційні чинники трималися погляду, що табори треба творити на підставі державної приналежності. Коли американці згодилися організувати табори на засаді національній, то англійці і французи творили табори переважно на засаді державної приналежності. І тому в англійській та французькій зонах переважали мішані табори, переважно польсько-українські. Такий стан тривав там довго, більш-менш до половини 1947 р.

На домагання советських репатріаційних комісій усі українські самопомогові комітети були розв'язані. В американській зоні від липня 1945 р. при Головній Кватирі Американської Армії як зв'язковий від українців діяв підписаний. Щойно в жовтні 1945 р. вдалося роздобути в Головній Кватирі Американської Армії дозвіл на З'їзд Представників Української Еміграції в Ашаффенбургу. Цей З'їзд відбувся 31 жовтня і 1 листопада 1945 р. На ньому покликано до життя Центральне Представництво Української Еміграції. У З'їзді взяли участь представники всіх трьох окупаційних зон Західньої Німеччини. По З'їзді всі українські допомогові організації як складові частини ЦПУЕ почали далі діяти в усій Західній Німеччині.

На початках в американській зоні існувало понад 80 українських таборів. В англійській і французькій зонах чисто українських таборів майже не було. Були в американській зоні деякі мішані табори, але здебільша з українською чисельною перевагою. У самих початках було багато дуже маленьких таборів, яких навіть УНРРА спершу не мала в своїм реєстрі. Щойно під кінець 1945 р. і з початком 1946 р. можна було зібрати докладні дані про число зорганізованих таборів. З ходом часу їх кількість дуже мінялася. Маленькі табори ліквідували, а їх мешканців приділювали до національних таборів більших розмірів.

Усі табори стояли тоді під опікою УНРРА. УНРРА у справі внутрішньої самоуправи таборів втручалася мало. За часів УНРРА до кінця 1946 р. табори мали дуже добре постачання з матеріального погляду. Щойно у 1947 р. почали ставати гіршими харчі і взагалі постачання таборам інших матеріальних засобів, як одежа, білизна та взуття. Після розв'язання УНРРА опіку над таборами перебрало ІРО. Харчовий стан по таборах останніми часами не найкращий. Навпаки, де в чому він недостатній. Багато таборовиків, зокрема дітвора, через слабе відживлювання податні на інфекційні недуги. Відсоток туберкульозних захворювань поважний. Якщо такий стан прохарчування потриває довше, то відсоток туберкульозних буде ще більший. На розвиток інфекційних недуг по таборах має вплив не тільки харч, але й інші життєві обставини. По деяких таборах мешканці живуть у невідповідних приміщеннях і по кілька родин разом. У поодиноких таборах є приміщення, які перероблені зі стасів або гаражів. Зимом їх важко опалити. Від цього терплять не тільки дорослі, але передусім діти.

Суспільне життя по таборах

В усіх українських таборах незвичайно буйно розвинулося суспільне і громадське життя. Попри шкільництво та релігійне життя, які виявились у будові церков та організації шкіл, завітло також мистецтво. Зорганізовано кілька театрів, багато хорів, мистецьких робітень, а навіть наукових установ. По майже всіх більших таборах поважно розбудовано майстерні: кравецькі, шевські, лимарські, слюсарські, механічні, електротехнічні та інші. Крім того, по численних таборах зорганізовано робітні народньо-мистецького виробництва, як вишивкарські, килимарські й дереворізьбарські.

Всі ці робітні дали працю поважній кількості мешканців таборів. Поза тим майже по всіх більших таборах організовано всякі курси. До них належать курси неписьменних, курси англійської, французької та еспанської мов. Крім того, проведено цілу низку кількамісячних перевишкільних курсів слюсарства, столярства, шоферства і т. д.

Багато таборовиків працювало в різних підприємствах, переважно американських, і поза таборами. Були подекуди зорганізовані окремі бригади лісорубів, що працювали по лісах. Численні члени цих бригад виїхали на лісові роботи до Канади вже як фахівці.

Праця по таборах і поза таборами була все таки благородним чинником, який мав добрий вплив на моральний стан працівників. Тому самоуправні організації завжди дбали, щоб усіх мешканців табору залучати до систематичної праці.

Але були й є по таборах і деякі явища іншого порядку. Немало між таборовими мешканцями було таких людей, які не бажали працювати. Вони шукали легкого способу життя і через те деморалізували себе й інших. До такої категорії людей належали передусім т. зв. спекулянти. Вони жили коштом усіх тих, які чесно працювали, й, збільшуючи ціни предметів, що вони ними торгували, висисали весь капітал від своїх співмешканців. Ці т. зв. спекулянти погадали нерідко у конфлікт із чинними законними приписами, за що були й карані. Це явище в таборовому житті було і є наскрізь негативне. Усякі засоби боротьби з цими від'ємними явищами дають не надто великі наслідки.

До категорій негативних явищ таборового життя належить також безупинна боротьба різних таборових груп за опанування табової самоуправи й адміністрації. Ця боротьба доводила й доводить подекуди до поважних таборових конфліктів. У наслідках такі явища тим більше від'ємні, що вони прикриваються в деяких випадках політичними плащиками, що надає їм характеру т. зв. політичної боротьби. Всі такі явища у таборовому житті вироджуються подекуди не тільки у фанатичну боротьбу, але й у звичайне донощитство та денунціаторство у чужих чинників.

Від цих негативних явищ таборового життя врятує нас тільки переселення у інші краї. Там кожний муситиме важко працювати, щоб забезпечити собі існування. Тому не стане предмету до боротьби, який існує в таборах. Взагалі треба підкреслити, що такі міжнародні установи, як перед тим УНРРА, а тепер ІРО вкладали й вкладають величезну енергію та капітал у допомогу новій еміграції і зокрема в утримання таборів, але це не всім заінтересованим виходить однаковою мірою на добре. Одним ця допомога є добродійством, що дає їм змогу чогось навчитися та це потім належно для себе і для своєї родини використати, іншим — дарове утримання дає змогу виробляти зовсім протилежні прикмети та поводитися так, що вони не приносять чести ані собі, ані українському народові.

З демографічних проблем української еміграції

(На прикладі таборів у Міттенвальді).

Demographic problems of Ukrainians in exile

Проблеми

На території трьох західних зон Німеччини й Австрії живе під теперішню пору (осінь 1948 р.) понад 100 000 українців, найцінніше з погляду числа й якості скупчення української політичної еміграції. Ця емігрантська маса підлягає постійній флюктуації, а разом з тим зменшується не лише її число, але й змінюється її будова — структура віку й статі, віроісповідний і соціальний склад тощо. Демографічна структура української еміграції не маловажна для її майбутности й ролі, яку вона відіграватиме після повороту на батьківщину. Тож не від речі буде піддати аналізу деякі демографічні прикмети української еміграції, зокрема її вікову й статеву будову.

Предметом нашої аналізи є вся українська еміграція, яка опинилася в межах Німеччини й Австрії, а деякою мірою не лише ця, що тепер тут живе, але й ця, що вже відійшла далі на захід. Для точнішої аналізи всієї української еміграції в Німеччині бракує нам відповідного матеріалу й тому докладну аналізу української людности переводимо на практиці двох таборів у Міттенвальді на підставі чисел, зібраних на місці. Лише в цих таборах розглядаємо проблеми природного руху.

Джерелом для нашої аналізи є числа, які ми отримали від Центрального Представництва Української Еміграції в Німеччині, від Управ таборів Єгер- і Пі-онірказерне в Міттенвальді та від тамошніх українських католицьких і православних парафій, за що згаданим установам складаємо щіру подяку. Зокрема дякуємо: Пані Володимирі Котик, Панові Миронові Стецеві і Панові Богданові Середюкові з ресстраційних відділів сбох таборів, які не жаліли ні часу, ні труду, щоб достачати потрібного числового матеріалу й скласти з нього відповідні зіставлення.

Українська еміграція в 1945—46 рр.

Склад і будова української людности в Німеччині особливі і відмінні, як на батьківщині. Це явище зв'язане з генезою цієї еміграції. Складається вона з кількох зовсім відмінних своїм походженням і прикметами груп. Частина її — це політичні емігранти, або давні, ще з часів після першої світової війни, або нові, які покинули рідну землю перед новою її окупацією большевиками. Друга, далеко численніша група, це українці, вивезені німцями на роботи, здебільша молоді селяни, переважно чоловіки.

З моментом розпаду Німеччини було на її території 1,5 мільйона українців, в тому вище як 1 млн. на тій території Німеччини й Австрії, що її окупували західні альянти. Більшість їх відійшла через репатріацію на рідні землі. Зокрема

відійшли майже всі вояки советської армії, що були в німецькому полоні, і більшість примусових робітників. Назагал придніпрянці відпливали сильніше, ніж галичани, жіноцтво сильніше, ніж чоловіки. Крім цього на еміграції опинилося коло 12 тис. вояків Української Дивізії і інших військових формацій. З кінцем 1945 р. і з початком 1946 р. обставини усталізувалися, себто репатріація покінчилася і на території Німеччини й Австрії залишилося за різними джерелами 150-210 тис. українців. Ця стабілізація відносно тривала недовго, бо незабаром прийшло до масового відпливу еміграції на Захід — до Західної Європи і за океан, і ця фаза є і тепер у повному розвитку.

Як уже було сказано, еміграція складається з двох відмінних груп. Справжні політичні втікачі — це переважно цілі родини й тому серед них назагал нормальна вікова будова і пропорція обох статей, хоча й тут легка перевага чоловіків. Серед заграниччаних на роботи до Німеччини українців переважали чоловіки, здебільша молодші, найбільше працездатні робітники; очевидна річ, лише нечисленні з них були одружені й мали зі собою діти. Після розпаду Німеччини ці дотеперішні напівневільники стають вільні і відразу приходять до заключення масових подружніх зв'язків, чому сприяло скупчення еміграції в таборах і матеріальна допомога УНРРА. Природний наслідок подруж — масові народження, чому знову сприяли добрі — в тому часі — умови прохарчування в таборах, зокрема допомога молодим матерям і дітям. Тому то сьогодні серед української еміграції дуже багато дітей у віці 0-3 років, а мало дітей старших. І так, в американській зоні на 100 дітей у віці 0-3 р. припадало ледве 35 дітей у віці 4-6 років, а в англійській зоні навіть ледве 21. Очевидна річ, діти наших емігрантів прийшли переважно на світ щойно після розпаду Німеччини.

По цих поясненнях зрозуміло стає нам будова української людности на початок 1946 р.

Табл. 1. Вік і стать українців у Німеччині на 1. I. 1946 р.

Table I. Ukrainians in Germany by age groups and sex (1. I. 1946).

Вікові групи Age groups	У %оках людности In % of the population			На 100 чол. припадає жінок Number of females per 100 males
	чоловіки males	жінки females	разом total	
0 — 4	5,2	7,8	6,2	94
5 — 9	3,6	5,3	4,3	92
10 — 14	3,3	4,6	3,8	88
15 — 19	7,6	9,9	8,5	81
20 — 29	31,7	31,9	31,8	63
30 — 39	28,3	22,5	26,0	50
40 — 49	14,4	12,0	13,5	52
50 — 59	4,7	4,6	4,6	61
60 +	1,2	1,4	1,3	71
Разом — Total	100,0	100,0	100,0	64

В табл. ч. 1, впадає в вічі мале число дітей і старих, себто населення непрацездатного або з обмеженою працездатністю, зате сильна перевага річників у віці 20-40 років. На особи у віці до 20 років припадає серед загалу української еміграції ледве 23 проц., коли, напр., в Радянській Україні (в 1926 р.) 50 проц., в За-

хідній Україні (в 1931 р.) 43 проц, навіть в Англії і Франції з їхнім малим числом — усе таки 30 чи пак 33 проц. З другого боку старші річники — вище 50 років — утворили серед нашої еміграції ледве 6 проц, загалу проти 12 проц. в УССР, — 14 проц. в Західній Україні, 22 проц. в Німеччині, а навіть 25 проц. в Англії і Франції*. Знову ж на річники в силі віку 20-50 р. припадало серед української еміграції аж 71 проц. усього населення, коли тим часом в ССР припадало лише 38 проц., в Західній Україні 43 проц., в Англії 45 проц., в Німеччині 48 проц., у Франції 42 проц. В 1945 р. серед української еміграції сильно переважали чоловіки над жінками: на 100 чоловіків припадало ледве 64 жінки. У середньому віці ця недостача жіноцтва була просто катастрофальна, бо на 100 чоловіків припадало ледве 56 жінок.

Якщо врахувати ще вояків Української Дивізії, які в 1945 р. перебували в Італії й які є складовою частиною української еміграції, та оцінювати всю українську еміграцію на початку 1946 р. на 200,000, то картина будови цієї маси була приблизно така:

Табл. 2. Вік і стать усієї української еміграції в Європі (1. I. 1946 р.).
Table 2. Ukrainians emigrants in Europe by age groups and sex (1. I. 1946).

Вікові групи Age groups	Чоловіки males		Жінки females		Разом total		На 100 чоловіків припадає жінок Number of females per 100 males
	в-in 1000	%	в-in 1000	%	в-in 1000	%	
0 — 13	16	12,4	15	21,2	31	15,5	92
14 — 17	2	1,6	2	2,8	4	2,0	87
18 — 44	96	74,4	45	63,4	141	70,5	47
45 +	15	11,6	9	12,6	24	12,0	60
Разом — Total	129	100,0	71	100,0	200	100,0	55

З таблиці ч. 2 ще гостріше як з табл. 1 видно специфічну будову нашої емігрантської маси під кінець 1945 року, а саме невелике число дітей і старших, дуже сильну перевагу середніх, найпрацездатніших річників, та недостаток жіноцтва. Для порівняння додаємо, що коли серед нашої еміграції припадало на людність у віці 18-44 років 70,5 проц. усього населення, то (числа з рр. 1926-1939) в УССР 39,8 проц., в Зах. Україні 43,9 проц., в Польщі 43,4 проц., в Німеччині 45,7 проц., в Сполучених Штатах Півн. Америки 44,2 проц.

Сьогоднішня структура української еміграції

Насамперед кілька чисел. У вересні 1948 р. жило в Німеччині й Австрії у всіх трьох західних зонах коло 104,000 українців. В тому числі жило в американській зоні 59.400, в британській 23.800, у французькій 4.200, в Австрії 16.500.

В таборах жило 82 000 українців, приватно 22 000.

З віроісповідного погляду кругло 69.000, або 66,1 проц. припадало на українсько-католицьку церкву, 34.000, або 32,6 проц., на православну, а 1.400, або 1,3 проц. на інших.

*) Усі числа стосуються до давніших років, а саме до 1930-31 р., для УССР до 1926 р. Сьогодні відносини доволі відмінні. Зовсім своєрідна структура людности в Німеччині, де, напр., в американській зоні припадає на населення в віці до 20 років 32%, на річники вище 50 років 15,8%, а на річники в віці 21-39 років 28,1%.

Щодо походження припадає на галичан яких 68.000 (65,4 проц.), на придні-пряниць яких 33.000 (31,7 проц.), а яких 3.000 (2,9 проц.), на українців з півн.-зах. земель, Закарпаття і Буковини.

В ділянці заняття й соціальної структури припадало приблизно на 100 всіх українців у Німеччині й Австрії: на селян 45, на ремісників і кваліфікованих робітників 20, на некваліфікованих робітників 22, на купців і кооператорів 2, на т. зв. інтелігентські фахи 11.

Треба підкреслити, що всі ці числа лише приблизні. Навіть не є певне число всієї української людности в Німеччині й Австрії. Можливо, що це число можна б піднести — у зв'язку з неточною реєстрацією — до яких 110 000.

Як уже вище згадано, структура української еміграції в Німеччині й Австрії підлягала змінам, бо на протязі останніх трьох років прийшли на світ тисячі наших наймолодших емігрантів та постійно відпливала частина емігрантів далі на Захід і за океан. З другого боку, емігрують переважно молоді люди з найпрацездатнішому віці і то чоловіки. За даними ЦПУЕ виемігрувало з американської й англійської зони Німеччини на 32,9 тис. українців аж 29,4 тис. осіб у дозрілому віці, себто 89 проц., коли серед загалу українців дорослі творили не цілих 75 проц. Знову ж серед дорослих емігрантів з Німеччини чоловіки склали аж 72 проц., а жінки лише 28 проц., коли на початку 1946 р. на 100 українців, що жили в Німеччині, припадало 64 чоловіки і 36 жінок.

В наслідок цих процесів змінилася досить помітно структура українців у Німеччині. Ці зміни були такі: 1. збільшення числа дітей у віці до 5 років (з 6,2 проц. на 15,2 проц.), 2. зменшення найпрацездатніших річників у віці 20-40 років (з 57,8 проц. на 47,6 проц.) і автоматичне збільшення відсотка старших осіб у віці вище 50 років (з 5,9 проц. на 9,4 проц.), та 3. більш нормальне відсоткове відношення обох статей, головнo в дозрілих річниках (на 1.1. 1946 р. припадало на 100 чоловіків у віці 20-49 років лише 56 жінок, у 1948 р. вже 78).

Вікову будову українського населення в Німеччині під сучасну пору (жовтень 1948) видно точніше з наступної таблички:

Табл. 3. Вік і стать українців у Німеччині на 1. X. 1948 р.
Table 3. Ukrainians in Germany by age groups and sex (1. I. 1948).

Вікові групи Age groups	У %огах людности In %о of the population			На 100 чоловіків припадає жінок Number of females per 100 males
	чоловіки males	жінки females	разом total	
0 — 4	14,2	16,3	15,2	94
5 — 9	4,6	5,3	4,9	99
10 — 14	3,8	4,6	4,2	101
15 — 19	3,7	4,3	4,0	96
20 — 29	25,9	26,3	26,0	83
30 — 39	22,0	21,0	21,6	78
40 — 49	15,7	13,6	14,9	71
50 — 59	7,5	6,2	6,9	68
60 +	2,6	2,4	2,5	77
Разом — Total	100,0	100,0	100,0	82

Перше, що в тій табличці впадає в вічі — це великий відсоток дітей у віці 0-5 років. Він вищий, ніж у будь-якій іншій країні Європи в довсенній добі, а

такий самий, як в Україні в 1926 р. Ми знаємо, що це діти молодих українок і українців, вивезених на роботи до Німеччини. Наступні групи віку (5-9, 10-14) аномально слабо представлені не лише тому, що це частково (5-9) діти, народжені в час війни, коли число народин упало, але головно тому, що до Німеччини й Австрії приїхало порівнююче мало українських родин.

Не зважаючи на відплив частини еміграції далі на Захід і тепер переважають річніки в віці 20-40 років, бо в цьому віці є колишні примусові робітники. З тієї самої причини небагато тут старших осіб. Характеристичне, що вікова будова чоловіків майже така сама, як жінок.

Не зважаючи на сильніший відплив з Німеччини українців, ніж українок, усе таки і далі переважають чоловіки над жіноцтвом у всіх класах віку вище 20 років. Сильніший відплив чоловіків вплинув, щоправда, на пропорційніші відносини між українцями й українками в Німеччині, але водночас спричинив надвишку українців над українками в тих країнах, до яких український елемент відплив з Німеччини, зокрема в тих, в яких не було давнішої еміграції з-перед війни. В такій Великій Британії припадає, мабуть, на 20,000 чоловіків у віці 20 років і вище ледве яких 3 000 жінок, в Бельгії на 5 500 українських повоєнних імігрантів ледве 2 000 імігранток і т. д.

Українці в Міттенвальді

Табори в Міттенвальді. Брак відповідного матеріалу не дозволяє нам на точнішу аналізу люднестевих відносин серед загалу української еміграції і тому поспробуємо перевести її на прикладі двох українських таборів у Міттенвальді, одному з більших скупчень українських імігрантів у Німеччині. Це — більший табір в Єгерказерне і менший в Піонірказерне; перший з них організований в початках 1946 р., другий виповнився українцями щойно роком пізніше. Українське населення в обох таборах підлягає постійній флюктуації. Щоправда, число мешканців не підлягає більшим змінам і коливається між 3 500 і 4 000, але в тому самому часі сотки українців відійшли з Міттенвальду далі на захід, а водночас приплили сотки нових; частково це дотеперішні мешканці інших менших таборів, які скомплектовано з більшими, частково особи, що жили давніше приватно, але згодом перенеслися теж до таборів через важкі фінансові умови.

На початок дещо статистики. В таборах у Міттенвальді переважають гр.-католики над православними, а тим самим галичани над придніпрянцями. На 3 600 українців (числа з жовтня 1948 р.) припадає на гр.-католиків кругло 80 проц., а тільки 18 проц. на православних; 82 проц. — це галичани, 14 проц. — це придніпрянці, дещо більше як 3 проц. припадає на українців з півн.-зах. земель, ледве по кілька осіб на українців з Закарпаття і на буковинців. Серед придніпрянців невеликий відсоток припадає на давню еміграцію. У таборі переважають селяни й робітники, здебільша примусово вивезені німцями на роботу, далеко менше старших селян, що добровільно виїхали з рідного краю. На інтелігентські фахи припадає приблизно 23 проц. усіх таборовиків. У порівнянні з усією українською еміграцією в Німеччині, в таборах у Міттенвальді відсоток галичан і гр.-католиків вищий, ніж серед загалу (в цілій Німеччині гр.-католики творять серед українського загалу 66 проц., а галичани 65 проц.), відсоток інтелігенції вдвоє вищий (23 проц. і 11 проц.).

Іміграційні процеси. Яким способом флюктуація населення впливає на зміни в його структурі — видно найкраще з порівняння будови української людности в Міттенвальді в трьох періодах часу, а саме на 1. VII. 1947 р., 1. I. 1948 р. і 1. X. 1948 р.

Табл. 4. Вік і стать українців у Міттенвальді на 1. VII. 1947, 1. I. 1948 р. і 1. X. 1948 р.
 Table 4. Ukrainians in D. P. Camps in Mittenwald by age groups and sex.
 (1. VII. 1947, 1. I. 1948 and 1. X. 1948)

У відсотках усієї людности — In % of the population.

	Вікові групи — Age groups					Разом Total
	0—5	6—13	14—17	18—44	45 +	
1. VII. 1947						
Чоловіки — Males	12,0	6,2	4,8	61,0	16,0	100,0
Жінки — Females	13,2	8,6	5,1	58,8	14,3	100,0
Разом — Total	12,6	7,3	4,8	60,0	15,3	100,0
1. I. 1948						
Чоловіки — Males	12,1	5,8	4,6	61,5	16,0	100,0
Жінки — Females	14,8	7,3	5,2	58,1	14,6	100,0
Разом — Total	13,3	6,5	4,8	60,0	15,4	100,0
1. X. 1948						
Чоловіки — Males	16,5	8,4	3,7	51,7	18,7	100,0
Жінки — Females	16,3	8,4	4,5	55,5	15,3	100,0
Разом — Total	16,5	8,4	4,1	54,0	17,0	100,0

З наведених чисел бачимо ось-які зміни в структурі населення:

Перше явище — це сильне збільшення відсотка дітей у віці до 5 років, — зрозуміле у зв'язку з сильним природним приростом. Через вплив частини мешканців таборів далі на Захід і за океан зменшується автоматично відсоток найпрацездатнішої людности в віці 18-44 років (з 60,0 проц. на 54,0 проц.); цей спадок невеликий у жінок, які менше емігрують (з 58,8 проц. на 55,5 проц.), сильний у чоловіків (з 61,1 проц. на 52,7 проц.). Третє явище — це збільшення відсотка старших річників, головню через їх слабший виїзд за кордони Німеччини. У зв'язку зі сильнішим виїздом чоловіків, ніж жінок, збільшується відсоток жіноцтва серед таборової людности, зокрема — очевидна річ — серед річників 18-45, як це й видно з наступної таблицки.

Табл. 5. На 100 чоловіків припадає жінок:
 Table 5. Number of females per 100 males:

Рік — Year	Вікові групи — Age groups			Разом — Total
	0—17	18—44	45 +	
1. VII. 1947	96	79	73	82
1. I. 1948	96	75	72	80
1. X. 1948	97	102	79	98

Вікова структура. Точніше з'ясовує вікову структуру українців у Міттенвальді оця таблицка:

Табл. 6. Вік і стать українців у Міттенвальді на 1. X. 1948 р.
Table 6. Ukrainians in D.P. Camps in Mittenwald (1. X. 1948).

Вікові групи Age groups	У % людности In % of the population			На 100 чоловіків припадає жінок Number of females per 100 males
	чоловіки males	жінки females	разом total	
0 — 4	13,4	14,7	14,1	100
5 — 9	4,2	5,0	4,6	108
10 — 19	10,3	11,2	10,8	97
20 — 29	23,5	30,1	26,6	116
30 — 39	20,3	14,2	17,5	64
40 — 49	14,8	12,9	13,8	79
50 — 59	9,6	8,0	8,8	75
60 +	3,9	3,9	3,8	86
Разом — Total	100,0	100,0	100,0	91

Вікова будова українців у Міттенвальді не відбігає багато від звичної нам уже будови всієї української людности в Німеччині.

Статева будова. Одне, що треба підкреслити — це перевага жінок над чоловіками в наслідок сильного — в останніх місяцях — відпливу чоловіків на працю. Стосується це до найпрацездатніших річників 20-29 років, точніше 20-24, серед яких на 100 чоловіків припадає аж 116, а навіть 140 жінок. Ця сучасна перевага українок над українцями в Міттенвальді є в дійсності лише позірна. Побачимо це, коли поділимо чоловіків і жінок на свободних і одружених. Тут виявляється, що 630 одруженим чоловікам у віці 20-49 років відповідає 806 замужніх жінок того самого віку, але 500 свободним чоловікам ледве 203 свободні жінки. Бачимо з одного боку перевагу одружених жінок над одруженими чоловіками, з другого — сильний недобір серед свободних осіб. Причиною першого явища є велике розбиття родин — багато чоловіків виїхало на працю за межі Німеччини, залишаючи покищо свої дружини в таборах. Факт, що на 100 свободних чоловіків припадає ледве 41 свободна жінка, є грізним явищем. Це свідчить, що й половина українців не може знайти подруги свого життя серед українок. Не знаємо точно, як представляються ці відносини серед усієї української еміграції, але якщо б серед загалу українських емігранток на свободні жінки припадав подібний відсоток як у Міттенвальді, то серед загалу 200.000 емігрантської маси припадало б кругло на 60.000 свободних чоловіків у віці 20-45 років ледве 10.000 свободних жінок у віці 15-39 років, або 100 свободним чоловікам відповідає 17 свободних жінок. Якщо візьмемо до уваги, що серед давньої української еміграції, так заокеанської, як і європейської, сильно переважають чоловіки над жінками, прийдемо до висновку, що більшість чоловіків-українців не знайде на еміграції подруг свого життя серед українок і або не вступить у подружні зв'язки, чи ждатиме на поворот до рідного краю з його колосальною перевагою жіноцтва над чоловіками, або... пожениться з чужинками, і так підпаде під впливи денационалізації. До тієї дуже грізної і важливої в наслідки проблеми повернемося ще згодом.

Дві групи таборовиків. Ми згадували вже, що еміграція складається з двох груп — справжніх політичних утікачів, що покинули батьківщину перед заливом її більшовиками, і осіб, що їх вивезли примусово на працю до Німеччини. Перша група — це назагал люди сімейні й переважно інтелігенти, другі — це

переважно молоді люди, здебільша селяни й робітники. Розподілити докладно українську еміграцію на названі дві групи трудно. Легше розділити її на селян і робітників, з одного боку, і на т. зв. інтелігентські фахи, з другого. В слідуючій таблиці видно структуру кожної з цих двох груп.

Табл. 7. Вік і стать українців у Міттенвальді на 1. X. 1948 р.
Table 7. Ukrainians in D. P. Camps in Mittenwald (1. X. 1948).

а) Селяни й робітники — Peysants and workers (В %оах людности — In %о of the population)								
	Вікові групи — Age groups							
	0—4	5—9	10—19	20—29	30—39	40—49	50—59	60 +
Чоловіки males	18,2	4,0	9,5	26,1	19,6	14,8	5,8	2,0
Жінки females	20,0	5,2	10,8	32,4	12,2	11,7	4,7	3,0
Разом total	19,2	4,6	10,1	29,0	16,0	13,4	5,3	2,4

б) Умові працівники — Intellectual jobs (В %оах людности — In %о of the population)								
	Вікові групи — Age groups							
	0—4	5—9	10—19	20—29	30—39	40—49	50—59	60 +
Чоловіки males	10,8	4,3	11,9	17,5	20,2	15,2	13,2	6,9
Жінки females	11,0	5,2	13,7	19,9	17,6	17,0	10,4	5,2
Разом total	10,9	4,9	12,8	18,6	18,8	16,2	11,8	6,0

Ось маркантні різниці між обома групами:

1. У селян і робітників майже вдвоє більше малих дітей, ніж в інтелігенції (10,9 проц. і 19,2 проц.), що свідчить про далеко сильнішу плодючість першої групи. 2. Число старших дітей і підлітків децю більше в інтелігенції (17,7 проц. і 14,7 проц.) 3. Не зважаючи на дальший відплив на еміграцію, участь річників 20-29 у селян і робітників ще й тепер далеко вища, ніж в інтелігенції (29,0 проц. і 18,6 проц.). 4. В інтелігентів старші річники втричі сильніше загруплені, як у селян і робітників. 5. В інтелігентів перевага чоловіків над жінками (на 100 чоловіків в віці 20-49 років — 88 жінок) менша, ніж у другій групі (на 100 чоловіків 74 жінки); фактично надмір жіноцтва у селян і робітників лише позірно такий невеликий, бо в останніх місяцях сотки чоловіків з тієї групи виїхали на працю далі на Захід. Різницю між віковою будовою обох груп бачимо ясно з такого протиставлення:

У селян і робітників припадає на малі діти (0-4) і на молодих чоловіків і жінок (20-29 рр.) майже половина всього населення (48,2 проц.), в інтелігентів

лише 29,5 проц. Наведені прикмети обох груп вказують на це, що вікова й статевая структура інтелігентів більш зближена до нормальної будови нашого населення в ріднім краю, ніж у групі селян і робітників. Явище зрозуміле, бо в склад інтелігентської групи ввійшли переважно цілі родини, знову ж селяни й робітники — це в великому відсотку самітні особи, частково це молоді, щойно тут на еміграції повстали родини.

Галичани й придніпряниці. Було б цікаво порівняти будову різних територіальних українських угруповань, насамперед придніпрянців і галичан. У таборах Міттенвальду немає ніяких більших різниць між цими двома головними відлами нашої еміграції. Загальні обсервації виявляють одначе, що у придніпрянців, головню у селян й робітників, дещо більше число малих дітей в наслідок дещо сильнішого числа родин.

Вікова будова різних національних груп

Интересна проблема порівняти різні національні групи, що живуть тепер у Німеччині з погляду вікової й статевої будови. Ми зробили цю пробу й порівняли кілька національностей, які живуть на території т. зв. області Гарміш-Партенкірхен-Шонґав IPO в Горішній Баварії. До уваги ми взяли, побіч українців і поляків (обі групи мають по 4.000 душ), ще жидів (500 душ), балтійців, себто литовців, лотишів і естонців (610 осіб) та т. зв. нансенівців, себто давніх емігрантів, власників нансенівських пашпортів (теж 610 осіб, головню українців і росіян). В табл. ч. 8 бачимо структуру цих п'ятох груп:

Табл. 8. Вік і стать різних національностей в області Гарміш-Партенкірхен-Шонґав на 1. X. 1948 р.

Table 8. Population of area Garmisch-Partenkirchen-Schongau by nationality, sex and age (1. X. 1948).

(У відсотках усієї людности — in % of the population)

Національність Nationality	Стать Sex	Вікові групи — Age groups					Разом Total
		0—5	6—13	14—17	18—44	45 +	
Українська Ukrainian	чолов. — mal.	13,4	7,1	3,2	60,7	15,6	100,0
	жінки — fem.	16,1	7,8	4,1	58,3	13,7	100,0
	разом — tot.	14,8	7,4	3,7	59,4	14,7	100,0
Польська Polish	чолов. — mal.	20,1	5,0	2,9	64,0	8,0	100,0
	жінки — fem.	22,6	6,7	2,1	60,6	8,0	100,0
	разом — tot.	21,2	5,8	2,6	62,4	8,0	100,0
Жидівська Jews	чолов. — mal.	14,5	0,6	1,0	77,4	6,5	100,0
	жінки — fem.	17,3	1,4	0,5	74,2	6,6	100,0
	разом — tot.	15,6	1,0	0,8	76,0	6,6	100,0
Балтійська Balts	чолов. — mal.	11,3	15,2	4,1	45,5	23,9	100,0
	жінки — fem.	9,5	11,6	11,0	45,3	22,6	100,0
	разом — tot.	10,4	13,4	7,6	45,4	23,2	100,0
Бездержавні Stateless	чолов. — mal.	8,3	4,3	2,6	41,4	43,4	100,0
	жінки — fem.	9,6	9,2	4,6	49,0	27,6	100,0
	разом — tot.	8,8	6,4	3,4	44,8	36,6	100,0

Табл. 9. На 100 чоловіків припадає жінок:

Table 9. Number of females per 100 males:

Національність Nationality	Вікові групи — Age groups		
	0—17	18—44	45 +
Українці — Ukrainian	104	81	78
Поляки — Polish	102	86	90
Жиди — Jews	80	63	70
Балтійці — Balts	105	100	95
Бездержавні — Stateless	112	89	48

З наведених чисел видно великі різниці між поодинокими групами. Найбільше зближені до українців є поляки, хоча й тут видно різниці: у поляків більше малих дітей і менше старших річників вище 45 років. Це легко пояснити: поляки майже не мають на території Горішньої Баварії (головно табір у Шонгав-Альтенштадт) інтелігенції і їхня вікова структура майже ідентична зі структурою українських селян і робітників. Дуже характеристична вікова будова жидів. Це здебільша люди, яким пощастило пережити пекло німецьких концтаборів, і тому немає тут старців (найменший з усіх національностей відсоток осіб у віці вище 45 років) та немає дітей і молоді в віці 6-17 років) теж сильна перевага чоловіків над жінками.

Дуже характеристична є вікова будова бездержавних, себто власників нансенівських паспортів — мале число дітей і велике число старших осіб. І це зовсім зрозуміле явище, бо це емігранти, себто старші люди, у яких не було більшого природного приросту.

Балтійські емігранти мають досить великий відсоток інтелігенції і тому в них — побіч «нансенівців» — найбільший відсоток старших осіб і найменший малих дітей, на що впливає теж звісне мале число народин у балтійських народів.

Природний рух українського населення в Міттенвальді

Не маємо матеріялу для досліджування природного руху серед української еміграції в цілій Німеччині й тому обмежимося аналізом відносно на прикладі таборів у Міттенвальді. Треба одначе завважити, що реєстрація природного руху не є зовсім точна, зокрема, якщо йдеться про шлюби. Неточно подане число померших, бо частина мешканців таборів померла в лічницях за межами Міттенвальду.

На підставі зібраного нами матеріялу складники природного руху серед українців у Міттенвальді були в річній пересічі на 1000 мешканців за час від липня 1946 р. по червень 1948 р. такі (для порівняння подаю числа для всієї людности Радянської України за 1926 р., себто рік найбільшого природного приросту, і для українців Галичини з 1936 р.):

Табл. 10. Природний рух українців у Міттенвальді.

Table 10. Marriages, births, and deaths of Ukrainians in Mittenwald.

Країна Countries	Рік Year	Шлюбів Marriages	Народин Births	Померлих Deaths	Прир.приріст Nat. increase
		На 100 мешканців — Per 100 inhabitants			
Міттенвальд Mittenwald	1946—48	18,8	40,1	7,1	33,0
Рад. Україна Ukrainian SSR	1926	12,1	42,1	18,1	24,0
Зах. Україна West-Ukraine	1936	8,5	26,5	15,2	11,3

Наведені числа дуже характеристичні. Число шлюбів серед українців у Міттенвальді надзвичайно високе, пересічно двічі вище, ніж в інших країнах. Це явище переходове й зрозуміле, бо після розвалу Німеччини прийшло до масових подружніх зв'язків між молодими людьми, що опинилися в таборах ДП. Зрозуміле теж дуже велике число народин, як вислід масових подружніх зв'язків. Однак число народин супроти всієї людности не дає нам правдивої картини, з огляду на аномальну будову віку і розподіл статей серед української еміграції. Вартісніші є числа, які представляють плідність жінок, себто число всіх народин супроти жінок у віці 15-49 років. Отож на 100 жінок у 15-49 років припадає в Міттенвальді 14,2 народин. Це надзвичайно високе число. Для порівняння подаю, що перед другою світовою війною плідність жінок виносила в Англії 5,3, Франції 2,6, Німеччині 6,9, Польщі 9,7, Болгарії 11,4, Еспанії 13,2, на Радянській Україні, (в 1927 р.) 15,2. Інтересна теж плідність жінок в різних групах віку (для порівняння подаємо числа з УССР для 1927 р. і для Польщі за рік 1931-32).

Табл. 11. Плідність жінок.

Table 11. Fertility of women.

Країни Countries	Рік Years	Пересічне річне число народин на 100 жінок в віку Average annual number of births per 100 women in the age groups shown						
		15—49	15—19	20—24	25—29	30—34	35—39	40—44
Міттенвальд Mittenwald	1946—48	14,2	2,3	33,4	13,2	11,8	3,0	0,9
Рад. Україна Ukrainian SSR	1927	15,2	3,8	25,4	25,6	20,6	15,8	7,7
Польща Poland	1931—32	11,2	2,5	14,5	18,9	16,4	11,8	5,3

Діти, народжені в Міттенвальді, це діти молодих подруж. Більше як половина матерів новонароджених дітей була в віці 20-24 років, і плідність жінок у цім віці була більша, ніж у будь-якій іншій країні, навіть вища, ніж в Радянській Україні, де жіноцтво виявляло в 1923-28 рр. найвищу плідність в Європі. Українки Міттенвальду в інших групах віку виявляють нижчу плідність, ніж, напр., в

Україні і в Польщі. Завважуємо інтересне явище, що велике число народин українська еміграція завдячує лише молодим, уже після війни заключеним подружжям, а в давніх подруж число народин нижче від пересічі в інших слов'янських народів.

Смертність серед українців Міттенвальду — 7,1 померлих на 1000 осіб — а нормально низька. Вона нижча, ніж у будь-якій іншій країні світу (в Австралії, країні з найменшою смертністю, вмирало перед війною на 1000 осіб 9,7 осіб річно). На таку низьку смертність українців у Міттенвальді — і взагалі на еміграції — склалися дві причини: поперше — корисна вікова будова, а саме невеликий відсоток старих осіб, серед яких смертність висока; подруге, на еміграції залишилися переважно фізично сильніші осібники, бо слабші померли в часі злиднів війни і перших етапів скитальщини. Інтересна є низька смертність немовлят: на 100 новонароджених дітей вмирає в Міттенвальді 6,1, коли, напр., в Радянській Україні вмирало 12,6, в Польщі 14,0 (1936 р.), а в українців Галичини аж 18,2. Взагалі смертність серед усіх груп віку далеко нижча, ніж в інших країнах. Зокрема серед найпрацездатніших річників у віці 20-45 років умирало річно ледве 3 особи. Причиною цього явища є, з одного боку — як вже було сказано — добір сильніших і здоровіших елементів на працю до Німеччини, але — з другого боку, теж корисні гігієнічні умови життя емігрантів, зокрема достатня лікарська опіка.

В наслідок високого числа народин і низької смертності українці в Міттенвальді виявляють дуже високий природний приріст — 33 проц. — число надзвичайно високе. Треба, однак, підкреслити, що такий високий природний приріст це лише переминаючий прояв. У зовсім відмінних умовах, в яких найдуться незабаром емігранти, він буде далеко нижчий. Уже тепер завважуємо на прикладі українців Міттенвальду спадок народин з 43 проц. в 1947 р. на 34 проц. в першому півріччі 1948 р.

Не входячи в інші проблеми природного руху в українців Міттенвальду, звернемо ще увагу на одну інтересну подробицю. Це брак мішаних подруж між двома головними відлами українського народу, між галичанами й придніпрянцями. На 95 галичан, які вступили в подружні зв'язки, аж 85 оженилося з галичанками, 3 з німкенями, 2 з польками і лише 4 з придніпрянками. Подібно теж на 34 придніпрянців аж 31 взяло собі за жінки придніпрянки, а лише один оженився з галичанкою. Себто дві головні регіональні українські групи не мішаються одна з одною, хоча понад 3 роки живуть побіч в цих самих таборах. Підкреслити треба, що, не зважаючи на недобір українських дівчат, українці лише виїмково шукають собі подруги життя між чужинками. Лише 4 українці взяли собі за жінки німкеня, а два польок. Ні одна українка не ввійшла в подружній зв'язок з чужинцем.

Внески

Вікова будова еміграції має ось такі прикмети: велику перевагу річників в силі віку, мало старших річників і старших дітей та підлітків, великий відсоток малих дітей до 3 років життя і сильну перевагу чоловіків над жіноцтвом. Дальша демографічна прикмета нашої еміграції — це велике число народин і мінімальна смертність, а в наслідок цього великий природний приріст. Велике число народин завдячуємо майже тільки молодим подружжям — це діти жінок у віці 20-24 р. При віковій структурі наша еміграція має максимум найсильніших і найпрацездатніших елементів у порівнянні до свого загального числа. Цю специфічну демографічну структуру українська еміграція завдячує масі

молодих українців, а потім українок, яких німці вивезли примусово на роботу. Знову ж властива політична еміграція виявила нормальнішу вікову й статеву структуру, подібно як на батьківщині.

Демографічні відносини серед нашої еміграції зовсім інші, як у рідному краю, в якому якраз в наслідок репресій, голоду і другої світової війни найбільшим втратам підпали річники середнього віку і в якому вже сильна перевага жіноцтва над чоловіками. Тут теж невеликий природний приріст.

Така будова української еміграції містить побіч позитивних позначок теж зав'язки великих небезпек на будуче. У зв'язку з сильним дефіцитом старших дітей і молоді в віці 5-20 років, за деякий час будуть дуже ослаблені дорослі річники, рішальні для актуальної сили якоїсь групи. Негативним проявом є невелике число народин в інтелігенції і давніших подружжях. Збільшиться смертність.

Однаке найбільша небезпека для еміграції — це сильна диспропорція між числом чоловіків і жінок, які ще не ввійшли в подружні зв'язки. Як знаємо, 60.000-ам свобідних чоловіків у віці 20-45 років відповідає ледве 10.000 українок, які могли б для них бути товаришками життя. Для тисяч молодих українців є лише дві альтернативи — або не женитися і ждати на поворот до рідного краю, або женитися з чужинками. Безперечно, буде одно й друге. Тому, що шлюби з чужинками, і то ще на чужині, зв'язані з великою небезпекою денационалізації, треба обмежити цю небезпеку відповідною демографічною політикою. Національний інтерес вимагає, щоб ні одна українка не вийшла заміж за чужинця, з другого боку, щоб якнайбільше українок увійшло в скорому часі в подружні зв'язки з українцями. Українці з нової еміграції, що найшлись або найдуться в Америці, повинні шукати подруги життя серед американських українок. Все це, однаке, лише малою мірою зарадить лихові, зокрема серед української еміграції в Західній Європі, в якій нашого жіноцтва обмаль. При заключуванні подружніх зв'язків українців з чужинками найменші небезпеки денационалізації, мабуть, при подружжях з німками — з передумовою спільного виїзду поза межі Німеччини.

Боротьба з маривом денационалізації буде завжди найважливішим внутрішнім завданням української еміграції. Культурна й освідомна праця, пристосована до специфічних емігрантських умовин, плекання цінностей української духовности й нові вклади до неї — все при найстислішій співпраці з обома Українськими Церквами повинне бути складовими елементами української культурної політики на еміграції.

Summary: Volodymyr Kubijovyč. Demographic problems of Ukrainians in exile. (Example: Camps in Mittenwald).

The author classifies Ukrainian émigrés in Germany and Austria according to age and sex and discusses some problems arising from natural movements in groups of these. He treats some special questions with reference to the D.P. Camps of Ukrainians at Mittenwald in Upper Bavaria.

Most of the Ukrainian émigrés are peasants and workmen who were forced to work for Germany during the war. Some of the laborers went back home while others preferred exile to life in their native Land now occupied by bolsheviks. Political refugees who fled with their families from the Russians, form a second group. At the beginning of 1946, the number of Ukrainian emigrants, including Ukrainian soldiers, then in Italy but now in England, amounted to 200 000; in Germany and Austria this figure was reduced to about 100 000, as many émigrés found work in Western Europe or overseas. These origins explain the general structure of this people in exile at the beginning of 1946 as demonstrated by tables 1 and 2. The majority of the people are

between 20 and 40 years of age, i. e. at the best age for working. There are few children and old folk and considerably more men than women.

After the war very many of the young people, who were now free, married, and, as a result, the number of births rose enormously. On the other hand, however, tens of thousands of young Ukrainian men left Germany for the West in 1947 and 1948. This entirely changed the structure of the exiled nation, for the percentage of children increased and the number of men at the best age for working (from 20 to 29) was greatly reduced, as was also the increase of men over women (Table 3). We can take the Mittenwald camps as a typical example of the changes in structure, classified according to age and sex, which were caused particularly in 1948 by the mass movement from Germany (Tables 4, 5, and 6).

Table 7 shows the differences between peasants and laborers on the one hand and representatives of learned professions on the other. The reasons for the difference is that, whereas the former as mostly forced laborers had married in exile, the latter were in the main voluntary émigrés who had left their native country with their whole families.

By studying some other D.P. camps in Upper Bavaria, we can compare the Ukrainians with the structure of other national groups (Table 8). The Poles resemble the Ukrainians most, both as regards age and sex. In the case of the Poles, however, the high percentage of children and men of working age is, we think, due to the fact that these were mostly laborers displaced from Poland and not members of intellectual classes.

Among Jews, figures are highest for persons between 20 and 40 and for men, these being generally the only survivors of the German concentration camps.

Émigrés from former years — people with a Nansen pass — are of course mostly elderly, the sexes being fairly evenly divided. We find the same facts when we consider émigrés from the Baltic Provinces (Lithuanians, Livonians, Esthonians) where intellectuals are in the majority.

The great number of marriages among young people had a marked influence on the fertility of the women and is also the reason for the great number of children born to women between 20 and 24. As a result we have a great increase in the number of births (Tables 10—11) and, thanks to the preponderance of healthy, young parents, a very low mortality.

Facts of population for Ukrainians in exile differ from those for Ukrainians at home who, as a result of the famine of 1933, mass reprisals by the Soviets and losses in World War II, have a great shortage of people in the best working years and an enormous preponderance of women over men.

Іван Базилевич

Спостереження таборового лікаря

Ivan Bazylevych: Observations of D.P.-camp-physician.

Медицина в таборах для ДП увесь час відзначалася певними специфічними рисами, що залежало від своєрідних особливостей життя й побуту мешканців їх і, нарешті, від своєрідного правного становища останніх. У цьому мав я змогу упевнитися, працюючи понад три роки таборовим лікарем у Швайнфурті та Ашаффенбургу.

Пригадаймо початкову бурхливу добу існування таборів, час, коли тількищо скінчилася масова репатріяція чужинців з Німеччини і ті, що лишилися, поступово перетворилися з «авслендіше арбайтер» на «дісплейсед перзонз». Це був час численних репатріяційних акцій різноманітного характеру і, не зважаючи на останні, поступової нормалізації таборового життя.

Особливу увагу лікаря привертав тоді факт виснаження великої кількості таборян, як наслідок напівголодного харчування їх протягом кількох останніх років. Стан живлення був часто цілком жахливий. Втрата 20–30 кг ваги за час війни й ому колосальна диспропорція між цифрами зросту й ваги спостерігалася, так би мовити, на кожному кроці, особливо помітно у жінок. Не маю змоги зупинитися тут на деталях цього небезпечного стану. Зазначу лише, що мала місце майже тільки суха форма захворювання, тоді як голодні набряки траплялися далеко рідше. Звичайно явища виснаження зникали після 2–3 місяців перебування в таборі рівночасно з поліпшенням самопочуття і загального стану здоров'я хворої людини. Однак, перші дні по переїзді до табору супроводилися як правило різноманітними шлунково-кишковими розладами, які залежали від раптового переходу з убогих раціонів на висококальорійне харчування. Лікарські попередження не справляли жадного враження на нових таборян, апетит яких звичайно був таки вовчий. Пізніше багато таборян почали страждати від упертих обструкцій: кишковий тракт їх по переході на рафіновану їжу не перебував більше під впливом подразників — незасвоєваних шлаків, до яких був призвичаєний під час війни, коли уживалося лише грубих харчів. За єдиний недолік тодішнього харчування в таборах можна було уважати брак свіжої городини й овочів. Інстинктивно відчуваючи це та маючи почуття не наситіного голоду, таборяни, особливо юнаки, частенько намагалися поповнити зазначену прогалину і припадали надто завзято особливо на недостиглі яблука, сливи, а також на всяку городину. В наслідок цього наші амбулаторні журнали протягом липня — вересня 1945 р. мусіли констатувати, що добра половина пацієнтів належить до категорії шлунково-кишкових хворих. Усі ці розлади, однак, досить легко зникали під впливом відповідного лікування.

Радість визволення від нацистського ярма та разом із тим непевність становища в збаламученому морі післявоєнної Німеччини спричинилися на перших порах до великої готовості багатьох ДП служити Венері. Шлюби й весілля зробилися повсякденним явищем у таборах, населення яких невпинно збільшувалося таким способом. Наші акушери мусіли прапювати дуже напружено, особливо на початку 1946 р. Дехто служив очоче також Бахусові. Слід зауважити, що тоді, на жаль, ми спостерігали кілька масових інтоксикацій (із смертними випадками) отруєним алкоголем, який десь знаходили чи купували таборяни. Венеричні захворювання виявили тоді тенденцію ширитися, однак, здається, менше, ніж серед вояків або німецького населення. Пізніше — в 1946 і особливо в 1947 р. — кількість їх помітно зменшилася.

Чималу небезпеку являло, нарешті, поширення серед таборян корости, що було викликане передусім великим перенаселенням таборів і на початку далеко не ідеальними загально-гігієнічними умовами. Проте, не слід забувати, що, за новими статистичними даними, ДП складала в Ашаффенбургу 1/7 загального населення міста, а мешкали приблизно в 20 частково пошкоджених бльоках 5 таборів, тоді як корінне населення користувалося житловою площею цілого міста й приміської смуги... Не зважаючи на це, хвалити Бога, у таборах тоді не було епідемії. Так само і легенева туберкульоза мала місце лише в поодиноких випадках.

Час минав. Небезпека примусової репатріації більше не загрожувала. Табори остаточно устаткувалися, таборовий побут викристалізувався, невпинно підносилися хвиля творчої самодіяльності ДП. Десь перед весною 1946 р. почалася друга доба існування таборів, яка, так би мовити, перебігала під знаком скринінгів.

Характер захворювань ДП, які вже відгодувалися на добрих харчах, почав радикально змінюватися. На перше місце висунулися різноманітні ревматичні страждання суглобів, м'язів, нервів та ін., що залежало, насамперед, від житлових умов у таборах з постійними протягами на сходах, коридорах, вбиральнях, частенько

ко з вибитими або погано полагодженими шибамі, цементованими підлогами; не говоримо вже за мешканців у льохах, під дахом тощо.

Далі довелося бачити не мало випадків з початковими явищами авітаміноз та поруц цього прояви так званих алергічних розладів — це був суто «консервний» період таборового харчування. Багато допомагало нам тоді систематичне призначення з профілактичною метою мультівітамінових таблеток. Водночас усе частіше почали звертатися до нас пацієнти з хронічними хворобами органів травлення, як от гирзика шлунку, гастрити, катар жовчевого міхура, інколи з жовчевим камінням, хронічний коліт тощо, тоді як гострі шлунково-кишкові розлади відійшли на другий план. Пацієнти ці потребували звичайно шпитального лікування й швидко знаходили там полегшення від страждань. Алеж вони не могли безмежний час перебувати в шпиталі, а лікувати їх далі було важко, томущо не можна було забезпечити їм дієтичного харчування. На жаль, таборові кухні, не зважаючи на всі намагання, ніколи не стояли на скількикинебудь високому рівні. Таборова їжа, несмачна, монотонна, часто надто гостра від різних приправ, ніяк не була придатна для пацієнтів даної групи. Видача охочим сухих пайків чомусь завжди знаходила опір з боку адміністрації. Щодо додаткових пайок, то їх дозволено було видавати лише досить обмеженому контингентові. До того ж вони були «плюс дієти», які додавали до основного кальоражу ще певну кількість калорій. Це було дуже корисне для туберкульозних, виснажених, анемічних, старих таборян, алеж мало допомагало хворим. Не дивно, що нерідко доводилося звертатися до оперативного втручання, покази до якого розглядалися багатьма лікарями поширеніше у таборах, ніж у нормальних умсвах життя.

Натурально, досить часто хворіли таборяни, особливо на весні та восени, на різні банальні застуди, ангіну, бронхіти; вони перебігали звичайно дуже легко. Рідше траплялися випадки запалення легенів, бороти я з яким було тепер досить легко завдяки доброму впливу при цій хворобі, як і при багатьох інших, сульфамідів. Менш приступне, не жаль, було пеніцилінове лікування. Алеж у численних випадках уживання його врятувало життя, здавалося б, цілком безнадійно хворих. Деякого клопоту завдала нам зимою 1946—47 р. епідемія інфекційної жовтяниці, яка тоді лютувала у Західній Європі. Проте, інтих пошесних хвороб ми не бачили, якщо не говорити за кір, кашлюк, свинку, зрідка дифтерію і шкарлатину. Велике значення мали тут різні систематично проведені профілактичні щеплення. Так само досить рідко траплялися випадки раку тих або тих органів, ще рідше цукрова хвороба. Розмірно нечасто доводилося мати справу з органічними хворобами серця і нирок. Смертність серед таборового населення була весь час на дуже низькому рівні при великій народжуваності. Винятком було лише збільшення час від часу дитячої смертності, особливо на весні 1947 р. На жаль, залсжало це передусім від побсювання багатьох батьків віддати хворе немовля до шпиталю. Вони зверталися нерідко до лікаря лише тоді, коли дитина була в цілком безнадійному стані.

Деся на весні 1947 р. друга доба таборового життя перейшла непомітно у трстю, яку слід було б назвати добою початку еміграції та набору до різних країн робочої сили, переважно молодих мешканців таборів. У зовнішньому житті останніх ніби не сталося великих змін. Правда, харчування почало трохи підупадати, особливо в якості, через зменшення постачання білків і товщів. У деяких випадках знову ми почали спостерігати худнення, недокрів'я, слабкість, відсутність апетиту тощо, які звичайно полегшувалися після відповідного режиму й лікування.

На велику увагу заслуговував далі факт очевидного збільшення випадків легеневої туберкульози. Масове обслідування таборян Швайцарським Червоним Хрестом улітку 1946 р. не виявило небезпеки у цьому. Алеж, починаючи з 1947 р., картина

почала змінюватися. Майже щомісяця доводилося реєструвати нові випадки сухіт та надсилати кількох тяжких хворих до туберкульозних санаторій, де завжди перебувало 30—40 наших пацієнтів. Здебільшого вони поверталися після кількох тижнів чи місяців лікування у задовільному стані. Смертність від туберкульозу була зовсім мала. Поза тим захворювання мали приблизно такий самий характер, як і під час другої доби. Можливо, трохи збільшилася тільки кількість хвороб серця і судин.

Але слід зазначити, що приблизно на початку 1947 р. у психології таборового населення постали чималі зрушення, які викликалися глибоким незадоволенням з теперішнього існування та бажанням якнайшвидше налагодити нове, стаłe життя в одній з вільних демократичних країн, зокрема за океаном. Якщо й давніше прагнення емігрувати було помітне у переважній більшості таборян, то тепер воно набуло дуже гострого характеру. Люди надто довго засиділися в таборах. Цілком слушно, що допомога, яку одержували табори від демократичних країн, особливо від Сполучених Штатів, є актом великого добродійства. Алеж найліпший табір є все ж табір. Надто тривале перебування в ньому не могло не впливати гнітюче на мешканців його. Таборяни прагнули покинути край життя в умовах його своєрідного «колективу», в якому вони опинилися, — з його нівеляцією, неможливістю налагодити індивідуальне життя за власними бажаннями, нормально працювати, заробляти собі на щоденний хліб і поліпшувати свій добробут, не будучи залежним від добродійних організацій. Але як здійснити цю мрію? Як перетворитися з ДП на політичних емігрантів? Таборяни гостро відчували своє цілковите безсилля в цьому, і майбутнє хвилювало їх делалі більш.

У наслідок цього лікарі все частіше почали спостерігати своєрідне психосоматичне захворювання, в основі якого лежало глибоке виснаження психіки і нервової системи хворої людини. Насамперед, привертав увагу песимізм, неспокійний, тривожний стан, нервовість, постійне напруження, недовір'я до всіх і до всього, надмірне реагування на зовнішні події та особливо на різні чутки, звичайно «загрозливі і жахливі», які із швидкістю блискавки оббігали всі блоки таборів. Взагалі кажучи, почуття страху й непевності, усвідомлене або не цілком усвідомлене, домінувало над психікою і поведінкою хворої істоти. Не рідко цей хронічний переляк починався вже давно, являючи собою наслідок життя під тоталітарним режимом. На жаль, специфіка таборового життя сиріяла в багатьох випадках ще більшому виявленню зазначених порушень.

Іноколи психіка підсвідомо шукала порятунку в подоланні порушення рівноваги спробами субституції, ідучи, звичайно, шляхом самозвеличення. Зрідка виникав навіть тип еґоцентричної людини надзвичайно амбітного характеру, хворобливої чутлості і дражливості, нетолерантності й агресивності, що, до речі, особливо відчувалося під час різних сварок кімнатного, коридорового, загальнотаборового, а, можливо, і міжтаборового масштабу. Алеж це були радше поодинокі випадки. Звичайно в поведінці хворих зазначеної групи превалював пасивний характер у ставленні до життя і до оточення; у найрозвиненіших стадіях депресія й апатія сягали рівня цілковитої байдужості; людина, так би мовити, інвалідозувалася. Правда, подібні випадки траплялися, так само, більше як виняток. У переважній більшості хворі не залишали звичайних умов життя й праці (якщо вони мали щастя працювати), не зважаючи на глибоке вичерпання сил їх нервової системи. Відчуючи, однак, що не все йде гаразд, вони зверталися до лікарів, звичайно із скаргами на загальну слабкість, легку втому, безсоння, брак апетиту і на низку соматичних відчужань. Лікар мав можливість легко переконатися, що всі ці численні скарги залежать лише від очевидної психічної лябільності і функціональних розладів нервової системи, та що, по суті кажучи, тут немає ознак будь-яких органічних хвороб. Ми дозволили б

собі назвати цю недугу: «Morbus DP», беручи на увагу, що причина її полягає, передусім, у специфічних особливостях таборового життя. Вона спостерігалася досить часто й давніше, але особливого поширення набула останнього часу. Становище лікаря щодо пацієнтів зазначеної групи було не легке. Особливо тяжко було деколи подолати гіпохондричні тенденції деяких хворих. Одначе, звичайно щастило допомогти їм, користуючись тими або тими лікувальними засобами. Найразючіше й найшвидше поліпшувався стан цих хворих, коли вони набували можливості емігрувати. Це спричинялося до їх видужання.

На жаль, доля призначала ці специфічні ліки в дуже малих і цілком недостатніх дозах. Факт добре відомий, як тяжко виїхати на еміграцію нашим табор'янам, особливо літнім, або тим, що обтяжені родиною, на мають заморських родичів, і, нарешті, представникам різних інтелегентних фахів. До цього слід додати, що медичні комісії відповідних еміграційних установ часто густо ставили надто суворі вимоги до евентуальних кандидатів на еміграцію і багатьох з них відкидали з причин незадовільного стану здоров'я. Тим часом, переглянувши не одну тисячу табор'ян, ми мали можливість упевнитися, що майже всіх їх, за рідкими винятками, слід було б уважати за цілком здорових людей. Не будемо говорити вже за надзвичайно складний і довготривалий механізм усїєї процедури, яку доводиться подолати кожному, хто бажає емігрувати.

Хочемо сподіватись, що незабаром стан ДП зміниться в цьому на краще і що в наслідок швидко й енергійно переведених заходів масової еміграції ці нещасні жертви тоталітаризму та війни зможуть покинути табори, почати нормальне життя, якого не знали так багато років, і стати корисними громадянами країн, що подають їм руку допомоги.

Summary: *Ivan Bazylewych, Observations of a D.P.-camp-physician.*

The author gives an account of the illnesses which occur most often in camp-life and which are evidently closely connected with the outward circumstances of the life of D.P.s. In the first period directly after the formation of the camp, symptoms of an alarming undernutrition with losses of weight from 20 to 30 kilograms were to be observed. When the inhabitants of the camps began to be fed better, lots of acute intestinal and gastric complaints were the result, particularly in July and August 1945. Since the D.P.s. were pressed together in an utmostly limited space (in no more than 20 barracks there lived in this time e. g. one seventh of the whole population of a town about the size of Aschaffenburg) also scabies and venereal diseases belonged to the characteristic illnesses of this period. When the D.P.s had lived in camps for some more time rheumatical complaints caused by the badly heated lodgings and the corridors without windows became more frequent. The next period was characterized by the predominance of avitaminosis and chronic gastric diseases (gastritis, ulcer), the D.P.s being almost entirely kept on tinned food. Diseases of the throat and lungs as well as infectious diseases — with exception of an epidemic infectious jaundice in the years 1940 and 1947 — were not very frequent. Since food became much scarce in 1947 T.B.C. illnesses increased in an alarming way, turned, however, for the greater part out not to be very dangerous. From 1947 there appeared in the camps a particular psychosomatal disease which was somatically characterized by symptoms of exhaustion and lack of appetite, psychologically by sleeplessness, over-excitement, general dejection, and pessimism. The main origin of all these symptoms was, according to the author, a neurotic feeling of anguish. Its frequent chiefly passive form leads to loss of interest and will. This particular form of camp-neurosis is called by the author "Morbus D.P."

До соціології таборового життя

Matwiy Stachiw: To the sociology of camp-life

З організаційного погляду табори скитальців є територіальними **громадами**. Подібно, як територіальні громади в демократичних державах, табори скитальців посідають **самоврядування** з досить широкою автономією, тобто мають компетенцію деякі ділянки свого життя управляти власними правними нормами, які видають **виборні** таборові органи. Ця автономія таборів підлягає в межах загального законодавства військового уряду в західних окупаційних зонах загальному контролю компетентних органів ІРО, з одного боку, і вищих автономних одиниць даної нації (Обласних Представництв та Центрального Представництва) — залежно від того, яка нація творить абсолютну більшість населення табору, з другого.

Внутрішня автономія таборів і їх самоврядування має великий вплив на суспільне життя таборів: «боротьба за владу» заради самої влади і при тому боротьба за «суспільний пиріг» в адміністрації таборів, часті виборчі акції і зв'язана з цим агітація і пропаганда надають життю таборів **політичного кольориту**, хоч ця боротьба не ведеться в явній і виразній політичній формі.

З суспільного становища, зокрема з огляду на взаємини населення таборових громад, треба мати на увазі, що таборові громади супроти німецької влади **екстериторіальні**: вони не підлягають ніякому втручання німецької влади, й скитальці не підпадають під німецьке судівництво, а тільки під судівництво війняткового уряду даної зони, й німецькі органи влади не мають вступу без супроводу автономних таборових органів на територію таборів. Який вплив має цей факт на формування життя табору, про це буде мова далі у відповідному зв'язку.

Табори як громади з соціологічного погляду найбільше подібні до **міських громад**. Подібність таборів до міст проявляється у таких моментах життя:

1. Сама **чисельність** таборів уподібнює їх до містечок, а то й до середніх міст. Не рідкість табори, населення яких числить по кілька тисяч душ (напр., табір Ганггофер у Регенсбургу має 6 600 душ).
2. **Густота населення** на даній площі не тільки подібна до густоти населення міст, але навіть далеко її перевищує. На тій площині, на якій перед організацією табору стояли німецькі військові касарні або робітничі квартали, живе тепер у кілька разів більше осіб, як перед тим. Як це має наслідки, про це буде мова далі. Для прикладу можна навести табір Оселі Ганггофер у Регенсбургу. Там у тих самих приміщеннях жило перед війною 2500 душ. Поселення скитальців у касарнях має тільки **зовнішню** подібність з **військовими** касарнями: у військових касарнях живе тільки **чоловіча** стать і то того самого **віку** при спеціальній дисципліні. Натомість скитальські табори, що містяться в касарнях, складаються з обох статей і різного віку. Це має глибокі суспільні наслідки.
3. Подібно, як у містах, по таборах скитальців сильно переважає серед населення **молодший вік**. У містах це явище походить із постійного припливу до міст із сіл молодшого чоловічого (робітники, вояки, студенти, торговельні спекулянти і т. д.) жіночого елемента (служниці, робітниця,

студентки і т. д.). По таборах ця перевага молодшого віку є однаке в кіль-ка разів вища, як пересічно по містах. На основі досліджу Оселі Гангго-фер у Регенсбургу серед українців цього табору до молодого віку (20-40 років) з обох статей належить майже половина всіх скитальців (46,54 проц.).

Коли взяти на увагу, що скитальців до 20 років є 27,09 проц. загалом, то сума молодого віку і середнього разом дасть нам 73,63 проц. Серед цього середньо-молодого віку переважає чоловічий елемент (55,04 проц.).

4. **Сильна недостача родинної домашності** характеризує пересіч середніх і більших міст. Великий відсоток населення живе без родинного огнища і здебільшого поза власним помешканням, харчуючися в ресторанах, каварнях і т. п. Це явище зв'язане між іншим із перезагою молоді, що прибуває з сіл до міст. Те саме явище, тільки ще більшою мірою маємо по таборах скитальців. Тут не тільки переважає молодь над старшим віком і то молодь, яка емігрувала сама, без своїх батьків, але також є чималий відсоток скитальців, що під час воєнних і післявоєнних пертурбацій утратили своє подружжя і живуть тепер самі.
5. Як у місті, в таборі переважає штучність і техніка над **природою**. Ця прикмета в таборі ще потенційована. В місті пересічний мешканець має **парки й городи**, які, хоч і штучні, але все ж таки нагадують природу. Табори, які з правила містяться в **касарнях** або старих робітничих кварта-лах, не мають навіть **цієї штучної природи**.
6. Кожне місто характеризує велике **побудження змислів** зору, слуху і всіх інших змислів не тільки технічними засобами, але в наслідок великого скупчення людей на одній обмеженій площі. Тисячі людей в ту са-му хвилину читають ті самі газети і відозви (по таборах бюлетені, ле-тючки і т. д.), слухають тих самих поголосок, беруть участь у тих са-мих театральних виставах, зборах і вічах, прогулянках і т. д. Це суспільне явище міського **життя** по таборах ще сильно потенційоване, бо тут на вузькій площі діють ті самі збудники і то нечисленні.
7. Місто характеризує великою **залежністю** свого населення від **сус-пільно-комунальних уряджень** (світло, вода, трамваї, автобуси і т. д.). Ця прикмета по таборах ще скріплена, бо тут є **ще в додаток** такі уряджен-ня, яких не знає пересічне місто: **спільна кухня, спільний склад, спіль-на доставка вугілля і дров**.

Поза цією суспільною подібністю до міст табори скитальців мають ще та-кі самостійні суспільні прикмети, яких ніяке місто не має і які роблять із табо-ру скитальців **окреме суспільне явище**:

- а) Табір містить у своїх межах не раз зібране до купи **випадкове** населен-ня з **найрізномірніших** етнічних, культурних, професійних, територіаль-них і державно-громадських елементів. Місто виростає **органічним, по-вільним** розвитком у ході продукційного і взагалі економічного життя. Табір постав **відразу**, впродовж одного дня, збираючи тисячі випадко-вих людей, яких в'яже тільки одна суспільна прикмета: **скитальство** (Д.П.). Поза тим ці люди переважно один одному у всьому чужі. Табо-рова громада не має в собі органічного росту міської громади й тому не має в собі внутрішньо-суспільного зв'язку.
- б) Коли місто є **тривалим** скупченням людей, що творять **не тільки адмі-ністративну**, але й **економічну** одиницю, то табір є **переходове явище** і його населення творить тільки адміністративну одиницю **без ніякої економічної бази**.

Ця **переходовість** табору тягне за собою не тільки **тимчасовість** усього таборового життя, яке в поодиноких випадках **не може бути** пляноване на довше, як на кілька днів наперед, але також його **сипкість**. Все це разом не дає з табору витворити **солідарної** громади, як це є у містах чи селах. Нема в таборах почуття «ми такий ось табір», як є почуття «ми така ось громада». Коротко: нема таборового патріотизму і не може бути, бо спільність інтересів дуже **вужька**.

Переходовість і тимчасовість табору не дає витворити в таборі **тривалих** уладжень суспільного характеру, а через те таборове життя мусить бути своїм змістом **бідніше й мілкіше**.

Воно також не дає витворитися **окремому типові** якогось табору, так як є **окремий тип мешканців міст** (віденець, парижанка, лондонець і т. п.).

в) Наслідком того, що табір **не має економічної бази** і не бере участі в продукційному процесі, будучи тільки консументом, населення кожного табору скитальців характеризується **здеклясованістю і здепрофесіоналізованістю**. Де нема економічного життя, там не може бути клас і професій. Всі ті професії, що їх виказує статистика таборів, або колишні, або **майбутні** професії. Сьогодні мешканець табору, не чинний в адміністрації табору, з правила **здепрофесіоналізований**. Постійна участь у житті своєї професії — найважливіша підтримка здорової суспільної і індивідуальної **моралі**. Здеклясованість і здепрофесіоналізованість населення таборів підкошує їх суспільну мораль. Це була найтяжча помилка організації колишньої УНРРА, а опісля ІРО, що вони за диспонувані ними фонди не zorganizували в таборах чи біля них відповідного продукційного процесу. Цим були б не лише повернені кошти утримання скитальців, але, що ще важливіше, збережена їх суспільна мораль і здорове почуття корисної людини, що не їсть даремно і безчинно суспільного хліба.

г) В місті панує **анонімність**: ніхто нікого не знає. Живуть побіч в двох сусідніх мешканнях на тому самому поверсі люди, які ледве знають одне одного з прізвища, відчитаного з таблички на дверях. Мешканців іншого поверху не знають навіть з дверної таблички, бо при швидкому темпі життя міста нема часу їх прочитати. На міській вулиці, в трамваї, в підземній залізниці, в кіні, ресторані, театрі, на спортових змаганнях і т. д. зустрічаються тисячі, які одне одного не знають і які одне на одного не звертають уваги. Міська людина живе тільки зі своїми товаришами **праці** і займається суспільно з правила лише інтересами своєї **професії**. Зовсім відмінне явище в таборі. Тут живе населення в більшій густині і **перемішано**. В **одній кімнаті** мусить жити побіч і на очах одне одного **по кілька родин** з кількох осіб. Бувають касарняні кімнати, де живе до 30 осіб разом. В таборах, зроблених із робітничих кварталів, де в одному помешканні жила одна робітничка родина з 3-4 осіб, живе тепер 3-4 родини з 9-12 осіб. Усі ці родини мусять жити **на очах**, не маючи для себе ніяких інтимних тайн. Мусять користуватися тими самими умивалками і т. д. Поверхи того самого дому мусять разом утримувати спільно в порядку дім і перед домом, ходити разом до кухні та до складу по харч і т. д. Тому всі мусять **один одного пізнати**, і ніхто не може користати з анонімності міста. До цього по таборах долучувалася ще довга шоденна примусова **бездіяльність**, яка силою речі зганяла людей разом, вела їх до взаємного пізнання і разом з цим до **конфліктів і суперечок**. Треба було б, щоб

це були янголи, а не люди, якби при цих відносинах не доходило часто до суперечок і непорозумінь.

- г) При **випадковості** скупчення в таборах людей **різних** станів, професій, культури, віку й статі на вузькій площі витворюється пересічний тип **«масової людини»** без вироблених давніше оригінальних прикмет особистості. Такі різного походження люди живуть не тільки на одній густо заселеній **площі**, але часто в одній **кімнаті**, де нерідко учений професор університету живе разом з піванальфаветом, а особи різних статей і віку мусять жити побіч й позбуватися своєї індивідуальності. В кожному разі всі так само мусять працювати, роблячи порядок у кам'яниці й на подвір'ї, стояти з посудом у «хвості» перед кухнею, з кошиком перед складом і т. д. Все це приводить до **«вирівнювання вниз»**, і долішній рівень бере верх над горішнім.

Коли в місті є тенденція до **вирівнювання вгору**, тобто нижчі верстви суспільства прагнуть уподібнитися до вищих, то в таборі якраз протилежна тенденція. Причина суспільна й економічна: мешканець міста чинний в процесі економіки, і тому своєю працюваністю, ощадністю, пильністю і освітою хоче добитися через посередні щаблі економічно-суспільних кляс до найвищої. Якщо ж він відкидає сучасний суспільно-економічний лад приватного капіталізму, то тоді його одушевляє ідея і чинність, спрямована на виправлення цього ладу або на певну його перемену, щоб **піднести діл догори**. Тим часом у таборі **нема економічного життя** і нема можливості вибитися догори. Єдина можливість і то дуже обмежена — це дістатися до адміністрації табору. Всі мешканці дістають **ту саму «пайку»**, **той самий одяг** і живуть в однакових **кімнатах**, — без меблів і однаково переповнених. Це робить з усіх однаково масу.

До стягнення вниз причинається і та обставина, що чималий відсоток населення таборів є особи, що довго жили в **советських відносинах**, де систематично виховувано тип однакової масової людини, що однаково працює, однаково маршує і однаково почуває себе щасливою, коли її не видно з маси. Ту саму психіку мають також люди, виховані в **німецьких таборах праці**. Цей елемент звик дивитися з недовір'ям до тих, що хочуть бути собою і йти власними шляхами. Всяку таку спробу з переконанням такі люди поборюють гаслом, що **«ми всі рівні»**. Справа тут не в тому, щоб я був рівний з тобою, вищим від мене, а щоб ти був рівний зі мною, нижчим.

- д) У цьому стані речей у таборі не може бути **екстремів**, як вони існують побіч у житті міста. В таборі всі крайності стираються зовнішньо, коли б одиниці виділялися зовнішньо від пересічної таборової маси, то це просто тягло б за собою неприємності. Якби хтось навіть міг, то не сміє бути елегантним у формах поведінки, в способі харчування і в одязі. Зовнішні форми поведінки упрощуються і примітивізуються в довшому таборовому житті, а за зовнішнім життям іде деяка примітивізація духового й морального порядку.
- е) Характеристичною прикметою таборового життя є ще пересічна неохота, часами навіть нетерпимість, а в кожному разі добровільна **ізолюваність від довколишнього населення Німеччини**. Пересіч скитальців явно й охоче ізолюється від німців, відплачуючи їм за таку саму їхню пересічну неохоту до «чужинців». (Про усвідомлені скитальські німецькі кола тут не говоримо). Меншість скитальців свою неохоту ступенює ще до тієї

міри, що шкоду, зроблену німцями, не вважає за моральне зло. Звичайно, до дійсних злочинів чи провин супроти німців допускаються тільки дійсно злочинні одиниці.

У цьому зв'язку треба спростувати ширену частиною німецької і англійської преси тезу, що серед скитальців є далеко більший відсоток кримінальних правопорушників, як серед німців. Подавана німецькою пресою статистика в цій справі тенденційно навітлена. Слід мати на увазі, що провин допускаються серед кожної нації передусім **чоловіки**, і то **середнього віку**. Старші чоловіки й жінки творять серед вчинників незначну меншість.

Серед скитальців є непропорційно високий відсоток чоловіків середнього віку. Звідсіль **позірно** більший відсоток провин серед скитальців взагалі. Тим часом серед німців у 1946-47 рр. було чоловіків у середньому віці мало, бо вони були в полоні. Переважали серед німців жінки і старші чоловіки, які взагалі припускаються менше провин; крім цього, німці дома, серед свого середовища, а не вирвані з власного ґрунту. Коли тепер повернулися додому полонені німці, то відсоток їх провин в порівнянні з відсотком у скитальців зріс.

Слід зауважити, що серед українських скитальців розмірно менше провин, як серед поляків, югослов'ян і москалів. Тяжчі провини (кримінальні, душегубства, збройний грабунок) серед українців-скитальців взагалі дотепер зареєстровано лише один раз.

Все вищесказане про суспільну характеристику таборового життя стоується в своєму схематичному рисунку до всіх таборів, без огляду на їхню національну більшість, отже, однаково до українських, польських, югослов'янських, московських, жидівських чи інших скитальчих таборів.

Окремі прикмети треба зазначити ще щодо **українських** таборів:

- А. В українських таборах є передусім дуже високий відсоток людей із середньою (гімназійною і учительською) та високою університетською освітою, а серед останніх високий відсоток учених — професорів і доцентів високих шкіл. (Статистично це дає такі числа: в американській зоні було 18 проц. загалу осіб з середньою і вищою освітою, коли взяти лише особи понад 20 років, то це давало 24 проц.). Ніяка інша нація серед своїх скитальців не має такого високого відсотка **інтелігенції**, і тому життя інших скитальців під культурним оглядом не таке глибоке й живе, як серед українців. Причина такого високого відсотка української інтелігенції серед скитальців лежить не в тому, що при занепаді гітлерівського режиму було в Німеччині української інтелігенції пропорційно більше, як в інших народів у тому часі. Одначе польська, югослов'янська й угорська інтелігенція у великій більшості повернулася ще в 1945-46 році на свою батьківщину, заманена туди міражем нібито незалежних своїх державних урядовців. Натомість українці взагалі не мали випадків добровільного повороту інтелігентів під советську диктатуру.
- Б. Тільки українські скитальські табори мають «земляцьку» і «советську» проблему. До 1939 р. існував почвірний поділ української території серед окупантів: Західня Україна під Польщею, Карпатська Україна під Чехо-Словаччиною, Буковина й Басарабія під Румунією, Центральна й Східня Україна з Кубанню під советською Москвою. Ці землі примушені були довго жити у різних політично-економічних і культур-

них обставинах. Зокрема, 30-літня неволя під советською диктатурою не могла лишитись безслідно. Зазначимо, що уродженців Галичини й Закарпаття серед українських скитальців більшість (американська зона 54 проц.).

- В. В українських скитальських таборах є більшість тих, що до 1939 р. жили на селі, як сільські господарі (в американській зоні понад 70 проц. усіх скитальців). Вирваний із свого традиційного середовища і до того перемішаний з іншими селянський елемент не становить уже того консервативного елемента, яким він був на батьківщині. Навпаки, тут він зазнав пильних сторонніх впливів. Коли на батьківщині серед українців надавала тон селянська мзраль, то тут вона поступилася міській, далеко легшій. Особливо піддалась новим постороннім впливам досить легко **молодь**, якої відсотково в таборах більше, як на батьківщині.
- Г. Українські табори зовсім опановані духом **політичної, протибольшевицької еміграції**. Це єдина еміграція скитальців, яка від початку дотепер не знала проблеми **поворотців** (репатріантів). Коли поляки, югослов'яни, угорці і інші постійно зменшали свою кількість, повертаючися на батьківщину під свій новий режим, то українські скитальці ще більшали чисельно новими емігрантами.
- Г. Не зважаючи на всі труднощі наведеного вище таборового життя, українські скитальці в сумі виявляли в таборах великі суспільно-політичні і культурні осяги, без порівняння вищі, ніж у інших націй.

Summary: *Matwij Stachiw*. To the sociology of camp-life.

In sociological respect the D.P.-camp bears the greatest resemblance to a town-community. The number of inhabitants of the Ganghofer-camp, in Regensburg, e. g. amounts to 6 600 which makes it equivalent to a middlesized town. The density of the population is, however, much greater than the average density in towns: in said camp there lived before the war only 2500 persons. Just as in towns the younger population prevails in camps; 46 to 54 % of the whole number of inhabitants of the Ganghofer-camp were persons between 20 and 40 years of life, and 27 % persons under 20 years. Family-mentality and family-life decrease; the same prevailing of civilisation and technics over nature is shown by the camp as by the town; the camp has not even that substitute for nature which the town has in its parks. Camp-life as well as town-life cause an overwhelming number of sensual impressions and sensual allurements on account of the great number of persons pressed together within such a narrow space. Just as the town-population, the camp-population is dependent on communal organisations. But in camps there are moreover the organisations which are not known in towns, e. g. common board, common supply with coal and wood.

Apart from these general similarities with the towns, the camps have their special features.

a) the camps consists mostly of a population which was mixed together haphazardly from different professional, ethical, cultural, etc. elements, — the town rises organically.

b) the town forms a lasting, not only administrative, but also economical unity, the camp is a passing institution without any economical basis.

The temporary character of the camp deprives its population of the feeling of belonging together. On account of the fact that camp-life is not connected with any producing process the inhabitants are deprofessionalized and declassed outsiders. Whilst life in a town grants anonimity to the individual, private life in a camp is open to everybody. The camp breeds the

"gregarious animal" by the alike distribution of the same provisions, of the same clothing, of the same ways of dwelling. This disindividualisation of the camp-inhabitants is further promoted by the influence of the former Soviet subjects.

After all, as compared with the autochthon population, the camp presents an isle-like sociological formation.

The general characteristics of D.P.-camps must be completed by the enumeration of peculiarities of Ukrainian camps. The Ukrainian camps are characterized

1) by a particularly high percentage of educated persons (24 % of the persons over 20 years).

2) the Ukrainian camps are divided into the once Soviet and the non-soviet subjects because part of the Ukrainians belonged to Poloniya, Rumania, and Hungaria, the greater part, however, to the USSR.

3) The Ukrainian camps contain a very high percentage of rural population (over 70 %).

4) The Ukrainian camps are in the highest degree animated by the spirit of the political anti-bolshevik emigration.

5) In spite of all the difficulties the Ukrainian camps show doubtless the greatest social, political, and cultural performances.

Юрій Шерех

Мова української еміграції в Німеччині (1945–1948)

Jurij Šerech: The Language of Ukrainian Emigrants in Germany

Єдність і розмірна однаковість мови може існувати в тих суспільствах, де є безперервний зв'язок між усіма частинами і членами даного суспільства. Порухення зв'язку означає усамостійнення процесів мовного розвитку, яке, коли не відновиться зв'язок між частинами суспільства, приводить кінець-кінцем до витворення з колись однієї мови кількох нових. Поскільки мовні зв'язки української еміграції з батьківщиною майже дорівнюють нулеві (цілком нема усних зв'язків і мінімальні писані — через рідке й випадкове друковане слово), то природно чекати в мові еміграції таких іновацій, яких не знає мова на батьківщині, а на батьківщині таких, яких не знає мова еміграції. В короткій статті годі охопити всі зміни, що заходять у мові еміграції, можемо тільки схематично окреслити деякі з них.

Гуго Шухардт, характеризуючи мовні зміни, писав: «Мови (змінюються) наслідком впливу всіх життєвих обставин, частково залежних одні від одних, або наслідком втручання інших мов» (H. Schuchardt, *Slawo-deutsches und slawo-italienisches*). В умовах еміграційного життя ці два чинники в головному збігаються: нові життєві обставини означають якраз чужомовне оточення. Тому в мові кожної еміграції вирішального значення набувають другі чинники, — тим вирішальнішого, що через них діють і перші. В загальній формі це стосується і до мови української сучасної еміграції в Німеччині. Цим треба пояснити, що, наприклад, у лексиці ця мова майже не знає самостійних новотворів, зате має величезну кількість позичень з тих мов, з якими емігрантові доводиться стикатися. За приклади «власних» новотворів можуть правити такі слова, як

приватники (Т154), — люди, що мешкають поза таборами, в протилежність таборянам (К24), східняк, східнячка (Гр14), — слово, утворене ще під час війни на означення українців з підсоветської України в кордонах до 1939 р., спершу з презирливо-іронічним відтінком, а потім прийняте самими «східняками» і тепер напівофіційне. Поза тим можна відзначити постання багатьох абрєвіатур, як от ЦПУЕ (Центральне Представництво Української Еміграції), УВАН (Укр. Вільна Академія Наук), МУР («Мистецький український рух» — об'єднання письменників) тощо. Від деяких творяться й вивідні слова, напр., с у ж і в с ь к и й, е н д е у ж і в с ь к и й (Л2). Абрєвіатури не обмежуються на писаній мові, а почасти характеризують і усну мову побуту. Тому читаємо в гумористичному журналі: «Не буде в нас більше ні б е, ні м е» (бандерівців і мельниківців — Л4) або: «Відбули... спецнараду» (КР) тощо.

Далеко більша питома вага слів, позичуваних з чужих мов. Теоретично можна сподіватися впливів німецької і англійської мови. Киньмо погляд на характер і глибину обох цих впливів.

Вплив німецької мови рішуче зменшується тим фактом, що переважна частина української еміграції мешкає в таборах, куди німці як правило не мають вступу. Творачи атмосферу до певної міри гетта, таборове життя сприяло й замиканню мови таборян у самій собі. Гетта ці одначе не абсолютні, і населенню доводиться зустрічатися й порозуміватися з німцями, принаймні в деяких сферах і царинах життя, не згадуючи про випадкові зустрічі в поїзді, трамваї, ресторанах тощо. Позичення слів з німецької мови дають змогу встановити, в яких саме царинах життя український емігрант найбільше зустрічався з абригенами країни. Передусім це сфера власних назв географічного характеру. Ці назви ніколи не перекладаються: Да х а у е р ш т р а с е, Р о з е н г а й м е р п л я ц, Т е р е з і е н в і з е — подібні назви переносяться живцем, тим самим впроваджуючи в мову еміграції такі складники, як ш т р а с е, п л я ц тощо. Те саме стосується до назв окремих будинків, ресторанів, газет тощо, напр.: Ф ю р і х ш у л е, С о м м е к а з е р н е (Л1) тощо. Другу й найширшу групу позичень становлять слова й терміни, зв'язані з адміністративним апаратом, з яким доводиться зустрічатися емігрантові. Сюди належать: назви установ: ві р т ш а ф т с а м т, к в а р т і р а м т, е р н е р у н г с а м т (Т131), т а в ш г е ш е ф т (Т141), а р б а й т с а м т (Т145); назва ділових паперів і речей, на ті папери одержуваних: ц у ц у г (Т132 — *Zuzugsgenehmigung*), ц у т а й л ю н г (Гр11), з о н д е р б е ф е л ь (К41), б е ц у г ш а й н (Л6), м і т г у т (Л6), л е н у н г (Л7); пор. прикметник б е ц у г ш а й н о в и й (Т132); назви осіб за характером їх діяльності: т р о й г е н д е р (Л1), в а х м а н (Л2), ф е р б р е х е р (Л4). Сюди також належить німецька абрєвіатура к а ц е т (Гр11), що фігурує так само часто в вигляді української абрєвіатури к о н ц т а б і р і з емоційним забарвленням у вигляді новотвору к о н ц е н т р а к.

Другу сферу стосунків мешканців таборів з німецькою людністю становили обмінні операції, до яких змушені були вдаватися таборяни, не дістаючи цілої низки життєво-важливих речей, як от городини або овочів. При цьому засвоєно номенклатуру деяких товарів, напр.: м а г е р м і л ь х, е р з а ц к а ф е (Т141), г а ф е р ф л ь о к и (Т143), а е р п у л ь в е р (Т156), п у л ь в е р (Л2), б о н е н к а в а (Л6). Засвоєно ще під час війни, коли багато українців працювали в німецьких селян, позначення для останніх б а в е р або з звуковою субституцією б а в о р (К22) зберігається і далі завдяки обмінові з німецькими селянами. Дуже мало натомість позичень з побутової сфери. Відзначимо: о б е р (Л6), к у х е н (Л3). Природно, що такого типу слів більше вживають особи, що винаймають кімнати в німців або працюють у них.

На прикладі наведених сфер позичень потверджується думка Шухардта про загальний характер мовних змішувань: «Дві мови змішуються одна з однією не як дві неоднакові рідини, а як відмінні діяльності того самого суб'єкта» (Zur afrikanischen Sprachmischung). Треба однак мати на увазі, що при двомовності людини друга мова використовується не тільки в номінативній функції, як це видно з наведених прикладів; нормально друга мова використовується для піднесення емоційності мови, здебільшого з відтінком фамільярності або іронії. Такі явища можна відзначити і в уживанні німецьких слів і виразів, напр.: «На майдані була велика кірхпарада» (К16); «То ж то впрівали, то ж то ферфлюхтували» (К22); «Ви не Федь, а Хведь! Хвертиг!» (Л3); «Нас, немічних, на шмельц» (Л7); «Загальтували примусову репатріацію» (Л7) тощо. З усної мови ми зафіксували вживання таких слів і висловів, як лядер, ахдулібер Гот, пріма тощо.

Позичення з англійської мови з'являлися через стосунки з американською адміністрацією таборів, а почасти через працю в американських організаціях. Обмеженість цих стосунків, з одного боку, брак американського мовного оточення, а з другого боку, недостатня обізнаність на англійській мові в українців спричинилися до того, що кількість англійців у мові емігранта менша від кількості германізмів. І тут переважають лексичні позичення, що належать до адміністративної сфери, в головному до адміністрації таборів, напр.: скринінг (ТІ5ь) з похідним скринінгувати (Л4) і вискринінгуваний, тім, ареа*); американські аббревіатури: сіайсі (Л4), емпі (ГрІ3), діпі (ТІ37) з похідними діпівський (ТІ47) і діпіст (Л4), що постало в наслідок граматичної неозначеності часто вживаного терміну діпі (Пор. гумористичне використання цього вживання слова діпі в середньому роді: «ДП ворухнулось» ТІ37). Багато американізмів прийшло в писаній формі, а не з живої мови, напр.: афідавіт (К43); германізовані в вимові шіфа (ТІ50) і шифкарта (КР), мабуть, дісталися з мови американської української еміграції; звідти ж, можна думати, поширився як синонім діпі термін скитальник (Л4) або скиталець (ТІ55). Прищепилися або поширилися деякі слова латинського походження також під впливом американської мови: репатріювати (К47), колябораціоніст (К46) і коляборант (ЛІ). Природно, що з назв товарів позичено тільки назви різних гатунків цигарок (честерфілди — ЛІ); з «Lucky-Strike» постало порядком народної етимології (при читанні з польською вимовою) людські штрипки. Характеристично, що навіть такий суто американський виріб, як жувальна гума, дістав у побуті німецьку назву: кавгума (ЛІ). Так само дуже небагато позичень в емоційній сфері: гадем, гудбай (ГрІ3, 14) і вже міжнародне окей (К29) чи не вичернують цієї сфери. Тут ще раз потверджується спостереження Шухардта, що передумова мовного помішання — двомовність. Цієї передумови здебільшого бракує для запозичення американізмів.

Оцінюючи загалом нові етранжизми в мові української еміграції, слід констатувати, що своєю семантичною сферою вони характеризують ненормальне правне і економічне становище емігранта, брак справжніх культурних зв'язків з чужинцями: беручи кількісно, як на звужене спілкування з чужинцями, кількість їх висока, що свідчить про недостатній опір мовної свідомості емігранта чужим впливам.

Далеко важливіше явище в розвитку мови української еміграції становлять процеси вимішування українських говірок, зокрема найвідмінніших лек-

* Остання навіть у відміні: «до відповідної ареї»; «повідомити свою арею» («Час», ч. 26. 1948).

сично — з одного боку, центрально-східніх, а з другого, західніх. Про це вимішування говорять явища типу «музем» (за термінологією М. Марра*), як от: «От прошу, будь ласка» (ТІ3І), — перша і кінцева прикмета всякого мовного схрещування. Характер схрещування загалом обопільний: «східняки» переймають дещо з мови «західняків» і навпаки, проте вплив «західняків» у мові еміграції сильніший. Причин цього є кілька: головна з них — рішуча кількісна перевага «західнього» елемента в еміграції. Як другорядні можна подати те, що східняки переважно складаються або з висококваліфікованої інтелігенції, або з робітників і селян, тоді, як у західняків сильний середній прошарок, який, працюючи по школах і різних еміграційних і таборових установах і закладах, має великі можливості мовно впливати. Нарешті, впливи західняків посилюються й тим, що синтаксично їхня мова рясніє калькованими германізмами і таким чином її вплив знаходить почасти підґрунтя в німецьких впливах. Такі слова, як управнювати (*berechtigen*), безвиглядність (*Aussichtslosigkeit*), напрямні (*Richtlinien*) або такі конструкції, як тікати перед чим (*fliehen vor*) або на університеті (*auf der Universität*), як і численні інші, дуже добре надаються при перекладах з німецької мови.

Впливи українського заходу на мову східньоукраїнської еміграції охоплюють різні мовні явища й різні семантичні сфери. Найсильніші вони в лексиці, фразеології, синтаксі й наголосі, тоді як у фонетиці й морфології, що легше піддаються нормуванню, радше можна спостерегти протилежний напрям впливів, хоч загалом мало відчутних — і форми типу «у Відни», «на землі», «всьо» або «ходив'єм» тощо поволі відступають з ужитку перед літературними формами.

У лексиці й фразеології, передусім, впадає в очі великий вплив у царині ділово-канцелярської мови, який, загалом беручи, паує в українських еміграційних інституціях самоврядування, суді тощо. Сюди належить уживання слова бюро в значенні «канцелярія» взагалі (ТІ3І), станиця (нім. *Stelle* — Гр5), уряд у значенні «установа» (Гр5), пор. таборів уряди праці (К17), командант (поліції — К24), магазин у значенні «склад» (К27), предсідник «голова» (К42), урядувати «виконувати службові обов'язки» (К46), достойник «вище поставлена на службі особа» (К46), становище «посада» (КР); назви окремих документів: виказка, легітимація (Л2), поручення «рекомендація» (Л1), бльочок «чек» (ТІ43) тощо; ціла низка понять, зв'язаних прямо або посередньо з адмініструванням, як от: випозичати (К18), гривна «грошова кара» (К23), засісти «почати засідання» (К35), прийвний (К40), приділ «пайка» (К45), начальний «найвищий» (Л1), завісити «оголосити щось тимчасово нечинним» (Л1), перепастися «зазнати поразки при виборах» (Л1), тека «портфель» (Л1), дискреція (Л2), точка «пункт порядку денного» (Л7) та ін.; нарешті багато відповідного характеру фразеологізмів, як от: з місця «зразу» (Л7), в характері «як» (Л2), в спосіб (К39), з титулу (К23), з дому «уроджена» (К21), мати до кого право (Гр5), обов'язувати «бути обов'язковим» (ТІ45), та ін. Не завжди легко відокремити звідси слова і вирази, зв'язані з інтелігентськими функціями й діяльністю — шкільною, мистецькою, науковою тощо, як от: акція, поступати «іти вперед» (ТІ50), вислід (ТІ52), диспонуваній (Л6), імпреза, квестія (Л7), правильник (К26), зудар (К37), зайняти становище «висловити погляд» (Ч), життєва стопа «життєвий рівень» (Ч), під оглядом «з погляду» (Ч), попис (Л8) і баг. ін.

*) Складання однозначних слів схрещування мов в одне: мордовське му 'земля' плюс російське зем 'земля' дає музем.

Велику кількість слів і виразів перейняла еміграційна мова в галузі торгівлі і номенклатури предметів торгівлі, домашнього господарства, напр.: папіроси (Т153), платки «вісяні крупи» (Т154), мешти «туфлі» (Гр6), кольонська вода (Гр7), пушка «бляшанка на консерви» (Гр13), зупа (К19), капусняк (К21), куфер (К29), жилетка «лезо голитися» (Л2), баняк «каструля» (Л3), канапка «бутерброт» (Л7), люксусовий (К30), бюрко (Т153), параван (Гр3), крісло «стілець» (К24), коц (К3), шильд (К29), рура (К22), золі, стрих (Л2), далі такі слова, як паскар «спекулянт» (Т148), магазинер (Т154), направа «ремонт» (К23); назви кольорів: грачатовий «синій», бронзовий «брунатний» (Гр6). Сильний вплив західноукраїнської термінології позначився також у царині спорту. В наших джерелах фіксуємо: копун (К28), змагун (К34), першун (К34), грище (Л1). Додаймо нарешті поза систематизацією поодинокі дієслова й прислівники: а) перейматися (Т148), зголосити(ся) (К23), зрезигнувати (Л7), витягати консеквенції (Ч); вдолину «вниз» (Т148), основно «ґрунтовно» (К21), вдвійку, вчвірку (К29 42), скоріше «раніше» (Л3), хіба «мабуть» (К38) тощо.

Не менший вплив можна відзначити і в сфері афективних функцій мови. Тут, насамперед, треба підкреслити великий вплив західноукраїнських мовних зворотів у царині ввічливості і штампів її. Досить спрощена, «демократизована» система центрально- і східноукраїнських штампів чемности зустрілася тут в далеко більш розгалуженою, великою мірою ієрархічною системою західноукраїнських штампів гречности. До загально-українських штампів прощання до побачення, всього доброго (на все добре) додалися поважання, доброго здоров'я, вклоняюся, сервус тощо. Звернення пан плюс прізвище замінилися розгалуженою титулятурою аж до таких явних польонізмів, як пан меценас, — або при браку титулу — комбінованим зверненням пане добродію і пані добродійко (К28); штампами звернень до громад світлі збори, світлий суде (К24) і навіть поодинокими випадками звертання до співмовця в третій особі («Прошу пана голови» К43). В штампах вибачання загального поширення набрали слова пере-прошую і пере-прошаю. У зверненні до подружжя або до громади поширилось звертання з граматичною незгодою мої панство (Т134).

Деякі західноукраїнізми стали загальним здобутком або набрали певного поширення в царині афективно забарвленої фамільярної мови, як от: мудрий «розумний» (Т133), моцний «сильний, видатний» (К43), файний «добрий» (К40), моровий хлопака (Гр9), хлоп (К25, КР), кобіта зневажливо «жінка» (К41), німак зневажливо «німець» (Гр11, К22), перша кляса в функції прикметника («Перша кляса ідея» К41), трудно «годі щось зробити» (К26) і баг. ін.

Західноукраїнські впливи не обмежилися на лексиці й фразеології, а ширяться й на граматику, — передусім словотвір і синтаксу. Відзначимо тут таке: 1. Нерозрізнення префіксів пере- і про- (під впливом їх збігу в польській мові), напр.: переїхався (К31), день перейшов тощо. 2. Широке творення назв жінок за ім'ям або титулом їх чоловіка суфіксом — ова з характеристичним наголосом на передостанньому складі: професорова, полковникова, генералова тощо. 3. Широке вживання пристоска за- при прикметниках і прислівниках у значенні надміру ознаки: «засамостійно думав» (Ч). 4. Вживання присвійних прикметників у чоловічому роді з повним закінченням, напр.: сізифовий труд (К28). 5. Творення *composita* з незмінним першим складни-

ком замість уживання відповідного звороту: прикметник плюс іменник або іменник плюс родовий відмінок іменника, напр.: діпіплащ (Т136), діпітабір (К27), діпікартка (К45). 6. Надміру широке вживання форм минулого часу без особових займенників. 7. Надміру широке вживання в ролі зв'язки в реченнях теперішнього часу дієслова е, зокрема при запереченні: «Він не є добрий», «Я не є такий». 8. Вживання займенника той у ролі займенника цей, зокрема в ролі неозначеного підмета: «То не є добре». 9. Вживання займенника себе у взаємному значенні: «Вони себе поцілували». 10. Поширене вживання займенника воно в ролі фіктивного підмета в безособових реченнях: «Щодо справедливості, то воно важко сказати» (К38). 11. Нерозрізнення займенників сам і самий: «Магістер Булька... самий... збаламутиться» (Л7). 12. Вживання прийменників перед заперечними займенниками, а не в середині їх: «В нічому не відмовив» (К29). 13. Широке вживання давального відмінка приналежності, напр.: «Обід цій панночці розлюповався» (К20), «Йому украли гроші». 14. Уживання прийменника до в значенні призначення, зокрема з дієслівними іменниками: «Крем до лица (Гр7), котел до варення (Гр15), апарат до фабрикації» (Гр15). 15. Широке вживання прийменника по в значенні наступності: По війні. 16. В деяких виразах уживання прийменника на замість в: прийшов на залу (К24), на університеті. 18. Афективне або евфемістичне вживання другого ступеня прикметників у функції першого: довший час, більше людей, старша людина (довгий час, багато людей, літня людина). 18. Надмірне вживання умовного способу як вияву «чемности» і баг. ін.

Наведені тут слова і конструкції цілком нормально вживаються тепер в більшому чи меншому обсягу і східньоукраїнською частиною еміграції, — іноді з деяким відчуттям їх незвичности і не без іронічного відтінку, а іноді і без усяких додаткових нюансів. Напр., на нараді професорів однієї з наших високих шкіл я відзначив у мові промовців родом з Центральної України таке: внесення «пропозиція» (проф. О.), внески від комісії, було би бажано, то є поважна цифра (проф. В.), працюють на університеті, прелегент, вив'язуємося з завдань (проф. В.). У газеті, що редагується тільки «східняками», читаємо: напрямні, кухонка, вислід, змагун, грище, зайняти становище, пивниця, покій, пляц, коц (В52); вповні, фашистівський, перебрати владу, беззглядність, масакра, шкода мови, концентрак, пощо, аспірації (В47) і баг. ін.*

Впливи протилежного спрямовання — центральноукраїнської мови на західноукраїнські елементи теж наявні, але в далеко меншій мірі. У наших джерелах можна відзначити поодинокі випадки, які важко було б поділити на виразні категорії. З іменників: коробка (ГР5), цигарки (К42), білизна (Л2), зупинка (Т137), шлунок (К15), спортсмен (К34); — абрєвіатури: фізкультурник (К28), спец (Л1), медсестра (Л3). З мови ефективно-фамільярної: бичок, «недокурок» (К42,Л1), подорожувати зайцем (К28), важко (Ч). Деякі з перейманих зворотів становлять собою явні або скальковані ру-

* Або пор. ще п'єсу Ол. Запорізького «Граніт» (Львів, 1947). Цілковита мистецька безпорадність авторова дає повну підставу розглядати п'єсу тільки як мовний документ. Автор, скільки знаємо, «східняк» і дійові особи всі так само. Дія відбувається 1942 р. в Центрально-Східній Україні. Отже, «галічанизм» жадною мірою не правлять тут за мистецький засіб. Дійові особи з погляду реальної правдоподібности і не могли їх ужити. Це тільки свідчення продврання їх в еміграційну мову, в даному випадку в мову самого автора.

В п'єсі потуємо: перша класа (15), застановитися (17), акція «дія» (19), на хвилю (36), перепрошую (36), перейматися (48), також «теж» (49), то «це» (49), вислід (57), скоростріл (66), керманіч (68) і ін.

сизми: прийшла мені кришка (К47), постановка справи (Ч), значно (К43), переформіровка (з виступу проф. К., галичанина, на раді професорів).

У завдання цієї статті не входить оцінювати окремі слова, вирази й конструкції ні з погляду їх походження, ні з погляду їх доцільности в дальшому розвитку української мови. Безперечно, що є серед них багато зайвого або механічно перенесеного з чужих мов, а є і дещо, що могло б сприяти збагаченню і семантичній диференціації мови. Скажімо, диференціація значень слів вислід (Ergebnis), — наслідок (Folge), випадок (Fall) — припадок (Zufall), заповідати (kündigen) — попереджати (vorbeugen, vorbereiten) тощо може стати предметом оборони. Спробу подібного підходу щодо слів подивляти, застановлятися, вглядати і звороту мати жаль до кого та ін. становила собою стаття А. Юрияка «Теми до надуми» (В23). Одначе з погляду практичної мовної політики треба застеретти від будь-якого узаконювання будь-яких, навіть теоретично найдоцільніших мовних іновацій на еміграції, бо в послідовному запровадженні це приведе до витворення окремої еміграційної мови, на що і так є великі можливості. Річ у тому, що, скільки можна судити, на Україні тепер відбувається теж процес уніфікації мови і то досить швидкими темпами. Але там він відбувається тільки на основі центрально- і східноукраїнських говірок, почасти до того ж свідомо засмічуваних російськими елементами. Не можна недооцінювати силу уніфікації і швидкість ліквідації говіркових відмінностей у тоталітарній советській системі. Можна припускати, що західноукраїнські мовні особливості там зтираються дуже швидко. На еміграції, як ми бачили, процеси уніфікації мови відбуваються в головному на західноукраїнській основі. Прямим результатом цього може бути утворення безодні між мовою еміграції і мовою батьківщини. У зв'язку з цим, безпосереднім завданням мовної політики стає свідоме й послідовне затримування в міру можливости на етапі нормалізації української літературної мови двадцятих років нашого сторіччя, яка (нормалізація) відзначалася своїм соборницьким характером і становила спільний вихідний пункт для розвитку української літературної мови в усіх її розгалуженнях територіяльного і станово-професійного характеру. Школа, преса і література повинні жорстоко й послідовно дотримуватися встановлених тоді норм, а до західноукраїнської інтелігенції повинна бути поставлена вимога свідомо поставитися до своєї мови і переключити її на ці норми, показуючи цим приклад для менш освічених мовців. З цього погляду найменш небезпечні в еміграційній мові германізми, тоскільки тяжко думати, щоб еміграція затрималася в Німеччині, отже вони мають кон'юнктурний характер і незабаром самі відіміруть. Більшу небезпеку в потенції становлять нечисленні покищо американізми, але особливо загрозливим може бути культивування західноукраїнських провінціалізмів, навіть тоді, коли вони самі собою й могли б становити вартість для розвитку мови, взятого в абстракції.*)

З цих міркувань з'ясовується запобіжна вага вивчення витворюваних у мові еміграції особливостей. Ця стаття не претендує на таке вивчення. Спираючися на обмежену і почасти випадкову основу, — переважно з нашої гумористичної літератури, поскільки ця звичайно найшвидше підхоплює нове в усній мові, — вона тільки ставить проблему і називає поодинокі характеристичні явища. В дальшому варт було б поставити запис і вивчення мови наших таборян,

*) В площині загальнопринциповій автор цих рядків уважає скрещення галицьких мовних особливостей з східноцентральними за явище, в цілому беручи, позитивне. Див. про це авторову працю «Галичина в формунанні нової української літературної мови», з якої покищо видрукувані тільки уривки: в «Літературно-науковому Збірнику», Ганновер 1946 і в «Календарі-альманаху» на 1947 р. Регенсбург, 1946. Одначе процеси такого вимішування можуть бути корисні тільки на батьківщині, а не на еміграції.

враховуючи терени, з яких ті походять, їхню освіту, професію тощо. Це могло б дати дуже цікаві матеріали для нашої мовної політики. Спеціальний інтерес могло б становити вивчення мови школи і вчителя. Не менше значення мало б це з погляду чисто теоретичного. Уже цитований нами Г. Шухардт, мовознавець, що найбільше зробив для вивчення змішування мов, мав за матеріал переважно рабські й торговельні мови, вироблювані на теренах зустрічей європейців з дикунами. Мова нашої еміграції, особливо скупченої по таборах, дає великі можливості вивчити говіркове схрещування в межах однієї мови і міжмовне схрещування. Історія ніби спеціально створила в наших таборах лабораторії мовного вимішування. Дані систематичного, ґрунтовного, продуманого запису мови в межах хоч би одного табору, безперечно, могли б мати не тільки практичне, а і загально-теоретичне значення в масштабах принаймні загальної славістики.

Використані джерела. Пояснення скорочень

- В — «Українські Вісті». Цифри показують числа з річника 1948.
- Гр. — Ікер і інші. Гриць на еміграції. Сценічні жарти. 1947. Цифри показують сторінки.
- К — Іван Керницький, Циганськими дорогами. Гуморески. Мюнхен 1947. Цифри показують сторінки.
- КР — «Комар — Запротоборений їжак» Журнал, Мюнхен-Ельванген. 1947, ч. 6.
- Л — «Лис Микита» Сатира — гумор — карикатура. Журнал, 1948. Цифри показують числа.
- Т — М. Точило. Бомби на весело. Фейлетони. Нюрнберг, 1947. Цифри показують сторінки.
- Ч — «Час». Український незалежний тижневик. Фюрт, 1948, ч. 29 (146).

Summary: *Jurij Šerech. The Language of Ukrainian Emigrants in Germany (1945—1948).*

Apart from some abbreviations in names of public organizations, there have been practically no new words in the language of the latest Ukrainian emigration. The reason for this is that Ukrainian emigrants found in the languages they came in contact with — German and English — expressions already coined for all their new concepts. New Germanisms mostly occur in the province of administrative life, in the nomenclature of goods and partly in the expression of emotions. New Anglicisms are restricted almost exclusively to administration and were incorporated not in their spoken but in their written form. The limited scope of these borrowings is due to the isolation of camp life, and the lack of any deep cultural contacts with other nations. The mingling of different Ukrainian dialects in the camp is another characteristic of the language of emigrants. As the greatest number of camp inmates come from Western Ukraine, their dialect preponderates in all agencies of self-government, particularly the intermediate ones. This influence is expressed not only in vocabulary, but also in syntax, word formation and accent. It tends to abate, however, as far as accent and declension are concerned, wherever education and press are slowly introducing the standards of literary language. Researches dealing with the process of linguistic changes among emigrants might produce results valuable for the theory of language, as they provide an opportunity for studying how dialects mingle in a camp milieu that is linguistically restricted and isolated, and create conditions that are peculiarly suitable for various laboratory experiments.

Релігійне життя в таборах

The Organisation of religious Life in Camps

Е. Скородинський

а) Українська Католицька Церква

Наплив українських утікачів зі Сходу, скупчення цих утікачів після війни в таборах висунуло якнайпекучішу потребу української католицької церкви — організацію церковно-релігійного життя в таборах. Цієї організації вимагали нові, зовсім інші обставини життя наших вірних у Німеччині. На місце душпастирів, що мали обов'язок обслуговувати цілі округи, не раз територію двох-трьох латинських епархій, треба було теорити таборів душпастирства. Треба було відповідно розмістити духовенство у всіх трьох західних зонах, бо несподіваний і випадковий приплив духовенства витворив ситуацію, що в східній частині південної Німеччини духовенства було надто багато, коли в усій англійській зоні тоді було всього п'ять священників. За короткий час вдалося збільшити число духовенства в англійській зоні до 27 священників; рівномірно розділено духовенство і в американській зоні, найпізніше вдалося обсадити духовенством північну частину французької зони, з огляду на труднощі від французької військової влади.

Впр. о. М. Вояковський як Заступник Апостольського Візитатора зорганізував душпастирську обслугу в Німеччині в «квазі»-епархію, яку відповідно до поділу Німеччини на військові зони поділено на три протопресвітерати з осідками в Мюнхені, Ганновері і Фрайбургу. Ці поділено на деканати, а деканати на душпастирства, яким підлягають таборів духовники. Межі деканатів переважно збігаються з межами латинсько-католицьких німецьких епархій. Духovenство, зайняте в душпастирствах, прив'язане до тієї місцевості, де встановлено душпастирство, і залишається на місці навіть тоді, якщо менша чи більша група вірних відійде в інші місцевості. Духovenство, зайняте в таборів душпастирствах, мусить їхати обов'язково туди, куди виїздить їхній табір.

Усіх самостійних душпастирств української католицької церкви на 1 травня 1947 р. було 118. Усіх душпастирів, тобто парохів включно з душпастирствами хворих, академічної молоді, в'язнів є 118, сотрудників 30, катехитів 20, священників без призначення 10. Разом 186 священників.

Перший урядовий Вісник (ч. 3-8) після закінчення війни дав ряд розпоряджень духовенству й вірним, на основі яких постало нове душпастирське обслуговування і повне розмаху релігійне життя. Подиву гідним темпом постає в кожному таборів душпастирстві таборів каплиця, а в деяких таборах побудовано окремі дерев'яні церкви (напр., в Окері, Галлендорфі, Корігені, Віндіншбергердорфі в Оберпфальці — в гуцульському стилі, Корнбергу й ін.). Майже у всіх каплицях побудовано іконостаси, мальовані нашими скитальцями мистцями-малюрами. Духovenство за допомогою жіночих церковних братств придбало ризи, шиті за нашим обрядом, гарно вишиті обруси, рушники й ін. На престолах пишаються прегарно різьблені нашими різьбярями кивоти. Так уладжені молитовниці і церкви були крихіткою нашої батьківщини на чужині у важких повосних днях.

Характеристична риса нашого релігійного життя — церковні братства, в яких, сказати б, збиралась еліта скитальців (з релігійного погляду). При 120

парафіях існувало 74 церковні братства, як Марійська Дружина, Братство Апостольства Молитви в злуці з Найсвятішим Христовим Серцем, Братство Матері Божої Неустаючої Помочі, Братство св. Архангела Рафаїла й Братство св. Івана Милостивого. Їх заходом уряджувано паломництва до відпустових місць, як Альтеттінг, Марія Айх й інш., релігійні імпрези (як, напр. в Бамбергу на честь Непорочного Зачаття Пречистої Диви Марії 22 грудня 1946 р.), доповіді на суспільно-релігійні теми і т. п.

Особливим виявом релігійного життя був, напр., спонтанний протест скитальців проти т. зв. «Львівського Собору», урядженого під диктатом большевицького режиму в Галичині, з заявою, що скитальці не визнають ніяких «соборів», тоді коли їхня ієрархія уся поголовно на засланні, коли сотні священників караються по в'язницях, на Сибіру й Соловках, коли нарід, що від віків понад усе дорожив своєю церквою, переживає найтяжчу від монгольських часів інвазію. Такі заяви вірності своїй церкві з тисячними підписами відсилано до стіп Святішого Отця в Римі.

Другий такий спонтанний вияв беззастережної вірності скитальців до св. Римського Престолу був ювілей 350-ліття Берестейської Унії. Не було ні одного душпастирства, в якому б українці-католики не відсвяткували урочисто цього пам'ятного ювілею. Одним з найкращих святкувань 350-ліття ювілею було торжество в Мюнхені, 19 грудня 1946 року. В той день був присутнім Його Еміненція Кардинал Фавльгабер на співаній соборній Службі Божій в одній з найкращих мюнхенських церков (св. Антонія), а ввечері з тієї ж нагоди відбувся прегарний концерт, на якому був репрезентований баварський уряд.

Таборові душпастирства жили життям батьківщини. Такі річні свята, як Різдво, Йордан, Великдень, Свято Пресвятої Евхаристії і празники таборових душпастирств були обходжені з усіма тими звичаями, що й колись на рідній землі. Не було ні одного міста чи села в Німеччині, де жили наші скитальці, щоб там на Свят-Вечір не лунали під вікнами скитальчих домівок наші коляди. І Йорданські Водосвяття відбувалися в найменших подробицях так, як були вони святковані на батьківщині.

Великого тижня мешканці таборів переживали те, що колись під рідними стріхами. Страсті, Євангелія, відправа Плащаниці у Велику П'ятницю, чи опісля в досвітню пору Воскресна Утреня, все це відбувалося з найбільшою урочистістю, з повною присутністю всіх вірних та з глибоким переживанням цих релігійних містерій. А що ж говорити про свячення пасок, — це був живий образ — наче фільм, вирізаний із стрічки спогадів про Рідну Землю.

До таких особливих церковних торжеств належить також святкування Пресвятої Евхаристії. В найкращих репрезентативних частинах табору уряджено чотири престоли, до яких опісля підходила урочиста процесія, що в ній начальний священник ніс Найсвятіші Тайни в дароносниці. Дуже часто скитальці йшли на таке ж торжество і до німців-католиків латинського обряду і брали чинну участь у їхньому Євхаристійному торжестві. Слід би згадати тут таку імпазантну участь наших скитальців у Євхаристійному святі в Авгсбургу в 1948 році. Поміж тисячами німців-католиків було близько тисячі українців, що в означеному впорядчиками місці творили шпалеру, через яку переходив єпископ з Найсвятішими Тайнами, оточений усім своїм катедральним духовенством. В хвилині, коли Достойний Князь Церкви, несучи Найсвятіші Тайни, зближався до української шпалери, неначе на нечутний наказ, тисячна маса українців впала на коліна. Це було щось таке імпазантне, таке величне, таке зворушливе, що з очей старенького єпископа покотилися сльози зворушення.

Українці-скитальці ніколи не поминали нагоди засвідчити свою віру і своє прив'язання до св. Католицької Церкви. Тому під час архипастирських візитацій латинських Князів Церкви завжди старалися брати участь у цих торжествах усі, навіть запрошували до своїх таборів латинських католицьких владик, як це було в Бамбергу або у Вельберті, де Його Емінінція Кардинал Фрінгс, візитуючи цю свою парафію, завітав і до нашої таборової каплиці і з великим зворушенням дивувався западливості та ревності скитальців на релігійному полі.

Жертовність українців-католиків поклала основи для всіх таборових церков з усіма їх прегарними урядженнями. Ця жертовність виявилась у різних ділах милосердя, у творенні фондів допомоги для хворих скитальців, для різних інших добродійних потреб, що мали за мету підтримати бідніших. Українські скитальці пам'ятали теж про свій синівський обов'язок збірки т. зв. «Петрового Гроша» й вважали за свій святий обов'язок скласти свій даток на великі потреби св. Вселенської Церкви до стіп Святішого Отця, якого слова признання враз з Апостольським благословенням передав Державний Секретаріат св. Столиці у своєму письмі з дня 7 грудня 1945 року Його Ексцеленції Монс Монтіні до Заступника Апостольського Візитатора о. М. Вояковського.

Для скріплення релігійно-морального життя і для підвищення його рівня поміж скитальцями уряджувано місії, які закінчувались урочистим Богослуженням, після якого уряджувано великий похід з місійним хрестом, що його опісля вкопувано на найвиднішому місці табору.

Під час Великого Посту відбувалися духовні справи (реколекції) майже в усіх душпастирствах з великою присутністю вірних. Духовні справи (реколекції) були застосовані для осібних станів, напр., для академічної молоді, для середньошкільної молоді, для чоловіків, для жінок. Вислід духовних справ був помітний; численні св. Сповіді, св. Причастя вірних були для священиків великою нагородою за їхню ревну працю.

Щоб забезпечити духовне покликання студентів св. Богословія, яких поміж скитальцями було коло 60, та щоб забезпечити приріст кваліфікованого духовенства на скитальщині в Німеччині, постала українська католицька Духовна Семінарія в замку Гіршберг біля Вайльгайму. Ректором студій у Духовній Семінарії був о. мітраг д-р Василь Лаба, а ректором виховання о. мітраг Олександр Малиновський. Професорський збір складався з 12 професорів, передусім з тих, що були професорами Богословської Академії у Львові.

Релігійне життя українців-скитальців проявлялось і у християнській католицькій пресі. Тут слід згадати «Християнський Шлях» (тижневик), що появлявся від 1 січня 1946 р. до весни 1947 р. «Христос Наша Сила», спочатку, як і тижневик «Християнський Шлях», був друкований на циклостилї, а з 1 січня 1948 р. цей місячник став виходити друком. Крім часописів, видрукувано багато різних брошур релігійного змісту, а навіть більших обсягом книжок, як «Поклін Марії», «Митрополит Андрей Шептицький» та ін., і видано багато мистецьких ікон наших відомих мистців, як Шухевичевої, Буцманюка, Бутовича й інших. Постали також нові релігійні пісні; тут згадати в першій мірі нашого визначного композитора С. Оленського, що скомпонував на мішаний хор дві прегарні пісні на честь Божої Матері.

Релігійне життя проявилось на скитальщині ще й різними релігійними імпрезами, як, напр., концертом з нагоди 9-ої річниці коронації Святішого Отця Папи Римського (Мюнхен, 18 березня 1948 р.), академіями на честь Митрополита Шептицького і т. п.

Треба згадати й про ті великі дні в скитальському житті, коли українці велично гостили у своїх хорах високих гостей, представників Святішого Отця Папи Римського. 29 січня 1946 р. Архiepіскоп К'ярльо, шеф III Ватиканської Місії, відвідав один з найкращих і найбільших українських таборів, Карльсфельд. Небуденна була і зустріч українського скитального громадянства з Його Ексцеленцією, Єпископом д-ром А. Мюнхом, Апостольським Візитатором для Німеччини і шефом III Ватиканської Місії, під час його візиту 18 березня 1948 р. у представників всього скитального організованого життя в Мюнхені.

Були випадки і деякого морального занепаду одиниць слабої віри. Найкращим відзеркаленням цього є таборів метрики уроджених, у яких, правда, малий відсоток, але все ж таки занотовані випадки уроджень неправного ложа. Проте, супроти інших народів на скитальщині треба з признанням підкреслити, що випадків морального занепаду поміж українцями відсотково найменше. Пастирське Послання Заступника Апостольського Візитатора о. М. Вояковського про нечистоту застановило багатьох, що стали на неправильний шлях життя. Треба підкреслити тут і ревне співдіння таборової влади, яка докладає всіх зусиль, щоб повоєнні прояви неморального життя в самому зародку знищити.

13 грудня 1947 р. Святіший Отець, бажаючи з'єднати всіх українців-католиків у Західній Європі в одну юрисдикційну одиницю, передав українців-католиків, що живуть у Німеччині, під юрисдикційну владу Його Ексцеленції Єпископа д-ра Кир Івана Бучка. Перша вістка про це, яку принесли нам часописи, сповнила серця всіх українців великою радістю. Це ж єдиний з галицьких єпископів, що його Боже Провидіння зберегло в цей найважчий час життя скитальців на чужині. 17 квітня 1948 р. громадянство, представники всіх організацій, товариств, шкільництва і духовенства вітали Його Ексцеленцію в канцелярії Апостольської Візитатури в Мюнхен-Пазінгу. Зворушений до глибини серця Владика Кир Іван дякував за щире вітання і зразу ж таки зв'язав до апостольської візитації всіх таборових душпастирств, розкиданих по всій території південно-західньої Німеччини. Чи не найкращий вияв і свідство своєї релігійності показали українці-католики, вітаючи оваційно в своїх таборах улюбленого Владика.

Оце високе піднесення духу скитальців під час апостольської візитації Його Ексцеленції Єпископа Монс. Бучка є найвимовнішим образом глибокої релігійності українців-скитальців на чужині.

Е. II.

б) Українська Автокефальна Православна Церква на еміграції

Про організоване церковне життя в Німеччині до закінчення війни в 1945 р. не могло бути й мови. Ще в 1944 р. у т. зв. Генерал-Губернаторстві Єпископат УАПЦеркви ізолювали від духовенства і вірних, зв'язавши всі в одне місце й поставивши під суворий нагляд. Не мало свободи для своєї пастирської праці й духовенство, частина якого разом з вірними мусіла тяжко працювати на фабриках і заводах, не маючи жадної змоги обслуговувати своїх вірних, а коли й робила це, то з великим ризиком наразитись на кару від жорстоких наглядачів.

Після переїзду Єпископату й духовенства в кінці 1944 р. до Німеччини тим більше не могло бути мови про налагодження церковного життя, бо ані єпископів, ані священиків не допускали до православних вірних, що в жажливих умовах працювали по фабриках і заводах або катувались по таборах смерті.

На богослуженнях, які вряди-годи відправлялись у принагідних приміщеннях, т. зв. «остівцям» вступ був суворо заборонений.

З хвилиною закінчення війни на весні 1945 р. ситуація для УАПЦеркви відразу змінилася. Розташовані по таборах у всіх трьох окупаційних зонах Німеччини, православні українці при започаткуванні організації культурно-національного життя по своїх осередках передусім узялися під проводом єпископів і духовенства влаштовувати храми, для яких належно пристосовувано приміщення-залі, гаражі, а в поодиноких випадках, при сприятливих умовах, будовано навіть спеціальні приміщення (Ельванген, Ганновер, Кіль, Коріген).

Храми оздоблювано гарними стильними іконостасами, образами, часто малюваними досвідченими мистцями. При храмах прибудовувано традиційні дзвінички, на яких роллю дзвонів заступали рейки, мідні гарматні набой і сталеві вистріляні гарматні кулі.

При храмах організовувано гарні церковні хори, які своїм співом не тільки обслуговували храми, збільшуючи урочистість богослужень, але й виступали на національних святах та академіях.

Як помічні організації при церквах організувались на підставі зразкових статутів, опрацьованих і ухвалених Свящ. Синодом УАПЦеркви, Церковно-Парафіяльні Ради і Церковно-Парафіяльні Братства: перші — на допомогу настоятелям церков при провадженні церковного господарства, а другі об'єднували ревнителів Православної Віри й Рідної Церкви.

В 1946 р. у всіх трьох зонах Німеччини, не рахуючи Австрії, було коло 80 таборових парафій. Тепер, у зв'язку з масовим переселенням вірних з Німеччини в інші країни та ліквідацією таборів і комасацією їх, число парафій зменшилося до 60.

Для зручності адміністрування всю Німеччину поділено на церковні округи, які Свящ. Собор Єпископів УАПЦеркви доручив архипастирській опіці окремих єпископів: 1. Округа англійської зони (Високопреосвящ. Митрополит Полікарп), 2. Мюнхенська округа (Архисп. Геннадій), 3. Авґсбурзька округа (Архисп. Ігор), 4. Регенсбурзька округа (Єпископ Володимир), 5. Вюртемберзька округа (Архисп. Никанор), 6. Грос-Гессенська округа (Єпископ В'ячеслав), і 7. Округа французької зони (Єпископ Сергій).

Українські православні парафії в Австрії підлягають опіці Високопреосвящ. Митрополита Полікарпа; Владиці Митрополитові Полікарпові підлягають також парафії в Англії і Франції.

Українські православні парафії в країнах Бенелюксу перебувають під опікою Архиспископа Михаїла, що 19 вересня ц. р., згідно з постановою Свящ. Собору Єпископів УАПЦеркви, виїхав для цього до Бельгії.

Кожного року, починаючи з 1946 р., відбуваються сесії Свящ. Собору Єпископів УАПЦеркви на еміграції для обговорення і винесення постанов принципального характеру в питаннях церковного життя, а також сесії Свящ. Синоду й решти Єпископів за бажанням. В грудні 1947 р. у місті Регенсбурзі відбувся Православний Український Церковний З'їзд УАПЦеркви, що складався з обраних делегатів від духовенства й вірних з участю повного складу Свящ. Синоду і решти Єпископів за бажанням. З'їзд вислухав цілий ряд ґрунтовно підготовлених рефератів догматично-канонічного, церковно-історичного, місіонерсько-виховного, шкільного й фінансово-господарського характеру та ухвалив цінні постанови в питаннях, порушених у рефератах.

В 1948 р. особливу увагу звернено в праці Свящ. Синоду на видавничу справу. Накладом Свящ. Синоду вийшов Церковний Календар на 1948 рік,

Короткий Православний Катехизис, Коротка Історія Православної Церкви та ч. 1. «Богословського Вісника», органу УАПЦ на еміграції. Віддано вже до друку Церковний Календар на 1949 рік та ч. 2. «Богословського Вісника», а готується до друку Службеник та Часослов.

У зв'язку з виїздом вірних УАПЦ в інші країни, посилається туди, правда, з великими труднощами формального характеру, духовенство. Масмо вже наших священників в Англії (4), у Франції (2), в Бельгії (1), в скорому часі виїздить ще чотири, в Австралії (1), Бразилії (1), Аргентині (1).

Де б не опинилися в майбутньому Єпископат, Духовенство й Вірні на еміграції, вони з допомогою Божою старатимуться всіма силами зберігати той неціненний скарб, з яким вона виїхала з України в 1943-44 рр. — УАПЦеркву, щоб, коли проб'є слухна година, знов повернутися до України, Вільної і Незалежної, в лоні своєї Рідної Матері Церкви.

Володимир Дорошенко

Культурно-освітня праця в таборах і для таборів

V. Dorošenko: Cultural Activity in Camps and for Camps

(Іх плюси і мінуси)

Культурно-освітньою працею в таборах займалися відділи чи референти культурно-освітньої праці. Поки таборове життя не зрізничувалося, культурно-освітні відділи скучували в собі всю освітню роботу, яка велася в таборі — і, так би мовити, урядову і чисто громадського порядку. Відповідно до цього вони ділилися на різні секції, як, напр., секція слова, що об'єднувала працівників слова; церковно-релігійна секція для релігійно-моральної праці; театральна секція, секція шкільної освіти, наукова секція, образотворча, фізичного виховання, жіноча. Голови секцій були водночас референтами справ своїх секцій у культурно-освітньому відділі. (Так було, напр., у Карльсфельді під Мюнхеном у 1945 р.). Згодом почали організуватись окремі товариства, які перебирали на себе роботу вищезгаданих секцій. Так поставали спілки письменників, учительської громади, «Рідна Школа», «Об'єднання Жінок», пластові та спортові товариства, що в різних таборах прибирали різних назв. Згодом усі такі організації об'єднувались у свої центральні. Поруч з іншими об'єднаннями, а то навіть і випереджаючи не одно з них, постали й наші наукові установи, що об'єднували всі українські наукові сили, які опинилися на еміграції.

Після розпаду гітлерівської Німеччини припинили своє існування всі органи преси, в тому числі й нечисленні українські часописи. Маса скитальців опинилися ніби у відрізаний від зовнішнього світу пустелі, без ніяких вісток про те, що діється довкруги. Це викликало появу інформаційних листків-булетенів, друкваних на циклостилі, які подавали за радіом вістки зі світу. Спершу це були підприємства приватного характеру. Але незабаром і таборіві Управи почали видавати такі листки. Деякі з них розвинулися згодом у поважні часописи, як ось, напр., «Наше Життя» в Авґсбурзі, «Неділя» в Швайнфурті, а потім в Ашаффенбургу, «Українські Вісті» в Новому Ульмі й «Час» у Фюрті. Пізніше, коли наладалася справа з друкуванням наших найважливіших газет, яким американська військова влада надала приділ паперу, більшість циклостильних інформативних листків перестала виходити, але кілька

з них з'являються і досі. Крім того, в таборах побачило світ чимало журналів. Об'єднуючи місцеві таборові сили, вони здебільшого й не виходили поза межі свого табору. Проте, деякі вибилися на ширшу арену і здобули собі певну репутацію, напр., «Орлик» у Берхтесгадені, «На чужині» в Корігені та інші.

В таборах або навколо них організуються й видавництва книжок белетристики, підручників, релігійної й дитячої літератури тощо, та постають газети й книжкові кіоски й книгарні. З більших видавництв згадаємо оці: «Вернигора» Яр. Пастушенка, «Прометей», «Української Трибуни», видавництво «Українського Слова», «Часу» та інші.

Шкільна справа в самому початку висунулася в житті української еміграції на перший план і швидко стала на ноги. Не було табору, де б не було бодай прилюдної школи, а по більших скупченнях можна побачити майже всі ті типи, що були на батьківщині. Отже, крім дитячих садків та народної школи, без яких не міг обійтися ні один табір, постали всякі інші школи: гімназії — класичні або реальні, учительські семінарії, музичні й торговельні школи тощо. В американській окупаційній зоні навіть по менших таборах засновано бодай кілька гімназійних клас. Крім того, в різний час по різних таборах поставали і якийсь час існували такі чи такі фахові школи, напр., фахові жіночі школи, образотворчі, драматичні, балетні студії і т. д.

Не забула наша таборова інтелігенція і про бібліотеки, читальні та поза-шкільну освіту, влаштовуючи різні курси та доповіді.

Майже в кожному великому осередку української еміграції, як у таборах, так і поза ними, позасновувано **бібліотеки** — випозичальні й читальні. Крім того, старались мати бібліотеку для учнів різні юнацькі організації. Розуміється, все це бібліотеки невеличкі, бож на еміграцію вивезено з України дуже мало книжок, а нових видано не так уже багато. На еміграцію дісталася тільки частина складу видань «Українського Видавництва», Львів-Краків, що лягла в основу мюнхенської бібліотеки Українського Вільного Університету.

Великою таборовою збіркою книжок є збірка Української Вільної Академії Наук у Соммеказерне в Аугсбургу. При ній засновано окремий **архів-музей**, який збирає все, що стосується до життя і побуту української еміграції, в тому числі і всякі друки, м. ін. по сім примірників усіх емігрантських друків, признаючи їх до головних бібліотек України (Київ, Харків, Львів, Одеса, Катеринослав) та для Українського Закордонного Архіву.

Спорадично, час-від-часу, відбувалися і відбуваються в таборах короткочасні курси — шоферські, радіотехнічні, кравецькі, городничі, парічничі, молочарські, бухгалтерські тощо. Згадати теж треба курси неписьменних п. н. «доповняючої вечірньої школи» та поширені курси чужих мов — англійської, французької, еспанської тощо.

Окремо мусимо згадати ще й про так звані **«народні університети»** — систематичні популярно-наукові виклади з українознавства і різних інших ділянок знання.

Велику роль в духовому житті еміграції грали й численні **театральні, хорові й музичні виступи**. Мабуть, не було хоч трохи помітного табору, де б не було власного театру, хору «Боян» чи якого іншого, а то й якоїнебудь музично-вокальної капелі. Та й по гімназіях та інших школах і по різних юнацьких організаціях (СУМ, Пласт тощо) існують власні хори, музичні чи драматичні й інші (напр. шахові) гуртки. І треба визнати, що таборові театральні чи інші виступи стоять часом на чималій мистецькій висоті. Мова тут, розуміється, не про високо-мистецькі ансамблі, як театр Вол. Блавацького або студія Йосипа Гір-

няка, а про скромні таборіві починання. Нічого дивуватися, що і ці починання назагал були непогані. й таборіві трупи, хори й капелі відважувалися виїздити навіть на гастролі до інших осередків — аджеж мало не в кожному таборі перебували фахівці з різних ділянок мистецтва.

Так само слід відзначити й небуденні успіхи діячів образотворчого і т. зв. народного мистецтва, про що яскраво промовляють різні вистави й покази.

Всю вищезгадану культурно-освітню роботу завдячує українська еміграція виключно сама собі. Ніхто з зовнішніх чинників не приходить їй на допомогу. Ні УНРРА, ні тепер ІРО нічогосінько не зробили для піднесення культурного рівня наших скитальців. Єдине, що доброго була зробила УНРРА на самому початку, — це передрук (чи властиво фотодрук) двох-трьох підручників для народної школи (читанки й задачника), у невеличкій, правда, кількості. Лише останнім часом ІРО завело різні фахові школи — кравецькі, радіотехнічні і такі інші, а також курси англійської мови для всіх скитальців американської зони, але спеціально для заспокоєння українських культурних потреб обидві ці установи не зробили майже нічого. В своїй практиці і УНРРА й ІРО визнавали тільки нижчу освіту й опікування хіба дитячими садками й народною школою, взагалі освітою юнацтва до 16 років життя. Про середню освіту й чути не хотіли. Нічого не зробили теж для позашкільної освіти. Зате багато зусилля вони зужили для розповсюдження між скитальцями, під покривкою сприяння репатріації, різних газет і брошур, видаваних в СРСР або Польщі, для чого наказувано засновувати окремі читальні.

Та й не завжди й не скрізь ті люди, що провадили культурно-освітню працю в таборах, були на висоті свого становища. І тут нам доведеться порушити також певні мінуси в культурно-освітній роботі як у таборах, так і поза ними. Насамперед треба відзначити певну **безпляновість** цієї роботи, інертність, застарілість її метод, — керівники її мало вважали на зовсім відмінні, ніж колись дома, обставини життя еміграції і майбутні її перспективи.

Кожний табір, кожне скупчення еміграції починало само від себе, а що справа була невідкладна й не можна було чекати на опрацювання нових навчальних плянів, тож скрізь культурні відділи повели роботу за старими домашніми зразками, не пристосовуючи її до потреб сучасного життя скитальців і їх майбутнього. І от так постали по таборах неодмінні гімназії, учительські семінарії, торговельні школи тощо, а занедбано школи ремісничого характеру, бо цього хотіло й само таборове громадянство, й самі середньошкільні учителі, яких набралось по таборах американської зони дуже багато й усі хотіли мати працю за своїм фахом, і вкінці й численна молодь обох статей, що з тих чи інших причин не докінчила її свого часу дома й тепер на дозвіллі хотіла б здобути вимріяний атестат зрілості. Тим часом перспективи, що чекають еміграцію на нових місцях оселення, вимагали б цілком інакшого типу школи. Правда, часом при гімназіях було заведено навчання того чи того ремесла, але це не могло заступити справжньої фахової школи, з її правильною систематичною наукою.

До згаданих уже хиб нашого шкільництва треба ще додати, що по багатьох школах учили часто нефахові, а то й зовсім невідповідні вчителі й за найрізноманітнішими програмами. Тільки останнім часом ЦПУЕ впорядкувало справу гімназійної науки, поліквідувало безліч малих чи малоклясових закладів, надавши права навчання тільки вісьмом найважливішим.

Спроби декого з таборових діячів, що далекозоріше дивилися на підготову молодого покоління до майбутнього життя на чужині, закласти нижчі

й середні технічні школи, цілком скраховали, наткнувшись на загальну байдужість. Правда, по таборах уряджено різні перевишкільні — довші чи коротші — курси, але вони не могли заступити кількості систематичної шкільної науки. Часто-густо такі курси гоставали випадково, під впливом якоїсь принагідної потреби, а коли ця потреба минала або ставала неактуальною, то курси раптом маліли, а в кінці розліталися. Пішла, напр., чутка, що братимуть на роботу до буряків до Канади, й зараз маса людей записалася на курси готельництва й плекання буряків, сподіваючись, що посвідка про скінчення цих курсів допоможе швидше виїхати. Але як показалося, що до вербування на цю працю ще далеко, то й курси зійшли відразу майже нанівець. Так було й з курсами чужих мов. Коли напр., актуальний був виїзд до Бельгії, постав попнт на курси французької мови, але з виїздом людей на роботи ці курси зразу ж гідупали. Взагалі про всі курси можна сказати, що їх не надто старанно відвідували, зокрема, молодше покоління, а серед слухачів, як правило, переважали літні інтелігентні люди. І це, не зважаючи на те, що серед таборян було багато таких людей, що ніде не працювали. Селяни вважали, що їм не треба перевишколюватися, бо вони й без того були й будуть господарями. Ремісники вдовольнялися своїм ремеслом, а всі разом покладалися на свою фізичну силу, а там якось буде. Молодь воліла футбол і політиканство. До вивчення чужих мов загал мешканців ставився байдуже: вивчуся, мовляв, на місці, а то тепер не знати, куди поїдемо, то й не знати, за яку мову братися. Те саме, що про курси, треба сказати і про виклади і доповіді.

Певний успіх мали тільки подекуди спочатку народні університети, особливо там, де можна було залучити до навчальної праці добрі фахові сили з табору та з-гоза нього.

Великою болячкою таборового життя була й лишається неписьменність, що досі ще ніде цілком не зліквідована. Курси неграмотних ледве животіють, часто-густо розлазяться. Вина за такий стан лежить безперечно, великою мірою на управах таборів, на душпастирях обох церков та й на самому громадянстві, що байдуже приглядається до цього сумного явища.

Великою перешкодою в належному розгорненні культурно-освітньої праці був також **брак книжок** в шкільництві. Ні учні, ні вчителі довгий час не мали та великою мірою й досі не мають потрібних підручників. УНРРА, як уже згадувано, майже нічого не зробила, щоб заспокоїти цю пекучу потребу. Так само нічого не зробили й обласні комітети ЦПУЕ, чи власне його культурно-освітній відділ. ЦПУЕ не видало досі ні одного підручника. Вся його діяльність на цьому полі обмежилася лише на рекомендації до шкільного вжитку кількох підручників, що їх опісля рішуче засудила фахова критика, як цілком непридатні до навчання. Кепсько також стоїть справа з шкільним читанням. Бракує дуже багато творів з українського красного письменства. І як би не приватна ініціатива, що мала здебільшого спекуляційний характер, то було б зовсім погано. «Учительська Громада» теж нічого не вдіяла. Не зважаючи на всякі дискусії в пресі й існування спеціального «Об'єднання Дитячих Письмеників» майже нічого читати й нашій малечі. Ні путящих книжечок, ні постійного часопису для дітей так-таки й нема. Було, правда, кілька спроб дитячих журнальчиків, але ні одна не втрималася.

Другий мінус всієї культурно-освітньої діяльності, а в тому й наукової — це те, що вона проходить майже виключно в межах емігрантського гетта, без зв'язку з навколишнім світом. Така ілюзія, безперечно, негативно позначається на належному ознайомленні й освідомленні чужинського культурного світу з усім комплексом української національної справи. Певна річ, і тут, як

і в інших ділянках нашої культурно-освітньої праці, є щасливі винятки, але вони не міняють основного типу зауважених явищ.

Розуміється, наші завваги не мають на меті знецінити вагу проробленої українською еміграцією культурно-освітньої роботи. Наслідки цієї роботи безперечно великі. І ми мусимо бути вдячні за це нашим культурно-освітнім працівникам, що її провадили й провадять. Оця наша вдячність буде ще більша, якщо ми візьмемо до уваги ті специфічні обставини, в яких доводилося їм працювати. Аджеж уся згадана вище робота проведена та й ведеться досі самотужки, власними силами, без будь-якої допомоги, в тяжких умовах емігрантської дійсності, нечуваної мешканевої скрути, тісноти й людської скупченості та серед гамору різномасного, часто-густо нездисциплінованого, а то й здеморалізованого людського становища. Все це не могло не позначитися на успішності культурно-освітньої праці. І коли все ж таки й за таких умов вона дала поважні наслідки, це знак, що наша еміграція в своїй основній масі здорова, зберегла живу душу й не завмерла, не вияловила в тяжких умовах перебування на скитальщині, а здатна до творчого життя та розвитку.

Гр. Шевчук

Табір у літературі і література в таборі

Hr. Ševčuk: The Camp in Literature and Literature in the Camp

За понад три роки існування таборів ДіПі і проживання в них переважної частини української еміграції в Німеччині й Австрії видавнича діяльність українців у галузі красного письменства розгорнулася досить широко, кількість назв виданих книжок і журналів чи не переходить за сотню, і є серед цієї продукції і окремі вартісні речі, — одначе, якщо не говорити тим часом про твори гумористичні і сатиричні, то не може не впасти в око, що жадного поважного твору, присвяченого життю в таборах, за весь цей час не з'явилося. Правда, видавнича діяльність усі ці роки відставала від творчості письменників, і в світ виходили головне твори, писані під час війни, коли видавничі можливості були мінімальні, або навіть перед війною. Але з розмов з багатьма письменниками авторові цих рядків відомо, що і тепер майже ніхто з них не грає над таборовою тематикою. Конкретно кажучи, з коло 30 запитаних ним письменників тільки один дав позитивну відповідь.

Таким чином можна твердити, що українська література, за малими винятками, зігнорувала таборове життя і воліла про нього зовсім не писати. Це явище мусить мати свої психологічні причини і вимагає своєї оцінки. Звичайно, передусім, можна згадати той загальновідомий факт, що мистецтво взагалі потребує хронологічної відстані і що дуже рідко видатні твори відбивають злободенну тематику. Таке посилення в нашому випадку істотне, але недостатне. Скажімо, під час війни ми все таки мали твори воєнної тематики, і деякі з них — справжні мистецькі твори, що, напевно, лишаться в літературі (новелі Йосипа Позичанюка). Так і тепер, могли б бути лише поодинокі твори на таборову тематику — і це було б зрозуміло. Але цілковитий брак таких творів змушує шукати якихось специфічних і глибших причин.

Однією з цих причин було уявлення про короткочасність і переходовість таборового життя. Табори мали бути тільки станцією на довгому шляху. Одні

уявляли цей шлях як швидке повернення назад, на визволену батьківщину, другі — як шлях за океан, але ні ті, ні ті не припускали собі гадки, що життя в таборах може затягтися на роки. Коли ж виявилось, що йдеться не про дні чи тижні і навіть не про місяці, психологічна реакція на таборове існування була, загалом беручи, виразно негативна. Справді, не кажучи вже про те, що табори становлять собою тільки до певної міри злагіднену форму гетта, може небагатьом народам примусовий «колективизм» таборового життя такий чужий, як саме українцям з їх постійним нахилом до відмежованості родини і «соби від інших родин і осіб.

Але тут уже нема потреби говорити «взагалі». Яскраві свідчення того, як поставилися українці до таборів і таборового життя, дає наша література в її гумористично-сатиричній галузі. Виключивши з нашого огляду спеціально гумористичні журнали («Лис Микита», «Комар», «Іжак» та інші) як ділянку, ближчу до журналістики, ніж до літератури, і не претендуючи на бібліографічну повноту, придивімось до особливо характеристичних літературних явищ. Зразу вгаде в очі, що письменники відзначають у таборовому житті мало не самі негативи і що вістря їх сатири спрямоване насамперед проти тих, хто зумів пристосуватися до таборового життя, хто примирився з ним, хто відчув себе в його умовах нормально. Ледве чи це свідома настанова, послідовна програма, — радше це вияв стихійного психологічного опору. Але тоді це тим характеристичніше.

Киньмо погляд на те, які явища таборового життя негативно розцінює наша гумористично-сатирична література.

Передусім, це неробство. Організація таборів загалом не заохочує людей до праці, а в багатьох випадках навіть не дає змоги знайти працю. Якщо кілька тисяч людей зосереджено в якомусь глухому куті, при всьому бажанні вони не можуть бути забезпечені працею. Але є люди, що їм неробство входить у звичку, і вони готові його всіма способами зберігати. А що зовсім нічого робити не можна, то вони витрачають свою життєву енергію на плітки, політиканство, організаційну метушню без усякої на неї потреби, пияцтво, а далі сварки й гризню.

Ось двоє таборян сидять, на весняному сонечку вигріваються, про політику говорять, кування зозулі лічать, а потім сваряться за «політичну платформу» («Весняне» М. Точила в його книжці «Бомби на весело»). Ось пан Дрімка просипляє годину праці («Пан Дрімка будильником» там же). Ось Потап — «Ще недавно бикові в стайні ондуляцію робив, — сьогодні затягне рукавички, краватку, протисоняшні окуляри, подумаєш — якийсь магістер» (Ікер «Гриць на еміграції»). Ось таборянин з 15-ого бльоку Осип, що гає час при картах і захворів на... хронічне позіхання, від якого єдиними ліками могла б бути праця («Це не життя, це муки» Ів. Керницького в його книжці «Циганськими дорогами»). Ось Анатоль Костенко, що вправляється п'яний на мотоциклі («Найновіше чудо техніки» там же). Ось Заливайко і Попивайко, що через брак самогону лупцюють одне одного макогонами по голові, щоб викликати ефект оп'яніння («Добрий винахід», жарт на одну відслону Мусія Гака — в книжці Василя Софронова «Тітка з провінції», сценічні жарти).

Неробство, з одного боку, неймовірна скупченість людей укупі, з другого (кількома штрихами, але влучно показана в «Любовній історії» Р. Личаківського, де одначе опис табору править тільки за рамку для оповідання на зовсім іншу тему), породжують сварки й навіть бійки. Кожна дрібниця легко може стати притокою для цілої «прами». Особливо дратують у такій ситу-

ції відмінності побуту й говірки в людей з різних кутів України. Тема «східняків» і «галичан» в умовах таборового гетта далеко переростає свою реальну вагу і спричиняє не один конфлікт. В Ікеровому «Грицеві на еміграції» Маруся відраджує Гриця одружуватися з Галиною, бо, мовляв, «вона східнячка, православна». Ця сама тема відбита в ревіях «Блакитна авантура» і «Сон української ночі» І. Алексеви́ча, виставлюваних Студією Й. Гірняка, в образах східняцького професора Енергієнка і західняцького Старушка, д-ра Рутенця тощо. В інтермедії Ів. Керницького «На вавилонських ріках» («Арка» 1947, 6) доброзичливо обіграні побутові деталі і говіркові відмінності «східняка» дядька Степана і «західняків» пана Директора і пані Добродійки. У вульгаризованому оформленні ті самі типи правила за основу сюжетного конфлікту в плиткому «жарті на одну дію» Олексі Запорізького «Мати помирила».

Якщо висвітлення цих моментів у нашій літературі має характер переважно гумористичний, то сатиричні тони з'являються частіше тоді, коли заходить мова про тих, хто зжився з табовою атмосферою, втративши почуття реальності, або хто використовує її не надто етичним способом для власної користі.

Втрата почуття реальності в наслідок замкненості в таборі може мати різні вияви. Люди забувають, що все їхнє існування тут — типowo переходове, починають будувати в табових обставинах «політичні партії», держави в мініятурі, стають тим, для чого свого часу Шолом-Алейхем створив термін «людина повітря». Особливо виразно цей тип еміграційної людини повітря схоплений в образах Мамає в ревіях І. Алексеви́ча «Сон української ночі» і «Хожденіє Мамає», Ромка Птаха в його ж ревії «Блакитна авантура» і в фейлетоні Л. де-Маріні «Діла авґсбурзькі» (Збірка пародій, сатир, епіграм, жартів «Буря у Мурі»), що починається так: «Кожний табір має свій стиль. Одні пишуться розвитком музики, інші поклали всю свою амбіцію на малярів, а ще інші збираються скорити світ помідорами. Авґсбург визначається геніями, як Донбас вугіллям». І далі, показавши безнастанні конфлікти невизнаних табових геніїв, автор питає: «Господи, де поділися нормальні, робочі, скромні й відповідальні люди???» Ефемерність «політики» і «культури», замкненої в табір, незвичайно гостро, часом пересадно показав Порфирій Горотак, цей колективний майстер злобно́ї і водночас надривно-ліричної, наскрізь суб'єктивної пародії, творцями якого, як тепер відомо, були Юрій (Клен) і Л. Мосендз. Ось відповідний уривок з його «Баварських строф» («Дияболічні параболи»):

Пізнавши жабомишодраківку
між племенами «бе» і «ме», —
од самих п'яток аж по маківку
зівота й інша «ота» йме.

Нажився я між бандуристами,
поглядпірав плечима Мур,
реферував скрізь із магістрами,
з майстрами всіх літератур.

Запорошився від мірошників,
начувсь вождів і вожденят,
пізнавши ошустів, збиточників,
кнурів великих і пацят...

Втомилось серце всіми «івцями»
і переїлося вже фраз

про згоду між вовками й вівцями,
що має здійснитися враз.

У ресторани з уенерами
ковтав не раз гарячий ром,
впивався їхніми химерами,
носив принцесам їхнім бром.

Шуміла осінь листопадами,
а я в теплесенькім кутку
конспірував зі скоропадами
і говорив: Merci beaucoup!

Як вірний друг автокефалії,
читав батярам, здирачам
прекрасні лекції моралі я,
щоб вийшов в люди вічний хам.

Постання типу шкурника й жмикрута, що зумів добре пристосуватися до ненормальних обставин таборового життя, людини безпринципної й не надто чистої в своїх махінаціях, відбите в багатьох творах. То це поліцай, що бере хабарі («Во Вифлєсмї нині новина» М. Точила), то хабарник і крадій-урядовець («Євшан-лахи», «Взяв, далєбі, взяв» М. Точила), то люди без переконань чи то в приватному житті («Консолідаційна робота поступає» М. Точила), чи то в літературному («Поет і критик» Л. де-Маріні в збірці «Буря в МУРі»), але особливо часто — це спекулянт, з особливою виразністю схоплений Ікером у «Грицеві на еміграції» в образі Хоми. Програма Хоми цинічно-нескладна. Він каже: «Матусенько, хто там сьогодні на всякі параграфи оглядається? Раз настала демократія — треба з неї користати». Хома має найрізноманітніші передвоєнні, воєнні й повоєнні товари, він майстер і бика провести в табір і там зарізати, він має водночас приватне помешкання в Мюнхені, має всі привілеї кацетника, «хоч і кацету на очі не бачив» — одне слово, використовуючи бюрократизацію життя і химерність людських доль, він уміє скрізь пролізти і улаштуватися. У П. Горотака подібний тип схарактеризований у гострому чотиривірші:

Або подайсь в унрівський табір,
живи там на галай-балай
і у планетному масштабі
купуй, міняй і продавай.

Низка інших негативних проявів таборового життя гумористично, а то й сатирично підхоплена в літературних творах: невихованість супроти земляків і прояви хамства («Що своя людина, то своя» М. Точила); марнування сил інтелігенції і брак суспільної дистанції («Ювілей заслуженого вченого» і «Ясновельможний пан швець» Ів. Керницького); бюрократизм і папероманія («На вавилонських ріках» Ів. Керницького); неохайність і некультурність у побуті («Месниця за народну кривду» Ів. Керницького). Так само багато побутових дрібниць зможе майбутній історик виловити з згадуваних творів: тяжкі матеріальні умови, коли навіть діти сплять без подушок (В. С. «Бабусин кожушок»); вживання цигарок і консервів у ролі одиниці обміну («Добрий винахід» М. Гака, «Гриць на еміграції» Ікера); безнастанні реєстрації на виїзд за океан (там же); боротьба за цигарки в таборах («Страйк лісорубної бригади» Ів. Керницького) тощо, тощо.

Характеристично для всієї цієї літератури, яка часто не виходить за межі напівгазетного фейлетону, що вона спрямовує вістря сатири й гніву не на зовнішні чинники, а на саме таборове українське середовище. Можна було б критикувати дуже багато речей у правному і побутовому стані ДіПі. Але література здебільшого обминає ці речі, тільки зрідка згадуючи, наприклад, про дуже гостру, особливо в роки 1945-46, небезпеку примусової репатріації («Ходження запроторенця по мукам» Ів. Керницького), про вічні і деколи безглузді «скринінги» (там само; «Візія» М. Точила), про ненормальності в харчуванні таборян («Тасмичі пілюлі» М. Точила), про зневажливе ставлення до них. («Що то значить фізкультура!» М. Точила), про їхню безправність супроти німців («Метаморфози пана Кухера» Р. Личаківського, — «Літаври», 1947, 4-5). Різкіший тон можна відчути хіба тільки в Теодора Курпті в поезії «Нот е пас» (чомусь гумористично названій «Нот е пєс» — збірка «Not a pass»):

В руках папір... Кільце печатки...
Трагічне плем'я нуждарів...
Без дому, слави і батьків,
Без мови, вислову і гадки, —

та ще в «Остракізмі» П. Горотака:

Минувши Сціллу крэнцтраків,
в Харібду УНРРи я потрапив:
щоб не тинявсь, як неборак,
по білім світі Горотак, —
рішили в генеральнім штабі
його посадовити в табір.

Він не попав в загальний тон,
бо не шанує самогон,
не нявкає, мов кіт у марті,
не грає з паскарями в карти...
Женіть прибуду за кордон.

У першому випадку гострота тону замаскована абстрактністю штампованої «поетичної» мови, в другому — іронічністю й позірною легкістю вірша (за якою одначе ховається багато гірких істин!).

Загалом брак протестаційних ноток може пояснюватися незвичністю до демократичних умов, а почасти й неозначеністю правового стану і можливостей еміграції. Той факт, одначе, що вістря нашої літературної сатири було спрямоване в головному на явища внутрішньо-еміграційного життя, а не на ті чинники, які поряdkували цим життям зовні, можна вважати за відрадий. Всяке здорове суспільство плекає самокритику і шанує її, і брак самокритичности був би вигідний якраз тільки для тих нездорових елементів, які є в кожному суспільстві, які є, звісно, і в українській еміграції. Так само про здоров'я української еміграції, взятої як цілість, свідчить і вибір жанрів для змалювання негативних і поодиноких розкладових явищ, і той тон, якого література в головному тримається. Фейлетон, анекдота, пародія, ревія, сатира — ось ті жанри, якими тут послуговується наша література. А в тоні переважають лагідно-приязні, часом фамільярно-грубувати, але не ворожі, а щиро-людяні нотки. З цього погляду особливо характеристичне порівняння «На вавилонських ріках» Ів. Керницького і «Мати помирала» Ол. Запорізького. Абергауймося від того, що перша річ писана пером талановитого гумориста, а в другій виявити риси талановитости надто тяжко. Але типова й відмінність тону: різкий, часом брутальний, без міри й такту в Запорізького; м'який і прихильний у Керницького. Є багато спільного в темі й сюжеті: непорозуміння з наданням місця мешкання, — власне сюжет анекдоти. Але скільки м'якості, людяности, зрозуміння і навіть любови виявив до своїх маленьких і пригнічених таборовою атмосферою героїв Керницький! З такою саме ніжною іронією змалював Гоголь своїх старосвітських поміщиків або Зоценко (про якого Є. М. слушно зауважив, що його гумор — чисто український) своїх героїв — обновителів підсоветчини. Тут живуть у новій тематиці старі традиції українського гумору, живе відчуття любови до української людини, навіть коли вона маленька і трошки смішна. Те саме стосується і до іронічних, колючих, але водночас зігрітих душевною лагіддю пародій П. Горотака, фейлетонів Л. де-Маріні і М. Точила. І тому даремно дехто закидає непошану до Св. Родини фейлетонові М. Точила «Во Вифлєсмі нині новина», де трактовано родину Богоматері під час утечі до Єгипту, як родину ДіПі. В інших масштабах, але це той самий у засаді вияв української людяности, який рухав Шевченком під час написання «Марії».

Те, що українська людина в змалюванні еміграційно-таборового життя зберегла почуття традиційного для неї гумору і щирої людяности — надзвичайно позитивне свідчення про моральний стан сучасної української еміграції (по за поодинокими негативними проявами). Ледве чи в кого могло бути більше підстав для озлоблення й розпачу, ніж у цих людей, що після років тяжкої боротьби й страждань опинилися на чужині, без прав і без жадних матеріальних цінностей, буквально з нічим, крім сили свого духу. В незграбно-напуштість

формі, але відповідно до фактів показав це Т. Курпіта в поезії «Сутінок» (Збірка «Not a pass»):

Завіщо кров і боротьба,	І сто Дінців і Монт-Кассін
Нащо кловали очі птахи,	Слов'янським вкрили теплим тілом.
І тисячі згоріли Байд	Чого серця важкі й тупі,
В пекельнях Авшвіцу і Дахав?	І очі вигаслі і стерті?
Не грало реквієм усім,	Чому за слово нам ДіПі
Що в китах камер погоріли,	Прийшлося складати данину смерті?

Ті самі настрої можна побачити і в поезії Ол. Бабія «Вигнанець» (збірка «Світ і людина»), де одначе за штампами байронічної поеми, пропущеної крізь стиль Воробкевича, годі побачити хоч якунебудь конкретну рисочку сучасності. Майстерніший і глибший вислів цих настроїв можна уздрити в поезії Святослава Гординського «З книги скитальця» (збірка «Вогнем і смерчем»):

Кругом руїна, дике пустарище . .	В усе бо в світі, все найдорожче,
Вбогі вигнанці, юрба ізгоїв ми.	Могли навів ми гірко зневіритись —
Лишень ідея ще нам світить,	У Правду, в Бога і в Людину,
Віра ще кличе: не піддавайся!	Лиш в Україну ще вірим твердо.

А Тодось Осьмачка з властивим йому песимізмом і незагойністю душевних ран уміє кожний деталь таборового остогидлого побуту схопити з граничною конкретністю —

Але і тупає і гупає вже люд	І табором і я біжу під дикий свист
Розхристаний по коридорі	Єдиної тієї суті,
І чайниками брязкає то там, то тут,	Що надає життю високий футболіст
І ними метляє на дворі.	Посеред площі, повний люті.

(«Ранок», — журн. «Похід» 1947, 1).

— і водночас піднести цей побут до символу трагедії не тільки української еміграції, а всього сучасного людства. Бо в таборовій скупченості й касарнянності втрачається одне з найістотніших прав людини, правда, не згадане в атлантийській хартії, право на самоту, право бути індивідуальністю, втрачається дистанція між людьми різної вартості, шаблі духової переваги, і надто легко людині перетворитися на вівцю з отари, втратити своє духове я.

А втім це риса сучасного суспільства взагалі в його прагненні знеособити людину — і тому з цими поезіями С. Гординського і Т. Осьмачки ми покидаємо царину власне таборової тематики, царину малих жанрів, малої літератури і вступаємо в царину великої літератури. І тут ми мусимо ствердити головне: побут таборової еміграції відбила мала література, характеристичні прояви якої ми оце розглянули*). Але думки і прагнення таборованої української еміграції відбивають ті твори великої літератури, які постали і постають на еміграції і які тематично і сюжетно не зв'язані з таборами. Без тих творів годі зрозуміти, чим живе і дихає українська еміграція незалежно від таборів і всупереч їм. Але говорити про ті твори означало б давати загальний огляд української еміграційної літератури останніх років. Це вже виходить за межі поставлених у цій статті завдань**).

*) Окреслення цієї літератури як малої не киче означає заперечення літературно-мистецької вартості її. Мала література може мати свої видатні твори.

***) Див. про це: Юрій Шерех. Стилі сучасної української літератури на еміграції (Збірн. «МУР», I; «Року Божого 1946» («Арка» 1947, 2—3).

Та нехить, яку, загалом беручи, виявила наша література до таборової тематики, позначилася і на самій організації літературного життя. Звичайно, по таборах за роки їх існування проведено чимало літературних вечорів, часто з участю письменників, літературних судів тощо. Але спроби зорганізувати письменників на засадах таборовости не дали жадних тривалих наслідків. У різних таборах діяли різні літературні об'єднання (напр., в Авґсбурзі, Карльсфельді, Міттенвальді, Берхтесгадені). Однак вони не спромоглися на жадні ширші маніфестації свого існування, а коли, приміром, бралися за видання журналів, то зразу виходили поза межі свого табору, запрошуючи авторів з інших місцевостей. Так було, наприклад, з журналом карльсфельдського об'єднання «Рідне Слово», з журналом авґсбурзького об'єднання «Заграда», що виходили розмірно довше за інші, здебільшого ефемеридні видання місцевих письменницьких спілок.

В організації літератури принцип таборової приналежності був корисний тільки для нездар і графоманів і показав себе цілком нежиттєздатним. Куди більше значення мали спроби організувати письменників навколо партійно-політичних осередків і особливо спроба з'єднати все талановите в нашому письменстві на основі взаємотолеранції «різних і рівних» (МУР). І тут ще раз виявилось, що таборовість, хоч вона часом для декого ставала еквівалентом традиційного українського хуторянства, чуже українській еміґрації, це тільки тимчасова зовні накинена форма її існування, чужа її духові, її внутрішньому змістові.

Summary: *Juryj Ševčuk*, The DP Camp in the Ukrainian literature and the Ukrainian literature in the DP Camp.

The life in the DP camps scarcely plays any part in the comparatively abundant literature of the Ukrainian emigration. This fact expresses the negative reaction to the conditions of camp life which are anything but sympathetic to the individualism of the Ukrainian. The only literary expression the camp life has found in the literature is humor and satire on its phenomena. Trivial accidents of the camp life with its permanent quarreling, the loss of feeling for reality as a result of a sojourn in these peculiar "ghettos", the capricious deeds of various asocial types and a great many details from daily life became the object of a satirical illustration in the literature.

Apart from some unimportant exceptions, the literature was not capable of voicing any weak protest against the camp life, though various details of works with a philosophical tendency (Osmačka, Hordyns'kyj, a. o.) have drawn attention to the tragic consequences of such a way of life.

Therefore the decisive part of the life of literary organizations is not played by societies in the DP-camps, but by organizations of emigrants with a general character.

Антонина Горохович

Табори як виховне середовище в праці «Пласту»

A. Horochovyc:

Camps as Surroundings for the educational Activity of the Ukrainian Boy Scouts

Спонтанному розвитку пластової організації на еміґрації після другої світової війни поруч багатьох інших чинників психічної натури (пієтизм української молоді до свого Пласту, добре ім'я українських пластунів серед громадянства, тяглість пластової діяльності, а з тим і традиції, яка, приймаючи різні форми та вирази діяльності, не переривалася з моменту розв'язання Укра-

їнського Пластового Уладу в 1930 р. по сьогоднішній день) безумовно сприяла сама можливість стійлого перебування нашої молоді у таборах ДП. Ще поки формально відновлено діяльність пластової організації на чужині, — молодь, а правдивіше ті, що були вже пластунами на батьківщині, маючи зібрану в більших чи менших гуртах і дітвору, вели нормальну пластову діяльність.

Отже, перший позитив, що його дали табори ДП пластовій організації, це змога впродовж дуже короткого часу зорганізувати молодь та налагодити виховну працю у більшості пластових частин.

Черговим позитивом було те, що адміністрація УНРРА не тільки давала повну свободу у розгорненні діяльності Пласту, але забезпечувала усю пластову молодь домітками, одностроями, приладдями, таборовим вирядом. Часто серед адміністрації УНРРА були скавти, чи великі прихильники скавтингу і вони йшли дуже назустріч пластунам та допомагали в організації різних пластових виступів. Через це СУПЕ мало змогу зорганізувати та перевести ряд великих пластових з'їздів, курсів, таборів, мандрівок і т. д. Напр., уся таборова акція в літі 1948 була б не можлива, коли б ІРО не забезпечила пластову молодь можливостями транспорту. Також багато поїздок пластових організацій та виховників відбувається на кошт ІРО.

Дуже велике також досягнення завдячує Пласт, таборах ДП в тому, що через безпосередню зустріч у праці та житті з чужонаціональними скавтами наша молодь майже цілком позбулася почуття комплексу меншеваргости. Беручи участь у різних міжнародних скавтових виступах, українська пластова молодь мала змогу зміряти свої вартості та сили. А тому, що дуже часто суперництво у праці та пластових іграх випадало на користь українських пластунів, молодь переживала глибоку радість перемоги та скріплювала свою національну гордість.

Але всі згадані позитиви дуже бліднуть перед багато чисельнішими шкодами, що їх зазнала українська молодь в наслідок перебування по таборах ДП.

Ці шкоди в головному зводяться до таких моментів:

1) Через те, що пластова організація на еміграції постанала спонтанно, без належного контролю проводу, у Пласті опинилася велика кількість молоді, яка не відповідала вимогам членства в Українському Пластовому Уладі. Спонтанне та масове постання пластових частин, як це проявилось в різних скупченнях українського населення в Німеччині та Австрії, а також те, що в багатьох випадках ті частини основували люди, що часто знали про Пласт тільки з оповідань та що перенесли через те на терен пластової роботи організаційні та діяльністеві елементи із різного роду товариств та організацій, витворювало очевидну загрозу, що в різних осередках могли повстати частини, які не тільки не мали нічого спільного із пластуванням і робили злу прислугу Пластові. Часто тільки зелена сорочка, впоряд та спів завершували пластову працю. Через тільки формальну приналежність до самовиховної пластової організації, яка діє на своїх членів саме з середини, в наслідок внутрішнього прагнення своїх членів до краси, щастя та добра, вони спинали працю своїх товаришів. Врешті швидше чи пізніше всі ці «формальні» пластуни відійшли та ще відходять з рядів пластової молоді. Але відходячи з Пласту, ця молодь здебільшого стає «тихим ворогом» пластової організації. Перебуванням у Пласті вони завдали чимало шкоди саме тим, що своєю поведінкою дуже часто фальшували Пласт, робили йому злу славу та спроневірювали саму Пластову Ідею.

2) Життя в таборах ДП, тобто довше перебування більшої кількості населення у громадах, що змушене поносити всі невгоди касарняного способу

щоденного, побутового життя створюють у людей, зокрема у молоді, що формує свій характер, певний психічний комплекс, такий гострий щодо виховного ідеалу пластуна. І в цьому саме табори ДП створили величезну перешкоду у вихованні молоді. Ясно, що молодь прийшла до таборів ДП вже з багатьма негативними комплексами, що їх витворили у психіці загалу людей сучасна доба та страхіття війни. Але все ж таки було б куди легше проводити правильне пластове виховання, коли б молодь могла жити по війні у кращих, культурніших обставинах.

В чому проявляється цей негативний вплив «касарняного» життя на молодь. Передусім:

а) життя у спільних кімнатах, де молодь має нагоду слухати і бачити всі промахи та слабості дорослих людей, притуплює її волю та психічну спроможність сприймати добрий виховний вплив. Молодь здебільша знеохочена, без ентузіазму. Поруч з цим у молоді годі виплекати почуття пошани до старших і охоту визнавати будь-який авторитет. З цього у дальшому випливає те, що вона не любить своєї школи, своїх учителів і не має глибшого чуттєвого ставлення до своїх батьків. Молодь виростає з егоїстичним наставленням до всіх людей, що її оточують, бо ж тяжко в таборі натрапити на приклади любови до ближнього та пластового «доброго діла». Які ж знаменні слова однієї юначки: «Я поза табором роблю часом якусь послугу німцям, напр., коли йдуть під гору та несуть тяжкі пакунки з двірця, але в таборі цього не зроблю, бо сміялися б люди»;

б) цілковитий занепад культури домашнього, родинного життя, а далі те, що батьки не можуть, а частіше недоцінюють важність прищепити дітям основи особистої культури, допроваджують до великого примітивізму товариського життя молоді, зокрема до незнання найзвичайніших форм товариської поведінки;

в) життя «вкупі» більшої кількості людей не дає можливості мешканцеві табору, а зокрема шкільній молоді, що нею є пластова молодь, сконцентруватися, «віднаходити себе» у проведеному дні, роблячи підсумки своїх вчинків, до глибшої застанови над речами, що звичайно молодь захоплює; через те вона не читає книжок, має труднощі із шкільними обов'язками, не цікавиться глибшими проблемами життя, неохоче працює інтелектуально, постає лінивство душі та думки; нерадо «пробує пера», не любить дискутувати про поважніші справи;

г) велика кількість різного роду виступів і парад у таборах ДП сприяла поверховності у молоді, нехоті до науки в школі, до глибшої самовиховної праці у своїх пластових гуртках. Затє сприяла охоті виступати, парадувати, «блистіти». Надмір вражень у щоденному житті робить життя неспокойним, виснажує нервово;

д) життя «вкупі», життя з дня на день формує молодь, що не має дому, що проводить свій день та вечір на таборовому майдані, у переїзді або очікуванні переїзду з табору до табору, все це розвиває у молоді почуття тимчасовості, нехтє до сталої праці та до набування сталих вартостей, як матеріальних, так і духовних;

ж) життя «вкупі» сприяє розвитку всяких антагонізмів, охоті вишукувати у людей слабості, а поруч з тим тратити самому охоту їх позбуватися;

з) нівелювання всіх мешканців таборів ДП притуплює у людей, а зокрема в молоді, що формує свій світогляд та характер, шляхетні змагання вибитися завдяки своїм корисним, гарним прикметам. Тому не виростають індиві-

дульності, тому так тяжко про виховників з-поміж молоді у пластових гуртках;

е) безкоштовне життя у таборі, безкоштовний пластовий однострій, пластовий виряд, загалом легкість придбати засоби до життя та науки, все це по-збавило молодь почуття пошани до спільної власності, відповідальності за спільне добро, й підтримало легкодушність;

є) невигоди тісного мешкання, нервовість життя у таборах, неохота до фізичної праці — все це не дає молоді змоги зрозуміти потребу дотримуватися гігієнічних навичок у довікллі, мешканні та в особистому житті.

Увесь цей комплекс впливу таборового життя працює проти намагання Пластової Організації виховати якраз протилежні прикмети характеру у своїх членів. Тому тяжко сказати, в котрий бік — додатний чи від'ємний — переважає обставина перебування пластової молоді у таборах ДП. Коли б не було таборів, не було б тих широких можливостей праці з молоддю, з другого ж боку — не бути молоді в несприятливих вихованню таборових обставинах, не мала б вона стільки негативів у своїй психіці.

Все ж таки одне є незаперечним фактом: виловлення з-поміж маси молоді, що є у пластовій організації, найкращого елементу й нав'язання з ним живого духового контакту дає запоруку, що він стане в майбутньому носієм здорових ідей Українського Пласту, що їх так нам треба буде на дальших шляхах еміграції.

Треба сподіватися всупереч усім силам, що діють проти нас, що ось ці досягнення пластової організації таки дадуть свій корисний вклад у життя і працю української спільноти.

Юрій Л.

«Родіна» і «скриґінг» — Дамоклів меч таборів

Jurij L.: "Repatriation" and "Screening" as Sword of Damocles of the Camps.

I.

«Displaced Persons», «ДП» або по-нашому «переміщені особи». Хто вони? Чи це люди, яких проти їх волі вивезли гітлерівці на рабську працю до Німеччини? Тоді, чому їм не повернутися до рідного краю, коли відпав примус перебувати їм у Німеччині? Чи це нероби та аморальні люди, які воліють мати даремний хліб у таборах, замість творчої праці в рідному краю? Ці та інші подібні питання неодноразово ставилися людьми, які не розуміли або не хотіли розуміти причин, що спонукали «переміщених осіб» із східноєвропейських країн, на відміну від французів, бельгійців, італійців та інших, уперто відмовлятися повернутися додому, а залишатися на вигнанні.

До цього трагічного незрозуміння дійсного стану цих людей великою мірою спричинилася назва їх — «переміщені особи», яка відбивала чисто механічну, зовнішню причину переселення їх на Захід, — вищу, невідхильну силу війни, але зовсім не відбивала того, що ці люди є передусім політичні емігранти, які під загрозою небезпеки для їх свободи і життя не миряться з режимом диктатури, національного, політичного й релігійного пригноблення, не можуть повернутися до своїх країн.

Коли б у цих людей бачили насамперед не ДП, а політичних емігрантів, очевидно, можна було б запобігти багатьом помилкам і несправедливостям супроти сотень тисяч тих жертв диктаторських режимів за «залізною завісою».

Проти емігрантів інших національностей ще більш ускладненим було становище українців, яких забороняли навіть називати українцями.

Наприклад, в одній директиві 1946 р. *Company G. Third Military Government Regiment Schwaben APO 170* говориться: «Означення українця не можна вживати. Мусить бути подана справжня національність: польська чи російська». Інша інструкція Головної Кватири УНРРА з 8. 5. 1946 р. роз'ясняла, що українці, народжені на схід від лінії Керзона, мають уважатися росіянами або відп. советськими громадянами, а народжені на захід від цієї лінії — поляками.

Користування цими двома фікціями: невизнання політичного характеру нашої еміграції, з одного боку, та відкидання дійсної національної приналежності, з другого, створювали свого часу загрозливий стан щодо примусової репатріації українців, особливо небезпечної в світлі ялтинської угоди з 2. 3. 1945 р.

II.

Сумну історію репатріації можна поділити на два періоди. Перший охоплює другу половину 1945 р. та початок 1946 р., коли кожний емігрант почував, що він zagrożений примусовим поверненням до Советського Союзу.

Протягом цього періоду було кілька випадків, коли советські зв'язкові офіцери за допомогою американських військових силою хапали людей, садили в авта й вивозили до репатріаційних таборів. Багато українців при цьому кінчали життя самогубством, деяким пощастило втекти, а частина зникла навіки, очевидно, не лише з Німеччини, але й з лиця землі.

Особливо сильне враження зробили серед емігрантів події в Кемптені. Там у серпні 1945 р. люди, не бажаючи репатріюватись, зачинилися в таборівій церкві та молили Бога, щоб минула їх чаша сія. Але загін американського війська, в супроводі представників УНРРА і советських зв'язкових офіцерів, виламали двері церкви, били людей і силою садовили до авт і вивозили з табору «на рідину». Історія Кемптenu передавалася в таборах з уст в уста та наповнювала сумом і жахом серця нещасних людей.

Другий період можна рахувати з середини 1946 р., після вирішення на Господарсько-соціальнойній комісії ОН, що примусовій репатріації підлягають лише дезертири з советського війська та советські громадяни, скваліфіковані як зрадники або военні злочинці. Правда, ще довший час не ясне було означення «зрадник» чи «военний злочинець», що давало привід до різних провокацій і фальшувань та створювало в таборах стан масової психічної депресії і почуття сталої небезпеки. Щоб продемонструвати, як легко було потрапити до цієї категорії zagrożених людей і яке тяжке було їх становище, ми дозволимо собі навести витяг з одного листа ЦПУЕ до Головної Кватири ІРО з серпня 1947 р.:

«В наслідок безправного становища наших скитальців у Німеччині, низку українців заарештовано за підозрінням у тих або інших военных влочинах, найчастіше на підставі різних денунціяцій. Не зважаючи на відсутність доказового матеріялу, на підставі самих підозрінь, цих людей тримають довго в бункерах у Дахав. До місця арешту їх перепроваджують в кайданах. Не роблять жадних допитів. Час від часу виставляють їх перед авдиторію, яка має

визначити серед них військових злочинців. До в'язнів не допускають оборонців і позбавляють їх у трудних і дуже скомплікованих справах всякої оборони. При цьому нема жадних сподівань на поліпшення їх долі. Більшість цих українців перебуває у в'язниці понад рік, при чому їх жадного разу не допитувано. Наприклад, Г-ий Степан сидить у в'язниці без допиту з 10. 9. 45., К-к Петро з 10. 10. 45 р. тощо.»

До цього треба додати, що ці в'язні жили весь час під загрозою примусової репатріації. В зв'язку у цим усім не позбавлене цікавості питання про позицію УНРРА та ІРО в справі репатріації.

Перед нами польський часопис «Дзеннік жолнежа» з 3. грудня 1946 р. ч. 285, в якому наведено звіт парламентарного кореспондента з засідання палати громад. У цьому звіті сказано: «Посол Беміш (Beamish) скритикував Ля-Гвардію, стверджуючи, що він уживав однобічного репатріаційного тиску. Тим самим пан Беміш виразніше від міністра Мек Нейла, зв'язаного в своїх висловах як представник уряду, влучно окреслив роллю директора УНРРА, який своїми виступами на європейському континенті завдав великої шкоди утікачам різних народностей». Далі: «Посол Беміш висловився дуже іронічно про факт підкреслення «гуманности» пана Ля-Гвардії, який по суті розвинув дуже сильний однобічний натиск на збігців, щоб вони репатріювалися. У зв'язку з критикою Ля-Гвардії, одверто висловленої Бемішем, сильне враження зробила пізніше заява міністра Мек Нейла, який поінформував палату, що ходять поголоски, ніби пан Ля-Гвардія має найближчим часом податися до демісії зі свого становища».

Наступник Ля-Гвардії, генерал Льовел Рукс, уважав за можливе вдарити по нервах утікачів заявою, оголошеною в пресі, про те, що «всі 70.000 переміщених осіб, які тепер є під опікою УНРРА, будуть відіслані до своїх держав, якщо ІРО не розпочне до 30. червня своєї діяльності. Це мусить статися, додав генерал Рукс, без огляду на те, яка форма правління в поодиноких батьківщинах запропоренців є при владі».

Це все було за часів УНРРА, але з середини 1947 р. народилася ІРО, і треба відзначити, що з перших кроків своєї діяльності ІРО висуває проблему репатріації, як першочергове та головне завдання (постанова підготовної комісії ІРО з 20 травня 1947 р.). За постановою тієї ж підготовної комісії ІРО з 1 липня 1947 р. асигновано на репатріацію в періоді з 1. 7. 1947 до 1. 7. 1948 р. 16 460 000 доларів у той час, як на переселення за океан лише 15 000 000 дол. В тій же постанові намічено репатріювати 316 000 осіб.

Протягом двох років після закінчення війни українські емігранти жили під загрозою примусової репатріації, що означала б для них фізичне знищення. Бо за тим правопорядком, який існує в їх країнах, сам по собі факт відмови повернутися додому вважається за державну зраду і політичний злочин, за який відповідні особи підлягають найтяжчому покаранню без судової процедури. Ці люди, крім того, підлягали б знищенню як репрезентанти ідеологічної концепції західньо-демократичного типу.

І потрібна була зміна міжнародно-політичних взаємин між Заходом і Сходом, щоб українська еміграція почала знаходити певне зрозуміння та приمارа репатріації перестала отруювати життя в таборач.

III.

В середині 1946 р. українська мова на еміграції збагатилася на слова «скринінг» (screening) та «вискринінгувати».

На початку люди ставилися до перевірки їх минулого військом та УНРРА з повним довір'ям, не бачачи в цьому будь-якої загрози для себе. Але швидко стан змінився. Від табору до табору почали ширитися сумні вістки: в Авгсбург у таборі Гінденбургказерне позбавили прав ДП 205 чоловік, в таборі Ельванген 788, в таборі Шальдорф-Пфаркірхен 116 і т. д. і т. д. Загальним явищем стали вивішування чорних прапорів у таборах у день оголошення вислідів скринінгів, почалися голодівки на знак протесту (напр., в Корнбергу з 25. 1. по 2. 2. 1947 р.). Стихійно організувалися демонстрації протесту, в яких брали участь тисячі українців (напр., демонстрація табору Соммеказерне в Авгсбургі на знак співчуття до жертв скринінгу в таборі Гінденбургказерне). Табори на довгі місяці перестали жити нормальним життям. Їх била лихоманка страху перед невідомим майбутнім. Напруження нервів перевищувало всяку межу.

Інструкції про скринінг тримали в таємниці, причин вискринінгування нікому не подавали. Люди намагалися самі догадатися про ці причини. Але певної закономірності тут не було. Вискринінгували всіх політичних емігрантів у вузькому значенні цього слова, себто всіх, хто втік від советської влади, але не був вивезений примусово до Німеччини. Позбавили прав ДП весь склад театру Блавацького. Виселили з табору Соммеказерне майже всіх професорів гімназії та електро-технічної школи. Проф. А. вискринінгувано тому, що він не довів факту примусового вивозу до Німеччини, хоч сюди він потрапив як в'язень капету.

Найжорстокішим і найнезрозумілішим було розлучення родин, коли за одним членом родини визнавалося право ДП, а за іншими, що були весь час разом з ним, цих прав не визнавали. Таких розлучених родин було в Етлінгені 54, в таборі Соммеказерне 63, в таборах Авфбав-Пфаркірхен 57 тощо.

Якби вискринінгували квіслінгів або воєнних злочинців, то їх садили б до в'язниці в Дахав. Але ми не знаємо жадного випадку, щоб вискринінгувану особу заарештували в наслідок позбавлення прав ДП.

Яке було становище вискринінгуваних? Поперше, їх позбавляли права на еміграцію з Німеччини. Подруге, вони позбавлялися опіки УНРРА і переходили на становище німецьких переселенців зі сходу. Треба при цьому пам'ятати, що Німеччина тоді перебувала в стані тяжкої господарської кризи та інфляції. А становище українців було ще гіршим, ніж місцевого населення тому, що німці ставилися до них вороже, як до чужинців, що обтяжують і без того поганий стан німецького господарства.

Українці, а серед вискринінгуваних більшість належала до інтелігенції, не могли одержати працю за фахом. До їх диспозиції була лише тяжка некваліфікована робота. При цьому підпорядкування німцям ставило наших людей в нестерпний стан невольників, залежних від ласки своїх колишніх ворогів.

В 1948 р., після організації IPO, знов постало питання про другий скринінг.

ДП, налякані попереднім скринінгом, уперто відмовлялися проходити нову перевірку.

Лише після того, як IPO, а зокрема Голова Апеляційної Інстанції в Женеві п. де-Беер, дали певні гарантії щодо справедливого переведення цього скринінгу, емігранти згодні були піддатися новій перевірці.

Треба відзначити, що новий скринінг пройшов дійсно в інших обставинах. Майже нікого не позбавили прав ДП і навіть великому числу вискринінгуваних давніше повернено право на еміграцію до інших країн.

IV.

Дамоклів меч — це символ лише потенціальної небезпеки та загрози, що тяжить над головами людей.

Але Дамоклів меч у вигляді репатріації та скринінгу був не лише загрозою. Багатьох цей меч поразив на смерть, багатьох скалічив психічно, а для решти залишився назавжди спогадом про жахливі тортури за допомогою страху.

Олександр Кульчицький

Психологія «переміщених осіб»-таборян

Oleksander Kolcuckyj: Psychologie of the Ukrainian D.P-s.

Тема, підхід і метода. Тематика, яку українське життя насуває українському психологові, має своє особливе забарвлення, забарвлення української долі. Не випадок, що першу велику і вичерпну психологічну працю про психологію в'язня написав українець (д-р В. Янів «Про психологічні наслідки ув'язнення»). Не випадково, що саме для психології ДП, цієї особливої відміни емігрантської психіки, на яку здобулося щойно ХХ сторіччя, найкращий доступ веде через аналізу переживань і психічних станів саме багатьох тисяч наших земляків.

Писати психологію підмета історії — конкістадора і піонера — має найкращі дані англосаксонець, психологію ДП найсучаснішого втілення — «Івана без роду, Івана без долі», предмету історії в найповнішому значенні слова — саме українець.

Проблематику психіки ДП, що в своєму загостренні завершується в «DP-Morbus», про яку пише проф. Базилевич в іншому місці «Сьогочасного й Ми нулого», можна розглядати з різних поглядів. Можна це робити з погляду психопатології, як це робить проф. Базилевич, чи з погляду, зближеного до бігейвіоризму, як це робить, напр., естонський психолог Бакіс у журналі «Scholar» (ч. 2-3, 1948). Можна також вибрати, як це саме ми зробимо, підхід структурно-гуманістичний у переконанні, що кристалізаційними осями психології ДП є напрямні в переживанні таких **вищих, тільки людині притаманних явищ психічного життя**, як переживання **часовости, волі, праці, особовости.**

Гуманістична психологія є певна відміна сучасної структурно-цілісної психології. Структурно-цілісна психологія розглядає психічне життя як розплановану цілість у зв'язку з **цілісними ситуаціями довкілля.** Гуманістична психологія додає до цього підходу ще й переконання, що предметом психології повинні бути насамперед **вищі і складніші психічні змісти**, які прояснюють суть простіших, і навпаки, — і що психіка стає справжньою розчленованою цілістю, яку можна зрозуміти лише в зв'язку з ситуаціями, даними не стільки **природою**, скільки **культурою.**

Звуження сфери персональної ініціативи. Коли розглядаємо згідно з принципами структурно-гуманістичної психології обставини життя ДП як **цілісну ситуацію**, нас вже на перший погляд вражає незвичайне змінення чинника, що його екзистенціалісти назвали **«ситуаційною зумовленістю».** ДП **попав** у свою ситуацію, із неї не можна назагал власними силами видобутися, він був загна-

ний непереможними обставинами в своє теперішнє становище як «утікач» чи «переміщена особа». Він «запроторенець» у дослівному цього слова значенні, він ув'язнений невидними ґратами особливого ДП статуту та приписаний до табору своєю економічною залежністю як «*Mensae adscriptus*»... По боці цілісної психічної структури цій цілісній ситуації відповідає незвичайне **звуження тієї центральної сфери волі**, що рідше про напрям людини і що її назвемо «**сферою персональної ініціативи**». Довкола цього зміненого ядрового чинника структури групуються щойно під його впливом особливо змінені інші переживання: **переживання чашовости** в її трьох постатях **майбутности**, **минувшини** та заснованої на актах праці **теперішности**, — далі смуга загрози **психічним явищем** деперсоналізації, а далі на підсвідомому емоціональному тлі почуття лянчости та агресивних реакцій, **підсвідомі комплекси ДП**. Всі ці явища, як ми сказали, структурно зв'язані із звуженням персональної ініціативи, центральної сфери волі.

Що праввищем життя є «воля», сказали нам уже Шопенгауер, Ніцше і Берґсон. Шопенгауер добавав у волі темний аспект вічного невтишного хотіння. Берґсон вирізнув у ній її друге значення, **аспект свободи** («воля» — свобода), спонтанности, неповторности. Філософія життя Берґсона сенс свого протиставлення життя і мертвої матерії як двох «модусів» буття добавала саме в протиставності суворой конечности порухів матерії та непередбаченої свободи спонтанних акцій і реакцій органічного, яка, правда, загрожена **автоматизмом навички**, — але в суті є виразом **принципу свободи** — творчости. Творчости, що творить насамперед **власне життя** в тих рішеннях, які визначають його хід і лінію, в актах персональної ініціативи.

Сучасна екзистенціальна філософія, що в певному розумінні продовжує Берґсонову філософію життя, ставить нам знов перед очі обставину, що людське життя зумовлене ситуаціями, конечностями космічними, історичними, суспільними, особистими. Екзистенціалізм дивиться на життя, якщо вживемо образозового порівняння, як на нитку, що пересилоється через низку ситуацій, але ніколи не може вийти поза чергування «ситуаційної зумовлености», — і водночас підкреслює, що людина не тільки зумовлена ситуаціями, але, певною меншою або більшою мірою, ситуації творить. Те, що живе в людині, що людське в людині, завжди належить до людини, як до **творця ситуацій**. Те, що ній мертво, спільне з матерією, — не є **витвір ситуацій**. Гартман надає специфічній антитезі ситуаційної зумовлености людини й ситуаційної її творчости ось яке формулювання: «Таким чином витворюється особливе онтичне становище людини: ситуація, що я у неї потрапляю, є для мене водночас неволя і свобода (*«Zwang und Freiheit»*), примус і простір свободи (*«Zwang und Spielraum»*). Вона примушує вирішувати взагалі, але **свобода є в тому, як ми вирішуємо**. В найкоротшому формулюванні раз створена ситуація є для людини і тільки для людини **«примусом до свободи»**».

Оця свобода людини виявляється в її спонтанних діях, початих із людської ініціативи, що можуть звертатися на мертві речі, як це має місце в актах праці, — на особи, як це буває в діях суспільного характеру, на цілість життєвої ситуації, як це трапляється в найважливіших і вирішних діях.

Особливістю психологічної ситуації ДП є те, що той уклад сил поміж людською долею і людською дією, що твєрить динамічне ядро людської особовости, оформляється інакше: внутрішньому тискові до спонтанної дії проти долі не відповідають у багатьох випадках майже ніякі практичні спроможности. «Вузька щілина в серпанку долі, вузько обмежена передбачливість людини, су-

проводжена її здібністю до активності, тобто до реалізації наміреного, яка вихоплює людину з пазурів Приреченості» (Гартман), — загулюється. Цей аспект психології ДП з'єднаний з **особливим способом сприймати часовість нашого життя**.

Переживання часовості. Часовість нашого існування виявляється і зазначається тільки в людини, і то тим виразніше, чим більше росте її культура. Тільки людина існує в тривимірному часі, що має свою минувшину, свою теперішність і свою майбутність. Тварина, за словами Ніцше, живе прив'язана на припоні до «кілка моменту» — вона не пригадує минувшини і не передбачає та не уявляє майбутності. Людина, інакше як тварина, меншою або більшою мірою сягає своїм психічним життям, — життям пам'яті й зв'язаними з нею почуттям у минувшину, — уявою і передбачуванням та зв'язаними з ними почуттями, — в майбутність. Життя ДП особливо ненормальністю своїх обставин порушує цю **основну структуру переживання часовості** через зміни й пересунення в психічних актах, що творять плетиво оцієї структури. Ось ті акти, процеси й психічні явища, що складаються в основному на переживання часовості: спогад, передбачення, плянування, — якщо йде про акти пізнавальної натури; якщо про акти й процеси емоціональні, — жаль за минулим, елегійна туга, каюття, очікування, побоювання, острах, передчуття, переносення, витримування чогось і т. ін. Всі вони проходять у часі, пов'язані з трьома вимірами часу: теперішністю, минувшиною і майбутністю. Пошкодження, розірвання, пересунення, завузлення чи заплутання цих ниток, як це має місце в існуванні ДП під впливом **звуження сфери персональної ініціативи**, дорівнює загрози самої основи нашого психічного життя, **переживання часовості людини**, — розп'ятої, за словами Барбюса, своїм світосприйманням на хресті метафізичних форм буття, простору й часу.

Майбутність. Із ставлення людської психіки до часовості на перше місце виступає, безперечно, ставлення людини до майбутнього. Людина, як і тварина, існує, правда, в теперішності і сягає, безперечно, далі й інакше та досконалішим способом пам'яттю в минувшину, але те, що надає їй справжньої познати людськості, — це саме її ставлення до майбутності. «Темне лоно майбутності крикує наш зір», — пише Гартман.

Бергсон у своїх по-мистецьки виконаних аналізах переживання часу, — вважає теперішність тільки ідеальною межею, що через неї невинно минувшина переходить у майбутність. Теперішність — це безнастанне виринання майбутності з минувшини та безугавне її оформлювання. Людина існує в теперішності, але **живе** прийдешнім, особливо **тим прийдешнім, яке є твором її ініціативи**, що його вона безперервно творить. Теперішність завжди вже наполовину оформлена, а наскільки втікає в минувшину, — **вже до нас не належить**. Тільки прийдешнє підлягає, хоча теж тільки **частково**, нашій волі. Усе, що називаємо майбутністю, має подвійне обличчя: **грізне й тасмне обличчя** всього, що надходить і що невідхильне, не зважаючи на те, чи ми хочемо, чи не хочемо, надійде в **невідклично окреслених**, хоча ще **незнаних формах**, — і що нам загрожує вже своєю самою невизначеністю. Це прийдешнє, саме як невизначене з другого боку. — як предмет наших очікувань, готовостей, передчуттів, сподівань, побоювань — визначається нашими «**проспективними актами**», зверненими на майбутність; отже, як матерія нашого плянування, наших намірів і починів, воно від нас до певної міри залежне. Поміж цими двома аспектами майбутності, її парадоксальною «**визначеністю як невизначальності**» — та залежно від нас, від нашого передбачування, «**визначальністю її невизначенос-**

ти» — панує в нормальних обставинах стан несталої, але все ж таки приблизної рівноваги. Оця нестійка рівновага підлягає в житті скитальців здебільша основному й ненаправному захитанню: залежна від нас, від нашої персональної ініціативи, визначальність невизначеного скорочується до мінімуму, невизначеність визначального росте до максимуму. Невизначеність нашим хостінням незалежного, та проте невідхильного прийдешнього відзискує свою давню назву, що корінням свого існування сягає в міт і магичну прапервісність: назву **приречености долі**. Атрибутом непізнаної долі є її невблаганна загрозливість, — її корелятом по боці суб'єкта — гостре почуття ляку, що сягає в глибинь Несвідомого. Не побоювання, що може здійснитися те чи те сподіване, передбачене, чи що існує можливість здійснення такого чи такого означеного небажаного, але побоювання перед сутньою невизначеністю непередбаченого, перед Невідомим Доли.

Саме тому, що в структурі нашого ставлення до майбутности заходять такі ґрунтові зміни, що темна личина Невідомого загрозливо й жахливо закриває обличчя Сподіваного й Очікуваного, Приготованого, Наміреного, Передбаченого, Пляногого, — із зміною структури майбутности змінюється і структура минувшини й теперішности.

Минувшина. Було теж заслугою Берґсона, особливо його твору «*Matière et mémoire*», — з'ясування подвійної функції нашої пам'яті. «Безмежні галаті нашої пам'яті», що про них пише св. Августін, зберігають безліч спогадів (доглибна психологія твердить, — навіть усі згадки), що їх функція подвійна: **наслідувати наші практичні чинности**, нашу теперішність чи навіть нашу майбутність **досвідами минувшини** в зв'язку із нашою моторикою та **нашою дією**, — і **зберігати в їхній незаторкненості** «чисті спогади». («*Souvenir pur*»), що видобуваються назверх саме в моменти нашої **безчинности**, нашої гсикичної розпруги, нашого дозвілля. Подвійне завдання пам'яті, якщо вільно нам скласти таку скорочену формулу з усіма небезпеками надмірної короткості, — це в одній формі служити дії («блаженні помилки минувшини, що стають лекціями майбутности» — Клемансо), — в другій, — мрії.

З хвилиною, коли майбутність перестає в наслідок особливих обставин життя скитальців бути пляноюю і сподіваною, очікуваною і формованою, передбаченою і наміренню, від нас хоча в частині залежною **людською** майбутністю, та стає незалежною від нас загрозливою і фатальною Долею, — практична функція пам'яті, зв'язана з дією, що завжди буває спрямована на формування майбутнього, відходить із звуженою персональною ініціативою зовсім на другий плян.

В міру того, як відсувається із звуженням персональної ініціативи на задній плян пам'ять, що служить дії, — зазначається аж надто виразно той **антагоністичний аспект пам'яті, що служить мрії**. Вороття в країну дитинства, регресія у минувшину в психоаналітичному розум'нні, що набирає характеру **наркотизації спогадами безповоротного**, форм життя, що не тільки для нас, але принципово для всіх минули, стани забуття теперішности в минувшині і покинення з почуття, що немає «гіршого болю, як про щасливий час згадувати в недолі» (Данте), — оце особливо наголошений «модус» переживання минувшини, притаманний життю скитальців. Саме таке переживання минувшини зазначається в ліричній скитальській збірці Т. Курґіти «*Not e pas*»:

«В чеканні кожна мить нам родиться і тоне,
І туги наших днів ніщо не сколихне,
І з моря наших дум найменший навіть спомин

Нас раниць і пече і болем і волнем»...

Або:

«Хоч тут і там зірок клявіші
І синя осінь гей би там,
Та в нас ті зорі ще ясніші,
І ніч сріблиста, золота.
У час літургій літніх ночей
В нас дзвонить краще соловій,
І краще ліс у нас шепоче,
Та грають перли на траві».

Однобічному переживанню майбутности, як незалежної від нас **стігматичної** долі, відповідає однобічне **елегічне переживання** минувшини, як назавжди — принаймні у давній постаті — втраченої, розмальованої всіма барвами мрійливої туги і тужної мрії — **безповоротности**.

Теперішність. І у відчуванні теперішности в таборовій дійсності заходять далекосяжні зміни. Передусім, уже тому, що теперішність перестас бути в структурі часовости, тобто в стосунках з майбутністю і минувшиною тим, чим вона є нормально: **переходом від минувшини, що формує майбутність і в ній продовжується, до майбутности, що є минувшиною формована і продовжувана.** Вона перестас бути знаком спокуси і мостом, стає павзою і прірвою. Павзою і прірвою поміж елегією безповоротністю та загадковою загрозою Невідомого Прийдешнього. Теперішність, що не продовжує минувшини й не буде кладки в будучину, має виразний характер «перерваного завдання» («interrupted task»), чи, як влучно завважує естонський психолог Едвард Бакіс (в журналі «Scholar») — «недокінченої симфонії» — «Unfinished Symphony»...

У переживанні цієї теперішности ДП не тільки не дістає тих елементів, що їх брак пояснюється **включенням цієї теперішности поміж відмінну від нормальної минувшину й майбутність**, але й сама структура цього переживання відмінна своїм змістом. На переживання теперішности в таборовій дійсності, як це виходить із основного явища звуження персональної ініціативи, незрівнянно більше складаються акти **дізнання, перенесення, витримування**, тобто **акти рецесійні**, що виникають з пасивного життя-буття ДП — при непропорціональних убогості (в наслідок своєрідної ситуації ДП), **спонтанних і волюціональних** актів персональної ініціативи, що між ними найважливіші й найчастіші акти праці у вищому і властивому цього слова розумінні, праці «на себе» як звання і покликання, як виразу індивідуальної постаті життя та чинника формування індивідуальної долі. Вже сама провізоричність таборів перетворює «працю» в цьому розумінні на «зайняття», «заробіткування», що тільки рідко й зовсім винятково може мати характер того морального акту, в якому ми, як каже Гартман, в «опорі речей пізнаємо твердість дійсности й власну силу людини в пануванні цієї реальности». Зайняття, що надає характеру таборовій теперішности, — це безперервне чергування черг, це шукання і складання речей в клунках, це низка дій із менш або більш виразним знаком даремности, що не мають, як праця, на меті тривкого осягу.

Праця до такого ступеня сутній компонент нормального психічного життя, який запевнює йому рівновагу, — що вона, як відомо, один із головних засобів терапії психічних занедужань. Зрозуміло, що й навпаки: брак праці в житті предиспонує до захитання психічної рівноваги. Переживання теперішности, що в ньому бракує такого важливого чинника, як праця, в якій завдяки опоріві оформленої і переоформленої дійсности дізнаємо і пізнаємо цю дійсність та од-

ночасно пізнаємо й оцінюємо себе, як чинний підмет, — мусить уже тільки з причини цього браку дуже ґрунтовно й далеко відхилятися від норми.

Деперсоналізація. Звуження сфери персональної ініціативи, як основна структурна зміна в ДП психіці, що супроводиться, як ми бачили, ґрунтовно змі- неним переживанням часовости, веде в своєму остаточному висліді, на основі структурних пов'язаностей і під тиском особливої цілісної ситуації, до процесу деперсоналізації. Особою і особовістю стає людина, як побачимо, тільки на ви- щих щаблях розвитку, тільки з трудом відриваючись від духа групи саме зав- дяки життєвій **персональній ініціативі**. Послаблення цього ж чинника при од- ночасному оформленні цілісної ситуації в формах **агрегату** і **маси** — мусить, в наслідок структурної пов'язаности явищ психічних, виявитися загрозою **регресії** в **стан знеособлення**.

Загрозу деперсоналізації починаємо цілком розуміти тільки тоді, коли ціл- ком усвідомимо собі за сучасною психологією зміст поняття **осібняка (індивіда), особи, особовости**. Особою є далеко не кожний організм, як осібнях. Осібняком є кожний живий організм, як відмінна від інших «одиниця» (Прінцгоф), але щойно, коли в психіку на вищих щаблях розвитку вставлена нова вісь від- ношення, — **почуття «я»**, — осібняк стає особою. Знов же характер «я» почи- нає мати складена із тіла й душі «життєва одиниця» (Прінцгоф) тільки тоді, «коли вона узалежнена від духа», — тобто від вищих психічних функцій хо- тіння і мислення. За Штерном особу вирізняють чотири прикметності: 1. прик- метність індивідуальности (одноразовости, незаступности), 2. прикметність фе- номенологічности (особа має відношення до свого власного внутрішнього світу), 3. прикметність телеологічности (цілеспрямованости), 4. прикметність аксіоло- гічности (особа є в своїй одноразовості незаступною вартістю).

В особовість розвивається особа лише тоді, коли свідомо potwierджує свою індивідуальність. Як каже Юнг, особовість є «найвищим здійсненням вродженої особливости окремого **життєвого ества**». Цікує її (за Юнгом) **цілість, визначеність, зрілість**. («Ganzheit, Bestimmung, Reifeit»). **Цілість** проявляється в здійсненні всіх свідомих і несвідомих диспозицій і потенціальностей даної ду- ши, **визначеність** (що є одночасно призначеністю чи фактом призначення) вини- кає з її «пістіс» (Юнг), «вірности» особовости самій собі, власному законові, **зрілість** є виразом повільного органічного, вільного від зовнішніх втручань про- цесу дозрівання. Ясно, що особа, а тим паче особовість характеризує пізні й високі щаблі розвитку людського життя. Первісною формою свідомости є сві- домість не індивідуальна, а групова, психічний відповідник біологічного «syn- cythium» зрослих між собою клітин. Цю групову свідомість Леві-Брюль ха- рактеризує як «Mentalité primitive», яка не знає ще виразного розме- жування поміж підметом та предметом, а тим паче поміж підметами тотеміч- ної, племінної первісної групи. Тільки спроквола, на щаблі «Homo divinans», — мага-жерця,* «Homo andax» мисливця-авантюриста й «Homo colens», — хлібороба-рільника, кристалізується особа та інколи особовість, — пролом- люючи соціяльну конвенцію групи. Всмоктувана «духом групи» та в нинішній фазі цивілізації загрожена трьома М, — Машиною, Месою, і Містом у випад- ку таборового життя, що є в певному розумінні сочкою, що скупчує і віддзер- калює всі ці три аспекти нашої сучасности*). вона більше, як колинебудь, жи- ве під тиском процесу деперсоналізації.

Оцей наш відступ у ділянку особовости був потрібний, щоб вказати на **ламкість** і **крихкість** особовости, з одного боку, та на її цінність з другого, і че-

*) Див. статтю «Соціологія таборового життя».

рез те надати загрози деперсоналізації в таборовому житті відповідного рельєфу. З'ясувавши потрібне для розуміння процесу знеособлення, — поняття особи, можемо звернутися до самої аналізи цього процесу.

На механізм знеособлення в таборовому житті складаються: підсилення суспільної тенденції до уподібнення в умовах таборового скупчення і звідси посталою помноження суспільних контактів (Тард), радикальне послаблення, а то й знищення сфери інтимності й приватності, які становлять передумову дозрівання психічної цілоти й визначеності, прикметностей особовості, заступлення форм органічної і соціальної диференціації формами механічного егалітарного агрегату, — періодична інтоксикація людини настроями маси, — особливо масової психіки.

Тенденція до уподібнення, притаманна суспільному життю взагалі, зміцнюється обставиною, що в помножених соціальних контактах людина, за влучним висловом Г. Шевчука (стаття «Література в таборах»), «тратить право на самоту». Ця втрата права на самоту, кінцевість жити на відкритій сцені спільного життя, без світла кінкетів і гриму, звичайно в ролі зовсім не героїчній, нищить сферу приватності й інтимності, що тільки в ній з виключенням усього чужого втручання дозріває чи то пак зміцнюється особовість. Щоб дозріти до особи, треба інколи відособлення, — щоб стати самим собою, треба, хоч часом, бути самим.

Органічно-суспільна диференціація уступає місце формам механічного агрегату, що в них подібно, як зеренця піску в акустичному експерименті Хладнього, пересипаються під звук таборових гучномовців уздовж вигинчастих ліній безконечних черг — люди?

Ні! ДП вірша Курпіти:

«В руках папір — кільце печатки,
Трагічне плем'я нуждарів
Без дому, слави і батьків...
Без мови, вислову і гадки».

Правда, ці пересипувані зеренця піску людського таборового агрегату інколи збираються, зціплені на мить настроями спільних ворожнеч, спільних депресій, безнадій і панік у внутрішньо нерозчленовану «психологічну масу». По дорозі від агрегату до маси, що в ній, за законами доглибної психології, має місце регресія індивідуальної психіки, в попередньо згадану первісну групову психічність, — та в повороті від маси до агрегату під тиском уподібнюючих тенденцій таборового життя відбувається (тут для потреб експозиції, очевидно, переяскравлений і аж надто узагальнений) процес знеособлення. Втрата особовості — це втрата найціннішого ідеалу. Як пише Юнг, «ідеал особовості — незнищенна потреба людської душі». Загроза особі в нас — це загроза людині в нас, загроза не стільки людському щастю, як щастю бути людиною, будучи собою, будучи особою. «Höchstes Glück der Erdenkinder ist nur die Persönlichkeit...» (Goethe). «Діалектика життя», взаємозначування підмета-душі й предмета-дійсності, кінчається для ДП загрозою (упредметовлення підмета), — що таборового скитальця заміняє, в дослівному цього слова значенні, на «запроторенця»... На цю загрозу людська душа відповідає настроєм депресії і лянчності, що творить не взяте досі до уваги темне тло досить і так темного малюнку ДП-психіки...

Психіка ДП в аспекті Несвідомого. Усі наші міркування про психіку ДП можна вважати за неповні й далекі від конкретної дійсності, якщо не завершити їх змалюванням несвідомого емоціонального тла, що відповідає поданому психічному станові.

Панівний, хоча й переважно несвідомий психічний почуттєвий стан таборян-скитальців — «**почуття остраху, лячності**», «**почуття лячності**», неокресленого страху, — «*Angstgeföhle*» треба дбайливо відрізнити від почуттів страху. Побожуємося втрати **окресленої вартості**. Почуття лячності маємо саме тоді, коли предмет нашого почуття нам не відомий, не окреслений. У страху загрозлива потуга визначена, страх завжди має ясно закреслений предмет, на який звертається (Ясперс), «страх постає найчастіше з причин загрози якійсь вартості, що я її посідаю». Тому страх завжди засновує інтелектуальні процеси гадки. Інакше **почуття лячності**. Воно з природи несвідоме, веде до виключення свідомості, а назверх виявляється неспокоєм. Очевидно, можливі і поміж відмінами почуттів остраху переходи, свідомий страх може переходити в несвідому лячність і навпаки, — почуття лячності може знаходити собі окреслені об'єкти та довкола них кристалізуватися.

Почуття лячності виводиться почасти з окресленого вже попереду структурного стану ДП-психіки, почасти і з обставин, що лежать уже поза рамками таборового життя ДП. ДП — це ж люди, що їх до таборів привів жах перед большевицьким терором, побудованим свідомо на почутті лячності перед загрозливою анонімною потугою НКВД. Це первісне ще з батьківщини винесене почуття остраху, витиснене на дно свідомості, зростало і збільшувалося на шляхах утечі під градом бомб і літаків та в перехресному вогні партизанських рушниць. Воно постійно відновлювалося в обставинах таборового життя під загрозою скринінгу і «родіни», «Дамоклового меча» таборів. Це почуття лячності розростається далі, як ми вже намагалися показати, в наслідок того особливого переживання майбутності, що характеризується цілковитою невизначеністю прийдешнього, відчуваного в таборовому житті в категоріях Долі, — без участі співчинника людського планування. Воно, це почуття лячності, видобувається з вибуховою силою під впливом таких частих і, треба сказати, **не тільки «умасовленням»** виправданих періодичних воєнних панік. Воно пояснюється кінець-кінцем відомими у доглибній психології механізмами витискання в підсвідомість почуттів агресії, що в таборовому житті виникають із багатьох причин, передусім під впливом тиску **тенденцій до деперсоналізації**, та, придушені й відтиснені, зроджують почуття моральної провини та побоювання відплати. Витиснення почуттів агресії в підсвідомість, спричинює далі, як нам з доглибної психології відомо, почуття обеззброєння, що знов зроджує почуття лячності. Їдкі і розхитливі для психічної структури діяння почуттів остраху в доглибній психології добре відомі. Оцінка їх тривкого діяння належить уже до низки завваг, що ними бажаємо в остаточних підсумках хоч у кількох словах змалювати **соціопсихічні наслідки перебування в таборах**.

Наслідки ДП комплексів в українській психіці. Коли хочемо в остаточних підсумках шукати (зовсім зрештою гіпотетичної) відповіді на питання, наскільки життя ДП є дійсно чинником тривкого формування чи радше деформування психіки многотисячної маси українців-таборян, то мусимо взяти до уваги не тільки психічні процеси, але ще й їх діяння на те особливе **психічне підґрунтя**, що ним є українська психіка. **Перебільшення ідеї Долі, пригашення, якщо не здавлення персональної ініціативи, тривка депресія і почуття непевності, несупокою, викликане почуттям лячності, натрапляють в українців на особливо сприятливе підложжя*).** Менша небезпека загрожує від деперсона-

*) Див. у статті проф. Базилевича: «Спостереження таборного лікарів» — *Morbus DP.*

лізаційних чинників, від знеособлюючого впливу таборового життя, якщо сильніше зазначена українська індивідуальність протиставиться з більшою силою цим тенденціям таборового життя. Зате існує загроза, що такий розповсюджений, такий шкідливий для української психіки «комплекс меншовартости» може зазнати під впливом таборових умов небажаного зміцнення. У всякому випадку нашим завданням залишається оці психологічні небезпеки соціопсихічного діяння таборового життя усвідомити собі та врахувати. За доглибною психологією усвідомлення несвідомих шкідливих комплексів є вже їх лікуванням і побороуванням; таким чином можна вважати нашу спробу не тільки причиною до психічної теорії, але певною, дуже скромною мірою, — теж практичним починком для соціопсихічної терапії.

Summary: Oleksander Kulčyckij. Psychology of the Ukrainian D. P. s.

The authors subject is the psychology of the Ukrainians D. P. s. living in camps from the point of view of the structural humanistic orientated „understanding psychology” (Verstehende Psychologie). He finds the reason for the change of the structural conditions in the manner of experience of the D. P. s. in the narrowing of the sphere of the personal initiative which is caused by the whole situation of D. P. s. This narrowing causes a change in the way of feeling. The future is no more seen as a thing to be schemed, a something at least partly dependent on our own will and insofar foreseeable, but as a threatening, dark, vague fate. At the same time the way of thinking of the past changes perceptibly: the memory, the recollection which according to Bergson have the double function — to clear up the future by the experiences of the past for the active initiative and to let the past rise as “souvenir pur” as in a dreamy disposition — conserve consequently to the narrowing of the personal initiative principally the second function: to serve the dreamy disposition. Frequently that results in at “narcotisation” of the mental life the freely rising remembrances of the glorified past. Changed in the value of its function the “elegical past” is opposed to the “enigmatical” undefined and undefinable future. But also the experience of the presence undergoes a deep transformation: the presence stops being what it normally in a structural way would be: a bridge from the past, turned to account for the present life, to the planned and by our own will formed future, the more so, as it lacks usually the essential element: work as a useful activity forming our destiny. Presence becomes a cleft and a hole (interrupted task). The narrowing of the personal initiative acts at the same time as a factor of the “depersonalisation” of the D. P. s. Personality, one of the goods of civilisation of mankind, acquired late, and existing only by the personal initiative, is greatly endangered by the growing social contacts with their levelling influence, by the annulment of the “private sphere” of solitude, by the disposition of the masses for the always renewing war-panics — in short the transformation of the camp-population into one undefined mass. The menace to the personality, the strangeness of the life one has to live, the absolutely real dangers and terrors of the war-events which caused the emigration, deportation, or flight, the removed aggressive disposition of a too narrow community-life cause neurotic feelings of anguish as an emotional background of the sketched structural changes. The neurotic feelings of anxiety, the fatalistical idea, find an especially good fostering soil in the soul of the Ukrainians on account of the national-psychological particularities (introversion, inferiority complex).

Дві українські еміграції

M. Saschkiwskyj: Two Ukrainian Emigrations

Насамперед кілька вступних завваг.

Кожна еміграція є ненормальне суспільне явище. Її причиною є нестерпні відносини в даній країні. Вони можуть бути національно-політичного, суспільно-економічного, релігійного чи расового характеру. Здебільша ці причини зазублюються, напр., національно-політичний гніт йде разом з економічним визиском, а часто з релігійною чи расовою нетерпимістю. Тож кожна еміграція, зокрема політична, є наявним показником, що в даному місці створилося запальне вогнище, яке раніше чи пізніше мусить вибухнути повним полум'ям.

З другого боку таке чи таке наставлення і ставлення стороннього, тобто безпосередньо не зацікавленого світу до політичної еміграції показує, наскільки цей світ усвідомлює собі потенційну небезпеку для майбутнього розвитку подій та наскільки він готовий своєчасно протидіяти цій небезпеці. — Бо кожна політична еміграція може сказати — *non solium nostra res agitур!*

1. Попередня еміграція

Історія українського народу записала на своїх сторінках не одну масову еміграцію, так заробіткову, як і політичну.

Порівняно за короткий час, тільки за одно чвертьстоліття, ми є свідки двох масових українських політичних еміграцій. Масою на думці політичну еміграцію після першої світової війни, чи пак після наших визвольних змагань 1917-20 рр., та сучасну політичну еміграцію. Обидві згадані еміграції мають те саме підґрунтя, бо вони постали в наслідок національно-політичного поневолення українського народу. Одначе умови, серед яких вони постали, та відносини, в яких жила попередня та живе сучасна еміграція, такі різні, що це вплинуло не тільки на відмінне формування обох згаданих еміграцій, на їх різний спосіб життя-буття, але і на їхню психіку та пляни на майбутнє, на їхнє наставлення.

Попередня масова політична еміграція постала безпосередньо після загрози нашої державности, Української Народної Республіки і Західньоукраїнської Народної Республіки. Перша впала під ударами большевиків, друга поляків, почасти румунів. Тим самим попередня українська еміграція ділилася на дві територіальні частини: на еміграцію з земель Великої Наддніпрянської України та на еміграцію з Галичини та Буковини. Головну масу обох частин нашої попередньої еміграції творили військовики, але поруч них була велика кількість цивільних осіб, головне урядовців і працівників різних державних урядів і установ.

Не місце тут зупинятися над тим, чому саме, не зважаючи на офіційне проголошення в 1919 р. злиття обох українських територій в одну державну цілість, все ж таки існували два окремі уряди як на рідних землях, так і опісля на еміграції. Натомість слід згадати, що існування двох окремих урядів, з яких один промовляв в імені Наддніпрянської, а другий Наддністрянсь-

кої України, не залишилось без впливу на українську еміграцію як цілість. Цей поділ викликав чималі тертя всередині самої еміграції, а назовні спричинювався до дезорієнтації чужинців, що, очевидно, не приносило нам ні слави, ні чести. Для прикладу згадати б тільки про те, що в Празі існували якійсь час аж три на територіяльному принципі побудовані українські станові товариства — «Українська Академічна Громада», що гуртувала галичан і невелику частину студентів — уродженців В. України, «Громада студентів-емігрантів з Великої України» і «Союз студентів-емігрантів з північно-західніх земель України». Та цей територіяльний поділ не витримав життєвої проби, з часом залишилася знову тільки одна станова організація всього українського студентства в Празі. Як у цьому випадку, так і в багатьох інших, здоровий національний інстинкт протидіяв всякому глибшому розбиттю української еміграції.

З існування двох частин попередньої української еміграції, тобто протисовєтської і протипольської, в'язалась справа різного розміщення цих частин. Еміграція з Великої України опинилась масово на теренах корінної Польщі і щойно з часом її частина відпливла до інших європейських країн, зокрема до Чехо-Словаччини. Еміграція з Галичини й Буковини знайшла азиль головне в Чехо-Словаччині.

Якщо мова про ставлення чужих, безпосередньо не зацікавлених урядів до тодішньої нашої еміграції, то треба визнати, що ніякий уряд не заперечував їй політичного характеру. Тому тодішня еміграція мала всюди забезпечене право азилу, отже, не було примусової репатріації емігрантів. Навпаки, якщо йдеться про наддніпрянську еміграцію, то на підставі декрету Верховної Ради з 15 грудня 1926 р. громадянам кол. Росії, які в рр. 1917 — 1921 покинули територію ССРСР, московський уряд сам відмовив громадянства. Опісля на основі конвенції з 5 липня 1922 р. і пізніших договорів, укладених під покровом т. зв. Нансенівської Комісії при Лізі Народів, їм визнано статут «бездержавних» і видано спеціальні нансенівські пашпорти, які управнювали їх перебувати в тій чи тій країні і виїздити з однієї держави до другої.

Якщо йдеться про матеріальне забезпечення тодішньої української еміграції, то воно було різне в різних країнах. Найкраще з цього погляду було в Чехо-Словаччині. Чехо-словацький уряд виплачував великі суми на потреби української (теж російської і білоруської) еміграції. Одначе ця допомога не була загальна та суворо індивідуальна, як тепер, але призначена на певні цілі, передусім на допомогу студентській молоді, на субвенції для українських науковців, культурних і гуманітарних установ. Деякі інші держави теж призначували певні суми на потреби еміграції, натомість у деяких наша еміграція була здана на власні сили, тому й жила у важких матеріальних умовах, що мусіло позначатися на її настроях.

Та якщо мова про настрої політичної еміграції, про її душевний стан, то рішальну ролю тут грають не так матеріальні відносини, як її душевні переживання, віра в можливість здійснення її задушевних бажань та надія на скоре повернення на рідну землю.

Попередня наша еміграція, що мала за собою безпосередній період власної державности, жила під свіжим її враженням, в атмосфері надії на швидку зміну політичного стану на рідних землях. Тож провідним гаслом тодішньої еміграції було підготувати себе якнайкраще для майбутніх завдань удома. І треба визнати, що загальний баянс творчої праці попередньої еміграції був справді імпозантний. Вона виявлялась у різних ділянках національного життя. Згадати б тільки про такі загальнонаціональні цінності, як Український

Вільний Університет, Українська Господарська Академія, Український Науковий Інститут у Берліні, Український Науковий Інститут у Варшаві, Український Високий Педагогічний Інститут, Музей Визвольної Боротьби України чи такі організації як Центральний Союз Українського Стоденства та Союз Українських Пластунів-Емігрантів.

Цю активність і розмах організаційної праці попередньої еміграції треба приписати її ідейності та оптимізму, що випливав з тодішнього політичного становища, а саме послідовного протибольшевицького наставлення європейських і позаєвропейських держав та з доволі скорого упорядкування внутрішніх відносин у поодиноких європейських країнах після першої світової війни. Та найважливішим чинником, що впливав на моральне самопочуття попередньої еміграції, був тісний зв'язок еміграції з західноукраїнськими землями, від яких наша еміграція не була відтята китайським муром, що вже тоді існував на совєтському кордоні. Цей контакт з рідною землею нагадував старогрецький міт про героя-мученика, що з кожним дотиком до землі набирив нових сил до життя.

Історія обох згаданих частин нашої попередньої еміграції була різна. До вирішення долі Галичини галицька еміграція відкидала думку про повернення на батьківщину. Після того рішення (березень 1923 р.) та проголошення польським урядом амністії, крайове громадянство видвигнуло клич повернення до краю. І дійсно, з часом більшість емігрантів-галичан повернулася на батьківщину. Використавши час перебування на еміграції на фаховий вишкіл чи дошкіл, ці емігранти, повернувшись додому, відіграли важливу роль в розбудові національного життя. Невелика кількість емігрантів-галичан, заманена модерним тоді гаслом «українізації» України, виїхали до УРСР. Тільки частина цих емігрантів попала дійсно на територію УРСР, решту зразу розміщено поза її межами, з часом і про одних і про других загинув усякий слід.

Деяка частина галицьких емігрантів виїхала до Америки, решта залишилася по різних європейських країнах. З часом ця остання поповнювалася новими утікачами з Польщі.

Придніпрянська еміграція, що пережила всі страхіння большевицького режиму, була мало податлива на большевицькі обіцянки чи амністії. Все ж таки невелика частина цієї еміграції рішилась повернутися додому. Доля і цих поворотців не була інша від долі галичан, що втекли до СРСР. Але загал українських емігрантів з Великої України залишався на еміграції аж до другої світової війни, головне в Польщі, Чехо-Словаччині. Ті емігранти, які тим часом не набули громадянства даної держави, вважалися за «бездержавних» і жили на т. зв. нансенівські пашпорти. Чимало емігрантів жило на етнографічних українських землях у Польщі.

II. Сучасна еміграція

У висліді другої світової війни постала нова масова українська еміграція. Створилась вона з 3 груп. Перша група — це ті, яких німці вивезли силоміць на роботи до Німеччини та які опісля відмовились повертатися додому, не бажаючи жити під большевицьким режимом, друга — це ті, які самі покинули рідну землю з цих мотивів, і, нарешті, третя — це емігранти з першої еміграції, які з цих самих спонук виїхали з країн, зайнятих червоною армією.

Якщо порівняємо загальне, зокрема моральне становище сучасної еміграції з становищем попередньої еміграції, то треба ствердити, що в сучасній еміграції воно складніше і тяжче, ніж у попередній. На це склалися кілька причин.

Співдіяння західних держав з Советами та великий вплив, який вони здобули в останній війні, не залишився без наслідків для загального стану сучасної еміграції. Зокрема постанова ялтинської конференції щодо репатріації не тільки військових, але й цивільних осіб крила в собі велику загрозу для наших емігрантів. (Як і для емігрантів інших підсовєтських народів). Сама ідея організованої репатріації була оправдана й добра. Відомо, скільки осіб, зокрема полонених, загинуло з голоду і холоду, повертаючися неорганізовано, здебільша пішки, додому. Та в даному випадку ця ідея була викривлена постановою про її примусовість, що могло мати практичне застосування тільки до осіб, які походили з підсовєтських країв, бо тільки тут могло бути це нечуване явище, що полонені чи вивезені відмовлялися повертатися на батьківщину. Не знаємо заштаткових обставин цієї постанови, але чимале світло кидає на цю справу закон, виданий у Совегах 19 серпня 1938 р., тенденцією якого було унеможливити громадянам СССР позбутися совєтського громадянства.

Згадана постанова, якби вона була вповні проведена в життя, виключала можливість існування еміграції з підсовєтських країв взагалі, а політичної зокрема. Загалом тенденцією постанови було затерти політичне обличчя майбутньої, тобто сучасної еміграції. Цьому відповідала теж новоприйнята правна номенклатура — «Displaced person», насильно переміщена особа, тобто така, яка тільки під фізичним примусом покинула рідну землю. Refugees — втікачі, тобто ті, які під психічним примусом, а саме зі страху перед большевицьким терором покинули рідну землю, вважались за підозрілих людей. Тільки згодом наступила зміна поглядів щодо цієї категорії емігрантів.

Не є завдання сьогоднішньої статті згадувати про всі трагічні переживання сучасної української еміграції в 1945 — 1946 рр. включно з різними репатріаційними комісіями, перевірками тощо. Та є очевидним фактом, що ці переживання мусіли відбитися на душевних її настроях. Таких переживань не знала попередня еміграція.

Натомість, якщо йдеться про **матеріальні** умови сучасних емігрантів, точніше кажучи, тих, які користаються з допомоги УНРРА, а тепер ІРО, то, без сумніву, ці умови куди кращі від тих, в яких жив загал попередньої еміграції. Коли візьмемо до уваги великі спустошення і економічну кризу європейських країн, зокрема Німеччини й Австрії, де опинився був загал нашої сучасної еміграції, то ця допомога харчами і одягом, була справжньою благодаттю, яка врятувала тисячі осіб від голодової смерти.

Та матеріальний чинник не є рішальний, якщо йдеться про **політичну** еміграцію, а такою є, без сумніву, сучасна українська еміграція. Бож не з інших, але тільки з національно-політичних причин теперішні українці-емігранти покинули Рідну Землю (або через теперішні національно-політичні відносини відмовилися повернутись на батьківщину). Як уже згадано, моральне самопочуття передусім залежить від загальних зовнішніх політичних відносин, а ці далеко не сприятливі. Спершу був час психічної демобілізації західних великодержав супроти завжди активного і агресивного большевизму. Вони йшли на всі можливі поступки, щоб тільки досягнути «*appeasement*», тобто замирення з Советами. Коли ж однаке ця тактика не доводила до бажаної мети, на місце «*appeasement*'у» прийшло щораз гостріше напруження взаємин у формі «холодної війни». Ясно, що це все викликає нервові настрої серед загалу емігрантів, які мають сьогодні одне бажання — по змозі якнайскорше відістатися не тільки поза межі неприємно наставленої до них Німеччини, але загалом поза межі Європи.

Сучасна еміграція ще під одним поглядом поставлена в куди гірше становище від нашої попередньої еміграції. Сьогодні вона відтята не одним, але кількома китайськими мурами від будь-якої частини української землі. Вона не може відчувати життєрадісного подиху рідної землі, що вливав би в неї свіжі сили й надії та зменшував би відому еміграційну хворобу — ностальгію. В такому стані речей важлива і почесна роля спадає на українське громадянство в Америці, зокрема в Канаді і США: ця їхня роля може бути така, якою була роля, напр., чеської еміграції під час першої світової війни.

Та важкі душевні переживання нашої еміграції ніяк не означають, що вона втратила віру в слушність своєї справи та в остаточну її перемогу. Навпаки! Не зважаючи на всі пережиті страхіття останньої війни, коли багатьом з сучасних емігрантів доводилось вести активну запільну боротьбу водночас проти обох ворожих тоталізмів, та, не зважаючи на болючі психічні переживання після закінчення війни, загал нашої еміграції виявив велику енергію в напрямі розбудови тут, на еміграції, своїх національних цінностей. Зокрема на науково-культурній ділянці наша еміграція розгорнула дуже активну роботу, чим спричинилася до поширення доброго українського імени серед чужинців.

Нарешті, слід звернути увагу ще на один момент. Сучасна еміграція не розбита на окремі групи на підставі територіального поділу. Сьогодні вона має перед собою одного спільного ворога, тим то творить одну, з цього погляду згармонізовану цілість. Правда, вона поділена всередині на різні ідеологічні чи радше партійні угруповання, але це явище, яке зустрічаємо у всіх народів. Та не зважаючи на внутрішні, часом дуже пристрасні спори, сучасна еміграція творить назовні одну цілість. Цю засаду бачимо м. і. у створенні однієї загальноукраїнської репрезентативно-допомогової організації Українського Допомогового Комітету, Центрального Представництва Української Еміграції в Німеччині, а останнім часом у покликанні до життя Української Національної Ради та її Виконного Органу.

Непевне становище сучасної еміграції в Європі, зокрема в Німеччині, та загальна неспокійна ситуація в світі наказує нашій еміграції зберігати якнайбільшу національну солідарність і єдність, а водночас пам'ятати, що на еміграцію ми пішли не тільки заради нашого особистого рятунку чи щастя, але на те, щоб тут далі працювати для добра українського народу, для його визволення, без огляду на те, де кого з нас доля поставить!

Українські високі школи

Останній період часу приніс великі зміни в стані високих українських шкіл, представленим в попередньому числі «С. й М.» Академічний 1947-8 рік був роком найвищого подвигу наших високих шкіл на еміграції так з погляду чисельности студентства, як і з погляду якості. Організація їх в той час представлялася найкраще, найбільше професорів, викладових годин, виданих дипломів тощо. Збільшилося число факультетів на деяких високих школах, відкрито нові семестри. Вже літній семестр 1947-8 р. приніс деяке зниження числа студентів, бо студенти стали відпливати за океан. Великі зміни постають в новому 1948-9 академ. році.

Під впливом грошової реформи зазнають наші високі школи фінансових труднощів, рівночасно гостро зменшується число студентів, тим більше, що починається масовий виїзд еміграції за океан, в першій мірі студентів, але й професорів. Мабуть шкільний рік 1948-9 є останнім роком нормального функціонування українських високих шкіл в Німеччині. З другої сторони, не легко знайти країни, в які можна було б переселити наші високі школи, і вже сьогодні можна сказати, що перемістити їх в цілому не вдасться. Проблема дальшого існування наших високих шкіл у дотеперішній формі не має вигляду на майбутнє. Назриває питання координації наших високих шкіл, а ще більше переходу на нові форми діяльності. До цієї гостро актуальної проблеми Редакція «С. й М.» ще повернеться, а покищо подає огляд діяльності українських високих шкіл за літній семестр 1947-8 р. і зимовий 1948-9 р.

Український Вільний Університет*). Академічний 1947-8 рік був вершком діяльності УВУ за час його перебування в Мюнхені. Грошова реформа й вплив еміграції за океан спричинили зменшення числа студентів і професорів, а у зв'язку з тим і число викладових годин. Так в зимовому семестрі 1947-8 р. кількість студентів досягла найвищої цифри 492 (313 на правничому і 179 на філологіч. фак.), у літньому семестрі обнизилася вона до 425 студ. (269 плюс 156), а в зимовому ак. р. 1948-9 до 271 (175 плюс 96). З 355 звичайних і надзвичайних професорів діяло в зимовому семестрі 1948-9 р. лише 35; 9 жило за межами Німеччини, з них 4 в США і 3 в Канаді. На протязі того ж семестра 4 виїхало за океан, в тому числі двоє до США, двоє до Канади; в найближчих тижнях наступлять дальші від'їзди.

В академіч. році 1947-8 УВУ, не зважаючи на труднощі з приміщенням і браком підручників та навчальних засобів, розбудував плян праці, збільшив число викладів та семінарів і впровадив нові дисципліни (напр., геральдику). УВУ присвячував пильну увагу українознавству й старався в цьому році якнайкраще виконати новий плян навчання, впроваджуючи для всіх слухачів деякі обов'язкові виклади з обсягу українознавства. УВУ дбав далі про підвищення рівня знання свого студентства й схвалив нові іспитові приписи, магістерські, докторські та габілітаційні. УВУ уможливив також складання кваліфікаційних іспитів для вчителів середніх шкіл і йшов в усьому назустріч вимогам теперішнього часу. В літньому семестрі число викладових годин становило 224, в зимовому воно зменшилося до 162. Для задоволення навчальних потреб УВУ продовжував виготовлення й видавання скриптів та підручників і видав у звітному році дві частини «Педагогіки» проф. Г. Ващенко, «Вступ до славістики» проф. Я. Рудницького й працю доц. Г. Юрченка про сучасне право в Україні. Незабаром мають іще вийти скрипти проф. А. Баранова («Історія римського права»), проф. П. Ковалева («Історія української мови»), проф. О. Кульчицького («Введення в структуральну психологію»), проф. В. Петрова («Український фолклор» у 2 вид.), д-ра А. Перегінця («Цивільний процес») і д-ра С. Іваницького («Міжнародне право»). УВУ підтримував живі зв'язки з найповажнішими науковими установами в Європі й Америці і обмінювався з ними виданнями. Поодинокі члени професури брали також

*) Див. «С. й М.» 1948 р., ч. 1, стор. 57.

участь у німецьких міжнародних з'їздах, у міжнароднім комітеті для ДП і всіляких курсах та нарадах. Зв'язок із чужинною наукою зазначився далі наданням почесних докторатів за заслуги для української науки проф. Марголінові, проф. К. Меннінгові з Колумбійського Університету в США і проф. Г. В. Сімсонові з Саскатунського Університету в Канаді. 5 березня відбулася в УВУ урочистість надання почесного докторату великому меценатові української науки Преосвященному Кир Іванові Бучкові, Єпископові для українців-католиків в Західній Європі.

УВУ zorganizував досить поважну бібліотеку, що обіймає близько 6 000 томів.

9 і 10 липня 1948 р. обрано новий склад сенату, до якого входять професори Ю. Панейко (ректор), І. Мірчук (проректор), Л. Окіншевич (декан правн. фак.), М. Васильїв (продекан), В. Щербаківський (декан філос. фак.), В. Кубійович (продекан), П. Ковалів і М. Стахів (члени). Головою Кураторії є Преосвященний Кир д-р Іван Бучко, його заступником відомий діяч Олександр Моргул. Професорська Колегія складається з 29 звичайних професорів, 24 надзвичайних професорів, 11 доцентів, 10 викладачів і 12 асистентів. На 271 студ. в зимовому семестрі було: греко-католиків 187, православних 39, римо-католиків 39. В УВУ студіювали також неукраїнці, а саме поляки, білорусини, литовці, лотиші, німці, москалі й жиди; їх було 47. За весь час перебування в Мюнхені зложено на правничому факультеті 22 дипломових і 32 докторські іспити, на філософічному 2 магістерські іспити, 2 педагогічні й 26 докторських, в зимовому з них 2.

УВУ видає інформаційний бюлетень німецькою й англійською мовами. Про Інститут Заочного Навчання при УВУ подаємо окрему вістку.

Український Технічно-Господарський Інститут (УТГІ)* в Регенсбурзі перебував у 1947 й 1948 р. час найбільшого організаційного розвитку. У цьому році до основних факультетів (агрономічно-лісового, інженерного й економічного) долучилися й розвинулися два нові (у Мюнхені): ветеринарний та фармацевтичний. Число семестрів в усіх відділах факультетів становило з кінцем року 25, чинних членів лекторського персоналу було 128, в тім числі: 35 професорів, 24 доценти, 50 лекторів та 19 асистентів.

Кількість студентів на початку року доходила понад 800 осіб, але в кінці зимового семестра зменшилася до 677, а на кінці літнього семестра — до 569. На день 1 січня 1949 р. зменшилося число студентів до 383. За факультетами вони поділялися на: агрономічно-лісовий 121, інженерний 95, економічний 24, ветеринарний 49, фармацевтичний 91. Лекторський персонал обіймав 127 осіб. На 1 січня 1949 р. абсолютували УТГІ і склали дипломові іспити 149 осіб, з них інженерів-агрономів 68, лісівників 9, будівельників 1, хеміко-технологів 2, магістрів фармації 61. Одержали докторати: технічних наук 1, ветеринарних наук 7, фармації 1, економічних наук 3.

Праця УТГІ провадилася по чотирьох секторах: аудиторного навчання, позаочного навчання, наукового, середніх шкіл та курсів.

В секторі аудиторного навчання студенти користувалися своїми дослідними полями й лабораторіями та довколишніми німецькими. Краще устатковані були хемічні лабораторії в Регенсбурзі й Мюнхені. Для навчання був докладно розроблений план навчання для більше як 200 дисциплін.

У секторі позаочного навчання виготовлено 12 нових курсів, а 5 курсів викінчується. За звітний рік розійшлося з 532 підручники, з них 509 безплатно. Студійних вправ надіслано 1920, а позаочних іспитів складено 46. З нових курсів слід згадати декілька практичних для переселенців: субтропічні культури, культура бавовника, культура кави, акумулятори для авт та тракторів. Студійники були майже виключно з Німеччини; з весни 1948 р. збільшується число студійників з Англії, Канади й Бельгії.

В науковому секторі відбулося 14 наукових доповідей і виготовлено для «Енциклопедії Українознавства» розділ «Агрикультура, лісництво й техніка». Закінчено друком «Наукові Записки УТГІ» розміром 12,5 друк. арк. Члени лекторського персоналу виготовили 17 високошкільних підручників і брали участь у чужинних публікаціях. 9 членів лекторського персоналу працюють за кордоном.

* Див. «С. й М.» 1943 р., ч. 1, стор. 59.

В секторі середніх шкіл нараховувалося 61 заклад з 2313 учнями і 363 вчителями; у попереднім році їх було 67-2344-415. Свідоцтв видано 1616.

У звітному році УТГІ святкував науковий ювілей проф. Г. Махова (60-ліття) і проф. Б. Іваницького (70-ліття) і відбув 21. 12. 47 р. окрему пресову конференцію.

Ректорат і Сенат УТГІ вживали заходів, щоб забезпечити даліше існування школи в іншій країні, але покищо ці заходи не дали бажаних наслідків. Тим часом УТГІ, продовжуючи аудиторне навчання, пересуває центр уваги своєї праці на позаочне навчання й вживає заходів до видання дальших курсів за програмою високошкільних економічних студій та продовжує видання курсів самоосвітнього й практичного значення.

Українська Економічна Висока Школа (УВЕШ)* постала у вересні 1945 р. з ініціативи групи професорів з проф. М. Барвінським і Б. Мартосом на чолі. В листопаді 1945 р. після урочистого відкриття почалися виклади на першому семестрі. На ректора обрано проф. Бориса Мартоса, Осідком школи став Мюнхен. З бігом часу розбудовано школу до 8 семестрів.

15. 3. 1946 р. закінчився перший семестр. Не зважаючи на те, що доводилося раз-у-раз переборювати різні труднощі й перешкоди, школа розвивалася успішно. Завдання, яке поставила собі УВЕШ, — це готувати кадри для державних установ і кооперативних та приватних підприємств; з другого боку, школа дає практичні заняття, які допоможуть знайти працю не тільки вдома, але й на чужині. Від європейських, зокрема німецьких, високих торговельних шкіл УВЕШ відрізняється тим, що в її програму введено такі предмети, як соціологія, самоврядування, соціальна гігієна, потрібні для підготовки працівників державного апарату, та українознавство; викладається ще поширено кооперація й деякі теоретичні предмети. Від університетів УВЕШ відрізняється рядом практичних дисциплін (комерційна математика, бухгалтерія, товарознавство, ревізія). Для слухачів обов'язкові чужі мови: англійська та німецька. Загальний навчальний план складається з 58 окремих дисциплін. При УВЕШ працюють семінари: народно-господарський, приватно-господарський і кооперативний. Навчальний план розкладено на 8 семестрів по 21-28 годин тижнево; семестр триває 15 тижнів, а зі святами та міжсеместровими перервами — 5-6 місяців.

По закінченні 6 семестрів і складенні встановлених іспитів студент допускається до першого дипломного іспиту і по складенні його одержує звання «дипломованого економіста». Сьомий та восьмий семестри призначені для поглиблення знання, зокрема по стороні теоретичній; по закінченні їх і написанні відповідної праці та складенні встановлених іспитів студенти можуть одержати диплом інженера-економіста або доктора економічних наук.

У склад педагогічного персоналу УВЕШ в зимовому семестрі 1948-9 р. входять 43 особи: 13 професорів, 13 доцентів, 12 лекторів і 5 асистентів. Студентів спочатку записалося близько 60, пізніше ця кількість досягла 280, але з від'їздом багатьох за океан, а також у зв'язку із закінченням школи кількість їх поступово зменшувалася і досягла в зимовому семестрі 1948-9 р. числа 90. Грошова реформа викликала покищо даліше зменшення числа студентів. Школа випустила вже 51 дипломованого економіста; з них по закінченні дальших двох семестрів 9 одержали звання інженера-економіста, а один — доктора економічних наук.

Українська Католицька Духовна Семінарія**) зорганізована на початку 1946 р., впродовж двох з половиною академічних років перебувала в Німеччині, а саме в замку Гіршберг коло Вайльгайму в Горішній Баварії. Беручи до уваги умови еміграційного життя, вона мала там винятково корисні дані для праці і всі вигляди на дальші роки існування і розрост. Таборові середні школи заповнювали їй постійний прибуток нових кандидатів, українські науковці, а зокрема професори Українського Вільного Університету в недалекому Мюнхені, звідки легко можна було доїздити з викладами, підсилювали професорський збір Духовної Семінарії. З огляду на матеріальні труднощі в Німеччині й неясні політичні умовини, з ініціативи Преосвященного Кир Івана, Св. Конгрегація для Східної Церкви рішила перенести Духовну Семінарію до Голляндії.

*) Тому, що в попередньому числі «С. й М.» з технічних причин не було вміщено статті про Укр. Вис. Ек. Школу, подаємо тепер коротку її історію. Ректорів УВЕШ проф. Б. Мартосові дякуємо за цінні інформації.

**) Див. «С. й М.», 1948, ч. 1, стор. 63.

Заходами Єпископа Бучка погодився Унійний Апостолят в Голляндії, заснований там в 1923 р. з ініціативи Митр. Андрея Шептицького, і голляндські владики перейняли її в нову опіку. До Голляндії переселилася Духовна Семінарія в такому складі: 2 настоятелі, 4 професори, диригент хору, економ і 42 студенти, разом кругло 50 осіб. Цей стан змінився тим, що відійшли 1 настоятель і 9 студентів, а прибули 2 професори, отже нинішній стан — 42 особи. Один професор (д-р Казимира Богдан) доїздить з викладами з Бельгії. Студійним ректором є о. Митрат проф. д-р Василь Лаба.

За час перебування Духовної Семінарії в Голляндії пройшло два шкільні семестри студій, літній акад. року 1947-48 (від 5 травня 1948 до 25 серпня 1948) і зимовий акад. року 1948-49 (від 10 жовтня 1948 до 19 лютого 1949), один і другий в двох курсах, філософічному і богословському.

З кінцем акад. року 1947-48 завершило повний курс філософічно-богословських студій 9 студентів, з них 2 прийняли пресвітерські, а 1 — дияконське свячення. Обидва пресвітери виїдуть в найближчому часі на місійну працю до Англії, диякон виїде до Канади. Програму студій в першому семестрі на новому місці приходилося відробляти всього тільки чвірці професорів, що сюди переїхали з Духовною Семінарією. Нові професори (оо. д-ри Міня Людовик Ч. Ізб. і Василик Михайло) прибули з Риму аж в другому семестрі. Для якоїсь позашкільної праці не залишилося нікому з них вільного часу. Поодинокі професори виїздили по неділях з відправою Богослужби до місцевостей, де були малі гуртки наших земляків, брали участь у закладанні картотеки наших земляків у Голляндії і в створенні Союзу Українців в Голляндії, на запрошення виїздили з доповідями та вмістили свої дописи в голляндських і бельгійських часописах. Студенти теж не вспіли ще на новому місці організувати власного видавництва, а продовжували тільки видавання скриптів викладів.

Зате на новому місці відсвятковано урочисту інавгурацію, на якій була виголошена доповідь на тему: «Хто ми такі?», взято участь у святі сороклітнього ювілею священства примаса Голляндії Кардинала Де Йонга, що опісля, в день Христового Різдва, вшанував Духовну Семінарію своїми відвідинами; урочисто відсвятковано перші рукополагання в Дух. Семінарії, двох пресвітерів і чотирьох дияконів, довершені в день Христового Різдва Преосвященним Кир Іваном в присутності Апостольського Нунція в Голляндії Джоббе і багатьох голляндських гостей, відсвятковано низку роковин, в різних місцях Голляндії відслужено близько п'ятдесяти Служб Божих або відспівано концертів наших народних пісень, чим зроблено велику пропаганду для нашої Церкви й нашого імені; зокрема велику пропаганду зробили Служба Вожа і пісні, передавані через Голляндське Католицьке Радіо.

При Духовній Семінарії діє Філія НТШ на країни Західньої Європи. Бібліотека Духовної Семінарії збагатилася на другу тисячу книжок і періодичних видань, завдяки щедрим дарам Преосвященного Кир Івана та голляндських духовних семінарій і духовників.

За дбайливу опіку над Духовною Семінарією окремої подяки заслуговують Президент Унійного Апостоляту о. А. Сміт і директор о. Вайнговер Ч. Вознесінців.

Майбутнє Духовної Семінарії залежить від того, скільки нових кандидатів буде до неї зголошуватися.

Богословська Академія УАПЦ*) і в цьому році трималася курсової системи. На всіх семестрах, крім загальних дисциплін, читалися такі спеціальні, обов'язкові для всіх відділів, дисципліни: літургіка, догматичне богослов'є, основне й порівняльне богослов'є, Св. Письмо Старого й Нового Завіту, патрологія, загальна церковна історія, історія української церкви та історія релігії.

Грошова реформа ударила по Академії й зменшила число студентів, але Академії не повалила. Не зважаючи на скрутне становище, Академія влаштувала в своєму приміщенні академічну церкву, посвячену 21. 11. 1948 р., й підготувала низку праць.

З 1 жовтня при Академії відкрито заочний відділ, що обслуговує покищо 50 студентів із Німеччини, Англії, Франції й Бельгії. За минулий рік Академія видала 8 скриптів лекцій і праць, м. ін. проф. Н. Полонської-Василенко «Історія Української Церкви», проф. А. Коцєвалова: «Підручник старогрецької мови» й проф. П. Ковалева «Чудеса науки й вищий розум».

* Див. «С. й М.», ч. 1, 1948, стор. 66.

З важливіших імпрез Академії слід згадати урочисте посвячення Академії в новому приміщенні на Вільгельмштр. 6 III і духовний концерт старанням Товариства Студентів Академії 29. 2. 1948 р. Відбулося наукове засідання з доповідями проф. П. Ковалева, проф. В. Петрова й студ. А. Крахно.

Академія за станом на 31 грудня 1948 р. мала 30 студентів, з них 27 дійсних. За національністю було 27 українців і по одному білорусині, полякові й сербові. За семестрами було: на 1-ому — 7, на 4-ому — 4, на 5-ому — 17 і на 8-ому — 2.

Заснування Інституту Заочного Навчання при УВУ

Українська преса Німеччини вмістила останніми тижнями лютого ц. р. повідомлення про Заснування Інституту Заочного Навчання при УВУ. Наводимо найсуттєвіші моменти цього повідомлення: На зібранні Професорської Ради Українського Університету 27. 11. 1948 схвалено вже довгий час готований проєкт Інституту Заочного Навчання при УВУ. Інститут, організований за англосаськими взірцями, творитиме, з огляду на особливий характер навчання, автономну, але багатьма постановами статуту пов'язану з Українським Вільним Університетом високошкільну установу, що її професорами й співробітниками можуть бути в основному тільки професори й співробітники УВУ, покликані Професорською Радою Інституту. Про матеріальне забезпечення Інституту дбатиме очолювана професором д-ром В. Кубійовичем Кураторія, що складатиметься із ректора УВУ, як представника Сенату, із представників Товариства Прихильників Інституту Заочного Навчання і з представників Професорської Ради Інституту.

Навчання в Інституті, що своїм об'ємом відповідатиме програмі УВУ, спирається за студійним пляном на спільній для всіх відділів однорічній, в найширшому значенні цього слова, українознавчій підвалині й відбуватиметься пізніше в спеціалізованих трирічних відділах: гуманістичному, правному, економічному та журналістичному. Таким чином впродовж чотирьох років студіюючи підготовляються до магістерського кінцевого іспиту перед визначеними університетським Сенатом комісіями, що діятимуть у різних скупченнях української еміграції. Перший рік спільної для всіх відділів українознавчої підвалини охоплюватиме наступні предмети: географію України, описову українську граматику й стилістику, історію України, історію української літератури, вступ до науки про право й державу, вступ до наук економічних, історію української культури з особливим підкресленням ролі релігії і церкви в житті українського народу, основи соціології та основи філософічних наук, — усе це під поглядом проблематики української людини й потреб української духовности. Ця органічна цілість знання про Україну та про українську людину має дати світоглядову базу, насичену притаманним українству духом християнського гуманізму, скерованим на ідеал Української Держави.

Відзначаючи виняткову важливість нового почину, хочемо коротко наше твердження обґрунтувати. Належна наукова і об'єктивна оцінка явищ виховно-навчальної ділянки мусить підходити до них з погляду сучасної соціології виховання. Соціологія виховання (Дюркен) вбачає у виховних діях прояви **суспільної функції**, функції, що виходить від суспільної групи, нею здійснюється і шляхом підготовки майбутніх членів групи в інтересах існування й розвитку цієї групи задовольняє суспільні й культурні потреби. Цей підхід дозволяє нам бачити в заснуванні Інституту вираз потреб особливої суспільної групи, що нею є політична українська еміграція в світовій діаспорі, групи, виконання національно-політичних завдань якої насамперед залежить від збереження **одиної основи її єдності й існування — від збереження української духовности**. Відповідно до цього вся програма навчання і цілком особлива програма першого року спільної підвалини чотирьох відділів наставлена на суцільність **українського знання про Україну як основу християнсько-ідеалістичного та державницького світогляду**. В згоді з цією концепцією навчання як суспільної функції, пристосованої до групових потреб, навчання наставлене не тільки на збереження української духовности й тим самим українства як національної групи на еміграції, але і на підготову насичених цією духовністю студентів до праці на батьківщині по зміні політичних відносин саме в ділянках суспільної, правної і педагогічної, де представників справжньої української духовности найбільше буде потрібно.

Якщо з погляду соціології виховання важливість і доцільність програми Інституту очевидна, то психодидактичні міркування доводять вартісність метод заочного навчання. Сучасна психодидактика дедалі більше переконана в тому, що в остаточному висліді вирішним чинником справжньої «освіти» є цілком індивідуальний і «самотній» процес засвоєння культурних цінностей через психічні структури. «Далтон-плян», «кероване вчення», «метода проєктів» виразно підкреслюють цю тенденцію відірватися від аудиторного навчання старого «викладового» типу. Про це саме свідчить нам і життєвий досвід. Добре відомо, що наше справжнє знання здобували ми не на викладах, але готуючи письмові семінарійні праці, сам-на-сам з книжкою і проблемою. З погляду сучасної психодидактики заочне навчання не є дешевою підміною аудиторного, але своєрідним підходом до студій, що, вимагаючи витривалости, критицизму й самотійности в думанні, одночасно виробляє саме ці прикмети духу та характеру. Заочне навчання дозволяє при цьому (в наших умовах неоціненна прикмета) єднати студії із працею для заробітку.

Від того, наскільки наше еміграційне суспільство буде приступне і здібне до таких міркувань і наскільки правильно зуміє проаналізувати справжні потреби української політичної еміграції та української нації, — залежить доля нового почину.

Іван Мірчук

Український Науковий Інститут у Берліні*)

Український Науковий Інститут у Берліні завдячує своє постання такому самому випадкові, як і УВУ на території Чесько-Словацької Республіки. Українське громадянство Берліну негайно після першої світової війни вживало заходів, щоб на теренах нової Німеччини створити центр наукової праці. Одначе ці старання не принесли конкретних результатів. Щойно в 1925 р. трапилася випадкова нагода, щоб зрушити цю справу з місця. На одному банкеті сидів б. гетьман Павло Скоропадський біля тодішнього міністра закордонних справ Німеччини Штреземана і, коли під впливом піднесеного настрою Штреземан звернувся до гетьмана з запитом: «Ваша Світлосте, що міг би я для Вас зробити?», гетьман використав цю нагоду, щоб здійснити плян українців для заснування в Берліні Наукового Інституту. Німецький міністер заявив свою готовість зайнятися цим ділом, і таким способом питання заснування Українського Наукового Інституту на теренах Німеччини було в принципі вирішене.

Для практичного зреалізування Інституту обрано кураторію, на чолі якої став генерал Гренер, відомий зі своєї діяльности в 1918 р. в Києві, наслідник Людендорфа в німецькому генеральному штабі, індивідуальність великого ма-штабу. Іншими членами кураторії були: тайний радник Зерінг, професор економії Берлінського Університету, проф. Фасмер, слявіст, теж з Берлінського Університету, проф. Мейнеке, історик дуже високої класи, і д-р Келлер, зять відомого українського мецената Чикаленка, доцент Женевського Університету. З українського боку заступником голови кураторії Гренера був О. Скоропис-Йолтуховський, відомий зі своєї діяльности під час першої світової війни в Союзі Визволення України, д-р Коростовець, член дипломатичної служби в царській Росії, проф. М. Панчишин, представник батьківщини, проф. Д. Дорошенко, як директор Інституту, та проф. І. Мірчук, як представник професорської колегії. Завдання Інституту оформлено з самого початку в той спосіб, що має він дбати про поширення автентичних відомостей про Україну серед німецького наукового світу, про перенесення здобутків німецької та європейської науки та культури на український ґрунт і мусить зайнятися опікою нашого студентства, що закінчує свої студії в німецьких високих школах.

Діяльність Українського Наукового Інституту можна поділити на два періоди: від моменту заснування, себто від 1926 р., до 1931, коли Інститут з при-

*) У зв'язку з порушеною в попередньому числі «Сьогочасного й Минулого», у статті проф. В. Кубійовича, проблемою дальшого розвитку нашого наукового життя на еміграції, особливої цікавості на ярають статті проф. І. Мірчука про роботу Українського Наукового Інституту в Берліні і проф. Д. Дорошенка про роботу Українського Наукового Інституту в Варшаві, що підсумовують безперечні досягнення цих інституцій в тяжких умовах еміграції. Редакція.

чини загальної фінансової кризи в Європі був формально розв'язаний, і другий період, від 1931 р. аж до закінчення другої світової війни, себто до кінця квітня 1945 р. При цьому треба згадати, що Інститут формально існує далі, бо баварське міністерство освіти прийняло до відома факт переселення Інституту з Берліну до Мюнхену й дало йому доручення чекати на майбутнє вирішення його долі.

До діяльності Інституту в першому періоді належало читання лекцій українською мовою для стипендіатів Інституту і для невеличкої української колонії в Берліні, а крім цього читання викладів на загальноукраїнські теми німецькою мовою в залах Берлінського Університету для німецьких студентів, як і для ширшого громадянства. З цим була зв'язана видавнича діяльність, в результаті якої Інститут випустив 3 томи наукових праць — «Abhandlungen des Ukrainischen Wiss. Instituts in Berlin», і два томи з інформаційними статтями п. з. «Mitteilungen des Ukrainischen Wiss. Instituts in Berlin» які розсилалися до всіх бібліотек та наукових центрів і знайшли також доступ до кіл політичних та дипломатичних. Для праці стипендіатів, а також і професорів Інститут мав підручну бібліотеку, яка наприкінці 1931 р. нараховувала лише коло 2,000 томів. Стипендіяти, зв'язані з Інститутом, творили дві групи: перша, більша група, охоплювала студентів високих німецьких шкіл, друга — обіймала наших молодих adeptів науки, що після докторату підготовлялися до дальшої наукової кар'єри. Члени Інституту нав'язали зносини з чужинецьким науковим світом і старалися вміщувати свої праці в німецьких та інших чужих наукових органах. Склад професорської колегії, хоч невеликий, був підібраний досить зручно. На перше місце висувається постать великого історика та соціолога В. Липинського, який, на жаль, через свою хворобу не міг розвинути як слід педагогічної діяльності. У всяким разі присутність його в Інституті сильно підіймала значення і науковий рівень цієї установи. Другою визначною фігурою був проф. Дмитро Дорошенко, відомий із своєї діяльності під час першої світової війни, автор численних праць українською та чужими мовами. Молодше покоління репрезентували: доцент УВУ д-р В. Залозецький, спеціаліст від староукраїнського мистецтва, та надзвичайний проф. І. Мірчук, що займав кафедру духових течій не тільки на Україні, але у цілому східноєвропейському просторі. Щойно в 1930 р., коли В. Липинський мусів припинити свою діяльність, покликано на члена Інституту д-ра З. Кузеля, відомого етнографа. Члени Інституту брали живу участь у міжнародних та слов'янських конгресах і використовували кожну нагоду для задокументовання культурної діяльності українського народу перед чужим світом. Коли в 1928 р. в Кельні зорганізовано міжнародну виставку преси, УНІ творить окремий відділ української преси і літератури в німецькій та чужих мовах.

Коли в 1930 році захопила майже цілу Європу, а в першу чергу Німеччину тяжка господарська криза, Інститут утратив фінансову базу і стояв перед повною ліквідацією через брак матеріяльних засобів. В наслідок цього проф. Дорошенко переноситься до Праги, а доц. Залозецький до Відня. Залишаються на місці тільки два співробітники Інституту, які разом із Скорописом-Йолтуховським та при співпраці міністра Гренера переводять реорганізацію та відновлення діяльності цієї установи. Інститут переходить на етат міністерства освіти з сталим річним бюджетом і стає німецькою державною установою, при чому внутрішній його характер залишається наскрізь український. В особистому його складі немає ні одного німця, ціла праця його має всеціль українські інтереси, на меті, хоч на офіційній печатці Інституту міститься загальновідомий пруський орел. Це випадок самотності на цілому світі. Щоправда, в році 1939 була спроба перетворити Інститут на експозитуру воєнного міністра, але завдяки енергійному спротиву членів та директора Інституту цей експеримент не вдався. Діяльність Інституту в другому періоді його існування (1931-1945) набрала в дечім іншого характеру. Новий директор Інституту проф. Мірчук поставив собі завдання актуалізувати українське питання в культурному аспекті на терені Середньої та Західної Європи. Збільшується число викладів у Берлінському Університеті німецькою мовою, при чому прелегентами є тепер у переважній більшості визначні чужі науковці, що об'єктивно представляють українську проблематику. Я згадую тільки важливіші прізвища, як тайний радник Пенк, професор Берлінського Університету, учитель Степана Рудницького, географ світової слави, майже всі німецькі слясти, Дільс (Бресляв), Маєр (Кенігсберг), Травтман (Ляйпціг), загальновідомий історик Східної Європи, почес-

ний доктор УВУ, Сімпсон (Саскатун), що тоді ставив перші кроки на українському ґрунті, фон Ріхтгофен (Кенігсберґ), ректор університету в Софії Арнаудов-Ганс Кох з Відня, секретар Академії Наук у Загребі д-р Есіґ, визначний учений-публіцист, прекрасний знавець Східньої Європи д-р Рорбах та багато інших. В залах Інституту відбувалися семестральні курси українознавства німецькою мовою, ведені членами Інституту для чужих слухачів, які бажали поглибити своє знання про Україну.

Видання Інституту мають відтепер більш інформативно-науковий характер. З'являються «Причинки до українознавства» (Beiträge zur Ukrainekunde) з працями німецькою мовою визначних своїх та чужих учених, як Горбачевський, Кубійович, Степан Смаль-Стоцький, Багров, Маєр, Пальме, Шпехт та інші. Другу серію творили «Культурні звідомлення інституту» (Kulturberichte des Ukrainischen Wissenschaftl. Instituts) двома мовами: німецькою для інформації чужого громадянства про культурне життя на Україні і українською мовою для ознайомлення батьківщини з культурними рухами Європи. З такою самою метою видає Інститут більші твори своїх співробітників, як першу історію України німецькою мовою Б. Крупницького, підручник української мови для чужинців Я. Рудницького, першу енциклопедію України німецькою мовою «Handbuch der Ukraine», під редакцією І. Мірчука, підручник, якого не мають такі народи, як чехи, поляки й інші, монографію про Мазепу Б. Крупницького, збірку українських новель у німецькім перекладі Марії Мірчук та цілу низку словників, завершенням яких є великий українсько-німецький словник Кузеля-Рудницького при співучасті К. Г. Маєра. Коли в наслідок воєнних подій в роках 1942-1943 велике число науковців зі Східніх Земель опинилося поза межами батьківщини, Інститут видає за матеріальною допомогою УЦК циклостилєвим способом цілу низку праць таких учених, як: Окіншевич, Шарлемань, Петров, Ковалів, Шугаєвський, Петренко, Іванов та німецькою мовою історію культури Мірчука «Die Ukrainische Kultur in ihrem geschichtlichen Werden».

Щоб виконати своє завдання як слід, співробітники Інституту скріпили свою участь у чужинецьких наукових журналах і вміщували свої праці про Україну в таких журналах, як: «Zeitschrift für Geschichte Osteuropas», «Slavonic Review» (London), «Slavia» (Praha), «Kyrios» (Königsberg), «Przeglad filozoficzny» (Warszawa), «Germanoslavica» (Brünn).

Велике значення для поширення відомостей про українську культурну творчість мала зорганізована проф. Антоновичем виставка української графіки, що знайшла дуже сильний та прихильний відгук у цілій берлінській пресі, і виставка географічних карт України під керівництвом проф. Кубійовича та проф. Кребса, директора Географічного Інституту Берлінського Університету.

Члени Інституту мали нагоду під час своїх поїздок у наукові центри Європи переконатися, що українська література була дуже слабо заступлена в установах, які мали відношення до Східньої Європи. Щоб це лихо усунути, постає при Інституті «Бюро обміну книжками», яке впродовж років старалося передати якнайбільше число наших наукових видань (звичайно безплатно) відповідним фаховим книгозбірням західніх держав. Для прикладу скажу, що в наслідок цієї акції український відділ у Слов'янському Інституті в Лондоні мав якийсь час найбільше число каталогізованих книжок. При цій нагоді треба сказати, що книгозбірна самого Інституту під керівництвом д-ра Масюкевича нараховувала наприкінці 1944 р. 35 000 томів «українка» і була однією з найповажніших фахових бібліотек Німеччини. Додати ще такий відомий українському громадянству факт, що більшість відомостей про Україну в німецьких енциклопедіях Брокгауза, Маєра, Гердера та інших виходила з мурів Інституту. Діяльність Інституту була настільки многогранна, що її оцінка буде щойно можлива, коли вийде повна монографія про цю експозитуру українського культурного життя за кордоном.

Наприкінці 1944 року УНІ складався з таких осіб: куратор — проф. д-р Герулліс, директор та заступник куратора — проф. д-р І. Мірчук, члени: доц. інж. Р. Димінський (господарство), проф. д-р Б. Крупницький (політ. історія), проф. д-р З. Кузеля (фолклор і краєзнавство), проф. д-р І. Мірчук (історія культури), проф. д-р В. Петров (археологія), доц. Ю. Шевельов (мова і література). Словниковий відділ: доц. Поспілов, М. Томашівська, Н. Лощенко, Т. Доманицька. Керівник бібліотеки: д-р М. Масюкевич, секретар Інституту: В. Кужім.

На закінчення хочу згадати кількома теплими словами дві великі індивідуальності: засновника Інституту, німецького голови його кураторії, міністра

Вільгельма Гренера, та його заступника Олександра Скорописа-Йолтуховського, без активної співпраці яких постанови та існування цієї установи взагалі не можна уявити. Міністер Гренер, сам визначний науковець, весь час, від хвилини постанови Інституту аж до своєї смерті в році 1939, докладав усіх старань, щоб цей, до певної міри його власний твір, не тільки перетривав усі ці бурхливі часи, але далі розвивався, як слід. І треба визнати, що дійсно ця установа завдяки його зусиллям після кризи в 1930 р. піднімалася з кожним роком на щораз вищий щабель розвитку і прийшла наприкінці останньої війни до стану, в якому мала вона до розпорядження 16 великих кімнат, беручи як показник цю чисто зовнішню ознаку. Правою рукою Гренера в ділах Інституту був Скоропис-Йолтуховський, ідеаліст у найкращому розумінні цього слова, що за весь час існування Інституту кожному вільну хвилину присвячував цілковито безкорисливо його справам. Велич цієї в наших умовах надзвичайної людини оцінювали найкраще вороги, як Троцький (див. його спомини), або чужинці, як Людендорф та інші, що мали з ним до діла. Тому, що Гренера немає вже між живими, а доля Скорописа невідома, хай буде цих кілька слів для них скромною подякою за їх безкорисливу, а таку успішну працю для добра української культури.

Дмитро Дорошенко

Український Науковий Інститут у Варшаві

Український Науковий Інститут у Варшаві був заснований року 1928 за прикладом Українського Наукового Інституту в Берліні, на основі статуту, дуже подібного до берлінського, але з дещо відмінними завданнями. На думку ініціатора й організатора Інституту, професора Варшавського Університету Олександра Лотоцького, відомого українського вченого і політика, Інститут мав глекати ділянки української науки, які не знаходили собі умовин для вільного розвитку на советській Україні, де кожний учений обов'язково мусів підлягати урядово визнаній доктрині економічного матеріалізму і досліджувати з її штампункту всі галузі знання. Директором Інституту був призначений проф. Лотоцький, і сам Інститут був прийнятий на етат польського міністерства освіти.

Діяльність Інституту була присвячена виключно українознавству й виявилась головно на полі наукового видавництва і за короткий порівнюючи час (1929-1939) досягла визначних результатів. Інститут видав передусім цілу серію наукових праць з обсягу історії України давнішої й нових часів. Отже, видано двотомовий курс історії України проф. Д. Дорошенка (1932-33); далі «Дневник Гетьмана Филипа Орлика» (том I), під редакцією Івана Токаржевського-Карашевича; «Зимовий похід 1920 р.» О. Доценка; «Українсько-Московська війна 1920 р.», оперативні документи Української Армії під редакцією генерала В. Сальського; «Автокефалія» — історія автокефального устрою Православної Церкви, проф. Ол. Лотоцького; «Українські джерела церковного права» проф. Ол. Лотоцького, «Українсько-Московські договори XVII-XVIII стол.» проф. А. Яковлева; збірник «Мазепа» (3 томи), який містив розвідки й матеріали до історії політичної діяльності знаменитого українського гетьмана. Серед цих матеріалів особливо цінні документи, здобуті й опрацьовані проф. В. Круницьким з шведських та німецьких архівів; «Монографія про гетьмана Филипа Орлика» — проф. В. Круницького; «Українська політика князя Адама Чарторийського» — проф. М. Гандельсмана; особливу увагу звернув Інститут на видання мемуарів з недавнього українського національного руху; на першому місці треба поставити 4-томове видання мемуарів самого проф. Ол. Лотоцького під титулом «Сторінки Минулого»; коли взяти на увагу, що проф. Лотоцький протягом півстоліття стояв в осередку культурного й політичного українського життя (у Києві, Петербурзі, знов у Києві й пізніше на емірації) і займав високої становища в українській державній службі — міністра й посла в Царгороді, то легко зрозуміти, який високий інтерес мають його мемуари, в яких він наводить цілий ряд історичних документів; крім мемуарів Лотоцького, видано три томову збірку «З Минулого», яка містить спогади й матеріали; один із томів цієї збірки при-

свячено спеціально історії українського студентського руху в Росії в перших десятиліттях ХХ ст., — спогади колишніх студентів про студентські «Громади» в Києві, Харкові, Одесі, Петербурзі, Москві, Варшаві й Дорпаті.

Українському мовознавству і філології взагалі присвячено видання «Олександр Потєбня, український мислитель-лінгвіст» д-ра К. Чеховича; «Наймолдша паляталізація шелестівок в українській мові» д-ра М. Пушкаря; «Карта українських говорів з поясненням» проф. Ів. Зілінського і його ж «Нарис української діалектології»; розвідка про сучасну літературну мову під Советами — проф. Романа Смаль-Стоцького; інтерпретація Шевченкових поезій — дуже цінна монографія академіка проф. Степана Смаль-Стоцького.

З обсягу статистики й економіки України Інститут видав такі праці: «Українська людинність ССРСР», розвідки Т. Олесеви́ча, О. Пители, В. Садовського й О. Чубенка; «Статистичні таблиці українського населення ССРСР за переписом 17 грудня 1926 року» Т. Олесеви́ча; «Сучасні проблеми економіки України», збірка праць Є. Гловінського, К. Мацієви́ча й В. Садовського; «Праця в УССРСР» проф. В. Садовського; «Кредитова кооперація на Україні» І. Івасюка; «Лісова справа на Україні» проф. Б. Іваницького.

Крім наукових праць і опрацьованих науково матеріалів, Інститут видав цілий ряд богослужбових книг для вжитку Української Православної Церкви в Польщі. На чолі спеціальної комісії для видання українського перекладу богослужбових книг при Українському Науковому Інституті стояв голова Автокефальної Православної Церкви в Польщі Митрополит Діонісій, під його проводом працювала ця комісія, що до її складу належав цілий ряд учених мовознавців. Переклади робилися з старожидівської й грецької мов, з врахуванням усіх здобутків сучасної науки про мову первісних книг Св. Письма. Видання Інституту, апробовані самим головою Православної Церкви в Польщі, тим самим здобували собі санкцію для вжитку по церквах на Волині й Холмщині з православним українським населенням.

Від 1932 року Інститут приступив до видання творів великого українського поета Тараса Шевченка. Видання було розраховане на 16 томів. На редактора видання запрошено найбільшого в останні часи знавця життя й поезій Шевченка — проф. Павла Зайцева. До співробітництва притягнуто цілий ряд учених і письменників, що працювали над дослідженням творів Шевченка. Варшавське видання Шевченка мало одну незалежну від редактора й співробітників недочагу: для них були недоступні оригінали творів Шевченка, які переходять по архівах Советської України й Росії, і через те не можна було перевірити наново тексти з автописів. Але все, що тільки було опубліковане друком, усі дотеперішні видання Шевченка й уся обширна література про нього були використані. До кожного тому творів Шевченка, до кожного розділу чи періоду його поезій та прозових творів подано вступну розвідку одного з учених співробітників, зазначено варіанти й подано докладний коментар. Між іншим, спеціальний том містив поетичні переклади з Шевченка на чужі мови, набралось таких перекладів аж на кілька десятків мов, що свідчить про популярність українського поета серед чужого світу. Видання творів Шевченка зроблено з кожного погляду бездоганно й воно свідчить про великий пієтет до поета з боку видавців, а особливо з боку ініціатора видання, нині вже покійного проф. Лотоцького (1939 р. загинув як жертва війни). На великий жаль, ціле видання через вибух війни не було закінчене: вийшло всього 13 томів з 16, які мали вийти до кінця 1939 року. Не появилася й біографія поета пера проф. Зайцева: вже готовий віддрукований том загинув під час вибуху війни у Львові, де друкувалося ціле видання.

Інститут випустив ще кілька книжок різного змісту, між іншими український переклад відомої поеми польського поета Адама Міцкевича: «Пан Тадеуш», dokonаний одним з талановитіших українських поетів молодшого покоління Максимом Рильським.

В цілому Український Науковий Інститут у Варшаві видав понад 70 томів різних публікацій, число дуже показне для несповна 10 років його існування. Його видання становлять цінний вклад в науку українознавства і є великою заслугою директора Інституту проф. Лотоцького, який був його душею й головною рушійною силою. Поруч з видавництвом відступала на другий план викладава діяльність Інституту — публічні наукові виклади запрошуваних задля цього українських учених; вона мала лише місцеве значення для української колонії у Варшаві.

Книжкова продукція ССРСР в 1917-1947 рр.

В російських публікаціях що далі, то рідше можна натрапити на цифровані дані, які розкривали б «досягнення» різних ділянок соювського життя в абсолютних числах. Натомість соювська статистика залюбки послуговується відсотковими даними для доказу «прогресивности» панівного режиму, при чому астрономічні відсотки досягнень даються у відношенні до попередніх років, що їх також характеризувалося відсотковими показниками. Цим зачарованим колом відсотків запаморочується голови соювських громадян, створюється систему «наочних доказів», правдивости яких ніхто не годен перевірити.

Цю традицію порушив російський журнал «Знамя» (1947, ч. 11), опублікувавши дані в абсолютних числах про досягнення соювських видавців за тридцятьріччя — 1917-1947 рр. Статистику складено на підставі матеріалів Все-соювної Книжкової Палати, що є центральним бібліографічним органом ССРСР і облікує всю друковану продукцію Соювського Союзу.

Оголошена статистика дуже цікава і наводить на ряд міркувань. Насамперед вражає колосальний розмах видавання пропагандивної літератури. За минуле тридцятьріччя твори Леніна і Сталіна видано в 11 297 виданнях в кількості 682 500 000 прим. Якщо врахувати при тому, що писання коментарів і популяризаторів творів цих двох «клясиків» марксизму в кілька разів перевищують зазначений наклад, можна уявити собі, як потворно захарашено публічні бібліотеки і приватні книгосховища цією одноманітною літературою. І це тоді, коли соціологічні і політичні твори некомуністичного напрямку протягом останніх 30 років у Росії не видавалися. Справді населення Соювського Союзу живе під тиском постійного пропагандивного терору!

Цікавими є також і відомості про видання перекладів світової художньої літератури. Тут показники досить скромні. Шіллера видано лише 683 000 прим., Сервантеса 650 000, Гете 590 000, Байрона 499 000. І в той же час французького — аж ніяк не першорядного — письменника, але комуніста — Анрі Барбюса видано в 2 075 000 прим.

Відмежування від культури Заходу стало в ССРСР модним пропагандивним гаслом в останні роки, одначе бачимо, що протягом тридцяти років видавнича політика влади провадилася так, щоб унеможливити широким масам ознайомлення із шедеврами світової, зокрема європейської літератури.

Разом із тим, крізь статистичні дані щодо перекладів із західноєвропейських мов на мови поневолених Москвою народів виразно прозирають велетенські процеси боротьби московських і західних впливів навколо національних літератур ССРСР. Нічого дивного немає в тому, що московські впливи, підтримувані, плекані московською владою, перемагають, одначе з таблиць бачимо, що потяг підсоювських народів до пізнання західноєвропейської літератури все таки, всупереч російській ізоляційній політиці, виявляється промовисто. Так, напр., Гюго в ССРСР на протязі 30 років перекладений і виданий на 41 мові, Шекспір на 20 мовах, Роллян на 19, Гайне на 17, Мопассан на 16, Шіллер і Діккенс на 15 і т. д. В «досягнення ССРСР за 30 років» включено також і видавничу діяльність Латвійської, Естонської й Литовської ССРСР, дарма що вони лише кілька років тишаються з розкошів соювського соціалізму. Щодо лотиської літератури протягом останніх 30 років наведено дані про розміри накладу творів трьох письменників: Я. Райніс — 165 000 прим., А. Упітс — 325 000 прим., В. Лаціс — 159 000 прим.

Коли з цими показниками зіставимо видавничу діяльність Туркменської ССРСР, яка всі тридцять років перебувала під опікунчим промінням «старшого брата», побачимо іншу картину. З туркменських письменників найбільший наклад своїх видань мають Махмут-Кулі і В. Кербабаєв, але ці наклади супроти лотиських виглядають справді мізерно: Махмут-Кулі — 450 000 прим., В. Кербабаєв — 950 000 прим.

Ми в даному разі скористалися улюбленим методом соювських зіставлень «гнилого Заходу» і «квітучого ССРСР». На підставі соювських даних можна бачити, чим відрізняється буржуазна «самостійність» від «самостійности» в рамках ССРСР.

Інерцією своїх здобутків у часах самостійности живуть щодо обсягу книжкової продукції ще й нині Латвія, Естонія, Лотва, тоді як Казахська, Туркмен-

ська, Узбецька, Таджикицька республіки під цим поглядом ледве живіють. Це можна бачити з таблиці, в якій наводимо кількість примірників художньої літератури, видаваної на національних мовах в 1946 році:

Латвійська ССР	—	539 000
Естонська ССР	—	567 000
Литовська ССР	—	395 000
Узбецька ССР	—	630 000
Таджицька ССР	—	22 000
Туркменська ССР	—	41 000

Наявність розбудованих національних позицій у надбалтійських країнах непокоїть Кремль, і це позначається на видавничій політиці. Коли вже не можна відразу катастрофально знизити наклад національної книжки у Надбалтиці, то Москва пускається на те, щоб у цих новоприєднаних країнах розгорнути в кілька разів більше видавництва російської книжки (в Естонії російських книжок видається майже втричі більше, ніж естонських, в Латвії російських прибіл. в 2 і одна четверта рази більше, в Литві литовських майже стільки, скільки російських). Коли ж врахувати, скільки російських книжок прибуває в ці республіки ще з Москви, можна уявити собі розмір русифікації в цих країнах. На жаль, в таблицях не знаходимо жадних даних про ціни на книжки. Одначе мабуть не помилимося, коли припустимо, що ця навала російської книжки просувається в національні середовища відповідною політикою низьких цін на книжку російську і високих на книжки місцево-національними мовами.

В 1946 р. по всьому СССР випущено художньої літератури 70 200 000 прим. З них російською мовою 63 580 000 і мовами всіх інших народів лише 6 420 000, тоді як число росіян в СССР менше, ніж кількість населення інших націй. Російські імперіялісти забезпечують в десять разів більше можливості для російської літератури, і це називається в них «братерством народів».

Цікаві висновки набігають і при перегляді стану видавання української художньої літератури. Т. Шевченка за 30 років видано лише 5 356 000 прим., тоді як Горький здобувся на 44 504 000 прим. (рос. і іншими мовами), і навіть така літературна нікчемність, як Ілля Еренбург, що останнім часом спеціалізується на пасквілях супроти західної культури, здобув наклад 6 207 000, тобто вищий від Шевченкового. (До речі, Шевченка за останні 30 років друківано в СССР на 33 мовах. Чи не є це доказом того, що поневолені Москвою народи шукають зближення з Україною через переклад творів її генія?) Значно менші накладі творів інших письменників:

І. Франко	—	4 462 000
М. Коцюбинський	—	3 160 000
О. Корнійчук	—	917 000
П. Тичина	—	900 000
М. Важан	—	583 000
М. Рильський	—	339 000

Впадає в очі, що в статистиці Книжкової Палати обминено Л. Українку. Очевидно, наклад видання її творів такий малий, що його незручно й подавати серед «досягнень». Так само не можна було подати накладу творів цілого ряду інших українських класиків, як П. Куліш, І. Котляревський, П. Мирний, І. Нечуй-Левицький, бо наведення цих накладів занадто б разило у зіставленні з будь-яким російським класиком. Українські «досягнення» обліковувалися б у кращому разі десятками тисяч, тоді як **кожний** російський класик має мільйонні тиражі, а деякі в десятки мільйонів!

1946 року художньої літератури українською мовою видано в СССР 2 375 000 прим. У зіставленні з кількістю російських художніх видань (63 580 000) це число знов таки показує на кричущу несправедливість советської національної політики.

Укладачі статистики подають «досягнення національних культур» ще щодо видання художньої літератури. Воно й зрозуміло: наукова література тепер в СССР майже без винятків видається російською мовою. Крім художньої літератури, національними мовами ще друкують літературу політичну, яка сутільно є «троянським конем» у відношенні до національної культури, тому її при обчисленні розвитку українського друку можемо не брати до уваги. Отже художня література є єдиним показником розвитку українського друкованого слова (з тим, що й вона в дуже невеликій мірі відображає за нинішніх

цензурних умов, питоменності української духовости і українські інтереси). Якщо керуватимемося цими міркуваннями, то можемо на підставі даних Книжкової Палати ССР за 1946 рік і даних з кн. С. Николишина (див. стор. 12 його праці «Культурна політика большевиків і український культурний процес», 1947 р.) скласти порівняльну таблицю української книжкової продукції. Видано українською мовою:

1917 р. — 747 назв
1918 р. — 1 085 назв
1919 р. — 665 назв
1946 р. — 142 назв

Як бачимо, в умовах національно-визвольної війни, на основі куди слабшої супроти 1946 р. поліграфічної бази Українська Самостійна Держава більше забезпечувала потреби українського народу, навіть, коли ці потреби вимірювати самими лише кількісними показниками.

Рецензії

Les Dumsy Ukrainiennes. Epopée cosaque. Textes ukrainiens et traductions intégrales avec une introduction et des notes. Par Marie Scherrer Elève diplômée de l'Ecole d. Langues Orientales. Licencié ès Lettres. Paris, Librairie C. Klincksieck. 1947.

Книжка, що її наголовок ми подали вище, є певна подія в історії українських студій у Франції як її призначенням, так і змістом та науковою вартістю. Є це «друга» теза на ступінь *docteur ès Lettres*, найвищий у Франції науковий ступінь в царині гуманістичних наук, що дає право займати катедру в університеті. Щоб одержати цей ступінь, треба написати й захистити дві наукові праці: «головну» і «другу» тезу. Звичайно кандидат на такий ступінь по скінченні університету працює над тезами коло 6-10 років. Отже, такі тези та ще в царині слов'янознавства нечисленні, і захист такої тези в Сорбонні свого роду подія. До захисту тези її не вільно друкувати, але — це якраз наш випадок — тим, що вибрали теми під час війни, дозволено їх друкувати ще до захисту.

Завдяки цьому й з'явилися «Українські Думи» пані Марії Шерер — перша теза на чисто українознавчу тему. Правда, посмертна праця незабутнього Антуана Мартеля, що мала бути його «головною» тезою про польську мову в Україні, своєю тематикою здебільшого «українська» праця, але формально це мала бути «польська» теза. «Друга» теза згаслого Жана Муссе (див. «Соборна Україна», стор 20-21), була нібито «українська» теза, бо мала змістом «Міста Карпатської Русі»; але будучи тезою з обсягу фізичної географії, вона мало брала до уваги українські моменти в розвитку цих міст (див. нашу статтю в «Ділі» від 18 травня 1939 р.).

Пані Шерер, авторка праці про думи, є молода, але вже знана в паризьких слявістичних колах. Учениця професора Мазона в Страсбурзі, у Парижі в російській мові, що її вона знає досконало, п. Шерер свого часу вистудювала чеську мову в Школі Східніх Мов і до війни була професором французького ліцею в Празі, де знаменито вдосконалилася в чеській мові й де почала працювати над своєю «головною» тезою — над Нерудою й чеською поезією в 19-ому віці. Призначена за часів війни бібліотекаркою Слов'янського Інституту при Празькому університеті, п. Шерер студіювала сербо-хорватську мову, а потім слухала виклади з української мови проф. Борцака в Школі Східніх Мов. Вона була першою дипломованою україністкою у Франції і є сьогодні безперечно найкращим у Франції знавцем української мови поміж французами.

Ще будучи в школі, п. Шерер вибрала темою своєї «другої» тези — українські думи й, попрацювавши чотири роки, написала книгу, що її найповніше французьке наукове видавництво видало вельми гарно з двома малюнками: портрет кобзаря Кравченка і факсиміле мелодії «Втеча трьох братів з Озова».

Книга починається моттом з Бопляна, що його твір авторка добре знає; це вона підготувала до друку нове видання «Опису України», що за нашою редакцією тепер друкується. Потім іде вступ, де на 50 сторінках стисло й ясно *à la française* авторка подає найнеобхідніше для французів про думи.

Вступ поділений на чотири розділи. В першому авторка досліджує саму назву «дума» та її походження. Переглянувши низку польських текстів 16-17 віку, п. Шерер робить висновок (на наш погляд зовсім слушний), що цей український спершу термін пристосовувався польськими поетами до зображення подій у формі елегії чи твору з воєнної тематики, зв'язаних з Україною чи козаками. Польські преромантики чи романтики кінця 18 або початку 19 віків, пишучи про українські сюжети, згадали про термін «дума», що вже набув право громадянства в польській літературі. Бродзінський у своїх викладах дав означення «думи» майже в тому ж сенсі, що його вживаємо тепер. Максимович, що перший вжив цей термін (1827), не потребував, як пише п. Шерер, користуватися з російського перекладу відповідної статті Бродзінського (думка Катрі Грушевської), бо він добре був ознайомлений з польськими творами взагалі й з викладами Бродзінського зокрема. Цілий розділ свідчить, що авторка добре почуває себе в старій польській і українській поезії.

В другому розділі вступу авторка оповідає про «літературну історію дум» у 19-20 віках. Головне джерело п. Шерер в цьому розділі — це знаменитий вступ Катрі Грушевської до свого вікопомного «корпусу», але наша авторка не задовольнилася працею Катрі Грушевської, а самостійно студіювала книги й статті, що ними користувалась київська дослідниця, від збірки Максимовича (1827) аж до праць Колесси. Добре розуміючи значення студій над «думами» в історії розвитку українського національного руху, п. Шерер мала щасливу думку подати в примітках короткі речеві бібліографії авторів тих студій або осіб, так чи інакше зв'язаних з розшуками «дум» (Трощинський, Цертелєв, Максимович, Срезневський, Куліш, Бодяньський, Метлинський, Костомаров, Чубинський, В. Антонович, Драгоманов, Жигецький). Ці примітки, що в них авторка виявила не аби-яку ерудицію, матимуть велику користь для всіх французьких українознавців.

Після розділу, присвяченого кобзарям і лірникам, знаходимо речевий, за останнім словом української історіографії, огляд козаччини та її боротьби з турками й татарами. «Ця, — кінчає авторка свій вступ, — вперта і вікова боротьба з мусулманами знайшла свій відгук у «думах» нашої збірки: бої супротивників, що шукають і чатують один на одного; самотня смерть пораниених козаків; розбиття їхніх крихких чайок у бурхливому морі; відчай бідлашних невольників на галерах і надія їх побачити козацькі чайки; жорстокість ренегатів; щасливі або нещасливі втечі полонених козаків; від'їзд молодого козака до невідомої долі...»

Центральна частина праці п. Шерер — це, очевидячки, самі «думи», що їх вона подає 18:15 т. зв. «старих дум» і три думи з родинними сюжетами, «вічними сюжетами народної поезії». Щодо дум т. зв. доби Хмельниччини авторка поділяє думку Франка, що «ті думи — всі фальсифікати остільки, що зложені не сучасними людьми, але кобзарями або й не кобзарями 18 віку, що мали перед собою літописи Величка або інших козацьких літописців» («Нарис історії українсько-руської літератури», Львів, 1910, стор. 21). Зрештою, продовжує авторка, «досить порівняти думи цієї доби з літописами Граб'янки, Величка, Лучкомського, щоб побачити, наскільки вони залежать від останніх в оповіданні подій і змалюванні історичних осіб».

Пані Шерер подала в своїй збірці 18 дум, а саме: Невольники, Плач невольника, Іван Богуславець, Маруся Богуславка, Сокол, Самійло Кішка, Олексій Попович, Розмова Дніпра з Дунаєм, Втеча трьох братів з Озова, Три брати Самарські, Смерть козака на долині Кодимі, Хведір Безрідний, Отман Матяш старий, Іван Коновченко, Козак прощається з сестрами, Брат та Сестра, Вдова, Козак Голота. Які варіанти вибирала авторка? «Найстарші тексти, найменш оброблені збирачами й аматорами. З двох варіантів, занотованих за однієї доби, ми воліли дати варіант, що краще вдавняє і належить до репертуару відомого кобзаря. Свої тексти, як це твердить авторка, вона витягла з «корпусу» К. Грушевської та з «Київської Старини».

Пані Шерер — за це будуть їй вдячні французькі україністи і українські читачі — подала також українські тексти дум, очевидячки, за теперішнім правописом. Щодо перекладів, які містяться праворуч українського оригіналу, авторка каже, що вона, «залишаючись якомога ближче до оригіналу, прагнула по зможі сил передати французькою мовою особливий характер цих поважних і гідних пісень». Дійсно ті, хто знають французьку мову, не можуть не привітати переклад, в якому не тільки знаходимо вірний зміст, але й ритм дум. Це не було легкою річчю, бо французька мова не дуже надається до народної поезії: не дурно французької народної поезії обмаль. Не можна не подати голоси про переклади п. Шерер, що належать ученим, які одночасно є письменниками з розвиненим літературним смаком.

Професор Брюссельського Університету, член Бельгійської і Французької Академії, світової слави візантиніст і знавець слов'янських мов Анрі Греґуар зробив у Бельгійській Академії велику доповідь про працю п. Шерер і подав у цілості переклад думи «Розмова Дніпра з Дунаєм», що її він називає «справжньою перлиною, що, як зразок перекладу, краще, ніж усі інші рекомендації, змусить усіх аматорів романтичної літератури й усіх знавців порівняльної літератури розшукувати книгу п. Шерер...»

Другий голос про переклади п. Шерер належить Паскалеві, професорові російської літератури й мови в Школі Східних Мов, авторові відомої праці про протопопа Авакума, перекладачеві на французьку мову «Здобуття Єрусалиму»

жиди Йосипа й взагалі людини з великим літературним талантом. Переповівши зміст дум, Паскаль твердить: «Вельми вірний переклад п. Шерер з рідким щастям переказу суворий ліризм оригіналу».

Зрештою ті, хто мали нагоду чути доповіді п. Шерер з чеської літератури у французькому товаристві слов'янознавців, знають, що дослідниця наших дум має не абиякий літературний смак.

Кожний французький переклад попереджує гльоса: коли саме була записана дума, де її вперше видрукували, головна література про думу та твори, що їх вона інспірувала.

Для французьких українознавців велике значення матимуть примітки до перекладів, де авторка пояснює такі слова чи терміни, як таволга, Козлов, старшина, Богуслав, Трапезунт, Самійло Кішка, Переяслав, Дніпро-Славута, Межигірський монастир, Трехтемирів, Самійло Зборовський, Коломия, охотне військо, Хортиця, Озів, жупан, Муравський шлях, Савур-могила, товариш військової, Корсунь, Черкаси, жид-орендар, табір, кармазин, голота.

Наприкінці авторка подала цінний, докладний бібліографічний показник про думи.

З наведеного видно, яку наукову й літературну вартість являє перша друкована теза з української тематики. Тим то поява праці п. Шерер викликала таку зацікавленість у паризьких сльавістичних колах. Можна лише побажати, щоб такі праці частіше з'являлися у Франції на користь науки.

Ілько Борцак

Stefan Zankow. Die orthodoxe Kirche des Ostens in ökonemischer Sicht.

In: Kirchliche Zeitfragen, Heft 17. — Zwingli-Verlag Zürich 1946. — 8° — 114 S.

Автор розглядає працю д-р теол. Стефан Цанков — професор церковного права й колишній ректор університету в Софії. З-під його пера вийшло чимало праць з обсягу болгарського церковного устрою, велика історія болгарської церкви і збірка лекцій про східню Православну Церкву. І цитований зшиток є не що інше, як цикл доповідей, що їх автор мав у 1938-1942 рр. в Женевському, Цюрихському, Бернському й Базельському Університетах. Манускрипт автора переглянули ще раз його приятелі в 1946 р. й пристосували його до «найновішої стадії розритку»: працю можна, проте, вважати науковим голосом за станом з 1946 року.

Збірка автора має такі розділи: I. Теперішнє становище Православної Церкви (стор. 9-32); II. Суттєві риси Православної Церкви (стор. 33-51); III. Взаємини Православної Церкви з іншими християнськими церквами (стор. 52-66); IV. Єдність церкви (стор. 67-79); V. Соборність церкви (стор. 80-100); VI. Вселенське становище і перспективи (стор. 101-110).

За основне в характері Православної Церкви автор вважає те, що вона, «пневматична, містично-поглядова, трансцендентно-есхатологічна», найбільш «Йоанська церква». На доказ цієї тези каноніст Стефан Цанков наводить не перестарілі й тяжко зрозумілі догми, канони або символічні писання (такі як Петра Могили або Дістея), а здебільша модерну релігійно-філософську літературу: твори Вол. Соловійова, Достоевського, Сергія Булгакова, Миколи Бердяєва. Перевага цих (самих по собі важливих) джерел доводить автора до основної помилки, що проходить через усю книжку: він бачить церкву не такою, якою вона є, а такою, якою він хотів би її бачити, — себто він не є об'єктивний.

Брак об'єктивності видно в різних міснях: автор критикує тільки науку й дії не-православних церков, напр., науку про гримат і конфесійну пропаганду Римської Церкви, брак апостольської сукцесії поодиноких євангелічних церков, але ніде не критикує будь-яких недочас Східньої Церкви. З цього боку виходить він навіть поза власну «Історію болгарської церкви» (Софія 1940), в якій він ще цілком виразно згадує про деяку відсталість своєї церкви, напр., тяжквватість проповідей або неясне становище у народній протигрецькій і протитурецькій політиці.

Залежність від російських авторів доводить до того, що Цанков виявляє найменше відпорності саме щодо російських питань: він зображує російську церкву, зокрема теперішню, за схемою Вол. Соловійова й Достоевського, як церкву «хрестоносну», підземну й мученицьку і т. д., але забуває згадати (чи його

редактор замовчує), що московська церква 1943 р. склала з Кремлем відому згоду й відтоді виступає його партнером. Саме рік 1946, коли з'явилася праця Цанкова, повинен був дати її видавцеві, відомому пацифістові, проф. Фрідріхові Зігмунд-Шульце, що займався актуалізацією доповідей, наочний матеріал для цілком іншої характеристики московської церкви. Це був рік, коли, як відомо, 4 мільйони греко-католиків Західної України насильно змусили підлягати московській церкві. Уживані при цьому методи не мають нічого спільного з «тихим відпором», що його автор вихваляє в стосунках Східної Церкви супроти Риму (стор. 60).

Русофільська позиція автора виявляється в його ставленні до факту існування українського народу: на гадку Цанкова, нації немає. На його думку, існує тільки одна православна російська церква, властива світова церква православ'я, в якій Москва стала, так би мовити, третім Римом. Росіяни, говорить професор Цанков в 1946 р., складаються з трьох племен, великорусів, малорусів («що називаються теж українцями або русинами-рутенами») і білорусів (стор. 13 і 22); між тими племенами є тільки різниця «в діалекті, звичаях і обрядах» (тор. 22), які «вже довгий час висуваються з конфесійними або політичними пропагандивними цілями, щоб розбити російську національну єдність, а насамперед щоб малорусів (українців) відірвати й національно». (стор. 22). Відповідно до того й Українська Автокефальна Церква є тільки «екстремно-націоналістичною, керованою чисто націоналістично-українськими ідеями». Однак автор признає, що цей «напрямок буде, мабуть, як здається, грати ще роллю в російському народі та й майбутній російській церкві» (стор. 22).

У зв'язку з «сильним підприємливим духом» і (літературно-філософською) «плідністю» російської еміграції в Західній Європі, автор принагідно говорить про «русифікацію» Європи (стор. 25) й бачить її, за цитатою римо-католицького теолога Карла Пфлегера, в «оживленій новоросійським мисленням спіритуальності ортодоксії»; його ж самого праця, — зрештою, солідний твір, — показує, на жаль, що ця «русифікація» вже зайшла дуже далеко й навіть у теологічних творах занадто узалежнилася від політичних пересудів.

Православні християни в цілому світі можуть, очевидно, тільки радіти з того, що їхні питоменності й їхня побожність знаходять розуміння й підтримку в щораз нових соборних і об'єктивних творах різними мовами. Однак в часи, коли між англосаксами й у Латинській Америці виробилися вже про Україну цілком ясні об'єктивні уявлення, належало б бажати, щоб болгарин і професор у Софії, отже, молодший колега М. Драгоманова, був краще обізнаний і ґрунтовніше інформував своїх читачів у цілому світі, що знають німецьку мову.

Ганко Сотник

С. В. Юшков. До питання про походження Русь. Наукові Записки Академії Наук УРСР, Інститут Мовознавства, стор. 137-156.

Автор переглядає аргументи за і проти норманської теорії про походження Русь й, не розв'язуючи остаточно питання, яке походження самої назви — слов'янське чи неслов'янське, ставить гіпотезу, що русь — це особлива соціальна група, що витворилася в східнослов'янських містах, а передусім у Києві. Русь — це купці, що скуповували товари в слов'ян і продавали їх Візантії, Хазарії й навіть безпосередньо араби (як це вони самі засвідчують писаними джерелами). Русі, як населенню міст, підлягає доволішише слов'янство, й вона збирає дань із цього слов'янства. Вона організує й бере участь у грабіжницьких походах на Візантію й на хазар, на чорноморське й каспійське побережжя. Русі — це професіональні воїни, що служили в візантійських імператорів і хазарських каганів; вони теж організатори експедицій за рабами. Як такі вони не займалися хліборобством, а годувалися тим, що змогли одержати від слов'ян. Русі були врешті організаторами перших держав, що постали на території сх. слов'янства. Основні їх центри були розміщені на освоєних торгових шляхах того часу — на річках, що впадають у Чорне море, а також на його берегах. Воно дістало назву Руського моря. Щодо часу постання Русь, як певної соціальної групи, то Юшков приймає другу половину 8 й 9 століття — «період розкладу первісно-общинного ладу сх. слов'янства».

Питання про національний склад цієї міської панівної верстви розв'язує Юшков згодом, що міста населялися спершу членами одного (найближчого) племені, а згодом поповнювалися вихідцями з інших племен. Таким чином міське населення стає міжплемінною групою, до якої пристають з бігом часу й чужоземці. Такими чужоземцями, що міцно осідали й асимілювалися з місцевим елементом, були скандинавські, норманські купці. Скандинавські вікінги становили тут теж значний прошарок, їх часто робили своїми дружинниками князі. Всі ці елементи, злиті з часом в одне, відрізнялися від маси тубільного населення, яке їх оточувало й платило данину, отже, виникла потреба окремої назви для них. «Так виникла назва «русь», що, як відомо, особливо закріпилася за тією групою, яка осіла в Києві, місті, що раніше було центром племені полян. Можливо, що ця назва не є слов'янською. Можливо, що ця назва означала професіональних воїнів, купців, городян». Дальша історія розвитку цієї назви відома: Київська Русь підкорила й усі інші племена східного слов'янства й вона накинута свою назву, як політично-географічне поняття.

Як бачимо, Юшков старається пояснити генезу Руси в антинорманському на ділі дусі. Він відрізняється від своїх попередників, Ключевського, Соловйова та ін. істориків тим, що розв'язує цю проблему в безнаціональній, чи краще національно-безобличній площині, коли вони вбачали в русах норманських завойовників, купців і дружинників. Велика недостача таких міркувань — це вилучення філологічних моментів, головню ж пояснення самої назви «русь», що пов'язується в нього як «деус екс махіна».

Яр. Рудницький

Ecole Libre des Hautes Etudes à New York-Université Libre de Bruxelles. Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves. Tome VIII (1945-1947). Volume offert à Michel Rostovtzeff. La Geste du Prince Igor, Epopée Russe du douzième siècle. Texte établi, traduit et commenté sous la direction d'Henri Gregoire, de Roman Jakobson et de Marc Szeftel, assistés de J. A. Joffe. New York (1948). P. 383.

(Нью-Йоркська вільна школа високої освіти — Брюссельський вільний університет. Річник інституту східної і слов'янської історії й філософії. Том VIII (1941-1947). На пошану Михайлові Ростовцеву. Слово про Ігорів похід, Руська епопея дванадцятого сторіччя. Упорядкування, переклад і коментар тексту під редакцією Анрі Греґуара, Романа Якобсона і Марка Шефтеля при участі Й. А. Йоффе. Нью-Йорк (1948). Стор. 383.)

Виступ проф. А. Мазона на заперечення автентичности «Слова о полку Ігоревім» був дуже корисний тим, що спонукав знавців пам'ятки взятися за синтетичну працю над твором. Після великої праці такого типу В. Барсова (1887-1890) появилася багато коментованих видань і багато тлумачень окремих місць пам'ятки, але не було єдиної праці, що все це звела б у цілість і систему і тим заступила б уже порядно застарілу працю Барсова. Спробу такої синтетичної праці, зробленої силами колективу науковців, і становить рецензована книжка. Автори піддають текст «Слова» аналізі історичній, географічній, археологічній, палеографічній, мовній, історично-літературній, — одне слово, аналізі всебічній.

Стаття **Р. Якобсона** «Кілька зауваг до критичного видання «Слова», до перекладу на новітні мови і до реконструкції первісного тексту» дає огляд історії знайдення і друку тексту, загальну характеристику мови в свій час знайденого (псковського) списку твору і встановлює передумови для реконструкції тексту праоригіналу. Виходячи з цих передумов, далі той же автор подає докладний коментар до кожного чимнебудь непевного вірша твору. Спеціальний історичний коментар до окремих місць твору далі подає М. Шефтель, що завершується статтею Г. Вернадського «Слово про Ігорів похід з історичного погляду». Далі йде велика полемічна стаття Р. Якобсона, не заряджи витримана в академічному тоні, «Автентичність «Слова», де автор послідовно заперечує Мазона щодо мови «Слова», його зв'язку з літературою XVIII ст., його зв'язку з «Задонщиною», його стильових зв'язків з фолкльором і з літературою Київської Руси. Але справжній осередок книжки становлять висунувані з усіх названих статей і коментарів дві спроби реконструкції тексту пам'ятки, як він мав виглядати в списку XVI. ст. і в оригіналі, до яких додані французь-

кий переклад тексту пера С. Г. Кресса, російський пера Р. Якобсона і польський пера Ю. Тувіма (останній, на жаль, віршований і, як усі віршовані переклади твору, дещо механічний у відношенні ритму оригіналу, хоч у низці іментів і дуже цікавий).

З післямови довідуємося, що слідом має вийти другий том цієї колективної праці, який складатиметься із статей Д. Чижевського про поетику «Слова», К. Менгса про його зв'язки зі Сходом, М. Шляхв про його зв'язки із Скандинавією, К. Меннінга про зв'язки з античністю, А. Ярмолінського про сприйняття «Слова» в англomовних країнах, Р. Якобсона і М. Шефтеля про «русь епічну традицію XI ст. і А. Грегуара про тогочасні «руські» версії візантійського епосу. Таким чином має постати всебічний огляд і характеристика твору, зведення і піднесення на новий щабель усього досі відомого про найбільший твір нашого старого письменства.

Перший том, що лежить тепер перед нами, — справжній зразок колективної праці, що відзначається поєднанням широти й сумлінності в залученні матеріалу і сміливості в виставленні нових гіпотез і висновків. У рецензії годі охопити проблематику книжки, тому обмежимося на кількох зауваженнях, з погляду мовознавця-україніста висловлених. У статтях і коментарях Якобсона справді чи не вперше «Слово» зазнає систематичної фахової лінгвістичної аналізи. Цікава, наприклад, його аналіза використання різних минулих часів у тексті пам'ятки (31). Деякі коньєктури вражають своєю простотою й дотепністю. Напр., у місці про Весслава, що «скочи влькомь до Нестого съ Дудутокъ» Якобсон убачає попросту помилкову редуплікацію при переписуванні складу ду, отже читає це місце як аорист від здути («съду токъ») у значенні «приготувати поле бою», що блискуче потверджується з одного боку наступним у тексті порівнянням бою з молотью на току, а з другого красномовними паралелями з українських казок, де в цьому значенні вживається «дути точок». Дуже вдало пояснено вираз «лучи (-луци) съпряж(и)» як «висушив», що стоїть у прямому зв'язку з сучасним українським «спрягти» — засмажити. Місце «Комонь явъ, полуночи Овлуръ свисну за ръкою» Якобсон дуже дотепно читає «комонь явъ, полуночи Овлуръ свисну за ръкою»; так само в дусі старої синтакси і, отже, дотепно пропонує Якобсон убачати дієприкметники в ролі присудка в віршах (за його поділом на вірші) 56 і 144 (дая, падъ). У місці «Спала князю умь похоті» дуже дотепна апеляція до дієслова палати і до конструкції з давальним відмінком об'єкта-приналежності, — обидва явища живі і в сучасній українській мові (241). У конструкції «княже непособие» можна було б послатися на численні інші приклади цієї «субстантивної конструкції» речення, зібрані в книзі С. Тимченка «Номінатив і датив в українській мові» (Київ 1925, стор. 12-14) і в праці автора цих рядків «До генези називного речення» (Мюнхен 1947, стор. 36-39). Дуже цікаві також зіставлення окремих місць «Слова» з візантійськими текстами: з хроніками Константина Манасії, Йоана Малали і Георгія Амартола, хоч, наприклад, візантійське джерело образу Діви-Обиди все таки не можна вважати більше, як за цікаву гіпотезу.

До окремих тверджень і коньєктур можна було б легко подати додаткові українські паралелі. Напр., конструкція, пропонована Якобсоном, «дая рань» (48) знаходить собі паралелю не тільки в старій мові, як слушно пише коментатор, а і в сучасному українському завдати ран(и). Говорячи про місце «ничить трава жалощами», Якобсон слушно посилається (за Перетцом) на українські слова типу радощі; однак він помиляється, коли думає, що слово жалощі саме тепер не існує (245): досить заглянути до словника Грінченка, де воно документоване прикладами з весільної пісні. П. Куліша і Марка Вовчка. Мчожинне вживання слова порох — порохи (269) можна знайти не тільки на прикладі слова гили, а і безпосередньо, особливо на Заході України таке вживання становить собою норму, як це відбулося, напр., на початку оповідання М. Коцюбинського «Сміх». Зате можна сумніватися, коли Якобсон твердить, що в сучасній укр. мові «ладо» означає «подруг». Правда, Грінченко подає значення «любобное название одного из любящихся или одного из супругов», однак з його прикладів перший подає тільки перше значення — коханого, а наступні взяті якраз із перекладів із «Слова», роблених Шевченком, отже, становлять собою штучне вживання слова в такому значенні.

Деяким коньєктурам український мовний матеріал прямо суперечить. Напр., «утръпѣ солнцо свѣтъ» (64) ледве чи потребує зміни на «(о)лн(е)ц(ь) свѣтъ», бо сонцю — це ж той самий давальний відмінок приналежності, існування якого стверджено при аналізі виразу «спала князю умя похоти»; пор. у новій укр. мові: «**Бовкові** барана з горла не видереш (приказка), «Чому ж ти не підіймеш зброї, що **батькові** з старечих рук упала?» (Лєся Українка). Не конечна заміна традиційного Дунаю на Дін у фразі «Полецю... зєгзицею по Дунаєви». Українські народні пісні показують, що слово Дунай може вживатися не тільки в значенні конкретної річки, а і в значенні водоймища взагалі. В «Російсько-українському словнику» Української Академії Наук, т. I, 1924 на стор. 89 читаємо: «Большое скопление воды — дунай» До цього подано приклади: «Ой за горами вода дунаями. Текла вода з дунаєчка», — явно фолкльорного характеру. У словнику Грінченка є інші приклади на це саме. Отже, Дунай у вустах Ярославни може означати і Дін і саму Каялу. Не обґрунтований переклад слова «днѣ» (74) відповідниками фр. douffre (75), англ. pool (177), рос. омут (199). Трудно погодитися з Вернадським (231), що «яруга» — льокальне слово на Курщині, а на Україні вживається слова **балка**. Обидва слова добре відомі живій українській мові. Словник Грінченка перекладає перше слово «большой овраг, лог», а друге — «степной овраг». У прагненні показати дотриманість місцевого кольориту в «Слові о полку» автор статті взагалі часом ніби забуває, що має справу все таки з поетичним твором, а не з фрагментами підручника історії чи географії. Щоб виправдати порівняння вживання інфінітивів у фразі «Ярославе и вси внуце Всеслави! уже понизить стязи свои, вонзять свои мечи» (66) з інфінітивами в прикладі «мужю своя жена дѣяти» (262) треба було б подати вживання цієї конструкції без давального відмінка дієвої особи, а натомість з вокативом. Поки цього не подано, зіставлення не переконує. Так само не переконує обґрунтування можливості родового відмінка об'єкта після **начяти** при запереченні коло присудка (266), поки подаються інші інфінітиви, не формального значення. Зіставляючи фразу «пониче веселие — трубы трубят» з відповідним пасусом Задонщини, Якобсон не звертає уваги на те, що в Задонщині говориться «і трубы их не трубят» (321), що істотно міняє значення зв'язку двох образів. У реконструкції 144 вірша (за підлом Якобсона) коментатор не бере до уваги невідповідності відмінків у двох реченнях, які він розглядає як порівняльно-паралельні: «на кровавѣ травѣ» — льокатив, «на кровать» — акузатив. Тим часом це вимагає свого пояснення.

Тут нема місця на розгляд всіх тлумачень і коньєктур, що них, повторимо, далеко більше вдалих, ніж невдалих або сумнівних. Приклади, що ми навели, не мають вичерпати матеріалу. Хотілося б тільки показати ними, що великі обрії відкриває дослідникові аналіза лексики, синтакси й образности Слова в світлі матеріалів української мови й фолкльору — праця, якою, власне, ніхто систематично не займався і якої ця книжка, написана з запально-слявістичних позицій, також майже не дає. А на потребу дослідів у цьому напрямі вказували ще Максимович, Буслав і особливо Житецький (ASPh II, 1877, ст. 648 і далі).

Наприкінці маленьке зауваження про термінологію і транскрипцію книжки. Книжка написана науково, не скорена якимсь політичним настановам. Тим більше вражає послідовне застосування, від назви починаючи, термінів *Russie*, *russe* для Руси часів постання Слова. Оповідуючи про взяття Києва 1148 р. суздальською дружиною Юрія Долгорукого, Вернадський вбачає в дотичних фактах навіть «один з перших виявів змагання (*rivalité*) українців і росіян» (221). Одначе це не перешкоджає йому ж таки називати Менську одним із найстаріших російських (бож тільки так можна герекласти французьке *russe*) міст(226), а Якобсон на стор. 280 навіть говорить про **південну російську** літературу того часу, включаючи до неї Кирила Турівського і ін. Всі ті неточності термінології зовсім не до лиця книзі такої прецизної філологічної аналізі. Якщо термін український автором видавався для творів того часу анахронічним, то в усякому випадку слід було знати хоч би умовний неутральний термін, як це зробив, напр., Мартель, для епохи XVI-XVII, ст., взявши термін *rithène*. Така сама нечіткість і в транскрипції. Ледве чи вдало рос. x передавати через h, але вже зовсім погано, коли в укр. транскрипції літера h означає і г, і ж. Можна сумніватися в доцільності передавати ѣ через ye, але зовсім уже недобре, коли те саме сколучення літер вдирається в ті слова, де тяжко припустити, щоб на думку авторів мало стояти ѣ, напр., у назві міста Белз (121).

Усі ці дрібниці і недрібниці випливають з певної недооцінки українського матеріялу при аналізі Слова. Тим часом вагу його слід піднести не з мотивів патріотизму чи що, але просто тому, що там лежить ключ до не одного «темного» і «загадкового» місця тексту. Уже часткове використання цього матеріялу, передусім у статтях Якобсона і Вернадського, як ми старалися показати, дало плідні наслідки.

Юрій Шерех

Про Ф. Ю. Шерех. До генези називного речення. Мюнхен 1947. Ст. 50 * 16 ст., резюме німецькою мовою. (На правах рукопису. Циклостиль).

Рецензована праця становить собою оригінальний, самостійний і змістовний синтаксичний дослід, значення якого виходить далеко за межі розглядової тут синтакси української мови.

Після дуже проглядного і повного огляду дотеперішніх наукових поглядів на називне речення (типу Черкасенкового «Нижній зефір. Тіні, страхіття. Шум верховіття») автор переходить до розв'язання завдання — на основі матеріялу української літературної мови XIX і XX сторіч простежити певні шляхи формування називних речень, звернути увагу на деякі особливості їхнього вживання і «тим підготувати ґрунт для дальшого розв'язання проблеми» (стор. 16).

Досі називні речення здебільшого розглядали як нове явище, властиве писаній мові і не характеристичне для живої розмовної мови. Інший погляд (Шахматов і Пшквинський) шукає джерел постановки називних речень у глибокій старовині. Тим часом «факти сучасної мови, мови XIX–XX століття можуть пролити досить яскраве світло на питання» генези називних речень. Автор вивчає з методичних причин називні речення не стільки в їхньому «хемічно-чистому вигляді» і в нагромадженнях їх, скільки там, де вони вбудовані в нормальне речення, і шукає свого матеріялу головне на початках розвитку української літературної мови, коли вона не надто віддалилася від свого джерела — розмовної мови, напр., у Шевченка.

Саме в Шевченка є супроти чистого типу розмірно багато прикладів називного речення, яке не відокремлене старанно від решти речення (чи речень), а входить у ряд з двоелементними або безособовими реченнями. У таких випадках, гадає автор, можна бачити, як ряд членів простого речення перетворюється на складне, здебільшого паратактичне речення і як на місці владу, де просте речення руйнується і переходить у складне, формуються називні речення, напр.: «Жили самі. Були багаті: високі на горі палати, чималий у яру ставок, зелений по горі садок, і верби, і тополі, і вітряки на полі, і долом геть собі село понад водою простяглося». «Подібні переломи, переходи від однієї синтаксичної будови до іншої можливі насамперед в усній мові, а в письмовій... такі конструкції, можливо, викликали б навіть презирливе назвисько анаклюдичних» (стор. 25). Літературна мова усунула подібні гібридні переходною конструкції. Подруге, називні речення можуть поставати з ряду означень атрибутивного або предикативного характеру, напр.: «Іде Андрій, бриль на потилиці» (Коцюбинський) замість «Іде Андрій з брилем на потилиці». Подібні конструкції не зовсім нормальні в сучасній літературній мові, але масово наявні в мові учнів.

Загалом називні речення, на думку автора, могли творитися з таких джерел: а) при «розпаді ряду»; б) при нульовій дієслівній зв'язці коло предиката, вираженого прикметником, чия предикативність виявлена тільки невиразно інтонацією; в) при субстантивних конструкціях речення типу «Недочекання твоє» в реченнях, як «І пашкам воля».

Називні речення спираються на акти й тенденції розмовної мови. Генетично вони становлять собою 1) частково продукт розвитку речень у найширшому розумінні цього слова, частково 2) продукт усамостійнення окремих членів речення, частково 3) частини речення.

Стається «те, що становить закономірність у розвитку літературної мови. Береться конструкція, властива живій мові, очищається від випадкового й неорганізованого, підноситься тим самим у нову якість — після цього повертається для загального користування в цьому зміненому і збагаченому вигляді» (9). У зв'язок з іншими реченнями можуть заходити тільки ті називні речення, які

відповідають тому, що Пешковський називав «номінативні екзистенціальні речення», а не ті, що він називав «називними номінативними реченнями» (себто написи, вивіски тощо). Перші мають свою генезу в реченні, другі — в слові. На це досі не звертано уваги.

Розмежування називних і неповних речень великою мірою фіктивне. Є ціла низка переходів. Але існує вирішальна відмінність: називні речення закінчені й замкнені в собі, а неповні речення потребують доповнення з контексту.

Такий у коротких словах зміст розвідки.

Усе висвітлення проблеми побудоване на великому власному матеріалі автора як цілковито самостійне дослідження. Приклади проаналізовані й упорядковані з рідкою ґрунтовністю й інстинктивною тонкістю відчуття. Само висвітлене питання важливе для засад загальної синтакси і синтакси української мови зокрема. У великих лініях, як і в часткових питаннях, треба скрізь погодитися з автором. Тільки в одному, правда, не зовсім неістотному питанні, на мою думку, не все у викладі висвітлено, до чого я і перейду в дальшому.

Якщо автор, щоб збагнути правильно суть називного речення, хоче дослідити його «генезу», то це означає, що він хоче вивчити постання називного речення історично, діяхронічно, як в історичній граматиці вивчається історія одного «звука» або форми. Мені однак ясно, що те, що автор окреслює як «генезу» називного речення, не означає історії конструкції в цьому розумінні. На прикладі з Шевченка (див. вище), де називне речення стоїть у межах іншого двоелементного речення, автор установлює — один з багатьох прикладів — таку «генезу»: довжина речення — непроглядність — розпад ряду — наслідок: називне речення.

Але цей процес, спостережений на конкретному реченні, є, як мені здається, психологічна «генеза» суто синхронічного характеру. Він відбувається при формуванні кожного конкретного речення такого роду: ці відмінні етапи утворюють у сумі щось подібне до різних рухів органів артикулювання при переході від однієї артикуляції до іншої, щось таке, що властиве «мовному актові», «гворенню». Автор не вважає, що в певний час, як от, скажімо, в час Шевченка, в українській мові замість звичайних перед тим коротких речень з'явилися довгі, що ці довгі речення згодом стали непроглядні, що слідом за тим, але іншого часу стався розпад ряду — і що нарешті результатом стала поява називного речення. Ні. Короткі й довгі речення існували завжди, так само і в українській мові, непроглядність конструкцій так само, переслизання на іншу конструкцію у мовця, самозрозуміло, так само (це можна спостерігати масово щодня в кожній мові). Всього накреслений процес переходу на іншу конструкцію відбувається в індивідуальному акті, як це і тепер трапляється на кожному кроці. Процес, що його можна спостерігати при формуванні одного певного речення в Шевченка, не можна просто розтягти в часі і перетворити психологічні ланки його на хронологічні етапи історичної «генези» всієї цієї синтаксичної категорії. Я дозволю собі вдатися до перебільшення: артикуляція у в'яцківські часи не різнилася істотно від сучасної; її прикмети, хоч би і в особливих умовах, не становлять собою «генези» українського у; натомість «генеза» охоплює перехідні етапи від *o* до *y*, від *вѣ* до *y*, збереження праслов'янського *y* тощо, іншими словами — усвідомлення змін фонем спільнотою, зміни в структурі мови. Якби колинебудь було встановлено, що називне речення являє собою характеристичну рису української мови, як скажімо, *ablativus absolutus* латинської або *genitivus absolutus* грецької, тоді слід було б ставити питання: коли і чому перехід до іншої конструкції в Шевченка був усвідомлений як нормальний тип будови речення.

Автор сам відчував це. Окресливши «генезу», як зазначено вище, він подає нам другий, інакше оформлений процес (стор.49): «Конструкція, властива живій мові, очищається від випадкового і неорганізованого, підноситься тим самим у нову якість — і після цього повертається для загального користування в цьому зміненому і збагаченому вигляді». Поскільки називне речення дійсно стало синтаксичною формою як мовний тип, як, приміром, *accusativus cum infinitivo* в латинській мові, постільки поданий тут процес становить його «генезу». Але тоді опрацювання цього питання, на мою думку, мусило б спершу вивчити, що називне речення стало сьогодні справді одним із характеристичних складників української синтакси, якими правилами регулюється його вжи-

вання, — а тоді слід було показати, коли відбулися окремі етапи щойно окресленого процесу засвоєння мовою індивідуальних перед тим варіантів.

Але чи становить собою називне речення один із характеристичних складників української синтакси? Свій погляд на це автор висловлює вже в першому реченні своєї праці: «Існування називних речень як особливої і виразно окресленої синтаксичної конструкції ні в кого з сучасних українських мовознавців, учителів, і навіть учнів здається, сумнівів не викликає. Якщо і з'являються певні сумніви, то вони не стосуються до суті справи, а тільки до того, чи можна цим конструкціям надати назви речень». Обмежившись на цьому твердженні, автор не вдався далі до дослідження цієї справи. Він тільки вказує на те (стор. 8 німецького резюме), що атрибути типу «іде Андрій, бриль на потилиці» не надто часті і не зовсім нормальні в теперішній літературній мові. Я мушу визнати, що мені більше до серця був би доказ фактами, ніж посиланням на названі авторитети. Слід було б визначити, чи називні речення в українській мові являють собою комбінаторні або індивідуальні варіанти двоелементного речення, чи самостійний у фонологічному розумінні мовний тип (синтагму). Мені здається, що саме тут справжнє ядро згаданого в Шереха сумніву, чи можна надати цим конструкціям назви речення.

Для мене не підлягає жадному сумнівсі; називне речення в українській мові не становить собою самостійного в фонологічному розумінні мовного типу літературної або розмовної мови з власною значеневою функцією «відтворення образу» (*Darstellung*) (Бюлер), як це і випливає, передусім, з «Княжни». Перше, нема жадного випадку, коли називні речення мусіли б бути вжиті: Шевченко, безперечно, міг сказати: вони мали високі на горі палати тощо або под., і так в усіх випадках! Подруге, є багато випадків, коли цих конструкцій не можна вжити. Коли, наприклад, хтось свідчить на суді про майновий стан подружжя, він не може сказати: Вони були багаті; високі на горі палати і т. п. Або якщо учневі на іспиті запропоновано розповісти про переправу Цезаря через Райн, він не може сказати: «Кипучий вир. Бурхання хвиль. Райн. Нервово стиснені кулаки. Будівельне дерево. Велетнський міст. Римський табір на правому березі річки». В обох випадках потрібні двоелементні речення. З характеру обох випадків цілком ясно випливає, що тут ідеться про зв'язані з певним стилем факультативні варіанти двоелементного речення з функцією «виразу», які, подібно до *praesens historicum*, властиві живому стилеві народної оповіді і через свою живість сприйняті також і ліричною поезією.

Є, правда, випадки, коли називні речення, відповідно до стилю, обов'язкові, — але це тільки позірно називні речення, і легко розпізнати їхню двоелементність. Ідеться про т. зв. «окреслення мети» перед наказом стріляти в військовій мові: «Просто гора. На горі млин. Праворуч від млина куц. Перед кущем кулемет». Тут означення місця з граматичного погляду — предикативи, і двоелементність: перед кущем — кулемет... цілком виразна. Без одного з своїх членів це речення в нашому зв'язку було б зовсім незрозуміле, чого одначе не можна сказати про високі палати — на горі в цьому розумінні. Визначення де? — це власне ціль усього висловлення в «окресленнях мети».

Роллю називного речення не можна визначити інакше і для часів Шевченка. Воно ніде не мусіло бути вжите, якщо я гравильно бачу факти, а вживалося, очевидно, в тих самих стилях і жанрах, як і тепер. Висловлюючися образливо: Котляревський говорив, так би мовити, в школі, Шевченко — на вулиці. Статистику тут застосувати ледве чи можна, і це було б ні до чого. А чи інше було відношення в часи Нестора, слід було б дослідити, але апріорі ледве чи можна так думати.

Ставлення автора до цих питань не виявлене з достатньою гостротою й чіткістю. Часом можна навіть, виходячи з його формулювань, зробити хибний висновок, і тільки дальший розвиток праці переконали, що автор класифікує явища все таки, можна думати, правильно і під «генезою» називного речення розуміє його гостання в синхронічному творенні, а не в історії.

Якщо, отже, в розгляненому питанні виклад лишається неясним, то багатство матеріялу, призбираного дуже старанно і з глибоким синтаксичним розумінням, і критична оцінка й використання літератури цього питання висвітлює все питання так ясно, що синтаксична наука зобов'язана авторові великою подякою. Особливо слід зазначити з'ясування стосунків між називним реченням і неіменним реченням, з одного боку, між називним реченням і «номінативним екзистенціальним» реченням, з другого.

Мюнхен, вересень 1948.

Ервін Кошмідер

Д-р Степан Баран; Митрополит Андрей Шептицький, життя і діяльність. Українське Видавниче Товариство «Вернигора». Мюнхен, 1947 р. (фактично книжка вийшла в 1948 році, як видно з останньої сторінки). Стор. 151, 8.

До надзвичайно вартісних на еміграції треба зачислити, без сумніву, книжку д-ра Степана Барана про Митрополита А. Шептицького. Особа автора єсім нам надто добре відома, і тому не подивуємось, що ніхто інший, як д-р С. Баран перший зробив спробу накреслити життя і діяльність Митрополита Андрея. В нинішній дійсності, де немає джерельного матеріалу, до такої спроби міг піднятися тільки той, хто багато зустрічався в праці з великим Покійником, широко інтересується життєвими справами народу, для яких так багато зробив Митрополит Андрей, знає ціну цієї многогранної діяльності Митрополита й, нарешті, відчуває великий пієтет до світлої пам'яті Покійного. Ці дані має шановний автор.

Колосальна пам'ять д-ра С. Барана дала йому змогу відтворити цілий ряд фактів, мало знаних сучасному ширшому загалові, які автор книжки знає чи то з особистих розмов із Митрополитом, чи прямо із співучасті в деяких справах.

Автор свідомий того — і це й підкреслює у вступному слові, — що дати повний образ життя і діяльності Митрополита Шептицького, в сучасній ситуації, неможливо. Не зважаючи на те, книжка д-ра С. Барана має велику вартість. Ця вартість полягає передусім у гравильному підкресленні — назв'єм це — життєвої проблематики Митрополита. Тими основними проблемами, що для них жив і трудився невтомно Митрополит, є його церковна діяльність як українського католицького ієрарха і, друге, як громадянина-державника-самостійника. Д-р С. Баран підкреслює це в своїй книжці неодноразово.

Щоб добре опрацювати церковну проблематику, треба солідно простудіювати глибокі філософічно-богословські думки, що їх висловлював Митрополит в окремих творах, пастирських посланнях, реколекційних науках та п. и. а. г. і. д. н. і. проповідях. Далі треба простудіювати величезні матеріали, що відносяться до унійної справи. Знаємо, що Митрополит мав у рукописі великий твір про митрополита Рутського та часи Петра Могили і про їх змагання до об'єднання. В унійних справах Митрополит вів надзвичайно багате листування, частина якого в большевицьких руках, але багато є в посіданні приватних осіб тут, на еміграції, і, очевидно, дуже багато у Ватикані. Митрополит Шептицький був у нас найкращим знавцем церковного права — зокрема Східньої Церкви та обрядів.

Годі тут перелічувати поодинокі галузі многогранної творчості і заінтересувань пок. Митрополита, однак при цій нагоді слід звернути увагу бодей на важливіші, бо майбутній дослідник під цим кутом повинен досліджувати життя і творчість Митрополита. Нині, одначе, зробити це не легко, не лише з огляду на недоступність джерельного матеріалу, але й на коротку відстань від смерті Митрополита. Ми ще надто близько від тієї великої гори, — уживаючи порівняння самого Митрополита, — щоб охопити її цілість. Нам ще бракує перспективи часу, щоб належно оцінити цю велику історичну постать.

Д-р С. Баран дав добрий початок, хоч сам зазначає, що його книжка не має характеру джерельної студії, а радше форму спомену.

Питомий авторські журналістично-нараційний стиль робить книжку цікавою не лише змістом, але й формою. Книжка читається дійсно з великим інтересом, навіть коли зустрічаємо моменти добре знані. Великої вартости додають книжці щасливо дібрані характеристичні знімки з різних моментів життя Митрополита. Мистецьку обгортку, що зображує герб Шептицьких, виконав арт-малювальник д-р М. Гоцій. Особливих похвал за свою працю д-р С. Баран не потребує. Найкращою рекомендацією для автора і його книжки хай будуть слова покійного Митрополита, який свого часу сказав: «Якщо б я мав комусь доручити написати мій життєпис, то я доручив би це д-рові Баранові».

В. Л-к

«Соборна Україна». — Література. — Мистецтво. — Суспільство. — Наука. — Незалежний українознавчий збірник за редакцією І. Борцака. Виходить неперіодично. 1947 р. 1, 2, 3-4.

В передовій статті ч. І Редакція, підкреслюючи безпартійність свого культурно-наукового видання, вказує на бажання продовжувати в ньому традиції «України» (1907), «першого українознавчого органу українською мовою в колиш-

ній царській імперії», а також друкованих на машинці зошитів «Соборна Україна» часів французького «резистансу» 1942-44 рр., скерованих проти нечесної пропаганди Розенберга щодо України. Редакція обіцяє присвячувати багато уваги питанням «франко-українського культурного зближення». Справді, серед численних невеликих статей і заміток притягають увагу насамперед ті, які присвячені цій ділянці. В ч. I — це «Моріс Шуман про Україну» (з приводу кн. *André Sidobre. Les problèmes ukrainiens et la paix européenne. Paris 1939*), «До століття Поля Деруледа, автора п'єси «Гетьман»» (*L'Hetman*, 1877), спогади І. Борщака про славїста Жана Муссе, інформації про державну Школу Східних Мов та перший український підручник для французької вищої школи — видану 1947 р. Інститутом Слов'янознавства при Паризькому Університеті кн. проф. І. Борщака *Lectures ukrainiennes. Avec grammaire, commentaire et lexique*. В 2 числі знаходимо цікаву замітку «Французьке свято Шевченка» (1939), спогади І. Борщака про генерального вікарія для чужинців, великого друга українців ебата Шарля Кене (пом. 31. XII. 1946) і палкого прихильника Шевченкової поезії Шарля Стебера, замітку про готований до друку в «Бібліотеці українських письменників» в-ва «Громада» «Вибраний Кобзар» за ред. проф. І. Борщака і рецензію на кн. *Karpat* Курціо Маллярте, що подає багато цікавого про німецьку окупацію України. В 3-4 числі цей відділ репрезентований, зокрема, спогадами І. Борщака про французького історика Едуарда Дрію, інформаціями про працю Андрія Грабаря, французького візантиніста українського роду, й про посвячення першої Української Автокефальної Православної Церкви в Парижі (3. VIII. 47) та заміткою «Кардинал Тиссеран-науковець» з нагоди участі його в урочистій церемонії в храмі св. Володимира, що є собором Української Греко-Католицької Церкви у Франції.

В кожному числі знаходимо популярні українознавчі статті: «Українська літературна мова (огляд істор. розвитку)», «Український козак-священик Агапій Гончаренко — піонер американської України», «Два ювілеї — М. Шашкевич і М. Макарівський» (ч. 1), «Мих. Грушевський», до століття арешту Шевченка, «В. Шурат», «Рилсєв і Україна» (ч. 2), «Андрусів», «Східноєвропейські коаліції XVIII ст.» проф. В. Крупницького, «Марко Вовчок» (ч. 3-4); в трьох числах надрукована стаття М. Зелінського «Турецькі джерела до історії України».

«Соборна Україна» подає чимало бібліографічного матеріалу, відзначаючи і слов'янознавчі видання французькою мовою, і дещо з наших еміграційних книжок, і — досить випадково — деякі появи з-поза «залізної завіси».

Наш читач, природно, здивований, якщо не більше, тим, що «Соборна Україна», яка пообіцяла плекати традиції Шевченка, Драгоманова, Франка й Грушевського, в перших числах або зовсім не говорить про справжній стан речей на Україні, або — що гірше — невірно представляє справу, напр., статтю про Грушевського, де замовчує розправу з ним большевиків, чи рецензію на книгу червоного тен.-майора Ковпака «Від Путівля до Карпат». Лише 3-4 число за 1947 рік у рецензії на «ревелюційну», за висловом Редакції, книжку М. Лебеда «УПА», ндрешті, інформує про криваву боротьбу України проти обох окупантів, а у відділі «факти й уваги» коротко знайомить читачів із дійсним станом української культури під советськом окупаційним режимом.

М. Г.

«Blick nach Osten», тримісячник, квітень — липень — жовтень 1948. (Klagenfurt — Wien)

Професор славїстики в Граці Й. Матель та професор східноєвропейської історії у Відні Г. Шмідт почали видавати трьома мовами одночасно, німецькою, французькою і англійською, тримісячник, присвячений справам «Сходу центральної Європи та Європи східно-південної і Советського Союзу». Спонукою до видавання такого, до речі, дуже поважного й вартісного журналу було, — як пише проф. Шмідт, — «зростаюче значення слов'янських народів, що його ці народи завдячують свідомості спільної долі, яка уперше після другої світової війни позначається як вирішувальний чинник їхньої політики».

В низці статей, що мають дати «панорамний погляд» на Схід Європи, нашу увагу як українців звертає особливо широка стаття проф. Шмідта (липневий зшиток) «Схід Європи у всесвітній історії» та стаття Г. Лужницького про Східню Церкву в сучасності.

В статті проф. Шмідта критично зреферовані погляди трьох західноєвропейських істориків Східньої Європи, а саме Рене Грусе (*René Grousset*), в книжці п. н. «Баланс історії» (*Le Bilan de L'histoire*), Жака Піренна (*Jacques Pirenne*) в «Великих струмах історії» (*Grands courants de L'histoire*) і відомого англійського історика Й. Тойнбі (*J. Toynbee*) в «Студії історії» (*A study in history*).

В критичній статті проф. Шмідта особливо важлива для українського історика заувага, що торкається загальної тенденції сучасної історіографії вийти з ізоляції історичних дослідів, в рамках однієї тільки національної історії, на ділянку міжнаціональних взаємин ширших суцільних комплексів історичної бувальщини. Про цю тенденцію свідчить тематика Грусе: «Європа та Азія» (Грусе є автором нагороджених академією історичних творів «Імперія степів» і «Монгольська імперія»). Цю тенденцію до охоплювання великих комплексів історичної бувальщини висуває Тойнбі як методологічний постулат вивчення минулого навіть в рамках однієї тільки державности. Для Тойнбі такими комплексами історичної минувшини, що лише в їх внутрі стають зрозумілі поодинокі історичні процеси, є **західне і східне християнство**. Цю цілісну тенденцію виявляє сучасна історична наука, на нашу гадку, не тільки під впливом політичних концепцій сучасности, але поступового щораз більшого наголошування ідеї цілості в психології, а слідом за нею в інших гуманістичних науках.

Цікаві для українського читача деякі концепції згаданих вчених, що мають відношення до української історії. Напр., теза Піренна про протиставлення морських, урбаністичних, індивідуалістичних «відкритих для світу» держав, до яких Піренн зараховує саме стару **Київську Державу і Новгород**, — і замкнених в собі, континентальних, наголошуючих суспільну солідарність держав. Брац місця не дозволяє нам спинитися на подробицях поглядів другого історика, Тойнбі, що теж затрукують проблематику української історії. Треба однак принаймні згадати, що Тойнбі присвятив багато місця формації та історичній ролі козацтва на Сході Європи, не взявши однак до уваги (що виразно проф. Шмідт авторові закидає) **найважливіших історичних досягнень козацтва в державі гетьмана Богдана Хмельницького**. (Як прикро, що українських істориків мусить виручати в їх завданнях проф. Шмідт!)

Теза Тойнбі про поширену європейську суспільність, що мала немов би бути остаточним вислідом синтези Західньої Європи і європейського Сходу, заслужувала б теж безумовно на відповідне критичне висвітлення свідомої своїх завдань української історичної науки.

Стаття Г. Лужницького «Східня Церква в сучасності» цінна і цікава і своїм підходом, і матеріалом. Автор намагається дати загальну характеристику настанів Східньої і Західньої Церкви й підкреслює психічну скерованість Західньої Церкви не тільки на незалежність від світської влади, але навіть на своєрідний «духовий імперіялізм», — тоді як Східня Церква, скоряючись світській владі, замість служити власному духовому імперіялізмові, служить державній експансії та політичним цілям своєї держави. Побіч цієї влучної характеристики психічних настанов Східньої і Західньої Церкви, якій, на наш гадку, варто присвятити ширшу окрему розвідку, автор дає по змозі чіткий образ дуже запутаних і складних відносин Східньої Церкви на еміграції. В ділянці «культурна хроніка» літнього числа цей автор дав досить вичерпний огляд українського культурного життя на еміграції.

З інших статей найцікавіша темпераментно написана стаття Форста-Баталі з характеристикою польського сучасного політичного життя й сильветками поодиноких діячів. Автор ставить групу діячів уряду чи близьких до уряду (комуністичного), куди вище, ніж представників опозиції, й дивиться взагалі на сучасні зміни в політичному житті Польщі, як на щось об'єктивно обосноване й дефінітивне. В найновішому числі (жовтень) цей самий автор докладно розглядає імпонуючу творчість повоєнних років у ділянці польської історії, що головне зосереджується довкола історичної проблематики відзисканих західніх земель.

В ділянці «рецензій» обговорено найновіші советські публікації, м'ж ними найцікавіші: Б. Греков — «Крестьяне на Руси», М. Тихомиров — «Древнерусские города». Загальне враження «Погляду на Схід» посилює в українського читача бажання бачити в найближчому майбутньому подібний журнал англійською мовою, редактований українськими вченими із українського погляду.

О. Кульчицький

Ярослав Рудницький. Наголос в поезії Шевченка. Українська Вільна Академія Наук. Авґсбург, 1947. Циклостиль. 1-60. Ціна 4 мр.

Розвідка проф. Яр. Рудницького складається з двох основних частин: 1) наголос Шевченкових поезій як текстологічна проблема і 2) наголос Шевченкових поезій як мовознавча проблема.

В першій частині автор основну увагу звертає на різні наголоси Кулішевого й Франкового видання «Кобзаря» і приходять до висновку, що Франко в розміщенні наголосу Шевченкових поезій дотримувався західноукраїнського наголосу народних говорів, зокрема народних пісень (коломиїок). У Куліша, навіпаки, переважає наголос усної мови східноукраїнського діалекту. Звідси більша близькість до Шевченкового наголошування Кулішевого видання, ніж Франкового.

Далі автор порівнює ці два наголошування з наголошуванням академічного видання поезій 1939 року і констатує більше відхилення в наголошуванні від академічного видання у Франка, ніж у Куліша. Пізніше й Сімовичеве видання спопуляризувало Франкове наголошування. Він приходять до висновку, що в дотеперішніх виданнях Шевченкових поезій панує «різноголосся щодо наголосу деяких місць Шевченкових текстів». Але все ж таки цілком слушно Кулішеві наголошені тексти при дослідіах Шевченкового наголосу він ставить на перше місце, бо Куліш мав більш живе відчуття українського наголосу у Шевченка, ніж Франко.

В другій частині розвідки проф. Яр. Рудницький спиняється на працях, присвячених дослідіах Шевченкової ритміки (В. Перетц, Б. Якубський та ін.), зокрема на працях Ст. Смаль-Стоцького та Ф. Колесси, що дотримуються погляду щодо впливу народних пісень на Шевченкове віршування. А звідси й ключ до наголошування у Шевченка. Автор звертає увагу на роль ритмічного наголосу, що впливає на виникнення наголосових дублетів і збігається здебільшого з каденційним наголосом (на кінці вірша), а також на наголос ритмічний, обумовлений ритмом вірша, і логічний або реченевий (за його терміном). Цьому останньому наголосові він надає значення не тільки для поезій Шевченка, але й для поезії взагалі, як наголосові, що зв'язує поетичну мову з буденною, виділяючи з контексту «найважлившу значінньову частину».

Ці дві проблеми Шевченкового наголошування (текстологічна і мовознавча), що їх порушує в своїй розвідці проф. Яр. Рудницький, мають привернути увагу дослідників, але не ізольовано, а в органічному зв'язку: не дочачені наголосом тексти можна відтворити тільки з допомогою мовознавчої методи.

П. Ковалів

Давид Даллін і Борис Николаєвський. Примусова праця в Советській Росії (Forced Labor in Sovjet Russia, publ. by Hollis and Carter, London 1948, pag. 331, price 25 sh).

Книжка Д. Далліна і Б. Николаєвського на читацьких ринках англо-американського світу — поява надзвичайно цікава. Ця книжка — поруч споминів Кравченка «Я вибрав волю» — є твором, який великою мірою впливає і вплине на переформування світогляду американців та англійців, точніше кажучи, навчить тверезо глядіти на большевиків і на дійсність, що її вони створили в країнах під своїм пануванням. Твір Далліна і Николаєвського цінніший від твору Кравченка, бо базується на документах і промовляє до читача мовою чисел, назв, імен, цитат, карт, навіть фотографій документів, спирається на цілий ряд інших публікацій як советських, так і позасоветських (наприкінці книжки посилання на 15 англійських публікацій, 5 французьких, 10 німецьких, 13 советських, 4 російських еміграційних і ін.).

Автори — російські емігранти. Обидва лівих переконань. Один із них, Даллін, за свої ліві переконання був висланий царською владою з Росії. В рр. 1918-21 він був навіть депутатом ЦВК РСФСР.

Публікуючи книжку, автори поставили перед собою завдання не дискредитувати теперішній тоталітарний советський режим, а сказати про нього ясно і щиро правду, накреслити історичний образ теперішньої Росії. А цей образ, — як зазначається в передмові, — коли він не має в собі картини системи таборів примусової праці та заслання, не є правдивий.

Виходячи з цього, автори точно й послідовно розгортають перед очима англосаських глядачів полотнище страхітливого побуту в таборах, кидають світло на всю систему примусової праці та її значення в «першій соціалістичній державі». До цього вживають, як матеріялів: 1. споминів і зізнань кол. урядовців НКВД в таборах, 2. кореспонденції, веденої між адміністрацією таборів і між таборами та Москвою, 3. окремих статей з советської преси, 4. зізнань поляків, жидів і ін., що їм вдалося вихопитися з СРСР у Західну Європу. В першій частині книжки, п. н. «В наш час» дається загальний образ системи таборів і наводиться спомини очевидців, у другій — «Повстання і розвиток таборів примусової праці в СРСР» — наводиться історію.

Каторжан автори поділяють на такі групи: а) кримінальних злочинців, б) т. зв. «битовиків», тобто таких, що провинилися порушенням нових советських порядків, в) політичних злочинців. Ця остання група поділяється ще на декілька підгруп, а саме: 1. селян, що ставили спротив колективізації, 2. людей, які перебували за кордоном, і запідозрених у шпигунстві чужинців, 3. давніших великих землевласників, 4. людей, що зберігали релігійні традиції, 5. кол. урядовців советської адміністрації, засланих за політичну непевність, 6. воєнів армії Власова, коляборантів, поляків, мадярів, румунів і ін., що провинилися супроти пануючих під цю пору в Середній Європі режимів.

Усіх таборів поіменно названо в книзі 125, однак зазначено, що це число далеко не повне, що існує ще ряд таборів, про які автори або нічого не знають, або промовчують їх існування, бо число таких таборів (дрібних) таке велике, що перелічити їх усі важко. Коли порівняти теперішнє число каторжан із числом каторжан в 1914 р., в часи, коли засланих царського режиму було найбільше, — царський режим виходить з такого порівняння дуже гуманним: 30 тисячам каторжан у 1914 р. протиставиться сума 15 мільйонів. За підрахунками авторів, 20 проц. чоловічого населення СРСР перебуває в концентраційних таборах.

Якщо йдеться про українське питання, то з цілого твору не видно, щоб таке питання колинебудь авторів цікавило. Однак автори слів «Україна» й «українці» не уникають. Про українських засланих у книжці згадується кілька разів. На перших сторінках можна знайти згадку про частину політичних каторжан, засланих за приналежність до Української Автокефальної Православної Церкви. При перелічуванні засланих з року 1930 коротко вказується, що в загальному числі 162 тис. каторжан було 1250 «українських сепаратистів». Ще далі досить багато місця присвячено акції «розкулачування» та колективізації, створення голоду в Україні. Говориться, що від цього голоду згинуло 5-8 мільйонів людей.

На питання, поставлене в наголовку останнього розділу книжки, «Чи відживання старої Росії?», автори відповідають рішуче: так. «Протягом трьох століть, що попередили революцію, — пишуть вони, — застосування примусової праці і вигнання увійшли в традицію Росії». «Прийде час, коли не буде засудів на роки чи місяці ув'язнення, але на дні й години примусової праці... Каторжна робота — це найбільш розумний спосіб, щоб здушити порушення закону, — сказав міністер юстиції царя Миколи II, Муравйов, у 1902 році. І більшовики тепер тільки здійснюють старий заповіт Муравйова. Здійснюють, очевидно, для своєї цілі: розбудовою «соціалістичної держави» прискорити прихід світової революції. Будуть її, цю державу, на кістках і крові каторжан.

М. М.

Проф. П. Ковалів. Чудеса науки і вищий Розум. Мюнхен, 1948.

Матеріялістичний світогляд, що панував в науці останні три сторіччя, переживає кризу. Великі відкриття в різних галузях науки доводять невірність вчення матеріялістів про будову й походження світу, про незмінність хемічних гервнів і т. ін. Разом із тим «чудеса науки» відкривають безмежну величність буття і приводять до висновку, що світом керує Вищий Розум. Така основна ідея брошури професора Ковалева.

Посилаючись на працю відомого українського ученого-природознавця, професора д-ра Івана Раковського, автор брошури на прикладах розвитку окре-

мих наук (хемія, геологія, астрономія, фізика, біологія) показує, як наука саме в силу свого розвитку відходить від матеріяльного світогляду і переходить до світогляду ідеалістичного, як вона від атеїзму переходить до віри в Бога, до визнання свободи волі й доцільності буття. При цьому він наводить імена найвидатніших учених, що рішуче стали на шлях ідеалізму.

В сучасний історичний момент боротьби християнського ідеалізму з атеїстичним матеріялізмом брошура проф. Ковалева набуває великої актуальності. Написана вона простою, цілком доступною мовою і може бути зрозуміла кожній письменній людині.

Бажаємо їй успіху серед українських читачів.

Г. Ващенко

Prof. Jury Scherech. *Das neue Theater. Betrachtungen zur modernen Dramatik.*
Drei Fichten Verlag, 64 S.

Відповідь, що її проф. Шерех дав на поставлене ним питання «Чи новий театр?», свідчить про те, що свою орієнтацію на «велику літературу» розуміє він не тільки як конечність більш або менш пасивно сприймати і переймати естетичні цінності світової літератури, але й як постулят власного оригінального ставлення до літературної проблематики сучасності. Таким беззержно цікавим своєю концепцією виступом щодо проблематики сучасної світової драматургії є розвідка проф. Шереха про «Театр ідей», який саме на погляд автора має чи тільки може бути **новим театром**. Цитуємо: «Говоримо тут про театр, що не має іншої дії, іншого ядра драматичного твору, поза рухом і змаганням ідей». Цей, на думку проф. Шереха, є на його думку, вислідом обставини «загину індивіда» в сучасній добі, вислідом факту, що індивідуальний характер чи характер індивіда втрачає в епосі «омасовлення людини» рацію існування не тільки дійсного, але навіть сценічного й тому перестає бути драматичним сюжетом. «Тому, що немає вже героїв, існує тільки хор», — пише Хозе Ортега і Гасет.

Театр ідей є за автором однак не тільки вислідом «механізації і політизації життя, знеособлення та омасовлення людини», але й з погляду розвитку театру конечним поворотом до вихідної його точки: середньовічної містичної драматургії, поворотом, що в іншій площині замикає коло чергувань драматургічних можливостей від середньовічного «театру ідей» через ренесанс, класицизм, романтизм і реалізм до сучасної його постаті.

В дуже цікавій і логічно пронизливій аналізі відношення до проблеми часу в розвитку філософської думки й в розвитку театального мистецтва автор показує, як «театр ідей» заперечує релятивний і «механічний» час, заступаючи його особливим **театральним часом** і **театральною модальністю** (особливими категоріями театральної своєрідної дійсності, можливості і конечності). «Знаєте, що поводимося із часом на сцені як із розтяжною гармонією цілком залежно від наших потреб; години тривають безконечно, а дні кудись діваються. Нічого легшого, як дозволити на сцені кільком часам плисти одночасно в різних напрямках», — говорить в драмі Кльоделя «Шовковий черевичок». Це особливе відношення «театру ідей» до часу пояснює автор, як нам здається, дуже слушно «позачасовістю ідей», «позачасовістю», що, так би мовити, неутралізує поняття часу. Логічним висновком із міркувань автора є висунення постуляту (якщо погодитися на авторову думку про надходячу епоху «театру ідей») відповідно змодифікованої теорії драми. Здається нам однак, що у висловленому самим автором відмінному припущенні про можливість вважати театр ідей тільки за проминальне явище моди, містить я може більше, ніж «зерно правди» (як думає автор). Здається нам, що структурно-естетична аналіза передумов естетичної дії драми дала б цьому припущенню багато імовірності. Якщо на одному із Академічних Вечорів проведеться, як намічено, в цьому напрямку дискусія, варто було б до цієї проблеми повернутися в найближчому числі «Сьогочасного й Минулого».

О. Кульчицький

Д-р Володимир Янів. Німецький концентраційний табір. Мюнхен, 1948, стор. 54, 8 (Спроба характеристики). Інформаційна бібліотека НДІУМ. Випуск третій.

Ця публікація становить доповідь, прочитану автором в 1947 р. на конференції Науково-Дослідного Інституту Української Маргірології, а також на спільному засіданні секції Наукового Товариства ім. Шевченка. Її продовження — передрук статті з 37-39 ч. «Часу», під назвою «Експерименти в німецьких концтаборах». Ця стаття доповнює тему, якою автор займається в доповіді і якій присвячує багато праці, щоб відтворити по змозі повніший образ жахливих відносин, жертвою яких стали мільйони людських істот, позбавлених особистої волі й свободи.

Щоб змалювати відносини у концентраційних таборах, автор використовує чималу літературу, яка встигла з'явитися впродовж двох років після падіння гітлерівського режиму в Німеччині. З різnorodних фактів, описуваних колишніми в'язнями концентраційних таборів, автор творить цілість, яка справляє пригноблююче враження, бо концентраційні табори, що були «не функцією права, але спиралися на його запереченні», ставали фабриками перманентної смерті, які діяли безперервно, нищачи всякими засобами і методами життя в'язнів.

Кожне з порушених питань примушує читача задуматися не лише над минулим, але й над сучасним, байдуже, чи це буде питання безреченцевого ув'язнення без судового присуду, чи фізичного знищення слов'янських народів, чи питання німецького цивілізованого варварства. Автор, характеризуючи відносини в концентраційних таборах, дає цікаву інтерпретацію німецької національної психіки, що виявила в часи останньої всесвітньої війни дрімаючу в собі бестію. Але автор робить це не з «упередження до німецького народу, ані з почуття мести». Він виходить з основної засади, що «минувшина завжди зобов'язує» і що з неї «треба добувати досвід і в майбутньому не робити помилок минулого».

На думку автора, постава наших в'язнів у німецьких концтаборах дає право українській нації відіграти не останню роль в творенні нової філософії, моттом якої повинно бути: «Геть від бестії в людині!»

Ів. Левкович

Наші втрати

ОЛЕКСАНДЕР КОЛЕССА
(1867 — 1945)

9 травня 1945 р. помер у Празі на удар серця професор і довголітній ректор Українського Вільного Університету д-р Олександр Колесса.

Покійний прийшов на світ у священничій родині 24. 4. 1867 в с. Сопоті на Бойківщині. По maturі, що її склав з відзначенням у гімназії в Стрию 1888 р., Колесса вступив на студії до Львівського університету, де став одним із кращих учнів Ом. Гогновського, Каліни, Пілята й ін. Студентом він брав живу участь у громадському житті, працював із Іваном Франком, М. Павликом і під впливом цих двох, як і М. Драгоманське, брав участь у заснуванні радикальної партії та часопису «Народ». 1889 р. він написав м. ін. поезію «Шалійте, шалійте, скажені кати», що, заборонена цензурою, розходилася в відписах по всій Україні і стала революційним гімном тодішньої української поступової молоді.

Після 5 семестрів студій у Львівському університеті Колесса перейшов до університету в Чернівцях, де слухав виклади професорів Ст. Смаль-Стоцького, Ом. Калужняцького, Гільберга й ін. Під час перебування на Буковині Колесса відбув довгу наукову подорож до рідних околиць О. Федьковича й зібрав там важливі матеріали до його життєпису. Після студій у Чернівцях продовжував науку в Відні у Ягіча, Вондрака й Іречка. Іздив із науковими завданнями до Мюнхену й Фрайбургу (в Швейцарії). В рр. 1898-1900 Колесса відбув студійну подорож до Києва, де ближче пізнав Володимира Антоновича, й до Москви, де познайомився з Фортунатовим, Коршем, Соболевським і Шахматовим.

1894 р. Колесса одержав докторат філософії в Відні у проф. Ягіча, а в 1895 р. габілітувався на доцента української філології в Чернівцях. В серпні того ж року перевівся доцентом до Львівського університету. В 1898 р. іменовано його надзвичайним професором, директором семінару української філології й членом екзамінаційної комісії для учителів середніх шкіл. Тоді ж іменовано Колессу дійсним членом Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові й обрано головою Філологічної Секції. Два роки пізніше він став звичайним професором Львівського університету. В 1902 р. покликано його в члени центральної комісії для зберігання старшини в Відні; Колесса відбув ряд подорожей по монастирях оо. Василіян і знайшов багато цінних пам'яток, що лягли в основу його філологічних студій.

В рр. 1903-04 Колесса був обраний на декана філософічного факультету Львівського університету. В 1906 р. він заклав у Львові Товариство Наукових Викладів ім. П. Могили, перший український народний університет, і був його головою аж до 1918 р. В 1907 р. обрано Колессу на дійсного члена Українського Наукового Товариства в Києві. Того ж року він став послом до австрійського парламенту й був ним без перерви аж до 1918 р. В українському парламентаризмі клопотав він був головою шкільної комісії й референтом університетської справи. Тут він вживав усіх заходів щодо заснування самостійного українського університету у Львові та в справі перетворення Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові в Українську Академію Наук.

Під час першої світової війни Колесса пресвадив працю на користь української еміграції й заснував Українську Раду в Відні. В 1918 р. він був делегатом цієї ради до Києва для нав'язання ближчих взаємин із політичними й державними чинниками України. Тоді ж він узяв участь у відкритті державного університету в Кам'янці Подільському; в 1921 р. був головою дипломатичної місії ЗУНР в Римі.

В листопаді 1920 р. за ініціативою Колесси засновано при Т-ві Українських Письменників та Журналістів у Відні Секцію Наукових Викладів, що її після реорганізовано в Український Вільний Університет у Відні. Уроцисте його відкриття відбулося 17 січня 1921 р., тоді ж Колессу обрано першим ректором цієї інституції.

З кінцем 1921 р. перенесено УВУ з Відня до Праги, і Колесса присвятив йому всю свою увагу й енергію. Він був сім разів обраний ректором цієї високої

школи, займаючи пост ректора в останній рік перед смертю. Поза тим він працював як професор української філології в Карловому Університеті в Празі до 1939 р.

* * *

Впродовж своєї більш як сороклітньої наукової діяльності Колесса оголосив друком численні наукові праці, з яких слід назвати такі головніші: «Українські народні пісні в поезіях В. Залеського», 1892; «Юрій Коссован-Осип Домінік-Ігор Федькович. Спроба критичного розбору його життєпису і повістей», 1893; «Сліди впливу Жуковського в поезіях В. Залеського», 1894; «Шевченко і Міцкевіч», 1894; «Діалектологічні прикмети Життя св. Сави з XIII в.», 1896; «Століття обнесленої української літератури», 1898; «Українська народна ритміка в поезіях В. Залеського», 1900; «Погляд на сучасний стан історичних дослідів української літератури», 1901; «Лаврівські пергамянові листки», 1903; «Наукова діяльність Івана Франка», 1913; «Південноволинське Городище і городиські рукописні пам'ятники XII — XIV ст.», 1923; «Погляд на історію української мови», 1924; «Погляд на історію українсько-чеських взаємин», 1924; «Городиське Євангеліє XII — XIII в.», 1925; «Ужгородський полуустан у пергамяновій рукописі XIV в.», 1925; «Рукописні й галеотипні книги південного Підкарпаття», 1926; «Генеза української новітньої повісти», 1927 і ін.

Колесса відредагував і подав коментарі до повістей, оповідань та драматичних творів Осипа Юрія Федьковича. Крім того, писав він принагідні поезії з виразною національно-громадською тематикою.

Наукові праці Колесси були прийняті критикою з загальним признанням. Багато фахових рецензій своїх та чужих учених на праці Колесси — це один із доказів його заслуг в історії української філології.

* * *

Українська еміграція втратила в особі Покійного не тільки визначного ученого й організатора української науки на чужині, але теж людину високих громадських та товариських чеснот і гідного репрезентанта української справи на міжнародному форумі.

Др. Рудницький

ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ АНТОНОВИЧ

(1877 — 1945)

Дмитро Володимирович Антонович народився 1877 р. від проф. Володимира Антоновича. Унаслідував великі здібності від своїх батьків, однак був більше подібним до матері, що, як і батько, відзначалася великими здібностями. Уже малим хлопцем він одержав багато таких наукових відомостей від батька, які іншим доводиться почути тільки в університеті. Середню освіту здобув у київській гімназії, яку закінчив у 1895 р. і того самого року вступив на історично-філологічний факультет Київського Університету св. Володимира. Через рік з політичних причин був видалений з Київського Університету і перейшов до Харківського, де працював під проводом проф. Д. Багалія. Під час політичних розрухів 1900 р. знову був видалений з Університету і, віддавшись революційній діяльності, працював в Україні й за кордоном, редагуючи революційні часописи, писав і видавав політичні брошури і т.п. В 1903-1904 рр. довгий час перебув у політичному ув'язненні. Був одним з основоположників т. зв. РУП. У 1906 р. відійшов від революційної праці і виїхав за кордон, де віддався студіям історії мистецтва, працюючи в Парижі, Лондоні, Мюнхені, Берліні та Фльоренції. У 1908 р. повернувся до Києва, щоб скінчити Університет, і наступного року представив до історично-філологічного факультету працю з історії північноіталійської скульптури XIV віку, яку на внесення проф. Павлуцького факультет постановив надрукувати, а автора залишити при Університеті для підготовки до професорської катедри. Не затверджений з причин політичних, Д. Антонович, якому було заборонено будь-яку педагогічну діяльність, виїхав до Італії продовжувати студії і працював у Римі, Фльоренції і в північній Італії, в Міляні, Вероні, Модені, Бергамо. До першої світової війни він жив здебільшого в Італії, а, приїздив-

ши в Україну, викладав у приватних драматичних школах — історію костюма, історію стилів і т. п. Під час війни був уповноваженим Всеросійського Земського Союзу для евакуації поранених на українському фронті. У 1917 році брав діяльну участь як представник УСДРП в Українській Центральній Раді.

У 1919 р. виїхав до Італії як представник Української Держави. В 1921 р. переїхав до Відня, де був покликаний на катедру історії мистецтва Українського Вільного Університету, і потім разом з Університетом приїхав до Праги. У Празі був обраний головою заснованого там в 1923 р. Українського Історично-Філологічного Товариства, яким і залишився до кінця життя. Протягом 24 років перебування в Празі в УВУ він не раз був деканом Університету, а два рази його ректором; в 1928-29 і в 1937-38 рр. Там же був обраний і директором Українського Музею Визвольної Боротьби, яким теж залишився до самої смерті. Помер восени 1945 р. Завдяки його головуванню Товариство і Музей Визвольної Боротьби розгорнули свою працю: в Товаристві протягом його існування прочитано понад 700 рефератів; Музей зміг купити власний дім, де й містився, поки не був розбитий під час повітряного налету.

Проф. Д. Антоневич був дійсним членом Наукового Товариства імени Шевченка.

З його численних праць особливо цікаві: Скорочений курс історії українського мистецтва. Прага 1932 (літогр.); *L'art ukrainien moderne. Praque 1925*; Розвій форм української дерев'яної цегкви (Праці УІФТ, т. 1, 1926, Прага); До питання про походження старої української архітектури (Записки Іст.-Філ. від. УАН, кн. XIII-XIV, Київ, 1927); Триста років українського театру. 1619-1919. Прага, 1925; *Das ukrainische Theater* в збірнику «*Das geistige Leben der Ukraine*» при часописі «*Vergangenheit und Gegenwart*». Münster, 1930.

Наукові праці Д. В. відносяться до історії пластичного мистецтва, головним чином українського, та до історії українського театру. Першу працю він надрукував на сторінках «Кієвської Старини» в 1896 р., інших дрібних праць було понад 40.

Як член професорського збору УВУ він разом із Ст. Смаль-Стоцьким і О. Колессо належав до тих професорів, які намагалися вести УВУ в напрямі західноєвропейським. Завдяки йому, Колессі і Смаль-Стоцькому в УВУ були введені рівноправні з іншими науками історія мистецтва, передісторична археологія, етнологія та історія музики.

В. Щербаківський

ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ ГЕНЕРАЛ ВСЕВОЛОД МИКОЛАЙОВИЧ ПЕТРІВ (1883-1949)

Серед великих утрат, що їх несе український народ у сучасну визвольну добу, смерть генерала В. Петрова є безперечно однією з найбільших. Є це втрата визначного громадянина, а ще більше — визначного вояка. Є ця втрата тяжкою, а до того ще й несподіваною, бо покійний генерал В. Петрів був людиною фізично загартованою, як спортсмен, попри свій 65-літній вік.

Суворі умови визвольних змагань на теренах Батьківщини, тяжка майже 30-літня еміграційна дійсність, що в ній не вагався покійний стати й до фізичної праці за шматок хліба для родини, були причиною підірвання його здоров'я та передчасної смерті.

Генерал Всеволод Петрів походив із шведського роду Штрольманів. Його предок, учасник Полтавської битви, оселився в Україні, прийнявши прізвище Петрів.

По скінченні кадетської школи, нормальної військової школи та Петербурзької Академії Генерального Штабу покійний брав участь у першій світовій війні на різних лінійних та штабових становищах, закінчуючи її в ранзі полковника. Своєю винятковою мужністю і знанням військової справи генерал В. Петрів здобув собі не тільки великий авторитет, але й голосну славу.

Коли прийшла в Росії революція 1917 р., а за нею відродження української державности, генерал (тоді ще полковник) В. Петрів зголошується в рядах українських вояків і формує з українських добровольців-кіннотчиків кінний Запорізький ім. кошового Костя Гордієнка полк, з яким стає в розпорядження українського уряду. На заклик уряду, що в січні 1918 р. мусів боронити Украї-

ну проти московського наступу з півночі та сходу і проти збройного виступу москалів в самому Києві, генерал В. Петрів прибув до Києва разом із полком, подславши незвичайні, навіть збройні, перешкоди при своєму марші, й узяв участь спочатку в обороні української столиці, а далі, без перерви, в боротьбі за визволення України. В складі Запорізького Корпусу Гордінківський полк перейшов від Житомира через Київ, Полтаву, Харків до Криму.

В 1919 р. генерала Петрова призначено командиром Волинської Дивізії, що прикривала операції української армії від півночі. Бойова та організаційна діяльність генерала В. Петрова висунула його на чолі серед українських воєначальників, і його було призначено міністром військових справ у травні 1919 року.

Зокрема треба підкреслити, що покійний генерал В. Петрів дуже багато часу присвячував проблемі військового виховання української молоді, а тому в його діяльності був навіть формальний період провадження організації українського військового шкільництва і керування Військовою Юнацькою Школою всіх родів війська. Проблема виховання української молоді притягала увагу Покійного у високій мірі, і він до останнього дня життя брав діяльну участь в організаційній та виховній русі українського Пласту.

В часи важкого еміграційного життя генерал В. Петрів кожен вільну від заробіткової праці хвилину присвячував військовим студіям, передаючи свої військові знання і досвід українському вояцтву в формі статей, писаних інструкцій, рефератів, доповідей тощо, і, нарешті, свою діяльність в науку молодій генерації українського вояцтва описав в спогадах, випущених видавництвом «Червона Калина».

Покійний надзвичайно цікавився наукою, був співробітником «Української Загальної Енциклопедії», брав живу участь у підготовчих працях до «Енциклопедії Українознавства», що виходить працею і заходом НТШ, якого був щирим і видатним прихильником. Смерть застала його за редагуванням відділу «Енциклопедії Українознавства» — «Збройний потенціал української нації». Покійний мав готовий план організувати І-йську Комісію в НТШ. Незадовго до смерті генерал Петрів був обраний дійсним членом НТШ.

Серед численних його праць відзначимо найбільші: «Схема розвідки», «Нарід та військо», «Оборона держави», «Воєнне теренознавство», «Фізична вихова народу», «Спорт з часів Української Революції».

Помер генерал В. Петрів 10 липня 1948 р. в Німеччині; поховали його в тимчасовій могилі в Авісбурзі.

Боротьбі за українську державність генерал В. Петрів присвятив повністю свої сили, свою велику ерудицію й віддав нарешті своє життя. Його заслуги відповідно українським громадянством оцінені. В майбутньому на обов'язку українського громадянства, зокрема ж українського вояцтва, лежить пам'ятати про місце для його труни на Рідній Землі.

Павло Шандрук

ВОЛОДИМИР ВЕРГАНОВСЬКИЙ

(7. 3. 1876, † 26. 11. 1946)

Професор Володимир Вергановський народився 7 березня 1876 р. в Лукавиці Вишній к. Стрия, в старій спляченичій родині. Дім його батька о. Йосипа, пароха Лукавиці, і матері Павлини із Сельських, був осередком громадянського й товариського життя Стрийщини, завдяки великим громадянським і товариським прикметам господарів. Покінчивши народну школу в Болахові і гімназію в Стрию та Золочеві, де в 1894 р. він склав матуральний іспит, Володимир Вергановський вступив у Львівський Університет, де 1898 р. закінчив правничі студії. В Університеті до найближчих йому професорів належали відомий карніст-українець проф. Стебельський, видатний галицький історик права проф. Бальчер та проф. Беляшці, який і спонукав Покійного присвятитися науці. Відбуваючи практику в суді в Золочеві, Вол. Вергановський продовжував наукові студії, в 1900 р. здобув докторат, а в 1904-06 рр. виїхав на наукові студії до Берліну і Відня, де готувався до габілітації, яку в'їдбув у Львівському Університеті в 1908 р. на основі праці «Про побічну інтервенцію». Працюючи далі в суді, спершу як суддя в Підволочиськах, а згодом у Львові, він

виконував обов'язки приват-доцента й готувався до професури. В 1912 р. був запрошений на катедру цивільного процесу Університету в Софії, з чого не скористався, не бажаючи залишати Батьківщину. Примушений воєнними подіями покинути Львів, Покійний жив 1914-15 рр. у Відні, де став екзамінатором студентів-вояків і збігців при правних іспитах. Згодом повернувся до Львова, де до 1918 р. продовжував працю як суддя і доцент. Ще в програмі студій на 1918-19 акад. рік вміщено виклади проф. Вергановського, як і досі українською мовою. Але програма боротьба за відновлену державу перервала його науково-педагогічну працю. Спершу Покійний відмовився викладати у Львівському Університеті, з якого усунули українських студентів і виклади українською мовою, а згодом польська влада усунула з Університету всіх українських професорів і доцентів. На якийсь час Покійний покинув навіть суддівську працю, відмовившись скласти присягу на вірність польській владі, якої послідовно не визнавав, доки міжнародні чинники не признали Польщі наших Західніх Земель в 1923 р. Зате визнавав обов'язок супроти своїх та їх потреб і без вагання присвятив себе важкій праці як професор і декан правничого факультету Українського Тайного Університету у Львові за весь час його існування. Згодом, по ліквідації цього Університету, Він викладав правничі науки на вищих курсах для українських абітурієнтів у Львові, які мали заступити університетську науку для тих, хто не мав змоги студювати по високих школах. До Львівського Університету повернувся проф. Вергановський вдруге 1939-41 рр., де як професор і декан правничого факультету відразу здобув таке небезпечне в той час повне довіря й шире прихильність всього студентства.

Швидко підвищення на окружного, а потім (1929) апеляційного суддю, а врешті в 1938 р. номінація на одно з найвищих суддівських місць у Польщі — судді Найвищого Адміністраційного Трибуналу у Варшаві (з чого Покійний не скористався) — це зовнішні ознаки того признання, яке знаходили його знання і сумління суддівське у чужинців.

Беззастережне визнання здобув Він і в науковому світі. Його праці були цитовані в міжнародній літературі, а деякі були перекладені на чужі мови. З найцінніших слід назвати «Зміна позову», «Новела до процесових законів» і «Про побічну інтервенцію». Деякі праці через воєнне лихоліття так і залишилися в рукописах, м. ін. остання велика праця Покійного з теорії цивільного процесу. Доля Покійного була типовою для чесного українського вченого в Галичині. З трудом став Він доцентом за австрійських часів у Львові, але на хліб мусів працювати як суддя. За Польщі Він втратив можливість наукової праці в Університеті й міг бути лише приватним ученим. В 1914 р. він став дійсним членом НТШ, яке доручило йому провід Правничої Комісії і редакцію «Правничого Вісника». Відданим співробітником НТШ залишився проф. Вергановський до останніх днів свого життя. За часів німецької окупації Він створив у підпіллі, куди було примушене зійти НТШ, Правничу Комісію і переорганізував її в самостійну секцію.

2 листопада 1946 р. Він нагло захворів і вже не підвівся з постелі. Проф. Володимира Вергановського не стало 26 листопада 1946 р. на 71 році життя. Смерть знайшла Його на чужині — в Тіролі.

Ярослав Падох

Культурне життя в окупованій Україні*)

1948 р. Червень

— Драматичний театр ім. Франка в Києві поставив нову п'єсу О. Корпійчука «Макар Діброва». Виставу підготували Г. Юра і Б. Норд, декорації А. Петрицького. Головні виконавці — А. Бучма і Н. Ужвій.

— В ч. 6. журналу «Вітчизна» за 1948 рік надруковано цикл поезій Миколи Бажана «Англійські враження». В них мали відбитися образи нищівної Англії, яку поет побачив під час дипломатичної подорожі. Насправді ж бачимо лише віршовану яскраву протианглійську пропаганду. В «поезії» «Скелі Дувру» М. Бажан пробує довести, що Англія не зазнала німецької окупації єдино завдяки «доблесній» червоній армії. Вірш «Big Ben» підносить думку, що Англія стала «льокаєм» США. У вірші про Шекспіра виявляється, що англійці зазнали пам'ять свого великого драматурга і лише в СРСР шанують його творчість по-справжньому. Колись багатонадійний автор «Різьбленої тіні» і «Будівель» остаточно перетворився на офіційного пііту Кремлю.

Липень

— В 6-7. числі журналу «Радянський Львів» надруковано твір молодого львівського письменника Віталія Петльованого «Хотинці». Це пригодницька повість, що висвітлює дії большевицького підпілля на Західноукраїнських Землях. Літературної вартости повість не має, але цікава закладеною в ній тенденцією скомпромітувати українське націоналістичне підпілля методами плякатної карикатури, як «українсько-німецьких» націоналістів. Це вже не перша спроба ударити по українському підпіллі з позиції літератури. Ю. Смолич в романі «Ми разом були в бою» мимохідь стикає своїх героїв з українськими націоналістами-партизанами, щоб показати «імунітет» совєтської людини до «націоналістичної пошести», а Вершигора в своїх нотатках «Люди з чистою совістю» малює картини допиту українських націоналістів колпа-

ківцями, що дає йому привід показати нібито моральну нижчість українського революціонера.

— В журналі «Сучасне і майбутнє» ч. 7. надруковано, а в газеті «Радянська Україна» ч. 177 передруковано статтю М. Петровського «Американський професор в ролі фальсифікатора історії України». Стаття присвячена очорнюванню книги «The Story of the Ukraine», виданої в 1947 році відомим знавцем української культури професором Колумбійського Університету Кларенсом А. Меннінгом. Стаття Петровського доводить, що об'єктивне висвітлення проблематики перед англосаським світом безмежно лютить совєтських можновладців. «Американські імперіялісти, — читаємо в статті, — підготовують зрадників українсько-німецьких націоналістів. Щоб виправдати ці витрати перед платниками податків власної країни, реакціонери твердять, начебто вони допомагають українському народові в боротьбі за «свободу». В «аргументації» полеміста не знайдемо нічого нового для тих, хто знає совєтське висвітлення історії України в останні передвоєнні роки. Новим хіба є те, що тепер з особливим запалом говориться, ніби історія України починається по занепаді Київської Русі. «... України, українського народу тоді ще не було: українська нагодність утворилась, як відомо (?), приблизно в XIV столітті». Не можучи примиритися з тим, що українці раніше від росіян стали державним народом, М. Петровський заперечує значення Галицько-Волинської державности XIII-XIV ст. і оголошує цю державність «вигадкою буржуазних націоналістів».

— Вінницький Державний Медичний Інститут провів випуск 234 молодих лікарів. Контингент нового приїому вступників на 1948-49 навчальний рік — 200 місць.

— Тематика совєтських художників суворо регламентована рамками «соціалістичної дійсности». На металургійний завод ім. Дзержинського (Дніпро-дзержинське) прибули народний ху-

*) Цєю хронікою культурного життя останніх місяців на окупованій Батьківщині відкриваємо відділ, що знаходиться собі місце й у наступних чч. «С й М». Сподіваємося з ч. 3. подавати і хроніку економічного життя України під советами.

дожчик ССРСР О. О. Шовкуненко і за-служений діяч мистецтв УССР художник М. П. Глуценко. Вони взяли завдання намалювати портрети «знатних металюргів» Кочеткова, Орешкіна і Трушнося. Крім того, М. П. Глуценко почав працювати над великим полотном — «Відбудова домни ч. 8».

— Наприкінці липня до Києва повернулася з гастрольної подорожі по Україні Державна Академічна Капеля «Думка», давши на провінції 64 концерти. Концерти «Думки» відбувалися в чистім полі, тоді, як колгоспники відпочивали після важкої польової праці(!).

— В газеті «Радянська Україна» від 30 VII 48 вміщено нотатку про розвиток килимарства і вишивання на Вінниччині (отже і в умовах російської окупації потяг українського народу до мистецької творчості залишається непереможеним). На Вінниччині і далі широко провадиться виріб українських сорочок, килимів, скатертин тощо. В області є 15 артилей вишивальниць: в Городківці, Митках, Ободівці та ін., але найбільшою популярністю користуються вишивальниці села Клембівки; їх тут 525, об'єднаних в артиль «Жіноча праця».

— В кінці липня в Києві відбулися концерти гуцульського державного Ансамблю Пісні і Танцю (місце осідку ансамблю — Станіславів). Заслужений діяч мистецтв УССР П. Козицький в рецензії дуже позитивно оцінює мистецьку якість ансамблю. «Перше схвальне слово, — пише Козицький, — хочемо сказати про народні танці у виконанні ансамблю. У виконанні артистів ансамблю ми побачили «Оркан» — справжній народний танець — без усяких хореографічних прикрас. Рисами справжньої народності відзначаються й інші маловідомі нашому глядачеві танці: «Гуцулка» (постановка Я. Чуперчука), «Гуцульський козачок» (постановка В. Петрика), «Гопак» (постановка А. Бузіна). Постановники танців глибоко, органічно відчувають природу танців, вони довершено володіють усіма найтоншими відтінками народної хореографії... Хорова група ансамблю має добрі чоловічі голоси; жіночий склад у голосовому відношенні трохи слабший. Стрій і ритм — на належному рівні. Добре виконав ансамбль пісні «Будь здорова, батьківщино», «У неділю на подвір'ї музика заграла», «У горах Карпатах», «Вербовая дощечка»,

«Верховино, ти світку наш», «Пісню про Довбуша» та довбушанські коломийки, «За городом качки» та інші... Ансамбль Пісні і Танцю під керівництвом нового художнього керівника, заслуженого артиста УССР В. М. Мінька значно виріс у художньому відношенні».

— Не слід, однак, думати, що українському ансамблеві дали змогу відірватися від «соціалістичної дійсності». В його репертуарі є і «сучасні гуцульські колгоспні коломийки». Доводиться гуцулам виконувати і на «общепонятном» «Как пойду я на быструю реку».

— На засіданні Президії Академії Наук УССР ухвалено організувати при Академії Українське Хемічне Товариство ім. Д. І. Менделєєва (розуміється, як філіял Всесоюзного Товариства!). Голова Організаційного Комітету дійсний член Академії Наук УССР О. І. Бродський. При Академії Наук УССР організовано також Українське Гідробіологічне Товариство. Голова Оргкомітету — член-кореспондент Академії Наук УССР Я. В. Ролл. Ухвалено також організувати постійну експедиційну базу Академії на Карпатській Україні.

Серпень

— У видавництві «Советский Писатель» виходять друком переклади деяких совєтських українських поетів і прозаїків. У збірниках віпшів серії «Библиотека избранных произведений советской литературы» друкуються вибрані поезії П. Тичини в перекладах Л. Озерова. Вибрані вірші й поеми М. Бажана, В. Сосюри і А. Малишка вийдуть у перекладі В. Турганова. Виходять з друку романи і повісті: О. Гончара «Прапороносці» в новому російському перекладі Л. Шапіро, «Юрко Крук» П. Козланюка в перекладі В. Россельса, «День отця Сойки» С. Тудора в перекладі В. Таренса, «На нашій землі» М. Стельмаха в перекладі В. Россельса.

— Після реставрації відкрито літературно-меморіальний музей І. Франка у Львові. Музей поновлено новими документами й картинами. Цілком реставровано робочий кабінет письменника.

— Історично-Археологічний Музей у Херсоні одержав 45 скринь із цінними експонатами, що їх під час війни вивезли німці. Майже всі експонати належать до археологічного відділу. Тут є рідкісні знахідки з часів неоліту.

— Президія Спілки Советських Письменників України розглянула питання відзначення 150-річчя виходу в світ «Енеїди» І. Котляревського. Для проведення ювілею створено комісію в складі: Ю. Смолича (голова), О. Білецького, Л. Дмитерка, Н. Забіли, П. Козланюка, О. Корнійчука, А. Малишка, Л. Первомайського, М. Рильського, П. Тичини і Н. Хінкулова.

— В Україні 35-річчя з дня смерті Л. Українки не знайшло належного відзначення. Це не перешкодило грузинам вшанувати пам'ять поетки в Сурамі, на будинку, де жила і **вмерла поетка**, встановлено меморіальну дошку з надгом грузинською, українською і російською мовами.

— Як повідомляє «Правда» від 22.8.48 р., в Харкові рині працюють 28 високих шкіл і 34 науково-дослідні інститути. У харківських високих школах навчається понад 30 000 студентів. В місті функціонує 10 театрів.

— Київська студія науково-популярних і технічних фільмів випустила фільм «Софія Київська».

— В серпні в Одесі відбувся шостий з'їзд терапевтів України. На з'їзд зібралось понад 1 000 делегатів з усіх областей України. Заслухано близько 60 доповідей; обговорено, зокрема, проблеми діагностики й лікування пістряка шлунку, гострого захворювання печінки й ін.

Вересень — Жовтень

— На 12 факультетів Київського Університету прийнято близько 900 студентів. На філологічному факультеті університету відділ іспанської літератури й мови.

— На відзначення 150-річчя народження А. Міцкевича Держлітвидав України перевидас перекладену М. Рильським поему «Пан Тадеуш».

— В органі Спілки Советських Письменників СССР «Литературная газета» (ч. 74, 1948) вміщено статтю «Проти ідеалізації реакційних пережитків». Стаття наводить приклади впливу релігійного світогляду на советських письменників Вігменії, Якутії, Туркменії. Щодо української літератури, то тут знову знаходимо закиди в національній обмеженості. «Відомо, як могутньо розквітла індустрія советської України, її соціалістичне сільське господарство. Немов не помічаючи цього, молоді українські поети М. Стельмах, Є. Вандуренко, О. Спирин звертаються у своїх віршах до образів колишньої козацької старови-

ни, хутірної дореволюційної України. По-епігонському переспівуючи письменників минулого, автоматично переймаючи словник старої поезії, вони відроджують «солом'яні стріхи» в українських селах, «шиті золотом жупани» і т. д. Все це виглядає як дикий анахронізм, як ідеалізація старого патріархального устрою, як крайня національна обмеженість».

— Держлітвидав випускає 5-томник творів Франка російською мовою з розвідкою про його творчість акад. О. Білецького.

— П. Тичина переклав з болгарської мови на українську книгу вибраних творів поета Христо Ботева.

— На геспубліканській нараді діячів письменників України доповідка, секретар ЦК ЛКСМУ Гладка, зазначила, що книжка П. Панча «Червоний галстук» карикатурно зображує партизанів та їх діяльність».

— В жовтні відбулося засідання комітету для вшанування 150-річного ювілею О. Пушкіна. О. Корнійчук висловив доповідь про вплив Пушкіна на українську літературу. М. Рильський повідомив про заплановані доповіді українських письменників про Пушкіна по різних містах України. Готується однотомник вибраних творів в українських перекладах (на 40 друк. аркшів).

— Вийшла збірка поезій М. Рильського «Мости», що свідчить про «вспішність перебудови» його після гострої критики останнього року.

Листопад

— 20 листопада у Києві відзначався 50-літній ювілей Київського Політехнічного Інституту. Тепер Інститут має понад 3300 студентів. Створено нові факультети: зв'язання інженерно-фізичний, гігійний, металургійний та ін. Ювіляю був привітаний Академією Наук УССР, Академією Архитектури УССР, високими школами Києва та інших міст.

— У Львові засновано музичний лекторій. На нього, як і на інші культурні установи УССР, покладено ретифікаційні завдання. Це видно вже з першої лекції про реалізм і народність у музиці; лекцію супроводжувало виконанням творів російських композиторів.

— Московська «Литературна Газета» повідомила, що 1948 року Інститут Мовознавства Академії Наук УССР видав російсько-український словник. Словник містить в собі 80.000 слів.

— В Інституті Української Літератури Академії Наук УРСР за головування О. Корнійчука відбулося засідання урядової комісії видання творів Т. Шевченка. Комісія затвердила план видання тритомової збірки творів поета, підготованої до друку Держлітвидавом УРСР.

До першого тому увійдуть усі поетичні твори Шевченка, до другого — повісті, до третього — листи, щоденник, «Назар Стодоля». Видання має бути багатомістковим малюнками й репродукціями з картин Шевченка.

На головних редакторів тритомника затверджені: для першого тому — Д. Копиця, для другого — акад. О. Білецький, для третього — «академік» О. Корнійчук.

В обговоренні плану видання взяли участь члени урядової комісії, дійсні члени Академії Наук УРСР П. Тичина, М. Рильський та інші.

Директор Держлітвидаву УРСР Борецький повідомив комісію, що видання тритомника буде закінчене в першій половині 1949 року.

— В Ужгороді відкрито картинну галерею. Як повідомляє «Правда» (18. XI. 48), в шістьох залах виставлено твори російських художників-класиків, а також кращих західноєвропейських художників. Чи твори українських художників зовсім відсутні, чи «Правда» їх вважає «руськими» — не знати.

— У Вінниці збудовано нове театральне приміщення. Зала для глядачів має 800 місць. Приміщення приділено для музично-драматичного театру.

— Держлітвидав УРСР готує до друку твори Пушкіна, Лермонтова, Толстого, Некрасова, Горького в перекладах на українську мову.

— Українська студія кінохроніки випустила кінофільм «Советська Молдавія».

Грудень

— На запрошення Комітету у Справах Мистецтва при Раді Міністрів СРСР Державна Симфонічна Оркестра Української ССР у головному складі (понад 100 осіб) відбула у Москві десятиденний «творчий звіт» (офіційний вираз, яким окреслено в Москві ці гастролі, вираз, що дуже опукло підкреслює модерну форму васальної залежності нинішньої української культури від московської). Оркестра під орудою народного артиста Союзу ССР Н. Рахліна і диригента М. Ка-

нерштейна дала 10 концертів. Як солісти в концертах виступали народні артисти СРСР Литвиненко-Вольгемут, Патторжинський, Гайдай.

— В Якутії в перекладі на якутську мову видано «Кобзаря» Т. Шевченка.

— 2-4 грудня в Києві відбувся пленум Спілки Композиторів України.

— Львівський вокальний ансамбль «Чорногора» гастролював у Києві.

— З нагоди роковин першого випуску «Енеїди» в Полтаві, навпроти будинку, де жив поет, відбувся мітинг, присвячений встановленню меморіальної дошки. У мітингу взяло участь до тисячі учасників (цифра, що яскраво свідчить, як у советських умовах відучено полтавчан від пошани до поета і вбито українське духове зацікавлення). З письменників були присутні М. Нагнибіда, Ю. Смолич, А. Малишко, О. Вишня, С. Олійник, С. Воскресенко. Ю. Смолич та А. Малишко. На стіні будинку встановили меморіальну дошку з написом: «У цьому будинку жив і працював класик української літератури Іван Петрович Котляревський, 1769-1838». Полтавчани і прибулі з Києва склали на могилі Котляревського вінки.

— Союз Советських Письменників України разом з Комітетом у Справах Мистецтв УРСР улаштували в Києві 28. XII вечір, присвячений роковинам «Енеїди». З доповіддю виступав А. Малишко.

— Московська «Літературная Газета» подає відомості про серію «Колгоспна бібліотека», видавану в 1948 році «Українським видавництвом художньої літератури» (Держлітвидав). Протягом року серія мала загальний наклад 900 тисяч прим. Серед них — вибрані твори І. Котляревського, М. Коцюбинського, І. Франка, Л. Українки, а також М. Гоголя, Л. Толстого, М. Горького, «Разгром» Фадєєва, «Щастя» Павлинка, «Чапаєв» Фурманова. На жаль, не зазначено, якими мовами видано твори російських письменників. Тенденція русифікувати українське село навалює російської белетристики очевидна.

— 13-15 грудня відбувся пленум Спілки Советських Архітекторів України. У пленумі брало участь бл. 500 архітекторів. Обговорено основні проблеми проектування і будівництва міст УРСР.

— До другого з'їзду советських письменників України видавництво «Советский Писатель» видрукувало російською мовою 10 книжок: С. Го-

лованівський «Стихотворения»; О. Гончар «Знаменосць»; П. Козланюк «Юрко Крук»; І. Ле «Наливайко»; «Українские новеллы» (М. Коцюбинський, В. Стефаник, М. Черемшина, Л. Мартович, О. Маковей, О. Кобилянська, Б. Грінченко, А. Тесленко, С. Васильченко, М. Яцків, А. Головка, І. Ле, Ю. Смолич, Л. Первомайський, І. Вільде, Я. Галан, П. Козланюк, М. Шумило, Ю. Шовкопляс, В. Кучер, О. Гончар); вибрані твори М. Бажана, А. Малишка, Л. Первомайського, В. Союри, П. Тичини.

— 6-10 грудня у Києві відбувся другий з'їзд письменників УССР. В з'їзді брало участь 163 делегати, з них 53 безпартійні. На з'їзд прибули також делегації від Союзу Сов. Письменників ССР, письменники інших советських республік та представники літературного світу Польщі, Чехо-Словаччини, Болгарії. Брало участь у роботі з'їзду секретар ЦК КП (б) У Хрущов і голова Президії Верховної Ради УССР Гречуха. Звітну доповідь читав О. Корнійчук. Партійну інструкцію щодо дальшої роботи письменників подав секретар ЦК КП (б) У Литвин. У «дискусіях» на доповідь Корнійчука виступило 44 письменники. Ляйтмотивом з'їздовських виступів і доповідей була боротьба з українським націоналізмом у літературі. З'їзд схвалив резолюцію на звітну доповідь. У резолюції підбито підсумки шляху, пройденого українською советською літературою, і накреслено найближчі завдання. Обрано також керівні органи Союзу Сов. Письменників України. До Правління увійшло 28 осіб, серед них О. Корнійчук, С. Скляренко, П. Тичина, М. Бажан, В. Василевська, А. Малишко, М. Рильський. До бюро парторганізації обрано П. Усенка, О. Корнійчука, Є. Адельгейма, Г. Полянкера, М. Руденка, О. Іваненко, І. Ле. З письменників, найбільше плямованих за націоналізм, слід згадати І. Сенченка та Ю. Янівського. В меншій мірі, але також досить дошкульно критиковано М. Рильського, як підсобника «націоналістичної контрбанди» характеризувано А. Малишка. Розуміється, на завершення всього послано привітальну телеграму Сталінові.

— 13-14 грудня відбулася сесія Академії Наук УССР. Обговорено плян науково-дослідної роботи Академії на 1949 рік. У пляні намічено 130 проблем до розроблення. Сесія обрала на віцепрезидента академіка Патона і академіка Погребняка.

Січень 1949 року

— У Києві провадиться підготовку до відкриття літературного музею Т. Шевченка. У 21 експозиційних залах розміщується бл. 3000 експонатів. 13 залів присвячено життю і творчості поета, дві зали висвітленню полтики російського царату щодо творчості Шевченка і вшануванню його пам'яті, 6 залів заповнюються експонатами, що свідчитимуть про вшанування пам'яті Шевченка «щасливими» народами ССР.

— 23 січня в залі Київської консерваторії відбувся «концерт-рапорт» композиторів України 16 з'їздові КП (б)У. З доповіддю виступав голова Стійки Композиторів України Г. Віршовка. По тому Державна Симфонічна Оркестра виконала нові твори, серед них увертюру Свечнікова, присвячену 16-му з'їздові.

— У Києві відбулася республіканська нарада працівників кінематографії. З доповіддю про виготовлення кінофільмів у 1948 році і про пляни на 1949 рік виступив міністер кінематографії УССР Кузнецов.

— Вийшли з друку твори Т. Шевченка в перекладі на білоруську мову.

— Видавництво «Радянський письменник» видало поему А. Малишка «Це було на світанку», збірник оповідань Олійника «Наші знайомі», нариси В. Кучера «Золоті руки».

— Симфонічна Оркестра УССР гастролювала в Ленінграді.

— У Львові видрукувано «грацю» про «буржуазно-націоналістичні перекручування» в оформленні української книги.

Лютий

— В лютому ц. р. розгорнено в УССР широку чергову кампанію цькування на «ідеологічному фронті»: тепер похід оголошено проти «кссмополітів»-критиків, що зневажають патріотичні завдання советської літератури і мистецтва і підважують методу «соціалістичного реалізму». Серед членної групи обвинувачених знаходимо і ім'я О. Лейтеса, що колись брав активну участь в українській культурнім процесі як літературний критик, зокрема випустивши разом із бібліографом М. Яшеком двотомову бібліографію української підсоветської літератури. У свій час Лейтес зрозумів небезпеку діяння на терені української культури і перемандрував на північ, перетворившись на російського

критика. Тепер за негативну критику «патріотичної» повісти Л. Леонова «Здобуття Великошумська» Лейтес опинився в числі «жалюгідних безбачченків». З другої половини лютого кампанія боротьби проти «космополітизму» перекинулася й на Україну. 19 лютого «Правда України» надрукувала статтю «Розгромити космополітів України». Пленум Спілки Письменників України спеціально присвячується цій справі.

— Академіка-мікробіолога Миколу Федоровича Гамалію у зв'язку з 90-літтям з дня народження і 60-літтям наукової, педагогічної і громадської діяльності нагороджено орденом Леніна. Виявляється, що і Гамалію без застереження проголошено «руським ученим». «Правда» від 17. II. 49 пише: «Миколі Федоровичу належить ряд найвидатніших відкриттів, що стверджують пріоритет російської науки». «Правда» робить відкриття, що М. Ф. Гамалія працював на «юге Росии», а під «югом Росии» розуміє... Одесу і Баку.

— На запрошення Українського Товариства Культурного Зв'язку з Закордонном до Києва прибула делегація Союзу Чехо-Словацько-Совєтської Дружби на чолі з генеральним секретарем Союзу Юрієм Сладеком.

— 5 лютого відбулося урочисте відкриття відновленого головного корпусу Київського Державн. Університету ім. Т. Шевченка. Будинок знову пофарбовано у традиційний червоний колір. Відновлено 40 аудиторій, актову залу, приміщення бібліотеки, різні кабінети, спортову залу. 7 лютого у відновленому корпусі розпочато навчання.

Київський університет має тепер 12 факультетів з 4500 студентами.

— Український кінорежисер Олександр Довженко виступив у московській «Літературній Газеті» (1949, № 12) із статтею на тему процесу Кравченка з «Летр Франсез». Стаття становить суцільний потік лайки на адресу Кравченка, і з-поза цієї лайки совєтський читач не зможе дібрати, про що, власне, йде мова. Кравченка Довженко називає... «мікролюдиною, мінус-людиною». «Він живе інкогніто, він надягає чорну машкару, його охороняють гангстери з мавзерами і кулеметами». Довженко дуже ображений. Він перераховує лише французьких свідків «Летр Франсез», але не згадає імені жадного з совєтських свідків. Також з'всім мовчить про ДП свідків на боці Кравченка.

— У Апостольському, Криворізькому, Томаківському, Широківському, Криничанському, Дніпропетровському районах Дніпропетровської області вивершено суцільну кінофікацію сіл. В 76 сільських клубах встановлено стаціонарні кіноапарати.

— У Києві на клубних сценах гастролював полтавський театралізований жіночий ансамбль під керівництвом Верховинця-Долі.

— У Київському оперовому театрі відновлено постановку «Наталки Полтавки». У головних ролях: М. Литвиненко-Вольгемут, З. Гайдай, І. Паторжинський, М. Гришко.

— Інститут Історії Української Літератури ім. Шевченка при Академії Наук УССР готує академічне видання творів В. Стефаніка в 3-х томах.

— Українського музику Л. М. Ревуцького з нагоди 60-ліття з дня народження нагороджено орденом Леніна.

Культурне життя на еміграції

Василь Галич

Українці-професори в коледжах та університетах Америки

Українські професори в американських найвищих наукових установах є найновішим культурним здобутком українців в Америці. Це є здобуток останніх 20 років. Одні з цих професорів є емігрантами, другі походять з тут народженої нашої молоді. Деякі з них вибилися уже так високо в різних галузях науки, що їх імена вміщені в «Гу із Гу».

Всі мені відомі професори є свідомі свого українського походження. Всі вони так зайняті фаховою роботою, що їм не стає часу на українську народну роботу. Та деякі такі «крадуть» дещо часу, присвячуючи його і українській народній праці, допомагаючи їй пером, словом чи доляром. Інші живуть в американських наукових колах, далеко від українського життя, але час від часу дають про себе знати. Бували такі українські науковці по університетах, які потім змінили професію, як от проф. Вілфред Бичинський, що вчив в університеті у Мічигені. Але знаю і таких, що позминяли свої прізвища й намагались не признаватись до свого справжнього походження. Дехто також дивиться на історію Сходу Європи та України з московського становища.

Дехто, із старим українським ім'ям, як от д-р Юрій Кістяківський, славетний хемік, вибивається високо вгору. Цей вчений Гарвардського Університету дістав у березні 1947 року «Ді Вільям Г. Ніколс Медаль», як нагороду за наукові дослідження, зв'язані з обороною країни в часи війни. Наукові праці та статті проф. Грановського та д-ра Гайдака, обох з Мінесоти, часто друковані в наукових і популярних журналах. Визначний економіст, проф. Володимир Тимошенко, вчить го різних університетах і тепер є в Стенфорд-Університеті. Свого часу він працював у Вашингтоні в Хліборобській Відділі. Ім'я проф. Юрія Вернадського добре відоме в Америці. З музичної ділянки слід би згадати проф. Романа Придаткевича, відомого скрипаля й композитора, що ви-

кладає в Морей Каледжі в Кентокі, та капітана Барабаша з Чикаго, що вже не раз виграв першість на конкурсах із своєю оркестрою. Наприкінці згадаю ще найновішу силу, що прибула із скитальщини, — д-ра Романа Смал-Стоцького, що дістав працю в Маркет-Університеті в Мілвокі.

Мій список обіймає такі прізвища:

- Bachur Geo.*, Psyc. & Social, University of Michigan, Ann Arbor.
Barabash John, Band Music, Wright Jr. College, Chicago.
Behrens Joanna, Physiol., Hunter College, N. Y. City.
Dobriansky Lew, Econ., N. Y. Univ., N. Y. City.
Ercha Wanda, Music, St. Teresa College, Kansas City, Mo.
Gonas John S., Law, Chicago Law School.
Granowsky A. A., Biol. Sc., U. of Minn.
Halich Wasyl, History, Superior State Teachers College, Wis.
Haydak Mykola, Biol. Sc., U. of Minn.
Kistiakovsky Geo. B., Chem., Harvard
Mamchur Stephen, Social, Mayne U., Detroit.
Metrinko Mary, Music, Springfield College, Mass.
Prydatkevich Roman, Music, Murray State Teachers College, Ky.
Stett (Stetkewicz), Joseph D., Mechanical Engineering, Rutgers University, New Brunswick, N. J.
Sokol Paul, Phys., Basket Ball, St. Thomas College, St. Paul.
Stotzky (Stocky), Smal Roman, Languages, Marquette U.
Terlesky John, Math., Lafayette College, Eaton, Pa.
Timoshenko Stephen, Mechanic, Stanford U.
Timoshenko Volod., Econ., Stanford U.
Vernadsky Geo., History, Yale U.
Wallace Thomas H., Williams College, Brighton, Mass.

До цього списку п. Галича зауважуємо, що п. Степан Манчур є д-ром філософії, був 6 років викладачем в університеті Мек-Гелл і Ейл, а під час війни працював у департаменті юстиції у Вашингтоні. Тепер він став головою відділу соціології і антропології у Вейн-університеті в Дітройті.

Проф. Осип Стетт (Стеткевич) закінчив у Колумбійському Універси-

теті інженерно-хімічний відділ і був від 1942 р. асистентом у Рутгерс-Університеті. Тепер він став професором металургії.

З зимовим семестром розпочав свої виклади фізики у Католицькому Університеті в Ст. Люї проф. д-р Зенон Храпливий, кол. проф. Львівського Університету і автор цінних на-

укових праць. Там же працює проф. В. Безушко.

В останній час надійшла звістка, що панна Дарія Богданна Уляницька з Джорджтаун Університету у Вашингтоні буде викладати медичну філософію в медичнім відділі цього ж університету.

Хроніка

— В конгресі тваринної біології в Міяні брав участь у французькій делегації проф. д-р П. Шумовський, асистент у лабораторії ветеринарної школи в Мезон-Альборі коло Парижу.

— 16-23 серпня 1948 р. в Брюсселі відбувся **III Міжнародний Конгрес Антропологічних та Етнологічних Наук**. Було бл. 600 учасників, видатних дослідників в царині антропології, етнології, передісторії, соціології та інших споріднених і помічних наук. Від Українського Науково-Освітнього Товариства в Бельгії брав участь у працях Конгресу проф. А. Яковлів.

— 4-15 серпня 1948 р. в Брюсселі, заходами Візантійсько-Неогрецької Коголівської Бібліотеки в Бельгії, відбувся **VII Міжнародний Конгрес Візантійських Студій**. Представниками українцїв на цьому конгресі були о. д-р Германюк і п. І. Шевченко, обидва від Українського Науково-Освітнього Товариства в Бельгії. П. Шевченко виголосив доповідь «Лев Барделес і Великі Судді Візантії в XIV столітті».

— В Больонї відбувся «**Унійний Тиждень**», у якому взяли участь визначні достойники Сходу й Заходу, між ними кардинал Е. Тіссеран

— **3 університетських виклаів**. Проф. Вале (*Wahle*) читає в Гайдельбергу про індогерманське питання (1948).

У цюрихському університеті проф. Гальперн оголосив (1948) виклади про «Російське господарство й соціально істерію від 1861 року».

— **Дипломи з українознавства**. У паризькій Державній Школі Східних Мов одержав диплом з української мови й літератури п. Леон Фроман, колишній французький генеральний консул у Москві. Він уже третій дипломований україніст у Франції.

— **Українці в чужих високих школах**. В Сорбонському Університеті в Парижі вже 3 роки працює українська вчена Антоїна Таканець, фахівець із фізіології рослин.

— Канад. проф. В. Гладій виїхав як голова наукової експедиції Манітобського Музею час. «Вінніпег Трібюн» для розслідів індійської історії в Манітобі та перевірки питання про

перебування варягів (вікінгів) у північній частині Америки.

— Проф. Михайло Піць, проф. агрономії в Корнел-Університеті в США, отримав, як повідомляє «Нью-Йорк Таймс», стипендію з фонду Джана Саймона Гугенгайма на дальші студії та досліди в галузі «земельної хемії та відносин між рослинами і землею». З цього фонду призначено ц. р. 112 наукових стипендій на суму 300 000 доларів.

— **Українські відділи в бібліотеках німецьких високих шкіл**. Деякі високошкільні німецькі бібліотеки поновлюють св'їй склад українськими книжками, особливо з огляду на значне число українських студентів. Ерлангенська бібліотека, що має бл. мільйона книжок і майже всі українознавчі книжки, що з'явилися німецькою мовою, просила українське громадянство надсилати українські публікації й гокриватиме в міру потреби кошти.

В бібліотеці Гайдельберзького Університету, де м. ін. є багато комплектів деяких наших журналів, на бажання українських науковців створено окремий український відділ і перенесено туди всю українську з російського відділу.

Досить гарний добір книжок має бібліотека слов'янського семінара Мюнхенського Університету, й треба тільки бажати, щоб наші видавці не забували надсилати туди власні публікації, хоч би тільки на показ.

— **Конференція Мово- і Літературознавчої Секції УВАН**. 19. VIII. 1948 в Аугсбурзі відбулася урочиста конференція Мово- і Літературознавчої Секції УВАН, присвячена пам'яті акад. Степана Смалья-Стоцького з нагоди 10 роковин його смерті. Після панахиди конференцію відкрив проф. Я. Рудницький, що в своїй промові розповів про життя і працю проф. Степана Смалья-Стоцького.

Далі конференція вислухала доповідь віцепрезидента УВАН проф. Л. Вілецького «Ст. Смалья-Стоцький, як шевченкознавець» і проф. Я. Рудницького «Степан Смалья-Стоцький і слявістика».

Після цього відбулося відкриття Інституту Слов'янознавства, на голову якого УВАН поклікала проф. Я. Рудницького. Інститут має на меті, м. ін.,

інформувати західний науковий світ про Україну та її культуру, висвітлюючи, зокрема, її взаємини з сусідами.

— **Ювілейна Конференція УВАН.** 14 і 15 листопада 1948 в Авґсбурзі відбулася конференція УВАН з нагоди 30-річчя Всеукраїнської Академії Наук і 3-річчя УВАН. Конференцію відкрив віцепрезидент УВАН проф. Л. Білецький, підкресливши значення УВАН в житті української нації. Проф. Д. Чижевський виголосив доповідь «Ідея Академії в історії української культури». Проф. Д. Горняткевич присвятив свою доповідь першому з'їздові українських учених у Львові в 1848 році і ідеї Академії Наук. Далі проф. Л. Білецький прочитав доповідь «Всеукраїнська Академія Наук і українська наука», після чого виступили із спогадами проф. Н. Полонська-Василенко і проф. Л. Зайцев. Наступного дня конференція вислухала доповіді проф. Д. Чижевського про першого президента ВУАН В. Вернадського і проф. П. Курінного «Три роки праці УВАН».

— 15 листопада 1948 відбулася перша наукова конференція Філософічної Секції ВУАН. Проф. Д. Чижевський зробив доповідь про завдання і плян видавничої діяльності секції, а далі прочитав доповідь: «Нова філософія і проблеми її періодизації». Проф. В. Державин прочитав доповідь про сартрівський екзистенціалізм та його російські джерела (зокрема твори Достоевського). Проф. Петришин доповідав про ідеї Кремера щодо тождественності біологічної структури і характеру людини.

— В Курпфальцькому Музеї в Гайдельберзі у вересні 1948 відбулася виставка українського народного мистецтва. Виставка викликала особливе зацікавлення американців. Америк. часопис «Спотлайт» (ч. 21-1948) присвятив українському нар. мистецтву в зв'язку з цим статтю.

— У вересні в Гамбурзі, в Музикгалле, вдруге гастролював відомий український піяніст Борис Максимович, виступивши з симфонічною оркестрою м. Любека.

— Українська кіноорганізація УФО-фільм в Аргентині накрутила три короткометражні фільми, присвячені українській еміграції в цій країні.

— 5 листопада Пластова Станія в Регенсбурзі влаштувала ювілейний вечір, присвячений 25-річчю творчої праці поета Богдана Кравцева.

— Німецька преса відзначає успішність концерту Укр. Нац. Хору під

диригуванням проф. І. Заяця, що відбувся в кінці жовтня у Цфурцгаймї.

— У жовтні Об'єднання Мистців Укр. Сцени в Регенсбурзі відзначило 40-ліття мистецької діяльності відомого актора — Олексія Левитського. Ювілянт разом із артистами Ансамблю Українських Акторів виступив у виставі «Наталки Полтавки».

— **Ювілей «Молодої України» в Байройті.** — 1 і 2 жовтня 1948 р. у Байройті відбувся з'їзд членів тасного гімназійного гуртка «Молода Україна» в Бережанах з приводу 50-літніх роковин його існування. На з'їзд явилось кільканадцять членів, м. ін. засновник гуртка, проф. д-р З. Кузеля, ред. А. Чарнецький, суперінт. о. В. Кузів з Америки, проф. Б. Ратич, О. П. Смик, К. Цурковський й інші. Привіти надіслали: секр. «Провидіння» А. Цурковський, ред. Лотоцький з Філадельфії, кол. пос. М. Рудницька з Женеви, о. Марків з Парижу, ред. Л. Лепкий з Берхтесгадену, о. дек. Гайдукевич з Регенсбургу, С. Левицький й інші. З'їзд розпочався богослужбою і панахидою, після чого відбувся святковий концерт і академія, на якій, крім багатьох привітів, промовляли проф. Ратич, проф. Кузеля, о. Кузів, ред. Чарнецький і інж. Левицький. Реферати й промови, список членів 1898-1918 і фотознімки будуть видрукувані в «Пам'ятковій Ювілейній Книзі».

— 28-29 XI. 1948 в Парижі відбувся Конгрес вільних журналістів з-поза залізної завіси з метою створити світову організацію журналістів; серед учасників були представники Білорусі, Болгарії, Естонії, Латвії, Литви, Угорщини, Румунії, Польщі, Словаччини, України, Чехії, Югославії. Українська делегація складалася з редакторів М. Лівницького, Р. Ільницького, М. Колянківського, М. Семчишина, Б. Галиняка, Л. Гузара, М. Ковальського, П. Поліщука, І. Поповича, д-ра О. Яримовича.

— 29 XI в Мюнхені відбулися збори вчених, скликані Міжнародним Комітетом Поліемігрантів, на які прибуло до 50 учених різних національностей. Обговорювалася справа утворення Міжнародного Університету, де викладали б професори-емігранти, виховуючи молодь у демократичному дусі. До комісії для координації цієї праці від українських вчених увійшли проф. І. Мірчук і проф. Б. Мартос. Обрано також комісію для опрацювання статуту Міжнародного Союзу Інтелектуалістів. До неї від українців увійшли проф. В.

Кубійович і проф. М. Ветухів.

— Українська драмат. труппа в листопаді поставила в Нью-Йорку драму Тобілевича «Безталанна». Драм. гурток «Калина» того ж місяця поставив у Нью-Йорку «Наталку Полтавку» І. Котляревського.

— 12 грудня в Мюнхені (Шляйсгайм) відбувся II з'їзд Спілки Українських Журналістів на еміграції (СУЖ). Позитивно оцінивши роботу попередньої управи і намітивши нові завдання україн. журналістики, з'їзд обрав нову управу СУЖ: голова М. Лвицький, заступники: Квятковський і Воскобійник. На почесного голову СУЖ з'їзд обрав д-ра С. Барана.

— Ансамбль Укр. Акторів під мист. провідом В. Блавацького відкрив у кінці листопада сезон, поставивши у Регенсбурзі п'єсу Андре Обе «Люкреція» в пер М. Понеділка.

— В грудні в Ділінгені, в укр. таборі, відбувся концерт Марії Соболевської (фортепіано) і Оксани Симович (скрипка), присвячений творчості Моцарта. Перед концертом відбулася доповідь д-ра Василя Витвицького про Моцартову мистецьку діяльність.

— В листопаді в Регенсбурзі, а в грудні в Н. Ульмі відбулися концерти Капелі Вандуристів ім. Шевченка під пров. Г. Китастого.

— У 1948 р. Гайдельберзький Університет закінчили 12 українців (9 — медичний факультет, 1 — фак. державних наук, 1 — права, 1 — кваліфікований як дипл. перекладач.

— За час від 1945 до 1 грудня 1948 Ерлангенський університет закінчили 52 українці (28 — мед. фак., 5 — держ. наук, 4 — хем. фак., 3 — фарм. фак., 12 — фак. дантистики).

— В кінці грудня в Баварії відбулася під керівництвом диригента Лева Туркевича виступи Українського Чоловічого Хору «Ватра», що перед тим зробив успішне турне по Австрії і Швейцарії.

— **3 перекладів на чужі мови.** Накладом Українського Інституту ім. П. Могили в Саскатуні 1947 року з'явився англійський переклад «Слова о полку Ігоревім». Переклад зробив о. Па'ло Крат, а віршову форму надав проф. Ватсон Кірконел.

Накладом Ульштайна у Берліні у серії перекладів «сотні кращих творів світової літератури» з'являється в німецькому перекладі твори Гоголя.

— У паризькому польському жур-

налі «Kultura» за 1948 рік уміщено низку перекладів з української мови (з Маланюка, Клена, Філіповича) пера відомого перекладача Юзефа Лободовського. Т. XV за 1949-ий рік містить незвичайно тепло написану статтю Юліана Кардоша (*Naród w wędrówce*, стор. 18-26) про мистецтво й письменство української еміграції.

— Австрійський тижневик «Ді Фурхе», що виходить у Відні, в 38 ч. подає відомість про життя українського наукового світу на еміграції, м. ін. про працю Наукового Товариства ім. Шевченка, Українського Вільного Університету, Української Католицької Духовної Семінарії в Кулемборгу, Академії УАПЦ та Вільної Академії Наук в Аугсбургу.

— Після п'ятирічної перерви з'явився в 1948 р. у Берліні 27-й річник «Indogermanisches Jahrbuch» за ред. проф. Ганса Краге. В бібліографії мовознавства за 1941 р. у відділі «Україніш», подано три праці з українознавства: укр.-італ. словник С. Онацького і статті — Лекова про українські гомоніми й Перуцці про українську мову. Український відділ, що правда, дуже слабо заступлений, веде проф. д-р Ернст Дікенман з Швейцарії.

— **Польсько-український словник.** В Інституті Мовознавства при Академії Наук у Києві доц. Л. Гумецька поінформувала про хід роботи над укладенням польсько-українського словника. Словник складає група наукових співробітників з львівського відділу Інституту Мовознавства на чолі з професором Іляріоном Свенціцьким. Розмір словника — 80 тисяч слів.

— В часописі «Український Робітник», що виходить у Торонто в Канаді, проф. Дмитро Дорошенко містить прихильну рецензію на «цінну монографію одного з найкращих сьогодні знавців внутрішнього устрою старої Гетьманщини XVII-XVIII ст.» проф. Л. Окіншевича «Значення Військового Товариства в Україні-Гетьманщині XVI-XVIII ст.», надруч. в 157-ому томі «Записок НТШ». Проф. Д. Дорошенко при цьому «вітає від щирого серця відновлення праці високозаслуженого Товариства».

— У Видавництві оо. Василян у Мондері в Канаді вийшла друком «Українська мова», грамика української літературної мови (стор. 128) о. А. Труха.

Хроніка НТШ ч. 76

ХРОНІКА

Наукового Товариства ім Шевченка*) Число 76

А) Огляд праці за час від 7. 3. 1948 до 1. 3. 1949 р.**)

Загальні завваги. На діяльність НТШ на протязі останнього року найбільше вплинуло розпорощення членів і грошова реформа, що її переведено в Німеччині. В цю пору з 91 дійсних членів Товариства, що перебувають на еміграції, в Німеччині живе 53 (з них в Мюнхені та його околицях 42), в Сполучених Штатах Північної Америки 12, в Канаді 12, у Франції 4, в Австрії 2, а 4 в інших країнах Європи. Чимраз більша розпорощеність членів спонукала змінити метсду праці. Ряд справ треба було полагоджувати кореспонденційно, заступаючи таким способом безпосередній контакт із членами. Наукову працю зосереджено в інститутах, а головну увагу звернено на видавничу діяльність.

Праця Виділу. В звітному періоді відбулося 6 засідань. Предметом нарад були організаційні справи НТШ та його фінансове становище. Двома засіданнями керував Голоса Товариства проф. І. Ракоєвський, що при переїзді з Австрії до Америки задержався кілька місяців у Мюнхені.

Нові дійсні члени. Виділ затвердив новими членами вибраних поодинокими секціями НТШ таких українських і чужонаціональних вчених:

В Історично-Філософській Секції: проф. Борис Міртос, ген. Всеволод Петрів, ген. Павло Шандрук, Джордж Сімпсон, професор Саскачеванського Університету, д-р Степан Баран, д-р Іван Німчук, проф. Володимир Тимошенко, проф. Олександр Шульгин, проф. д-р Василь Галич, проф. Ілько Борщак, проф. д-р Ганс Кох.

В Філософській Секції: проф. Володимир Державин, проф. Кляренс Меннінг, професор Колумбійського Університету, проф. Кость Андрусішин.

У Математично-Природописно-Лікарській Секції: проф. Микола Гайдак, доц. д-р Мирослав Сенкус, доц. д-р Юлій Мачук, проф. Павло Шулежко, д-р Іван Тесля.

Рагом вибрано 19 нових членів, між ними кількох учених з американських українців і кількох чужинців. В звітному періоді помер новозатверджений дійсний член ген. Всеволод Петрів.

Виділ прийняв в звичайні члени 33 особи.

Праця Секцій і Комісій. Історично-Філософська Секція відбула 8 засідань, Філологічна Секція 1 засідання, Математично-Природописно-Лікарська Секція 3 засідання. На цих засіданнях зреферовано низку праць, зміст яких подаємо з дальшої частини Хроніки (Звідомлення), а почасти подамо в наступному числі. Крім цього, на засіданнях секцій обговорено низку організаційних проблем. З ряду комісій найживішу діяльність проявляла Філософсько-Педагогічна (3 засідання) та Права й Суспільних наук (6 засідань).

Інститути. В цю пору діють такі Інститути: Енциклопедії, Національних Дослідів і нестворений Публіцистичний. Інститут Бібліографічний зменшив свою діяльність, не діє Інститут Української Моги.

В Інституті Енциклопедії закінчується праця над збиранням матеріалів до «Енциклопедії Українознавства», перший випуск якої незабаром появиться друком.

*) Починаючи від цього числа нашого журналу, друкуватимемо в кожному числі «Сьогочасного й Минулого» Хроніку Наукового Товариства. Вона складатиметься з двох частин, а саме: а) короткого огляду праці НТШ і б) коротких звідошень з наукових праць, виголошених чи надісланих до секцій або комісій Наукового Товариства. Так зладжену Хроніку НТШ будемо випускати і окремими ввідками й вважати їх за дальший тиг видавничої дії Хроніки (до рйвни вишло 74 числа). Хроніка буде друкована і чужою мовою. Час від часу видаватиме НТШ більшу хроніку, яка дасть перегляд праці Товариства за довгий період часу й міститиме список його членства. Вона не буде вмішувана в «Сьогочасне й Минуле».

Тому, що саме тепер друкуємо окремою книжкою Хроніку НТШ за роки 1939—1948 (хроніка ч. 75), подаємо в цьому числі «Сьогочасного й Минулого» (хроніка ч. 76) огляд праці НТШ за останній рік дуже коротко й відсилаємо читача до Хроніки ч. 75.

**) Див. «Сьогочасне й Минуле» за 1948 р.

Інститут Національних Дослідів докінчує збирання матеріалів про національні відносини Галичини, опрацьовує ці матеріали і незабаром виготовить точну карту Галичини.

Бібліотека. Шляхом обміну видань НТШ бібліотека збільшує кількість книжок, що приходять до Централі Товариства, а також до філій в Сполучених Штатах Північної Америки і в Голляндії.

З'їзд в Берхтесгадені. 5-7 березня 1948 р., під проводом проф. д-ра З. Кузелі, відбувся в Берхтесгадені річний Науковий З'їзд членів, присвячений вшануванню пам'яті Т. Шевченка. На цьому З'їзді зроблено перегляд праці НТШ, виконаної на еміграції, виголошено реферати на шевченкієську тематику й відбуто низку ділових нарад, присвячених видавничим проблемам.

Академічні Вечори ведено, подібно як попереднього року. Ближчі інформації в Звідомленнях.

Видання. Досі з'явилися в друку такі видання:

Лев Скіншевич: «Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині в XVII-XVIII ст.» Записки, т. 157, 14,5 арк. друку.

«В 300-ліття Хмельниччини». Записки, т. 156. 10,5 арк. друку.

Є. Ю. Пеленський: «Україніка в чужих мовах. Записки, т. 158, 7 арк. друку.

Андрій Яковлів: «Український кодекс 1743 року». Записки, 159 т. 11 арк. друку.

«Сьогочасне й Минуле» за 1948 р. 8 арк. друку.

Ростислав Єндик: «Расова будова України». Бібліотека Українознавства, ч. 1. 28 арк. друку.

Іван Холмський: «Історія України». Бібліотека Українознавства, ч. 2, б. 25 арк. друку.

«Сьогочасне й Минуле» ч. 1-2 за 1949 р., присвячене проблемам таборового життя. 12 арк. друку.

Разом віддруковано в 1948 році 51 арк. друку, а в друку є б. 65 арк. друку.

Філії. Філія в Америці, яку очолює проф. д-р. М. Чубатий, числить 28 дійсних і 12 звичайних членів, що перебувають в усіх частинах Америки.

Філія в Голляндії спочиває в руках о. проф. д-ра Василя Лаби. Вона має 1 дійсного і 4 звичайних членів.

Представником НТШ на Францію є проф. О. Шульгин, на Бельгію проф. А. Яковлів, на Англію мгр. Н. Семчишин.

75-ліття НТШ. В повній підготовці є праці, зв'язані з відзначенням 75-ліття НТШ, яке має відбутися не лише в місці тимчасового осідку Наукового Товариства, але й в усіх важніших скупченнях української еміграції, зокрема на території Сполучених Штатів Північної Америки.

В) ЗВІДОМЛЕННЯ

з рефератів, виголошених або надісланих до секцій НТШ та їх комісій

Зважаючи на технічні труднощі, не можемо вмістити тут усіх рефератів, що надійшли до Редакції. Подаємо їх в наступному ч. З'яму і сподіваємося систематично друкувати такі звідомлення далі українською і чужими мовами.;

Проф. д-р Б. Крупицький

Шведсько-українські союзні договори 1708-1709 рр. як історичне джерело

Перше нам відоме джерело, яке дає найбільше матеріалу про шведсько-українські союзні договори (а також і з поляками), це — анонімна реляція про полтавський бій, що вперше появилася друком в 1740 р. як додаток (4 том) до відомої праці Адлерфельда «*Histoire militaire de Charles XII*» (1740). Вдруге надрукував її відомий шведський дослідник Галлендорф під назвою «Карл XII на Україні» (Стокгольм 1915).

В основу видання Галлендорфа ліг рукопис шведською мовою, знайдений в Упсальській бібліотеці, який безперечно треба визнати першоджерелом. Ця редакція значно коротша і ясніша, ніж переклад Адлерфельда (сина) на французьку мову.

Між обома редакціями є одна важлива для нас різниця. В той час як анонімна реляція видання Адлерфельда говорить про два союзи, між Мазепою і Карлом XII і між Мазепою і Станиславом Лещинським, шведський текст говорить тільки про один союз. Тут ми маємо тільки дві договірні стадії: в першій вичислено передумови союзу (всі вони мілітарного характеру), а в другій подано самий договір між Карлом XII, Станиславом і Мазепою.

Перейдемо тепер до іншого джерела, союзного договору між Мазепою і Карлом XII, як його подав П. Орлик в своїм відомім «Виводі прав України», знайденим І. Борщаком.

М. Андрусак вважає, що цей договір ідентичний із тим, який був укладений весною 1709 р. в Будищах між Мазепою, запорожцями і Карлом XII. Але з цим навряд чи можна погодитися.

На мій погляд, з шести точок договору конкретними, себто такими, в яких поза загальниками сказано щось про реальні зобов'язання союзників, є дві: перша і шоста. Перша говорить про надіслання на випадок потреби помічних військ під команду шведських генералів на допомогу Україні; шоста зобов'язує український уряд на час, поки тягтиметься ця війна, передати шведському королеві деякі з своїх фортець, а саме Стародуб, Мглин, Полтаву, Гадяч.

Чотири інші пункти по суті пропагандивного характеру, і тут сформульовано ідею повної незалежності України і рівноправності її як шведського партнера, ідею, що саме відповідає ідеологічним настановам Орлика в певні моменти його діяльності в Бендерах. Через те ці пункти доказової сили не мають. Обидва пункти, перший — про допомогове військо і шостий — про фортеці, свідчать про те, що це не є той договір, який укладено було весною 1709 р. в Будищах, коли шведсько-українські сили займали невеличку територію навколо Полтави. Бо тоді Батурин уже не існував, а Стародуб і Мглин могли бути цікавими для Карла XII тільки на початках шведських операцій на Україні. Згадка про допомогове військо теж була без потреби, бо на Україну прийшла вже головна шведська армія.

Отже скорше треба припускати, що договір, наведений у «Виводі Прав» Орлика, міг повстати (оскільки взагалі був якийсь договір!) перед появою або в момент появи шведів на Україні.

На дійсно реальний ґрунт переходимо ми тільки тоді, коли приступаємо до розгляду союзних пертрактацій між Карлом XII, Мазепою і запорожцями у Великих Булищах. Оповідання Нордберга про ці події («*Pistcire de Charles XII*», 1744) заслуговує на довіру не тільки тому, що він був їх свідком, але й тому,

що не було підстав, перед ким ховатися. Все робилося явно, при відчинених дверях.

Перед нами два акти. Один — договір, укладений на письмі між Мазепою разом із гетьманськими козаками, з одного боку, і запорожцями під проводом Гордієнка — з другого боку, в яким одна і друга сторона обіцяли постійно допомагати одна одній взаємно і діяти разом. Другий, теж писемний акт — союзний договір між Карлом XII, Мазепою і запорожцями.

Щодо змісту шведсько-українського договору, то в ньому були точки загального і локального характеру. В загальних король приймав Мазепу і Гордієнка з їх військами під свою протекцію і обіцяв не класти зброї до повного визволення України і Запоріжжя з-під московського панування. В локальних зобов'язано населення постачати шведам потрібну поживу та не виявляти проти них ворожнечі, в той час як король зобов'язувався, що шведське військо буде триматися дисципліновано і по можливості так, щоб не викликати з боку населення незадоволення.

Вже з цього змісту видно, що Будищанський договір зовсім неподібний до того договору, про який говорить Орлик у своїм «Виводі Прав».

Проф. Л. Окіншевич

Гетьманат як форма державного устрою

Автор розглядає питання про державний устрій Української Гетьманської Держави в XVII ст.; реферат являє собою конспективний виклад статті на цю ж тему, переданої до друку до ювілейного збірника Українського Вільного Університету.

На погляд автора, на питання про форму державного устрою України в XVII ст. можна дати відповідь лише після співставлення влади гетьмана з значенням, вагою і обсягом влади інших центральних державних установ і, в першу чергу, Генеральної (козацької) Ради. Проводячи це співставлення, автор приходить до висновку, що в розвитку України-Гетьманщини XVII ст. можна прослідити боротьбу двох начал у владі гетьмана: традиційного-республіканського і нового — монархічного. Носієм першого можна вважати Виговського і П. Дорошенка, натомість Богдан Хмельницький, Ів. Самойлович і Ів. Мазепа, що не визнавали авторитету Генеральної Ради, були носіями другого начала. В часи Самойловича і Мазепи державний розвиток України пішов саме цим шляхом, і тільки полтавська катастрофа і дальше активне втручання Росії у внутрішні справи України привели до того, що шлях цей не був логічно завершений, що мало б дати Україні устрій спадкової парламентарної монархії.

Д-р Є. Ю. Пеленський

Документи до історії України з Нюрнберзького процесу

Другу світову війну німці вели за т. зв. «життєвий простір» на Сході Європи, точніше кажучи — за Україну. Тим то в Нюрнберзькому процесі проти керманів Третього Райху, що відбувся перед Міжнародним Трибуналом, зібрано багато документів, що мають посереднє чи безпосереднє відношення до України, зокрема за 1941-44 рр.

Ці документи для нас незвичайно важливі, бо майже повнотою ілюструють долю України під час німецької займанщини. Вони тим цінніші, що всі без винятку були перевірені щодо своєї достовірності Міжнародним Трибуналом і німецькою лавою оборонців. З уваги на їх походження і зв'язану з цим доказову силу, всі документи можна поділити на чотири точно визначені групи: 1) німецькі документи з довоєнного і воєнного часу; 2) українські документи часу війни; 3) протоколи розслідувань німецьких злочинів, які досліджували альянтські комісії по відході німців і 4) зізнання обвинувачених свідків під час самого процесу. Найбільшу доказову силу мають документи першої групи. Їх значення тим важливіше, що вони промовляють проти самих авторів, при чому аж ніяк не можна підозрівати німців у тому, що вони представили свої

вчинки в гіршому світлі, ніж вони в дійсності були. Щодо доказової сили їм дорівнюють українські документи, писані українцями під час війни і вислані до німців. Зважаючи на те, що вони були перевірені самими німцями, можна прийняти, що їхні дані цілком правдиві, бо за найменше перебільшення чи невірне представлення справи їх авторів стрінула б суворая кара. Документи двох останніх груп більш суб'єктивні, їх доказова сила менша. Тим то в своєму виборі обмежуюся виключно до документів перших двох груп.

Вибрані і приготовані до друку документи ділять на чотири розділи. В першому подають документи, що з'ясовують цілі Третього Райху в Україні, окреслюють методи ведення війни й визначають долю полонених. Є там поруч програмових уривків з книжки А. Гітлера «Майн Кампф» і статей Геббельса протоколи нарад, на яких рішалася доля України; особливо цікавий один, що представляє невдалу спробу Розенберга залишити для України деяку культурну і політичну самостійність, що, однак, заздалегідь було засуджене на невдачу через негативне наставлення щодо України Гітлера і Герінга. Другий розділ обіймає документи про німецьке правління в Україні, зокрема про переслідування населення і нищення пам'яток української культури, про що широко писали і німецькі вчені, які відвідували в той час Україну, а цілість зловживань представив у мужньому листі до ген.-губернатора Франка проф. В. Кубійович. Третій розділ обіймає документи про тяжку долю українських робітників на примусових роботах в Німеччині. До найцікавіших документів у цьому розділі належить розпорядження Гітлера про примусову германізацію півмільйона молодих українських жінок, що мало спричинитися до того, щоб число німців дійшло впродовж століття до 200 мільйонів. Врешті в останньому розділі подають документи про українців у німецьких концентраційних таборах. З них варто згадати, напр., наказ Гітлера про те, щоб для екзекуцій над польками уживати московок, а до екзекуцій над українцями і московками — польок, чим стверджує загальновідомий факт, що українці в концентраційних таборах відмовлялися від проведення екзекуцій над спів'язнями, абож проводили їх дуже лагідно, що дійшло до відома самого Гітлера.

Зібрані документи повинні з'явитися в найближчому часі окремою книжкою.

Проф. д-р Ярослав Падох

Міські суди на Україні-Гетьманщині після 1648 р.

(Резюме доповіді на засіданні Комісії Права і Сусп.- Екон. Наук НТШ 15. IV. 1948.)

Велика українська революція 1648 р. усунула враз із більшістю державних інститутів також давню судову організацію, увівши на місце попередньої станової судової системи систему безстанових, козацьких судів. Суди земські, городські і підкоморські були заступлені судами сотенними, полковними і генеральним. Незмінним залишилося лише (побіч народного, звичаєвого) міське судівництво, на долю якого припала оригінальна історична роля зв'язкового між давньою і новою судовими системами та охорона легальності і правности на великих просторах, обнятих революцією, в добу між знищенням старого і збудуванням нового ладу.

Міські суди на Україні мали за собою в добу Хмельниччини не абияку історію. Вже з другої половини 13. стол. почало ширитися на українських землях німецьке міське право, яке, оганувавши повністю міські і велике число сільських громад у західноукраїнських провінціях, пішло далі й зайшло аж до крайніх східних меж України. Східних кордонів України воно не переступило, немов би свідчачи, що там кінчалися межі західної цивілізації, продуктом якої було це муніципальне право.

Від першого відомого нам привілею на міське самоуправління за західним зразком для західноукраїнського міста Нового Санча (1294) до останнього видання магдебурзького права східноукраїнському місту Новгород-Сіверському (1758) пройшло чотири з половиною століття — імпазантний час стійкості одного права на одній території. Тим імпазантніший, що над нею за цей час пройшли незвичайні історичні бурі і територія України, зловивши державність, бодай спочатку радикально відступила від станових принципів, на яких виникло окреме міське право.

Знищивши попередній шляхетсько-становий державний устрій, накинутий Україні Польщею, панівна верства Гетьманської України — козацтво спочатку розгубилося, не знаючи, як поставитися до, як не як, типово станového устрою міст і міського (магдебурзького) права. Історія зберегла багато доказів на те, що козацький загальний і урядова старшина негативно ставилися до міста і міщан, кривдили їх, відбираючи один по одному їхні, віками уживанням закріплені, привілеї. На цій підставі переважна частина українських істориків заступає думку, що козацька держава не вмiла або не хотiла берегти iнтереси міста нарівні з iнтересами козацької верстви.

Цей погляд ми вважаємо лише частково виправданим. На основі пам'ятників того часу обстоюємо думку, що, незалежно від збагачення переможної козацької верстви коштом міста і привласнення його прав, центральна козацька влада з гетьманом на чолі зрозумiла значення міст як коначного посередника між виробником і споживачем, як всередині, так і поза країною, ставилася до них і їх свободі позитивно. Поруч різних доказів на це слід передусім підкреслити факт, що по 1648 р. ні один правний акт навіть не брав під сумнів легальності міської автономії і самоуправління. Отож правно і по цій даті існував той самий стан, що виробився до 1648 р. на основі привілеїв, практики й підручників магдебурзького права.

Але фактично стан міст, а за ними і міських судів постійно вагався. Наскільки — це виявляють передусім судові книги міських судів. Вони дозволяють зіставити теорію магдебурзького права, реципованого Україною, з дійсністю, що витворилася по повстанні Хмельницького.

Представляючи долю міських судів графічно, ми побачили б, що крива розвитку цих судів від 1648 р. до 1660 р. йде гостро вгору, потім поступово обнижується і переходить нижче вихідних позицій з 1648 р., щоб у 30-их роках 18 стол. знову поволі підноситися вгору. Думаємо, що ці суди пройшли за розмірною короткій час чотири стадії розвитку:

1. В першій десятилітті міські суди не були витіснювані чи обмежувані козацтвом, але, навпаки, були садинокими постійними судами України й тому, — хоч своєю суттю вузько-станові — вони набувають ознак загального судівництва з компетенцією, не обмеженою ні особово, ні речово. Все населення України судилося в тих судах незалежно від своєї ранішої становой чи професійної приналежності, і то у всіх справах, цивільних і карних.

2. Але по цим короткім періоді піднесення (1648-1660) помічається зворотна еволюція. Значення козацької старшини швидко збільшується, і вона звертається лицем не лише до військових справ, але й до всіх громадських, а зокрема сягає по рішучий вплив у містах, опановуючи їх органи суду і управління. Міські суди є ще далі загальними судами, але їх склад стає вже мішаний; вплив козацьких членів щораз міцнішає, і врешті стає вирішним.

3. Але й на цьому не спинилася еволюція. Під тиском козацької старшини незабаром доходить до гонного, хоч лише фактичного сполучення обох судових систем: міських і зформованих козацьких судів. Сталося це десь близько 70-их рр. 17 стол. Обидва чинники, козацький і міщавський, засідають уже разом у спільних судах, але взаємини між ними укладаються тепер інакше. Раніше козацькі делегати були гiстьми в міських судах, тепер вони стають вирішним чинником в цих «обопільних», по назві й особовому складі, а не вплив'х, судах.

4. Зміну принесла реформа гетьмана Апостола в 1730 р., яка виразно підкреслила окремішність міських судів, повертаючи порушений легальний стан з-перед 1648 р. Міські суди підпорядковано безпосередньо Генеральному судові, що власне гарантувало їх незалежність від місцевої адміністрації, бо ніяке місто на Гетьманщині не стало матернім містом і тому апеляції від міських судів мусіли вийти поза мури міста. Можна думати, що цей стан залишився до кінця державності України, бо реформа часів Розумовського взагалі не обняла міських судів.

В наслідок мінливої долі міських судів дехто з істориків бере під сумнів саме існування окремої системи міських судів, вважаючи їх складовою частиною козацьких судів, в межах яких вони діяли як окремі колегії.

Веручи під увагу всі важливіші пам'ятники тієї доби, насамперед згадане розпорядження Д. Апостола і монументальний кодекс «Права, по котрим судиться малор. народ», як і вважаючи на теорію магдебурзького права і його

практику в інших країнах, приходимо до висновку, що як до 1648 р. так і потім, як перед 1730 р. так і згодом, на Україні-Гетьманщині існували дві окремі судові системи: козацьких і міських судів. Цей стан не змінився до скасування самостійних українських судів, що сталося в 1784 р. Само міське право на Україні діяло ще до 1834 р.

Проф. д-р Юрій Старосольський

До проблем міжнародного карного права

(Зміст доповіді на засіданні Правничо-Економічної Комісії НТШ в Мюнхені 3. 6. 1948)

Доповідач критично розглянув розвиткові тенденції т. зв. міжнародного карного права, оцінюючи їх із становища догматики карного права. Виходячи з цих позицій, доповідач висловив думку, що досі не було міжнародного карного права в справжньому його розумінні, дарма що були окремі випадки судження, а то й карання на міжнародній площині. Розвиткові тенденції останніх часів (зокрема практика міжнародних трибуналів для судження «воєнних злочинців») — це справді крок уперед, але далеко ще не близький до цілі. На думку доповідача, найбільше вирішною, переломовою проблемою, яку вперше чітко розв'язано, є особиста відповідальність фізичних осіб за вчинки, dokonані формально державою. Ця проблема була осередньою в доповіді. Виходячи із поняття злочину й кари та вини як основи карної відповідальності, доповідач вважає, що виконати злочин і карно відповідати може тільки людина — не юридична особа (напр., держава, і, очевидно, незалежно від цивільної відповідальності). В природі злочину лежить — крім каригідності та протиправності — привинність поведінки. Це значить, можливість поставити цю поведінку виконавцеві в вину. Вина — це психічне відношення виконання до дії; це розуміння, хотіння й керування поведінкою. Беручи практично (а право служить практиці життя), таку психічну діяльність можемо знайти тільки в фізичній людині. І суспільна реакція на злочин — кара, байдуже чи розуміти її як заплату чи засіб відстрашення або поправи, — діє тільки на психіку людини. Навіть «кара», формально накладена на юридичну особу (напр., грошова кара на торговельну спілку), трапляє в людину (напр., у членів спілки). Тому, на думку доповідача, карне право, кожне, отже й міжнародне, може постати тільки на підставі особистої відповідальності фізичних осіб: тільки фізичні особи можуть бути суб'єктами злочину й об'єктами кари. Для міжнародного права це розкриває ряд проблем. Між ними такі: чи суб'єктами міжнародного права перестануть бути тільки держави, а стануть і одиниці; чи, отже, міжнародне право регулюватиме відносини тільки між державами чи й між одиницями і чужими державами, чи може навіть між одиницями однієї й одиницями другої держави; чи це тоді буде «міжнародне право» в тому розумінні, як досі?

Між дальшими вимогами, поставленими доповідачем майбутньому карному праву, були такі. Карне право не може існувати в системі чистого договірного права; воно вимагає існування позитивного, об'єктивного права, примусового (*«zwingendes Recht»*); це значить, мусить існувати влада, незалежна від окремих держав, із силою судочинства над державами і з можливістю примусити державу до правозгідної поведінки, без огляду на волю окремих держав (аналогічно, як у відношенні державної судової влади до громадян; з цим зв'язана вимога рівності всіх перед правом (навіть переможець у війні може бути суджений і засуджений), а далі процесової засади легальності, а не типової для політики засади опортунізму.

Зміст нового позитивного права мусить бути не тільки формально-процесовий (як це здебільшого було досі в міжнародному праві), але й матеріальний. Матеріальне право мусить брати під карно-правну охорону правові добра — інтереси не держав, а «природних центрів» цих інтересів — людини й нації. Дії, спрямовані проти цих добр, це по суті були б не міжнародні, а «універсальні» злочини: це не був би напад однієї держави на інтереси другої держави, а напад члена світової (чи об'єднаної) суспільності на добро другого її члена, групи чи

організації членів. В основі матеріального права повинна лежати свідомість світової (чи об'єднаної) суспільності про те, що дані охоронювані правові добра є справді цінностями, матеріальними й морально-етичними, в згоді з культурним розвитком людства і що беретти їх — це вимога доцільності й справедливості.

Д-р М. Стахів

Іван Франко як суспільно-політичний діяч (Зміст реферату)

Франко як письменник відомий найширшим колам громадянства. Франка як ученого знає наше громадянство менше, але все таки знає його ще досить широке коло людей з вищою та середньою освітою. Зате Франко як суспільно-політичний діяч досліджений науково найменше і найменше знаний нинішньому поколінню.

У суспільно-політичній діяльності не можемо собі уявити дальшого розвитку нашого національного життя без суспільної творчості Франка, подібно як не можемо собі уявити красного письменства та історії літератури без досягнень Франка.

Як у літературній творчості, так і в суспільно-політичній діяльності вписав Франко в школу Михайла Драгоманова. Разом з Михайлом Павликом, Остапом Терлецьким і молодими товаришами створив Франко на красному ґрунті в практичній праці оригінальну різновидність цієї школи.

Франко уважав своєю головною життєвою метою саме суспільно-політичну діяльність. Усі інші функції свого геніального таланту він ставив на службу цій головній меті. Суспільна діяльність — це в нього обов'язок його совісті.

Відношення Франка до цього питання найяскравіше окреслене в його відомій промові: «як син українського селянина, що його викормили чорним хлопським хлібом, працею твердих хлопських рук, почуваю себе до обов'язку панциною цілого життя відробити ці шеляги, що їх видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатися на висоту, де видко світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали. Мій український патріотизм — то не сантимент, а то важке ярмо, яке доля вложила на мої плечі».

Віддаючи цей довг, Франко, як той муляр, працював над новою, ліпшою будовою народного життя. Вся його боротьба за соціальну правду й справедливість, наукова праця й поетична творчість мала створити з етнічної маси свідому своїх прав і обов'язків націю.

Всю велич цієї суспільної творчої праці Франка і його гурту можемо оцінити тоді, коли розглянемо стан нашого суспільства, який панував при виступі Франка на поле суспільної праці:

1. Суспільно творив тоді наш нарід тільки нижчі класи суспільства. Вищі суспільні класи були національно чужі. Це було мозаїкове суспільство, де кожна складова група була окрема і не мала духових взаємин з іншими.

2. Економічно панувало вже тоді в Галичині тяжке безземелля. Господарства до 2 гект. творили тоді 48 проц. усіх господарств, а землі мали всього 9 проц., тоді як 3235 поміщиків посідали половину всієї території. Село, позбавлене лісів і пасовиськ, перетворене було в господарський і політичний інвентар поміщиків. Лихва доводила до небувалого визиску в 250 проц. річно. Щороку коло 3,000 сільськ. господарств у Галичині йшло на ліцитацію.

3. Освітньо — село потопало в безграмотності, споюване систематично шляхтою. На 233 душі в 1876 р. припадав в Галичині 1 шинок, а на душу припадало річно випитих 26 літрів горілки.

4. Політично, національно й організаційно — був тоді повний упадок народоства. Громадське життя було опановане москвофілами й рутенцями. В очах москвофілів було все українство «польською інтригою». Прозила небезпека, що наш нарід перетвориться в окрему етнічну регіональну групу «рутенців».

Проти такого стану виступив Драгоманів, а за ним гурт Франка, висуюючи соціальну проблему і соціальний поступ, як підставу національного визвольного руху.

Франко і його школа піднесли в Західній Україні соціальною проблемою, яка до того часу там взагалі не існувала ні в літературі, ні в політичному русі. Ця проблема є для Франка нерозлучною частиною проблеми визволення української нації та гуманності. Так він доходить до соціалізму, але не марксизму, противниками якого завжди були він і його школа. Його соціалізм, виходячи з науки Драгоманова, є соціалізмом етичним і гуманним, а не пролетарським. Франко відкидає також Марксів історичний матеріалізм. Для нього дух є вічним революціонером за поступ до правди і добра, а не технічно-економічні «продукційні сили». Звідтіля він працює для всього трудового народу, а не тільки для «пролетаріату», щоб з того трудового народу повстала свідома себе повна нація. Цій меті він посвячує всі свої фізичні й інтелектуальні сили, поки його не зломив важка недуга.

Франків гурт організує на українському ґрунті першу на модерний лад поставлену політичну партію з розробленою систематичною програмою (Українська Радикальна Партія 1890 р.). Він ставить як наріжний камінь української політики засаду Драгоманова, що політика мусить бути самостійна, а для того мусить спиратися на єдину тоді в нас масу продуцентів — селянство. Викликати самодіяльність цієї маси і самоорганізованість — це одно з важливих завдань Франка.

На ґрунті практичної діяльності школа Франка, вірна засадам Драгоманова, була в українським рухом. Після двадцятирічної праці цей рух завершився в перший раз поставленою програмою державної самостійності як практичного постулату політики (1895).

Д-р В. Янів

До проблеми сучасної духової кризи

(Резюме доповіді на зас. Філ.-Пед. Комісії НТШ 23 IX — 6 X 1948)

Доповідь починається свердженням, що український науковий і публіцистичний світ присвятив за останні два роки проблемам сучасної духової кризи багато уваги. Перелічення низки відомих прізвищ, що взяли участь у дискусії, доводить доповідача до висновку, що доля західноєвропейської культури аж ніяк не є українцям байдужою, що слід уважати одним із доказів приналежності України до західноєвропейської культури. Далі прелегент зайнявся аналізою, чому свідомість кризи є загально поширена, й дійшов до ствердження, що є два джерела цієї свідомості: відчуття непокою й міркування над цілями буття й над незадовільним станом їх реалізації. На спеціальну важливість і актуальність проблеми вказують два засадничі моменти, а саме загроза самознищення культури й захитання європейського світогляду в часи назріваючого конфлікту зі Сходом. Цей останній момент має першорядне значення для українців, для яких надходяча війна може принести порятунок або цілковиту загибелю. А що вислід війни залежить не тільки від технічних засобів, але, в першу чергу, від сили ідей і монолітності світогляду, то завданням української науки є причинитися до переможення кризи, яка в сучасний момент послаблює атракційність і силу «вічної Європи».

Для успішного переможення кризи слід усвідомити собі, в чому є її суть, які є її вияви, причини та наслідки. Суть кризи вбачає доповідач в диспропорції між культурою і цивілізацією, чи пак точніше в перевазі цивілізації над культурою, що пливе з постійно зростаючого значення цивілізації й одночасно занепаду культури. Відшукування суті кризи дає змогу відшукати й основну причину. Наперед зреферовано погляди деяких мислителів, які вбачали причину надмірного розвою цивілізації у перенаселенні Європи, інші ж вважають основною причиною кризи захитання світогляду. Тим часом докладна аналіза вказує понад всякий сумнів, що засаднича причина кризи — воля до влади. Вона має своє біологічне виправдання. Людина приходить на світ слабо вивінувана інстинктами, фізичною силою, справністю зміслів тощо. Цю її слабкість має зрівноважити розум, при допомозі якого людина старатється уярмити сили всепогубної природи. Це є основне джерело змагання до витворення засобів до опанування сил природи; суму цих засобів звано цивілізацією. Одночасно до поступу цивілізаційних засобів спонукує людину іраціональна віра в призначення людини й конечність вічного поступу. Але воля до влади є не тільки шансом для людини, — вона є

рівночасно також загрозою. Воля до влади, якої первісне джерело є вповні логічне й виправдане, стає з часом сліпим гоном і перетворюється в самоціль, яка сповнена й нищівної сили. Людина змагає не тільки до опанування сил природи, але й до завоювання світу. Це веде її до зудару з опанованими подібною жадобою суперниками. Ця воля до влади є найбільш характеристична для європейця, яка й дозволила йому стати володарем світу і приводить його аж на берег прірви.

Основним вивязом волі до влади є раціоналізація, сперта на вірі у всепотужність розуму (— на раціоналізмі). Під раціоналізацією розуміємо організацію життя, яка має світ пристосувати до повного використання його засобів і досягти максимуму упорядкованості життя людини. Сама по собі раціоналізація не є злом і не ставить собі злих цілей. Щойно коли захитається рівновага між духовими й матеріяльними чинниками, доходить до загрози. Звичайно, вже в самій побудові життя на засаді послідовної доцільності і матеріяльної користі криється загроза занепаду духовості й залежної від неї культури.

Похідними вивязами раціоналізації, а тим самим і кризової ситуації, є механізація життя, поділ праці, спеціалізація і централізація. Всі ці в'язи разом ведуть нас до поняття апарату, який є ідеалом модерної організації і який веде до обмеження значення індивідуальності. Розум, який дозволив людському родові стати короною світу, довів одночасно людину до стану бездушного єства. Він зробив людину паном світу, але одночасно рабом апарату.

Причини кризи й виникаючі з неї всякі кризові ситуації ведуть до численних наслідків, які є дуже різномірні. З філософського погляду криза довела до захитання світогляду й до бездогматичності й безпринципності. Брак віри й перецінювання розуму довели до оспорення об'явлених істин і в висліді до занепаду релігії. Перецінення розуму мусіло одночасно призвести до захитання психічної гармонії між *ratio, voluntas i emotio*. Спроба знайти рівновагу вела знову ж від одної крайности до другої й виявлялася в надмірнім волонтаризмі, вироджувалася в сентименталізм, окультизм, когону за сенсацією тощо. З соціологічного боку криза довела до переваги маси над індивідуумом, а в політичнім житті до тиранії одиниці над загалом. Основне розхитання цілого життя мусіло вдарити й у систему норм етичного й морального ладу, що найшло свій вивяз у першу чергу у ділянці статевого життя. Дименсія і культ числа заступила глибину і якість. Людство опанував поспіх і пливуча з нього поверховість, а цілий стиль життя характеризується доривочністю, негвозністю й фрагментальністю. В висліді опанували людину неспокої і непевність, але з безвиході вона не вміє знайти вороття, тому загубила задоволення й щастя. Це все примушує кращі одиниці шукати порятунку. Накресленням можливих протизасобів кінчається доповідь.

Проф. д-р К. Кислевський

Рембрандтівські світлотіні в Шевченковій поезії

(Зміст доповіді на засіданні Секції НТШ 30 березня 1947 р.)

Шевченко був багатий на творчу уяву. Відчуваючи гармонію барв, асоціював її з гармонією тонів, ритмом слів і творив поеми, наче малюнки. Його ніжну уяву вражали великі мистці, а між ними й Рембрандт із своїми світлотінями ввійшов у його свідомість. Коли Брюлов захоплював його своїм червоним світлом, Рембрандт притягав своїм свіжим, молодим і жанровим стилем творби.

В Шевченкових повістях збереглося кілька згадок про Рембрандта, напр., у «Капітанші», «Мандрівці з присмністю, та не без моралі». Також деякі Шевченкові рисунки й портрети зраджують захоплення Рембрандтом, напр. «Натурники», портрети Закревських, кн. Кейкуатової, Каті-служниці Ускових, автопортрети, офорти.

Дмитро Антонович заявляє в своїй розвідці п. з. «Шевченко як маляр»: «Рембрандт став найближчим, справжнім, геніяльним учителем і проводирем Шевченка в мистецтві». В. Січинський згадує у своїй статті п. з. «Шевченко — гравер», що поет скрізь вишукував твори Рембрандта, по академічних коморах, у петербурзькому музеї, у приватних колекціонерів. Є теж замітка в автобіографічній повісті «Артист» про екскурсії поета в товаристві Брюлова до Ермітажу в Петербурзі, де була велика збірка Рембрандтових нарисів. Рембрандт давав своїм

полотнам таємне освітлення, на тлі якого виступали деталі. Із тіні й темряви добував він характеристичні місця та наświetлював їх гостро й контрастиво; особливо дбайливо займався автопортретами.

Контраст стає улюбленим засобом не тільки у Шевченковій картині, але й у поезії. Світло й тінь, журба й радість, смуток, нужда та щастя й добро — постійно поставлені поруч. Незбагнута душа химерного Перебенді, безталанна доля Яреми, горе поета — виростають до височин у контрастивому світлі доквілля. На тлі контрасту між давнім і сучасним вражають сильніше і вриваються глибше спогади про Україну. Розмір контрасту росте з розвитком поетової творби. Від коротких речень, порівнянь, характеристичних рис поет доходить до цілих поем-мініатюр, побудованих на засадах контрасту («За со щем хмаронька пливе»). Поет наświetлює свої картини блідим сяйвом місяця («Причинна»), червоним полум'ям (Гайдамаки), сонцем на світанку («Гамалія», «Сон»), сонцем на заході («Гори мої високі», «І досі сниться»)...

Залюбки теж зрисував поет автопортрети та зображував їх в контрастивому наświetленні не тільки на полотні, але й в поезії. В сатирі «Якби ви знали, ганичі» зобразив себе в дитячому віці на тлі домашнього пекла; в поезії «І золотої й дорогої» зрисував себе як безталанного сироту; в творі «Мені тринадцятий минало» — показав своє пробуджене почуття любови; в поезіях «Огні горять», «Лічу в неволі» зобразив себе у зрілому віці, в творі «Минули літа молоді» — у старшому віці.

Захоплення Рембрандтовими світлотінями не перетворилося у чисте наслідування, але було тільки одним із мистецьких побудів у творчості Шевченка.

Проф. д-р Зенон Кузеля

Історичний розвиток і сучасний стан українського словництва

(Реферат на підставі розвідки під поданим вище наголоском на засіданні Філологічної Секції).

З приводу ювілею виходу українського словника Бориса Грінченка референт подав розвиток українського словництва від самих початків до виходу великого українського словника Бориса Грінченка, при чому схарактеризував перші словники старої церковно-слов'янської книжкової мови до Котляревського й докладніше спинився над першими чисто українськими словниками кінця XVIII і початку XIX століття, використовуючи для цього ще деякі невідомі джерела. Після цього референт розглянув словникові праці попередників Грінченка по обох боках Збруча, зокрема праці Афанас'єва-Чужбинського, Закревського, Чайковського, Петрушевича, Патрицького, Піскунова, Лерченка, Роговича, Вовка, Верхратського, Чопея, Шейковського, Желіховського, Уманця, Левицького, Тимченка, Поповича й інших. Окрему увагу референт присвятив історії й оцінці Грінченкового словника.

В другій частині реферату автор розглянув словникові праці кінця XIX і початку XX століття і докладніше спинився над словниковою продукцією часів визвольної боротьби й незалежності Української Держави, оцінюючи організаційний бік і важніші словникові поєви цього часу.

Наприкінці референт в загальному подав огляд словникових праць повоєнних часів, відзначивши окремо великі заслуги в цій ділянці Української Академії Наук. Свій реферат проф. Кузеля закінчив характеристикою словникових праць в останньому десятилітті, підкреслюючи окремо лексикологічні праці на еміграції в Чехії та Німеччині та працю Словникового Відділу Українського Наукового Інституту в Берліні.

Проф. д-р О. Кульчицький.

Культ Шевченка в світлі доглибної психології.

Культ Шевченка є винятковим соціопсихічним явищем як у відношенні своєї екстенсивності, так і інтенсивності та особливого якісного забарвлення.

Пояснення цієї винятковості треба шукати з допомогою доглибної психології в глибинній, що так скажемо, дименсії цього культу, а саме: 1) особливий

прикметності Шевченкової поезії, — її **нумінозності**, 2) соціопсихічних умовах виникнення цього культу, 3) в співдії колективного Несвідомого, 4) в тих аспектах особовості дсла Шевченка, що особливо відповідали настанам колективного несвідомого та викликали його співдію в культурі поета.

«Нуміозним» називає Отто Людвіг в творі «*Das Heilige*» наявний в таких явищах природи, як напр. буря, повинь чи величний захід сонця, **елемент авонімної і імперсональної потужної трансценденції**. Компоненти цього «нуміозного» діють в «праобразах» поезії, на які особливо багата творчість нашого поета (напр. «Кавказ»).

Нуміозності по боці об'єкта відповідає по боці суб'єкта релігійно-культурове зворушення.

Другим чинником культу поета є особливі соціопсихічні умови «катакомбової таємности» цього культу за царських часів в гуртках «сутніх спільнот», «*Wessensgemeinschaften*» (*Fierkandt*), вірних звеличників, що сприяє відтворенню масово гіпнотичного стану регресії в несвідоме.

Це колективне переживання грубового вшанування пам'яті поета, що стало традицією, визволяє «колективне несвідоме» (Юнг) із його «архитипами», заснованими несвідомими готовостями до мітотворчих зображень.

В несвідомому збірної психіки записвані мітотворчі готовості, тобто «архитипи», натрапляють на життям і творчістю поета визначені аспекти його особовості: на аспект Перебенді-Орфея, аспект кирило-методіївського бунтаря — Прометей, аспект мученика Алкіда. Орфейський, прометеївський та євангельський міт зливаються остаточно в символ «над-я» (*Freud: Über — Ich*) голосу сумління, що наказує і закаує в символі духового поводатора по шляхах і бездоріжжях життя, в «імаго» батька-Тараса.

Від Редакції: Зміст доповідей проф. О. Кульчицького: «Сучасна філософська антропологія» та «Екзистенціальна концепція людини та її психологічна проблематика» помістимо, через брак місця, в наступному числі «Сьогочасного й Минулого».

Проф. д-р Василь Лев

Мова Руської Трійці

Літературна діяльність поетів Руської Трійці в другій чверті XIX ст. загершила розпочату перед 300 роками на західноукраїнських землях працю — впровадження живої народної мови в літературу й мову. Видана ними «Русалка Дністрова» (1837) стала поруч «Енеїди» Котляревського (1798) та першого збірника народних пісень М. Максимовича (1827).

Поети Руської Трійці зірвали з традиціями давньої книжної мови, штучної, далекої від живої народної. Ідучи за прикладом інших слов'янських народів та східних українців під царською Росією, вони взяли за основу народну мову (говіркову) Галичини та Придніпрянщини. В основному базували вони свою народну мову на говірках місцевих, своєї рідної околиці.

До впровадження народної мови в літературу поети Руської Трійці підгтувалися теоретично, вивчаючи історію національного відродження слов'янських народів, літературні твори Котляревського, Квітки, збірки народних пісень М. Максимовича, «Запорозьку Старину» Срезневського, збірки Лукашевича і збираючи твори усної словесности не тільки в своїй рідній околиці, але й інших територіях Галичини й Закарпаття. Тому в творах їх слідний найбільше вплив місцевих говірок. Не вільні поети Руської Трійці й від впливів давньої книжної мови та запозичень із чужих мов, головню польської і німецької, рідше — російської. Таксж кували вони й власні слова, керуючись мовним почуттям і деякими нормами української літературної мови. Це останнє явище відбилося найбільше в словництві.

У фонетиці мови Руської Трійці слідний вплив народної вимови, про яку вони дуже дбали і навіть за прикладом сербського правопису видали «Русалку Дністрову» фонетичним правописом, впроваджуючи в гражданську абетку окремі знаки.

За зразком народної мови Галичини, не м'якшать поети Руської Трійці закінчення 3. ос. одн. і множ. (ходить, ходят) та наростків -ський, -цький, вводять

лябіалізацію визвукового л, евфонічне чергування у — в, і — й, назвукове і —, підвищення артикуляції 'а після палятальних приголосних (ся се, упрашев). Рідко паляталізують шиплячі й вживають твердого р.

В ділянці лексики вживають у всіх трьох родах архаїчних іменників, за-позичених з галицьких говірок і зрідка з мови польської й української, а також безсуфіксних народних. Іменникові і займенникові форми прикметників ілюструють старший стан народної мови. Безнаросткове утворювання прикметників від інших частин мови досить часте. Крім того, вживають здрібнелих і пестливих іменників, прикметників та форм дієслів за прикладом народної поезії; часто вживають народних звуконаслідних дієслів, архаїчних прислівників, приємників і сполучників. У відміні іменників, поруч літературних, є старі закінчення, що виступають сьогодні в говірках.

Синтаксичні особливості проявляються в уживанні активних дієприкметників (напр., зачаток козаків, сидячих за Дніпровими порогами, нидіє в мряці не-свідомости, Ш. 3. 114), в уживанні деяких форм посереднього керування (говорити, розказувати, питати: о чімсь, за когось, щось). У визначенні часу тривання дій (напр., був через три літа голод великий на весь світ, Г. Дд. 92). Інші ознаки синтаксичні: пропускання допоміжного дієслова бути в тепер. часі в іменниковому присудку (напр., Єрусалим містце, де Богу кланятися належит, Ш. I. 77); вживання родового частковости (напр., Господи, дай нам завсіда того хліба, Ш. I. 82); вживання довгих розповідних речень з одним підметом і кількома однорядними присудками.

Використовуючи мовний матеріал Східньої України, місцеві говіркові елементи, поети Руської Трійці поклали тривкі основи під розбудову української літературної мови на західноукраїнських землях і вказали Франкові шлях до об'єднання мови галичан і придніпрянців у одну мову, спільну всім українцям.

Проф. д-р Зиновій Лисько

Музика праслов'ян

(Зміст реферату, виголошеного на засіданні філологічної Секції 17 вересня 1947)

Джерелами, звідки можна черпати хоч мінімальні відомості про музику праслов'ян, на думку автора, є: музичний фольклор слов'ян і інших індоєвропейців та порівняльні студії над ним; лінгвістичні дані про назви інструментів і взагалі слова, що мають будь-яке відношення до музичного мистецтва; дуже скупі і непевні історичні натяки.

Автор вважає, що основою праслов'янської музики був тетрахорд в обсязі чистої кварта і що було кілька еволюційних типів цього тетрахорду: найпримітивніший перехідний тип від трихорду до тетрахорду; виразний тетрахорд, але без центрального мелодичного тяжіння (без тоніки); справжній тетрахорд, аналогічний до античних гелленських зразків, при чому мелодична конструкція тетрахордів допускала три можливості: а) тон-тон-півтон (лідійський), б) тон-півтон-тон (фрігійський) і в) півтон-тон-тон (дорійський). Загальний напрям мелодій був спадний (згори додолу); ритміка надзвичайно різноманітна, часто несиметрична. Улюбленим супроводом вокальної й інструментальної музики було плескання руками. Танцювати під музику називалося *plešati*. Обрялові пісні, як вияв магічно-релігійних вірувань, були дуже поширені. З інструментів були праслов'янам відомі *бѣвъль*, дерев'яна *трѣба*, тваринний *гогъ*, духові інструменти, що називалися, мабуть, *svigъль* і струнні — *gъslъ*.

До історичних свідочств автор відносить звістку Плутарха про північне плем'я гіпербореїв, що з давніх-давен посилали на Делос жертви «з авлосами, сириксами і кітарами». Автор твердить, що під цими грецькими назвами ховалися слов'янські поодинокі та подвійні *svigъль* і *gъslъ*. Про слов'янські «кітари» (*gъslъ*) говорить також Діодор.

Праслов'янська музична культура, замкнена у пралісах і майже ізольована від культурного світу, була, на думку автора, досить різноманітна і витворила й зберігала в своєму лоні здорові мистецькі зародки, які згодом, в дальшому історичному етапі, дістали можливості розквіту.

«Чар Шевченка»

Автор підносить питання про чар Шевченка як людини, питання, над яким, на його думку, біографи досі не спинялися, не зважаючи на те, що сучасники, які знали поета особисто, не раз згадували про цю рису Шевченка. Під цим кутом зору автор розглядає ряд фактів із життя поета: те, що Енгельгардт віддав його в науку до Ширяєва; участь в його долі української громади в Петербурзі, а також В. Жуковського і К. Брюлова й особливо ставлення останнього до Шевченка; популярність особи поета в українських поміщицьких колах; захоплення ним з боку В. Репніної, як і її найближчого оточення. Під тим же поглядом переглядає він і період заслання поетового, зокрема, прихильне до нього ставлення багатьох старшин всупереч царському наказові й суворості присуду, як в Оренбурзі та під час Аральської експедиції, так і в Ново-Петровській фортеці, особливо відзначаючи симпатію до Шевченка Лазаревського і дбання про його визволення графині Толстої. Далі автор спиняється на відносинах Шевченка з М. Щепкіном і на атмосфері, яка оточувала поета по дорозі з заслання і в Петербурзі, підкреслюючи непереможний, на його думку, вплив особистості поета на оточення.

Проф. д-р Ярослав Рудницький

Поетичний наголос у Франка
(Конспект доповіді автора 13. VI. 1947)

В десьогочасних дослідях над наголосом у поетичній мові брали до уваги наголос тільки як один із конститутивних чинників, що зумовлюють такий, а не інший вірш. Автор підготовляє більшу грацю, в якій займає протилежне становище в підході до цієї проблеми й піддає глибшій аналізі випадки в поетичних творах, де такий, а не інший наголос зумовлений структурою вірша.

«Поетичний наголос», на його погляд, це наголос у поетичних віршованих творах узагалі. У ширшому розумінні, — це наголос, що годиться під кожним поглядом із наголосом поетичної мови (прозової, розмовної тощо). У вузькому розумінні, поетичний наголос — це наголос, що не має поза тим відповідників у непоетичній мові. Цей наголос можна б назвати ще й наголосовою «ліценція поетика».

Автор розглядає в праці передусім цей другий рід наголосу й у своїй доповіді, що є тільки малою частиною праці, піддає ближчій аналізі поетичний наголос у творах Івана Франка. Відповідно до того, чи гоетичний наголос зумсвлений римою чи ритмом вірша, він поділяє на римічний та на ритмічний наголос. Увесь матеріал із Франкових поезій можна вкласти в ці дві категорії.

Приклади римічного наголосу:

Невже по вік уділом буде твоїм
Укрита злість, облудлива покірність
Усякому, хто зрадою й розбоем
Тебе скував і заприсяг на вірність?
(Пролог до «Мойсея»)

Час настав великих зборів!
Хай спішить до царських дворів
Швидко ввесь звірячий рід.
(«Лис Микита»)

Приклади ритмічного наголосу:

Чи я паломник, або що?
Що там лез мені і проща?
Я тепер сміюся з них!
(«Лис Микита»)

Лев наш батько, любить дуже
Дотеп, гарний, гладкий стиль.
(«Лис Микита»)

На окрему увагу заслуговують у Франка діалектичні західноукраїнські наголоси, що їх подибуємо в його поетичних творах. У багатьох випадках вони — джерело чи психологічна основа для Франкових поетичних наголосів.

Наприкінці автор проаналізував із становища поетичного й діалектологічного наголосу Франкове наголошене видання Шевченкового «Кобзаря», що теж не без ваги для цілоти проблеми.

Академічні вечори в Мюнхені

В осінній серії **Українських Академічних Вечорів** у Мюнхені, організованих **Науковим Т-вом ім. Шевченка** при співучасті Об'єднань Українського Католицького Сеньйорату й ЦЕСУС'у, відбулося між 5. XI. і 17. XII. 1948 р. шість доповідей з різних ділянок знання й культури (демографія, психологія, економіка, сусп.-громадське життя, література й теорія творчості). Доповіді читалося, згідно з прийнятим в попередніх роках звичаєм, кожного тижня в п'ятницю.

Інавгураційну доповідь прочитав ген. секретар НТШ і керівник Інституту Національних Дослідів при НТШ, **проф. д-р Володимир Кубійович** 5. XI. 1948 р. Темою доповіді були «**Людностеві зміни на Україні впродовж останніх двох десятиріч**». Сама тема доповіді вказує на її гостру актуальність та важливість; її актуальність збільшував ще факт, що в деякій мірі була вона відповіддю на статтю польського публіциста Ст. Скржипека, який намагався довести, що «**українські державні аспірації в світлі етнографії**» не можна виправдати. Прелегент на підставі аналізу зібраного впродовж багатьох літ матеріялу заперечував тезу Скржипека, не закриваючи наших втрат і підкреслюючи їх трагічність та загрози.

В першу чергу доповідачеві йшлося про устійнення величини наших втрат, відсотка українців в межах нашої етнографічної території та про з'ясування сили чужого елементу в Україні. Приблизно вдається дійти до таких чисел наших втрат: жертвою голоду стало 3 міль. українців, фізичного терору 1 — 1,5 міль., війни — 3 міль., разом 7 — 7,5 міль. В той самий час вимандрувало, чи виселено за межі України 5 міль., так що в межах України живе приблизно 28 міль. українців, які творять 75 проц. усього населення. Найбільш загрозливою є найчисленніша московська меншина, яка нараховує 5,5 міль., тобто 17 проц. Інші меншини зазнали поважних втрат і не являють собою значної загрози. Їх є понад 2 міль. (8 проц.).

Загальне число українців визначив доповідач на 36 міль. (23 Рад. Україна, 4 — українські землі за межами держави, 6-7 — в діяспорі в ССРСР, 2 — в Європі й Америці). З'ясовані дані змушують до двох важливих висновків, а саме: 1) українську кров треба шанувати й 2) слід змагати до обмеження гострого розростання нашої території й до одночасного сильного її опанування. Доповідь дала глоречисті аргументи, що не треба нам, не зважаючи на ці трагічні втрати, впадати в песимізм. В минулому Україна була аграрно перенаселеною країною, й до загосподарення цілої площі України вистачить робочих рук. Демографічний натиск Москви не є надто грізний, бо москалі розпоршені на величезних просторах Азії й мають боротися із спротивом кількох десятків поневолених під цю пору народів. Експансія поляків сьогодні визначена фактом відзискання земель на заході й величезним натиском німців. При утриманні добросусідських взаємин із поневоленими досі сусідніми народами Україна зможе, попри величезні втрати двох останніх десятиріч, бути повноправним господарем на своїх землях. Як видно з наведеного, доповідь мала, поза своєю науковою вартістю, і велике практичне значення для усталення засад нашого державницького планування.

Другий Вечір, 19 листопада, був присвячений питанню «**Творчого підсоння**». Доповідь, писану у формі есею, читав керівник мистецько-літературної серії Академічних Вечорів, **д-р Володимир Янів**. Вийшовши від твердження, що справжнього середовища, яке сприяло б творчості одиниць, у нас немає, прелегент шукав причин цього явища. На підставі аналізу історичних фактів (рр. 1917-20, революційні дії на ЗУЗ, часів другої світової війни, партійного

життя), він вбачає ці причини в нашій замилуванні до критикарства, в строгім підході до земляків, в нехоті признавати другому заслуги. Брак віри в українську людину є загрозливим явищем, яке вимагає негайного лікування. Видужання залежить від знайдення причин критикоманії й від усунення їх. Наші історичні невдачі витворили психозу шукання винних; цю психозу бачимо по невдачах і в інших народів, але перманентність наших невдач збільшує загрозливі вияви. Брак власної державности й убогість нашої суспільности не дає змоги виявитись одиницям і витворює в них стан невдоволення, сприятливий для критики. Неможливість вияву веде до браку визнаних авторитетів, а брак авторитетів допускає до голосу пересічність, яка не має що сказати й тому старається вивичити себе шляхом пониження інших. Нарешті, брак успіхів веде до почуття меншовартости й до спроб грівнстваження її шляхом спихання вини на довокілья. Доповідач твердить, що нам пора розбивати атмосферу невдачі впертим змаганням до найдрібніших навіть успіхів. Найбільш приступним полем у сучасну пору є ділянка культури. Аналізою нашого культурного середовища й умов праці в ньому доповідач закінчив свої «записки з бльокисту».

Д-р Олесь Бабій 26. листопада говорив про сучасну американську літературу. Він подав цікаві біографічні силуетки найважливіших американських письменників, від початку XIX ст. і кінчаючи сучасними. Поруч біографічних даних, в більшості невідомих ширшій публіці, доповідач подав характеристики важливіших творів відоміших письменників. Названі були прізвища піонерів американської літератури часів визвольної війни й після неї, письменників-вчених Френкліна й Ірвінга; найбільшого епічного американського поета Лонгфелло, поета-філософа, який найкраще досі зумів віддати дух американізму, Вота Вітмена; широко відомих у Європі Е. А. По і Джека Лондона, ворога міської цивілізації, що нагадує Руссо чи наш го Сковороду, — Соров; учасника першої світової війни й еспанської кампанії (в комуніст. ряді) та репортера з часів другої світової війни Гемінгвея і ін.

Низку актуальних питань порушив наступний доповідач, один з активних представників нашого суспільно-політичного життя, ген. **Павло Шантрук**, який 3. 12. говорив на тему: «**Роля української еміграції на випадок війни**». Аналіза міжнародного положення доводить доповідача до висновку, що ми стоїмо перед загрозою нової війни. Захід зможе її закінчити переважно тільки в тому випадку, якщо висуне концепцію священної війни за визволення світу. Ця концепція може розраховувати на успіх під умовою, що Захід присвятить належну увагу Україні. Завданням нашої еміграції є вибороти для України й її ролі розуміння в керуючих світовою політикою чинників. Розбиття СРСР при допомозі поневолених ним народів дасть тим скоріші й певніші наслідки, чим більш узгіднені будуть спірні питання поневолених народів. Тому слід в ім'я спільної справи рішитися на деякі територіяльні поступки, але ми не можемо відмовитися від земель, на які на підставі Божих і людських законів маємо моральне право. Тому наше становище супроти голяків мусить відзначитись одночасно як великим тактом, так і великою рішучістю в обороті українських прав на ЗУЗ. Наскільки конечною є спільна мова України з Польщею, настільки ж треба позбутися ілюзії, ніби ми будь-коли можемо домовитись з москалями, які завжди керувалися щодо України однією засадою: намаганням перетворити її в колонію. Це ставлення москалів вимагає від нас бути свідомими того, що без збройної боротьби не вдасться дійти до самотійности. Але якщо ми усвідомлюємо в усій повноті наказ зберігання української національності субстанції, то це вказує на необхідність плячування, щоб визвольна боротьба коштувала нам якнайменше крові й жертв.

Доповідь кермачика Академічних Вечорів, проф. **д-ра Олександра Кульчицького** на тему: «**Психологія запроторенців**», читану 10 грудня, друкуємо в іншому місці цього числа повністю.

Останню доповідь в осінній серії 17. 12. 1948 р. читав проф. **Микола Васильєв** на тему: «**Природа советського господарства**». Проф. Васильєв заперечує тезу, що в СРСР панує державний капіталізм. Його аргументація спирається на аналізі понять. Стверджуючи, що поняття капіталізму ґрунтується на приватній власності, стихійності у розвитку господарського життя й нормуванні цін вільним ринком, доповідач доводив, що ні одного з трьох названих чинників, які зумовлюють існування капіталізму, в СРСР немає. Удержання засобів продукції не є ще перетворенням приватного капіталізму в держав-

ний, а його саме вимагає соціалістичне вчення. Існування жахливої експлуатації робочої сили в СРСР не може бути доказом того, що в СРСР немає соціалістичного ладу, а тільки доводить помилковість соціалістичної доктрини, яка вірила в закономірну залежність соціальної справедливості від соціалістичної системи. Звичайно, ставлячи тезу про соціалістичний лад советського господарства, доповідач не мав наміру ні захищати цілої системи СРСР, ні стверджувати існування соціалізму в розумінні сукупності відносин, пророкованих марксистським вченням. Соціальні і політичні відносини советської дійсності є глухим над тією ідеєю, яку малювали соціалістичні теоретики. Але їхні ілюзії сьогодні заперечила практика й теорія, життя і наука.

Коротко накреслені тези цьогорічних доповідей, які поєднували науковість із популярністю викладу, свідчать про актуальність проблематики українських Академічних Вечорів, що стимулює докладати старань продовжувати працю Вечорів.

В. Я.

Бібліографія

Нові книжки в чужих мовах про Україну й сумежні країни й народи.

Подає Зенон Кузеля

У цьому покажчику подаватимемо список новіших публікацій про Східню Європу з окремим узглядненням України, що появилися за останні роки в чужих мовах, особливо в англійській, італійській, німецькій і французькій. В загальному зазначатимуться тут публікації від 1944 року, старіші тільки виїмково. З практичних причин беремо до уваги й словники. Формату вісімки не зазначаємо. За допомогу при складенні цього покажчика дякую Вп. Панам доц. Є. Ю. Пеленському, проф. Б. Загайкевичеві й абс. Р. Косові.

Abroad. One years work of the Camp of Ukrainian emigrants (D.Ps) at Mittenwald. In der Fremde. Ein Jahr Arbeit des Lagers ukrainischer Emigranten (DP) in Mittenwald. 1947. Стор. 72.

Ailland Luciano, Pozzano Silvio. Ucraina. Cenni storici ed economici. (Problemi del giorno, 56—58). 1941. Стор. 90.

Alexinsky Grégoire. La Russie révolutionnaire. Libr. A. Colin. Paris 1948. Стор. 268.

Allen W. E. D. The Ukraine. A History. London-Cambridge 1940.

Amman A. M. S. J. Storia della Chiesa russa e dei Paesi limitrofi. Unione Tipografico-Editrice Torinese. Torino 1948. Стор. XVI + 630, в. 8°. (Незабаром вийде німецьке видання накладом В-ва Гердера).

Anderson Paul B. People, Church and State in modern Russia. The Macmillan Co. New York 1944. Стор. 240.

Arma Paul. Les peuples chantent Noël. 113 Noëls traditionnels de divers peuples. Ed. Ouvrieres. Paris. (укр. колядки з ілюстр.).

Aufgaben und Möglichkeiten der deutschen Aussenwirtschaft. Broschek & Co. Hamburg 1946. Стор. 105.

Baranowski Bohdan. Polska a Tatarszczyzna w latach 1624—29. 1948.

Beauvey George. Soviet literature today. Yale University Press. New Haven 1947.

Beloff Max. The foreign police of Soviet Russia. Vol. 1. 1929—1936. Oxford University Press. London 1947. Стор. 261.

Berneker Erich. Russische Grammatik. 6. unveränderte Aufl. von Dr. Max Vasmer. W. de Gruyter. Berlin 1947. Стор. 155.

Bezushko Vladimir. Iwan Franko... Aschaffenburg 1946. Стор. 11.

Boczkowski Włodzimierz. Towards an Understanding of Russia. Hamadpis Liphshitz Press. Jerusalem 1947. Стор. 216.

Böhm Hans. Die Kirchen zwischen Ost und West. Berlin Brandenburg zur Weltkirchenkonferenz in Amsterdam. Christlicher Zeitschriftenverlag. (Oekumenische Reihe, 6). Berlin-Dahlem 1948. Стор. 115.

Bondioli Riccardo. Ucraina, terra del pano. (Documento Nr. 2). Milano 1941. Стор. 276.

Borkenau Franz. Bange machen gilt nicht. Die Geschichte eines grossen Bluffs. Verlag „Die Neue Zeitung“ 1948. (Характеристика большевицької політики від 1934 р.). Стор. 39.

Borowy Waclaw. O poezji polskiej w wieku XVIII. Polska Akademia Umiejętności. Kraków 1948. Стор. IV + 398 + 2.

Borschak Elie. Lectures Ukrainiennes. Avec grammaire, commentaire et lexique. Paris 1947.

Braun Maximilian. Grundzüge der slavischen Sprachen. Vanderhoeck u. Ruprecht. Göttingen 1947. Стор. 125.

Braun Maximilian. Russisch für Anfänger. Vanderhoeck u. Ruprecht. Göttingen 1947. Стор. 242.

Brehler Louis. Le monde byzantin. Vie et mort de Byzance (Bibl. de synthèse historique). Ed. Albin Michel. Paris 1947. Стор. 604.

Briem Efraim. Kommunismus und Religion in der Sowjetunion. Ein Ideenkampf. Einzig berechtigte Übersetzung aus dem Schwedischen von Edward Schaper. Reinhardt. Basel 1948. Стор. 434.

Bunt Cyril G. E. A history of Russian art. Studio Pubus. N. Y. 1947. Стор. 272.

Burnham James. The Struggle for the World. The John Day Co Inc. New York 1947. Стор. 248.

Busch Ernst. Lieder der UdSSR. „Lied der Zeit“. Berlin 1947. Стор. 32.

Byrnes James F. Speaking Frankly. Harper & Brothers Publ. New York 1947.

Canadians of Ukrainian Origin. (Winnipeg 1945).

Carr Edward Hallet. The Soviet impact on the Western World. The Macmillan Co. New York 1947. Стр. 113.

Carr Edward Hallet. Sowjetrussland und der Westen. Aus dem Englischen übersetzt von Dr. Maria Wickert. Pick. Köln 1948. Стр. 139.

Casper Josef. Der Heilige des Ostens und Westens als Ausdruck zweier Welthaltungen. Amandus Edition. Wien 1947. Стр. 30

Čejchan Václav... Slovanský jezd v Praze 1848. Orbis. Praha 1948. Стр. 135.

Chamberlin William Henry. The European Cockpit. Macmillan. New York 1947. Стр. 330.

Chamberlin William Henry. The Ukraine. A Submerged Nation. The Macmillan Co. New York 1944. Стр. 99.

Chase Thomas G. The Story of Lithuania. Stratford House. New York 1947. Стр. 392.

Clercq Charles de. Dix siècles d'histoire byzantine. Edition Didier. Paris-Bruxelles 1947.

Crankshav Edward. Russia and the Russians. The Viking Press. New York 1948. Стр. 223.

Cressey George B. The Basis of Soviet Strength. George G. Harrap & Co. London.

Cross Samuel H. Slavic civilization through the ages. Harvard University Press. Cambridge 1948. Стр. 205.

Chwylowyj Mykola. Mutter. Verlag Ukrainisches Wort. Regensburg 1946.

Cytowski Henryk. Rzeczpospolita Polska. 1 : 1,833,000. Mapa administracyjna. Republik Polen. Walter Neumann. Mannheim 1947. 47,5×39 см. (кольор. друк).

Czekanowski Jan. Polska — Słowiańszczyzna. 1948.

Czubatyj Nicholas. The Modern Ukrainian Nationalist Movement. Repr. from "Journal of Central European Affairs", Vol. IV, Nr. 3. 1944. Видб. Стр. 25.

Czubatyj Mykola. The Problem of Modern Ukrainian Historiography... New York 1944. Стр. 16.

Czubatyj Nicholas D. Ukraine. Oetween Poland and Russia. Repr. from "The Review of Politics", Vol. VIII, Nr. 3. 1946. Стр. 23.

Czubatyj Nicholas D. Ukraine and the Western World. New York City. 1947. Стр. 16.

Dallin David J. The real Soviet Russia, translated by Joseph Shaplen. Yale University Press. New Haven 1944. Стр. 260.

Dallin David J. The United States, Britain, Russia. Yale University Press. New York 1945.

Deonna Waldemar. Du Miracle grec au miracle chrétien. Verlag Birkhäuser. Basel 1948. Стр. 524.

Deutsch-russisch. Die gebräuchlichsten Wörter und Redewendungen mit Aussprache und kurzgefasster Grammatik. C. M. Gärtner. Schwabenberg/Sa. 1946. Стр. 128, м. 8⁰.

Diem Herrmann. Die Kirche zwischen Russ-

land und Amerika. Kaiser. München 1948. Стр. 18.

Державин Н. С. Славяне в древности. Москва 1946.

Dölger Franz. Die Geschichte der reinsprachlichen byzantinischen Literatur. Wissensch. Editionsgesellschaft. Berlin 1948. Стр. 40.

Doroshenko D. Taras Shevchenko, the National Poet of Ukraine... with preface by Prof. R. W. Seton Watson. Augsburg 1946.

Doroshenko D. History of the Ukraine... Edmonton 1939. Стр. IV+686. —2, вид. 1941.

Dreissig Jahre Sowjetunion. Volk und Wissen. Berlin-Leipzig 1947. Стр. 15.

Dulles Foster Rhea. Der Weg nach Teheran. Eine Darstellung der russisch-amerikanischen Beziehungen v. 1781—1943. New York. Overseas Edition. Verlag der amerikan. Armee. (München 1947). Стр. 278.

Dushnyck Walter. Martyrdom in Ukraine. The America Press. New York. Стр. 45.

Dushnyck Walter. Death and Devastation on the Curzon Line. The Story of the Deportations from Ukraine. Publ. by Committee Against Mass Expulsion, in cooperation with the Ukrainian Congress Committee of America. New York 1948. Стр. 39.

Dwornik F. The Photian shism: history and legend. Cambridge University Press. Cambridge 1948. Стр. 504.

Dziob Michael W. The sacred Congregation for the oriental Church. Cath. University of America Press. Washington.

Eckardt Hans von. Iwan der Schreckliche. 2. verb. Aufl. Klostermann. Frankfurt/M. 1947. Стр. 396.

Eckardt Hans v. Russisches Christentum. R. Piper Co. Verlag. München 1948. Стр. 328 з ілюстр.

Eichstädt Ulrich. Das Bundeselement in der Sowjetunion. Diss. Freiburg 1947. Стр. 118.

English-Ukrainian Dictionary. (Innsbruck) 1946. Стр. VII + 129, 16⁰.

Europa versteht sich. 1000 Wörter in 23 Sprachen bildhaft dargestellt. München 1946. Стр. VII + 240.

Evach Honore. Ukraines Call to America. Publ. by the Cultural Society of Detroit. 1947. Стр. 173.

Every George. The Byzantine patriarchat 451—1204. Macmillan. New York 1948. Стр. 212.

Fédotow George P. The Russian religions mind. Kievan Christianity. Harvard University Press. Cambridge 1946.

Fichelle Alfred. Géographie, physique et économique de l'U.R.S.S. Payot. Paris 1946. Стр. 223, 4⁰.

First All-Canadian Congress of Ukrainians in Canada. Published by the Ukrainian Canadian Committee. Winnipeg 1943. Стр. 210.

Fischer John. Why They Behave Like Russians. Harper Brothers. New York 1947. Стр. 262.

Fischer Ruth. Stalin and German Communism. A Study in the Origins of the State Party. Harvard University Press. Cambridge 1948. Стр. XXIII + 687.

Franko Ivan. The Poet of Western Ukraine Selected Poems. Translated with a biographical Introduction by Percival Cundy. Edited by Clarence A. Manning. Philosophical Library. New York (1948). Стр. XXIV + 265, 80 (з порт. Франка).

Galín Boris. Im Donezbecken. SWA. Verlag. Berlin 1947. Стр. 96.

Gatti Sae Carlo a P. Cirillo Korolevskij. I Riti e le Chiese Orientali. Rifacimento dell'opera francese del P. Raimondo Janin A. A. con prefazione di S. E. il Card. Eugenio Tisserandi... Vol. I. Il rito Bizantino e le Chiese Bizantine. Libreria Salesiana editrice. Genova Sampierdarena 1942. Стр. XXIV + 980.

Gesellschafts- und Staatsordnung, Sowjetische. Das System der Volksbildung in der Sowjetunion. Gesellschaft zum Studium der Kultur der Sowjetunion. Sowjetunion. Heft 1 (1948). Стр. 40.

Broszury Jędrzeja Giertycha. Nr. 3. Sprawa Ziem Odzyskanych w świetle etyki. Dom Książki Polskiej. Stuttgart 1948. Стр. 123.

Gliksmán Jerry. Thell the West. An account of his experience as a slave laborer in the USSR. The Gresham Press. New York 1948.

The Goebbels Diaries 1942-1943. Edited, translated and with introduction by Louis P. Lochner. Doubleday 1948. Стр. 566.

Goriainov Serge. La Question d'Orient á la veille du traité de Beriin (1870-1876) d'après les Archives russes. Avec une introd. par Boris Nolde. (Collection historique de l'Institut d'Études slaves, XII). Paris 1948. Стр. 254.

Gorny Sergej. Süsse Gewohnheit des Daseins. Aus dem Russischen übersetzt von Arthur Luther. Christian Wolff Verlag. Flensburg-Hamburg (1948). Стр. 340.

Grekow B. D. Die russische Kultur der Kiewer Periode. Культура Киевской Руси. Moskau. Verlag für fremdsprachige Literatur. Leipziger Vertrieb f. Wiss. u. Literatur. 1947. Стр. 117, вел. 80.

Греков Б. Д. Крестьяне на Руси с древнейших времен до XVII века. Академия Наук СССР. Москва-Ленинград 1946. Стр. 960.

Greuel, Deutsche in Russland. Gerichtstag in Charkow. Stern-Verlag. Wien. Leipzig 1946. Стр. 95 з обр.

Grierson P. Books on Soviet Russia 1917-1942. London 1943.

Grousset René. Bilan de l'Histoire. Plon. Paris 1946. Стр. 321.

Grunwald C. de. Trois siècles de diplomatie russe. Ed. Calmann-Levy. 1947.

Hackel Alexey. Vom Wesen der Ikone. (Das Münster. Zeitschrift f. Christl. Kunst und Kunstwissenschaft. Mü. I., 1947. Heft 1/2).

Hadrovics L. Le peuple serbe et son église sous la domination turque (Bibliothèque de la Revue d'histoire comparée VI). Les Presses Universitaires de France. Paris 1947. Стр. 168. (Зокрема розділ: Закордонна політика патріархату).

Hančar Franz. Hallstatt-Kaukasus, ein Beitrag zur Klärung des Kimmerieproblems. SA. aus MAG, 73-77. Wien 1947. Стр. 16.

Helmle Erwin P.S.M. Die Allgemeinen Konzilien in der Ostkirche. Dogmatische Untersuchung über die Auffassung Wl. Solowjews und der Vertreter der Ostkirche auf dem Theologenkongress zu Athen 1936. Libreria dell'Apostolato Cattolico. Roma 1945. Стр. 64.

Hemmerle Eduard. Der Weg in die Katastrophe. Von Bismarcks Sturz bis zum Ende Hitlers. Kempten & Kösel. München 1948. Стр. 565.

Hindus Maurice. The Cossacks. The Story of a Warrior People. Doubleday, Doran Co. New York 1945.

Hlynka Anthony. Speech in the House of Commons of Canada. Official Report for April 9, 1946, Winnipeg 1946.

Hlynka Anthony. Speech of... Subject: A review of the Displaced Persons Problem. Delivered in the House of Commons on Monday, May 31, 1948 (Canada. House of Commons Debates. Official Report). Стр. 10. в 2 стовпці, вел. 80.

Horák Jiří. Z dějin literatur slavanských, red. L. Dolanský i J. Thon. Praha (1947). (м. ін. стаття про українські теми в чеській обробітці).

Hryhoriiv N. The War and Ukrainian Democracy. Toronto 1945. Стр. 206.

Hubatsch Walter. Im Bannkreis der Ostsee. Grundriss einer Geschichte der Ostseeländer in ihren gegenseitigen Beziehungen. Elwert, Graefe u. Unger. Marburg 1948.

Ivánka Endre. Hellenisches und Christliches im frühbyzantinischen Geistesleben. Verlag Herder. Wien 1948. Стр. 119.

Jabłoński Henryk. Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917-1918 (Prace Instytutu historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, III), Warszawa 1948. Стр. 165.

Jacob Ilse. Beziehungen Englands zu Russland und zur Türkei in den Jahren 1718-1727. Diss. Helbing & Lichtenlohn. Basel 1945. Стр. 159.

Jagolin Boris. Die Musik in der Sowjetunion. SWA. Verlag. Berlin 1946, Стр. 5.

Jesipov P. B. and N. K. Goncharov. "I want to be like Stalin" (Transl. from the Russian text

on pedagogy by George S. Counts). John Day Co. New York 1947. Стр. 450.

Jorré Georges. URRS, terre et les hommes. Paris 1946.

Jucker Ernst. Erlebtes Russland. 16 Jahre öffentliche Arbeit in der Sowjetunion. 3. Aufl. Bern. Verlag. Haupt 1948. Стр. 286.

Jurgela Constantine R. History of the Lithuanian Nation. Lithuanian Cultural Institute Historical Research Section. New York 1948. Стр. 544.

Kaczmarczyk Zdzisław. Kazimierz Wielki. 1948.

Kaczmarczyk Zdzisław. Monarchia Kazimierza Wielkiego. I. 1939, II. 1947.

Kamieniecki Witold. Spoteczeństwo litewskie w XV wieku. 1947.

Katalog für die Ausstellung. Werke emigrierter ukrainischer Künstler. Rothenburg o. T. 1947. Einführung v. Prof. Petro Mehyk (3-4), иллюстрації 8-16.

Kentzrinskyj Bohdan. Sauningen om Ukraina. Stockholm-Helsinki 1943.

Кисельков В. Сл. Славянскитѣ просвѣтителѣ Кирилѣ и Меѡдїѣ. София 1946. Стр. 436.

Kietczewska-Zalewska Maria. O podstawy geograficzne Polski. 1946.

Kirkconnell Watson. National Minorities in the U.S.S.R. Winnipeg 1946.

Kirkconnell Watson. The Ukrainian Canadians in the War. Toronto 1940.

Klimenko Iwan. Das russische Sprichwort. A. Francke. Bern. Стр. 101.

Koestler Arthur. The Jogi and the Commissar. The Macmillan Co. New York 1945. Стр. 247.

Koestler Arthur. Sovjet-Mythos und Wirklichkeit. Autor. Übersetzung von Richard Schmid. 2. unveränderte Aufl. Auerdruck. Hamburg 1948. Стр. 91.

Kogon Eugen. Der SS Staat. (Das System der deutschen Konzentrationslager.) Karl Alber. München 1946. Стр. XXIII + 339 + 4 табл.

Kohn Hans. Propheten ihrer Völker... Studien zum Nationalismus des 19 Jhds. (Sammlung Dalp, tom 47). A. Francke A.G. Bern 1948.

Konowalow S. Russo-Polish relations. Princeton University Press. 1946. Стр. 102.

Kossatsch Jurij. Abend bei Rosumovsky. Novelle. (Übertragen von Marie Mirtschuk). Verlag „Ukrainisches Wort“. (Goldenes Tor, Zolota Brama, MUR). Regensburg 1946. Стр. 27.

Kossatsch Jurij. Ukrainische Literatur der Gegenwart. Verlag „Ukrainische Kultur“. Regensburg 1947. Стр. 36.

Kostrzewski Józef. Zarys dziejów i kultury Prastowiańszczyzny. 1946.

Kosynka Hryhorij. Tra la segala, Novella ucraina. Trad. di L. Salvini. Roma 1941. Стр. 8.

Кранжалов Димитар. Валовете в Добруджа и Басарабия и прабалгарская теория. Видб. София 1943. Стр. 167.

Kravchenko Victor. Choose freedom. The personal and political life of soviet official. Charles Scribner's Sons. New York. Стр. 496. Німецький переклад п. н.: Ich wählte die Freiheit. Zürich 1947. Стр. 590.

Krzesinski Andrew J. Polands rights to justice. The Devin Adair Co. New York 1946. Стр. 120.

Kvitka Hrihori. Marusia. Translated by F. R. Liversay, with introduction by Lord Tweedsmuir. E. P. Dutton & Co. New York 1940.

Labuda Gerard. Okres "wspólnoty" stowianskiej w świetle źródeł i tradycji historycznej. Poznań 1948. Стр. 46.

Lamond Corliss. The Peoples of the Soviet Union. Harcourt, Brace Co. New York (1946). Стр. 229.

Lane Arthur Bliss. I Saw Poland Betrayed... Bobbs-Merrill. 1947. Стр. 344.

Lang Serge. Ernst von Schneck. Porträt eines Menschenverbrechers. Nach den hinterlassenen Memoiren des ehemaligen Reichsministers Alfred Rosenberg. Zollikofer & Co. St. Gallen 1947.

Larsen Fred M. Dreissig Jahre Sowjet-Union. Volk u. Zeit. Karlsruhe 1947. Стр. 70.

Laserson Max. Russia and the western World. Macmillan Co. New York 1945. Стр. 275.

Lehr-Sptawisński Tadeusz. O pochodzeniu i praojczyźnie Stowian, 1946.

Lew Wasyl u. Iwan Werbjanyj. An English-Ukrainian or Ukrainian-English Dictionary. I. Part: English-ukrainian. Nuremberg-Bayreuth 1947. Стр. 190 + XLIV.

Lhéritier Michel. La Russie des tzars jusqu' an XIX-e siècle. Ed. de la Renaissance du livre. Paris. Стр. 328.

Lieb Fritz. Russland unterwegs. Der russische Mensch zwischen Christentum und Kommunismus. (Mensch u. Gesellschaft, Bd. IV). Francke. Bern 1945. Стр. 474.

Lieb Fritz. Die Selbstverfassung des russischen Menschen. Chronos-Verlag. Berlin 1947.

Literary Reader. Short Stories and Translations from T. Shevchenko. Collected by A. Stefan. "Ukrainska Knyha". Augsburg 1947. Стр. 95.

Lobanov-Rostovsky Andrei. Russia and Europa 1789-1825. Duke University Press. Durham 1947. Стр. 466.

Lüdcke Hedwig. Unsterbliches Byzanz (Gesam. und ins Deutsche übertragen) Minerva-Verlag. Berlin 1947. Стр. 200.

Lüthi Max. Das europäische Volksmärchen. Form und Wesen. Eine literaturwissenschaft. Darstellung. A. Francke. Bern 1947. Стр. 128.

Luznyckyj H. L'aspect contemporain de l'Eglise de l'Est. Видб. з Coup d'Oeil a l'Est (1948).

Luznyckyj H. L'Emigration Ukrainienne. Відб. з "Coup d'Oeil a l'Est", 1.

Macleod Joseph. Actors Cross the Volga. A Study of the 19th Century Russian Theatre and of Soviet Theatre in War. George Allen & Unwin. London 1946. Стр. IV + 359 з ілюстраціями.

Macúrek Josef. Dějiny polského naroda. Praha 1948.

Macúrek Josef. Dejepisectví evropského východu. Historický Klub. Praha 1946. Стр. 349.

Macúrek Josef. Dějiny východních Slovanů. Praha 1947.

Mandryka M. Ukrainian Question. Winnipeg 1940.

Mandryka M. J. Ukrainian Refugees 2. Ed. Ukrainian Canadian Committee. Winnipeg (1946). Стр. 45.

Manning Clarence A. The Story of the Ukraine. Philosophical Library. New York 1947. Стр. 326.

Manning Clarence A. Ukrainian Literature. Studies of the Leading Authors. Foreword by Prof. Watson Kirkconnel. Publ. by the Ukrainian National Association. Jersey City 1944. Стр. 126.

Männik Ennu. Die Staatenlosigkeits- und Flüchtlingsprobleme bei den osteuropäischen Völkern 1917—1947. Diss. Tübingen 1947.

Map of Ukraine. The percentage of ukrainians of the Whole population. 1 : 5,000,000.

Margolin Arnold D. From a Political Diary. Russia, the Ukraine and Amerika 1905—1945. Columbia University Press. New York 1946. Стр. 250.

Marnitz Ludwig. Russische Grammatik. Gerhard. Leipzig 1947. Стр. 167.

Marti Otto. Die Völker West- und Mitteleuropas im Altertum. Verlag für Kunst und Wissenschaft. Baden-Baden 1947. Стр. 259.

Melen Alexander. Le droit des gens et le système du droit polonais. Thèse droit-Fribourg. Fribourg 1945. Стр. 120.

Meller Hubert. Probleme der polnischen Kultur. Wie wir uns umerziehen. Histor. Kabinett. Allgem. Deutscher Verlag. (Dokumente der Gegenwart, Bd. 2). Berlin 1948. Стр. 42.

Meyer Ernst. Die Indogermanenfrage. Vortrag. Elwert-Gräfe & Unzer. Marburg 1948. Стр. 28.

Michajlow N. und W. Pokschischewskij. Reise über die Karte der Sowjetunion. SWA. Verlag. Berlin 1947. Стр. 479.

Mika Ruk. Stille Wasser. Mit 12 mehrfarbigen Illustrationen des Verfassers. Vier Falken-Verlag. Düsseldorf 1947. Стр. 107.

Mikolajczyk Stanislaw. Der Krieg gegen die Freiheit. Aus den Memoiren.

Mikolajczyk Stanislaw. The Rape of Poland. New York 1947.

Moszyński Kazimierz. Kultura ludowa Stowian. Том 4 кінчиться друкувати.

Muchnic Helen. An introduction to Russian literature. Doubleday Co. 1947. Стр. 272.

Myshuha Luke. Shevchenko and Women. New York 1940. Стр. 94.

Nestor. Die altrussische Nestorchronik. Лѣтопись Нестора. In Ausw. von Reinhold Trautmann. (Slavistische Studienbücherei, H. 1.). Harrassowitz. Leipzig 1948. Стр. 76, м. 80.

Neuhäusler Johann. Kreuz und Hakenkreuz. Der Kampf des Nationalsozialismus gegen die Katholische Kirche und der kirchliche Widerstand. I. 1—2, Katholische Kirche Bayerns. München 1946. Стр. 384 + 440.

Nickisch Ernst. Ost-West. Unsystematische Betrachtungen. Minerva-Verlag. Berlin 1947. Стр. 96.

Nicolsky Boris. La peuple russe. La carrière historique. Ed. la Press française et étrangère. Paris 1947. Стр. 370.

Nimet Akdes Kurat. Histoire des Petchénèges. Paris 1947.

Nimet Akdes Kurat. İsveç Kralı XII Karl' in Türkiyede kaldığı zamana ait metinler ve vesikalar. İstanbul 1943. Стр. VIII + 241.

Nimet Akdes Kurat. İsveç Kralı XII Karl' in hayatı ve faaliyetleri. I—II. İstanbul 1940—1944. Стр. XX + 705.

Nötzel Karl. Östliche Weisheit. Starnberg a. S. 1947.

Noël Leon. Der deutsche Angriff auf Polen. Aus dem Französischen übertr. von Hugo Neumann. Arani. Berlin-Wilmersdorf 1948. Стр. 464.

Normano J. F. The spirit of Russian economics. John Day Co. New York 1945. Стр. 170.

Northrop F. C. S. The Meeting of East and West. An Enquiry Concerning World Understanding. Macmillan & Co. New York 1946. Стр. 531 + XVII.

Nosek Stefan. Zagadnienie Prastowania-szyzny w świetle prehistorii 1947.

Nosek Stefan. Stowanie w pradziejach ziem polskich 1946.

Obermaier Franz. Ukraine, Land der schwarzen Erde. Wien 1942. Стр. 198.

Obrysy Slovanstva. Sbornik přednášek Slovanického Ústavu v Praze. Slovanský Svět. Myšlenky a skutečnosti. Orbis. Praha 1948. Стр. 230.

(Продовж. в наступнім числі)

З м і с т

	Стор.
Зенон Кузеля: В далеку дорогу	3
Василь Мудрий: Нова українська еміграція та організація таборового життя	9
Володимир Кубійович: З демографічних проблем української еміграції (На прикладі таборів у Міттенвальді)	14
Іван Базилевич: Спостереження таборового лікаря	27
Матвій Стахів: До соціології таборового життя	32
Юрій Шерех: Мова української еміграції в Німеччині (1945—1948)	38
Релігійне життя в таборах	
а) Е. Скородинський: Українська Католицька Церква	46
б) Е. П.: Українська Автокефальна Православна Церква на еміграції	49
Володимир Дорошенко: Культурно-освітня праця в таборах і для таборів (Ії плюси і мінуси)	51
Гр. Шевчук: Табір у літературі і література в таборі	55
Антонина Горохович: Табори як виховне середовище в праці «Пласту»	61
Юрій Л.: «Родіна» і «скринінг» — Дамоклів меч таборів	64
Олександр Кульчицький: Психологія «переміщених осіб» — таборян	68
М. Зашківський: Дві українські еміграції	77

О Г Л Я Д И:

Українські високі школи	82
Заснування Інституту Заочного Навчання при УВУ	86
Іван Мірчук: Український Науковий Інститут у Берліні	87
Дмитро Дорошенко: Український Науковий Інститут у Варшаві	90
Юрій Бойко: Книжкова продукція СРСР в 1917—1947 рр.	92

РЕЦЕНЗІЇ:

Marie Scherrer. Les Dums Ukrainiennes. Europee cosaque. Paris 1947 (Лько Борщак)	95
Stefan Zankow. Die orthodoxe Kirche des Ostens in ökumenischer Sicht. Zürich 1946 (Ганко Сотник)	97
С. В. Юшков. До питання про походження Руси. УСССР 1941 (Яр. Рудницький)	98
Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves. Tome VIII. New York 1948 (Юрій Шерех)	99
Проф. Ю. Шерех. До генези називного речення. Мюнхен 1947 (Ервін Кошмідер)	102
Д-р Степан Баран. Митрополит Андрей Шептицький, життя і діяльність. Мюнхен 1947 (В. Л-к)	105
«Соборна Україна». 1947 (М. Г.)	105
„Blick nach Osten“. Wien. (О. Кульчицький)	106
Ярослав Рудницький. Наголос в поезії Шевченка. Авґсбург 1947 (П. Ковалів)	108
Давид Даллін і Борис Николаєвський. Примусова праця в Советській Росії. Лондон 1948 (М. М.)	108
Проф. П. Ковалів. Чудеса науки і вищий Розум. Мюнхен 1948 (Г. Ващенко)	109
Prof. Jury Scherech. Das neue Theater. (О. Кульчицький)	110
Д-р Володимир Янів. Німецький концентраційний табір. Мюнхен 1948 (Ів. Левкович)	111

НАШІ ВТРАТИ:

Олександр Колесса (Яр. Рудницький)	112
Дмитро Володимирович Антонович (В. Щербаківський)	113
Генерального Штабу генерал Всеволод Миколайович Петрів (Павло Шандрук)	114
Володимир Вергановський (Ярослав Падох)	115
Культурне життя в окупованій Україні	117
Культурне життя на еміграції:	
Василь Галич: Українці — професори в коледжах та університетах Америки	123
Хроніка	125

ХРОНІКА НТШ ч. 76:

А) Огляд праці за час від 7. 3. 1948 до 1. 3. 1949 р.	128
В) Звідомлення з рефератів, виголошених або надісланих до секцій НТШ та їх комісій	130

БІБЛІОГРАФІЯ:

Зенон Кузеля: Нові книжки в чужих мовах про Україну й сумесні країни й народи	145
Зміст	150

НОВА СЕРІЯ ВИДАНЬ НТШ:

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА

Обійматимуть у новій серії всі праці секцій, комісій і інститутів, які досі виходили в різного роду публікаціях НТШ українською і чужими мовами.

СЬОГОЧАСНЕ й МИНУЛЕ, вісник українознавства

Науковий кварталник в об'ємі 20—25 арк. друку на рік. Містить актуальні статті з різних ділянок українознавства, культурну хроніку еміграції, огляди культурного й економічного життя на Батьківщині, рецензії, бібліографію.

ХРОНІКА НТШ

Систематично подає хроніку праці НТШ, зокрема звідомлення з рефератів, надісланих до секцій та комісій НТШ, а також резюме (українською і чужими мовами) наукових праць, готових до друку, але не опублікованих досі з технічних причин.

БІБЛІОТЕКА УКРАЇНОЗНАВСТВА

Серія підручних книжок з різних ділянок українознавства (історія, географія, мова, література, народне господарство, мистецтвознавство, техніка і т. д.), що задовольняли б потреби нашого широкого загалу, зокрема студіюючої молоді.

Вийшли друком такі книги з нової серії видань НТШ:

Р. Єндик: «Вступ до расової будови України».

Бібліотека Українознавства, ч. 1, 28 арк. Ціна 10 ДМ.

Л. Окіншевич: «Значне військове товариство в Україні» Гетьманщині XVII—XVIII ст.»

Записки НТШ, т. 157, 14,5 арк. Ціна 10 ДМ.

«В 300-ліття Хмельниччини». Збірник за ред. Б. Крупницького.

Записки НТШ, т. 156, 10,5 арк. Ціна 5 ДМ. Поодинокі статті цього тому можна набувати й окремими відбитками ціною 1—2 ДМ.

Є. Ю. Пеленський: «Устапіса в чужих мовах».

Записки НТШ, т. 158, 7 арк. Ціна 5 ДМ.

А. Яковлів: «Український кодекс 1743 р.»

Записки НТШ, т. 159, 11 арк. Ціна 10 ДМ.

«Сьогочасне й Минуле»,

вісник українознавства, ч. 1 за 1948 р., 8 арк. Ціна 4 ДМ.

Хроніка НТШ, ч. 75, 2,5 арк. Ціна 2 ДМ.

Виходить із друку:

І. Холмський: «Історія України»

Бібліотека Українознавства, ч. 2, 25 арк. Ціна 10 ДМ.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Наукове Товариство ім. Шевченка, відзначаючи своє 75-річчя, видає настільну книгу для кожного українця — Енциклопедію Українознавства. Книга знання про Україну мусить задовольняти потреби різних шарів нашого суспільства й відповідати різнорідним вимогам, поєднуючи науковість із ясністю й цілковитою приступністю викладу. Вона дасть можливість широко й всебічно інформувати про

українські справи чужинців, які досі діставали відомості про Україну здебільшого з необ'єктивних, неправдивих джерел.

Подаючи суму найнеобхідніших знань про Україну, Енциклопедія Українознавства заступає собою низку важливих книжок, що її втратили наші емігранти в бурхливі роки війни.

В Енциклопедії беруть участь наші найвидатніші наукові сили.

Енциклопедія спирається на найновіші доступні джерела, літературу, статистику, вона багато ілюстрована картами, світлинами, діаграмами і т. п.

Енциклопедія дає повний образ території, населення, історії, культури, політики, військового потенціалу й господарства України від найдавніших часів і до сьогодні. Енциклопедія подає багато відомостей про заморські країни й нашу еміграцію до них.

Перший том Енциклопедії Українознавства містить низку статей про Україну, які становлять замкнену цілість; другий том являтиме окрему частину, яка даватиме короткі пояснення до всіх гасел, зв'язаних з Україною. Обидва томи доповнюють один одного, але одночасно становлять незалежні цілості (їх можна також купувати окремо).

Енциклопедія Українознавства стане нашою настільною книгою, вірним товаришем у мандрівці по чужих країнах.

Замовлення на Енциклопедію Українознавства просимо слати на адресу Наукового Товариства ім. Шевченка: Мюнхен, Версайлерштр. 4/1, München 62, Versaillerstr. 4/1, Schliessfach 8.

Ціна Енциклопедії Українознавства в одноразовій передплаті виносить 60. — ДМ, двома ратами 70. — ДМ (тобто за кожних 5 зошитів 35. — ДМ), при передплаті зошитами 80. — (за кожний зошит 8. — ДМ).